

EUROPEAN CONFERENCE

Conference Proceedings

**X International Science Conference
«Scientific trends in the development
of science and education»**

November 04-06, 2024

Thessaloniki, Greece

SCIENTIFIC TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF SCIENCE AND EDUCATION

Abstracts of X International Scientific and Practical Conference

Thessaloniki, Greece
(November 04-06, 2024)

UDC 01.1

ISBN – 9-789-40377-082-6

The X International Scientific and Practical Conference «Scientific trends in the development of science and education», November 04-06, 2024, Thessaloniki, Greece. 245 p.

Text Copyright © 2024 by the European Conference (<https://eu-conf.com/>).

Illustrations © 2024 by the European Conference.

Cover design: European Conference (<https://eu-conf.com/>).

© Cover art: European Conference (<https://eu-conf.com/>).

© All rights reserved.

No part of this publication may be reproduced, distributed, or transmitted, in any form or by any means, or stored in a data base or retrieval system, without the prior written permission of the publisher. The content and reliability of the articles are the responsibility of the authors. When using and borrowing materials reference to the publication is required. Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine and from neighboring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

The recommended citation for this publication is: Shubenko L., Kubrak S. Pigment content in the leaves of different cherry varieties. Abstracts of X International Scientific and Practical Conference. Thessaloniki, Greece. Pp. 14-16.

URL: <https://eu-conf.com/en/events/scientific-trends-in-the-development-of-science-and-education/>

TABLE OF CONTENTS

ADVERTISING		
1.	Папета П.К., Мироненко В.В. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАЦІЙНИХ СТРАТЕГІЙ: СУТНІСТЬ, ОСОБЛИВОСТІ, РОЛЬ У ПОЗИЦІОНУВАННІ УКРАЇНСЬКИХ ЕНЕРГЕТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ	10
AGRICULTURAL SCIENCES		
2.	Shubenko L., Kubrak S. PIGMENT CONTENT IN THE LEAVES OF DIFFERENT CHERRY VARIETIES	14
ARCHITECTURE, CONSTRUCTION		
3.	Гордієнко О.О. ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ ОБРАЗУ В ЛАНДШАФТНІЙ КОМПОЗИЦІЇ	17
ART HISTORY		
4.	Panasenko Y. UKRAINIAN MOTIVES IN THE AUTHOR'S GRAPHIC COMPOSITION AS AN ELEMENT OF THE DEVELOPMENT OF AESTHETIC TASTE OF STUDENTS	25
5.	Антоненко І.В. ІНСТРУМЕНТИ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА СТРУКТУРУ УКРАЇНСЬКОГО ДИЗАЙНУ	28
6.	Язикова Н.Б. ФОРТЕПАННА МУЗИКА УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ	33
BIOLOGY		
7.	Буравель О.О. ЕЙДЕТИКА ЯК ОДИН З СПОСОБІВ РОЗВИТКУ ПАМ'ЯТІ У УЧНІВ НА УРОКАХ БІОЛОГІЇ	36
8.	Кричковська Л.В., Бірта Г.О. ЗАСТОСУВАННЯ БІОЛОГІЧНО АКТИВНИХ СКЛАДОВИХ З АНТИОКСИДАНТНОЮ ДІЄЮ ПРИ ХАРЧУВАННІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТВАРИН	40
9.	Кулікова Л.І. МЕХАНІЗМ ТА СТРУКТУРА БОЙОВИХ ТРАВМ КІНЦІВОК В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВІЙН (ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ)	45

10.	Кучик Т.С. СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМПЕРАМЕНТУ У ДІТЕЙ ШКІЛЬНОГО ВІКУ	49
11.	Ткаченко В.В., Максименко Ю.В. ОСОБЛИВОСТІ ЛУНКИ РІЧКОВОЇ ЯК БІОІНДИКАТОРА ВОДНОГО СЕРЕДОВИЩА	54
12.	Шломін В.О. ПРОВЕДЕННЯ АРТТЕРАПЕВТИЧНИХ ЗАНЯТЬ З ДІТЬМИ З УРАХУВАННЯМ ЇХ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ В УМОВАХ ВІЙНИ	56
ECONOMY		
13.	Зарудна Н., Машевський О. СУТНІСТЬ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ	60
14.	Пукаляк М.Р. МОДЕЛЬ PRRR ЯК ПРЕВЕНТИВНИЙ ЗАХІД В УПРАВЛІННІ МІЖНАРОДНИМИ РИЗИКАМИ ПОСТАЧАННЯ ПІДПРИЄМСТВ	63
15.	Щуліпенко В.Є. НАПРЯМИ ДОСЯГНЕННЯ СТАЛОСТІ У ФУНКЦІОНУВАННІ СФЕРИ УПРАВЛІННЯ ВІДХОДАМИ В УМОВАХ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ	65
HISTORY		
16.	Пилипюк Т.В. РОЗРОБКА НАВЧАЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ ДЛЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ ЗА ТЕМОЮ "ГРЕЦЬКІ КОЛОНІЇ НА ТЕРЕНІ УКРАЇНИ" У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	72
JURISPRUDENCE		
17.	Diorditsa I.V. ON THE ISSUE OF FORMING THE ANTI-CORRUPTION FUNCTION OF THE STATE	75
18.	Boldyriev S. V. MULTIPLE CITIZENSHIP IN UKRAINE AND FOREIGN COUNTRIES : PROBLEMATIC ASPECTS	78

19.	Стрельченко А. ХАРАКТЕРИСТИКА КОНТРОЛЮ ЗА ОБІГОМ ЗАСОБІВ ІНДИВІДУАЛЬНОГО БРОНЕЗАХИСТУ ЯК НАПРЯМОК УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСОБАМИ ІНДИВІДУАЛЬНОГО БРОНЕЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ	81
20.	Вереша Р.В. СИСТЕМА НЕОБЕРЕЖНОСТІ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ АНГЛІЇ	84
21.	Грачук В.С. ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ	87
22.	Данієлян Д.А. ПОНЯТТЯ ТА ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ТЕРМІНУ "ГЕНОЦИД"	90
23.	Марченко Р.В. ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВА НА ОСВІТУ ЯК ОСНОВНОГО ПРАВА ЛЮДИНИ	92
24.	Пахомі С.К. ВПЛИВ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ НА ДОВКІЛЛЯ	95
MANAGEMENT, MARKETING		
25.	Larina T., Vokarieva Y. SEO AS PART OF WEB DESIGN MARKETING STRATEGY	97
26.	Будько О.В., Нікулін О.В., Перевертайло О.В. ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ МЕТАЛУРГІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ	100
27.	Кулініч Т., Тимчина Ю. ГНУЧКІСТЬ ЯК КЛЮЧ ДО КОНКУРЕНТНОЇ ПЕРЕВАГИ	103
28.	Світовий О.М. ТЕХНОЛОГІЧНІ ІННОВАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСАМИ ТА ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ	106
MEDICINE		
29.	Kolosovych I.V. SELECTIVE BLOCKAGE OF GASTRIC SECRETION DURING ENTERAL TUBE FEEDING OF POSTOPERATIVE PATIENTS	109

30.	Skrypnyk N. V., Sikorin O.Y. OPTIMIZATION OF DIAGNOSTICS FOR METABOLIC-ASSOCIATED STEATOTIC LIVER DISEASE IN PATIENTS WITH HYPOTHYROIDISM	111
31.	Болехівська Ю.М., Андріюк Д.М., Дерпак В.В. ЗАХВОРЮВАННЯ ШЛУНКОВО-КИШКОВОГО ТРАКТУ У СТУДЕНТІВ: ОСНОВНІ ПРИЧИНИ, ФАКТОРИ РИЗИКУ ТА ПРОФІЛАКТИКА	113
32.	Лахтін Ю., Єрмошкін І., Міллер А. СТРУКТУРА МІСЦЕВИХ ЧИННИКІВ ЛОКАЛІЗОВАНИХ УРАЖЕНЬ ПАРОДОНТУ	118
33.	Псарьова В.Г., Чередниченко К.С., Ємчура А.О. ВПЛИВ ПЕРЕДДІАБЕТУ НА МЕТАБОЛІЧНІ ТА ЗАПАЛЬНІ ПОКАЗНИКИ У ГІПЕРТЕНЗИВНИХ ПАЦІЄНТІВ З ОЖИРІННЯМ	121
34.	Страколист Г.М., Бессарабова О.В., Фербей І.С. ЕМОЦІЙНІ ПОРУШЕННЯ В ПРАКТИЦІ ФІЗИЧНОГО ТЕРАПЕВТА	125
PEDAGOGY		
35.	Kopus O., Tumacok A. EXPRESSIVE POTENTIAL OF INTONATION-COLORED CONSTRUCTIONS IN THE DISCOURSE OF COMMERCIAL INTERNET ADVERTISING	128
36.	Prokopenko L. NOTEBOOK WITH A PRINTED BASE AS A MODERN DIDACTIC TOOL FOR ORGANIZING STUDENTS' COGNITIVE ACTIVITIES	134
37.	Slozanska H.I., Horishna N.M., Petrochko Z.V. SOCIAL AND REHABILITATION SERVICES FOR CHILDREN WITH DISABILITIES IN UKRAINE	138
38.	Булгару Н.Б., Басараба А.О., Мельник Д.В. ГОЛОВНІ ФАКТОРИ, ЩО ДОЗВОЛЯЮТЬ ПЕДАГОГУ РОЗВИВАТИ КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	142
39.	Нагорна Г. О. УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ ДОСЛІДЖЕННЯ ОБСТАВИН РОЗВИТКУ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ МУЗИКАНТА	145

40.	Гребенікова Є.І. ОРГАНІЗАЦІЯ ЛОГОКОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ, ЯКІ МАЮТЬ ТИМЧАСОВИЙ ПРИХИСТОК У НІМЕЧЧИНІ	147
41.	Грицай Є.О. ДЕФІНІЦІЇ ПОНЯТТЯ "ГРАМАТИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ" У НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ	150
42.	Жураковський В.В. ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВІ ЯКОСТІ ЯК СКЛАДОВА ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОФІЦЕРА ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ	158
43.	Задача А.В. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВСЕБІЧНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ	164
44.	Сергійко К.С., Люлько М.Є. ПРОБЛЕМАТИКА СИНДРОМУ ДЕФІЦИТУ УВАГИ/ГІПЕРАКТИВНОСТІ У СТУДЕНТСТВА	170
45.	Сулицький В.В., Пелюхня І.М. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ДІТЬМИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ СІМЕЙ	172
46.	Трохимчук Т.М., Шелюк Ю.С. ФОРМУВАННЯ БАЗОВИХ ПОНЯТЬ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ "ЗДОРОВ'Я, БЕЗПЕКА, ДОБРОБУТ"	178
PHILOLOGY		
47.	Snisar V.E., Krasnopolskyi V.E. USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN TEACHING AND LEARNING FOREIGN LANGUAGES	180
48.	Бондар Т.О., Брикез Н.В. СОЦІАЛЬНА КРИТИКА ТА ТРАГІКОМЕДІЯ У ТВОРАХ "ХАЗЯЇН" ТА "СТО ТИСЯЧ" І. КАРПЕНКА-КАРОГО	183
49.	Голікова Н.С. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ІНТЕГРАЦІЇ ЛІНГВОСТИЛІСТИКИ В СУЧАСНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ ПРОСТІР	185
50.	Леценко О.П. ФРАЗОВІ ДІЄСЛОВА ЯК ОСОБЛИВІ УТВОРЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	188

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES		
51.	Кривоблоцька Л.М. МЕТОДИ ПІДСУМОВУВАННЯ ДО РОЗВ'ЯЗАННЯ НЕЛІНІЙНИХ ЗАДАЧ МАТЕМАТИЧНОЇ ФІЗИКИ	192
PSYCHOLOGY		
52.	Бадзюнь М.Є. ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ТА КОРЕКЦІЯ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ	197
53.	Вернік О., Вернік Ю. ВІРТУАЛЬНЕ ДОСЛІДНИЦЬКЕ СЕРЕДОВИЩЕ В ПРОФЕСІЙНОМУ СТАНОВЛЕННІ ФАХІВЦЯ СОЦІОГУМАНІТАРНОЇ СФЕРИ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ	202
54.	Владімірова І., Кокарєва А. М. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АГРЕСИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ	205
55.	Кононко О.Л. ЖИТТЄДАЙНЕ СВІТОБАЧЕННЯ ТА ЙОГО РОЗВИТОК У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	208
56.	Кокоріна Ю.Є., Прудникова Є.А. ПРОЯВИ ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ В ПРОЦЕСІ ПЕРЕЖИВАННЯ ТРАВМАТИЧНИХ ПОДІЙ	214
57.	Кущ С.В. ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ ВІДНОСИН	221
58.	Чайковська О.М., Гончарова В.О. ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ У МОЛОДИХ ВЧИТЕЛІВ ГОТОВНОСТІ ДО РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАДАЧ	224
TECHNICAL SCIENCES		
59.	Vlasenko O., Rakuta I., Miahkyi R. ENERGY VALUE AND APPLICATION OF BIOGAS	227
60.	Івасюк Г., Фратавчан Т., Левицький В. ПРО РОЗРОБКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ДЛЯ ЗАКЛАДУ ГРОМАДСЬКОГО ХАРЧУВАННЯ	231

61.	Босенко А.М. ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ МЕРЕЖЕВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ	235
62.	Коваленко А.С. ПОБУДОВА МОДЕЛІ ОПИСУ ЗОБРАЖЕНЬ ДЛЯ ЗАДАЧІ РОЗПІЗНАВАННЯ ДОРОГОЦІННОСТЕЙ	237
63.	Мойко О.О., Лучик С.Д. РОЛЬ КІБЕРБЕЗПЕКИ ТА КІБЕРГІГІЄНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	241

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАЦІЙНИХ СТРАТЕГІЙ: СУТНІСТЬ, ОСОБЛИВОСТІ, РОЛЬ У ПОЗИЦІОНУВАННІ УКРАЇНСЬКИХ ЕНЕРГЕТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Папета Павло Костянтинович

здобувач вищої освіти за другим «магістерським» рівнем
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Мироненко Владлена Вячеславівна

канд. наук із соц. ком., зав. кафедри реклами та зв'язків з громадськістю
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Ефективна комунікація є запорукою успіху діяльності індивіда або організації. Науковець С. Прія визначив комунікацію як обмін ідеями, інформацією, думками та знаннями за допомогою слів, жестів або символів між людьми [1]. Науковці Дж. Ліав, В. Вонг, К. Мардзукі та ін. також вважають, що для досягнення успіху на всіх рівнях організації має бути створена ефективна система комунікації. Важливо, щоб ті, хто спілкуються, обмінювалися ідеями, почуттями та інформацією, яка може допомогти організації реалізувати її стратегії. Якщо дії, необхідні для реалізації цих стратегій, не повідомляються належним чином, це може призвести до операційних розладів, неефективності та, зрештою, поганої ефективності бізнесу [2]. У зв'язку з запровадженням таких технологій, як штучний інтелект, хмарні обчислення чи Інтернет речей, а також швидкими змінами способів комунікації, організаціям у нинішню епоху необхідно розуміти та адаптувати різні ефекти використання комунікації.

Розглядаючи сучасну теорію стратегії, одне з провідних місць у її дослідженнях належить стратегічній комунікації як процесу, який за своєю природою є інтерактивним та передбачає участь на всіх рівнях. Цей процес не обов'язково є двостороннім, але з наголосом на зовнішній та внутрішній безперервній презентації змісту, ведення переговорів та формулювання конструкцій. Таким чином, стратегічну комунікацію необхідно концептуалізувати як процес гнучкого управління, в якому основна увага приділяється підживленню зовнішнього та внутрішнього оточення для побудови та реалізації стратегії, а також перевірки стратегічних рішень шляхом їх представлення та узгодження в безперервному циклі.

Комунікаційні стратегії тлумачаться дослідниками А. Зерфасс, Д. Верджіч, Х. Нотхалф та ін. як цілеспрямоване використання комунікації суб'єктом для участі в розмовах, які мають стратегічне значення для її цілей [3]. Проте дослідники Н. Енке та Н. Борчерс вважають, що, незважаючи на зростаючу актуальність стратегічної комунікації, сучасні дослідження приділяли лише обмежену увагу розробці її основних концепцій. Автори визначають стратегічну комунікацію як цілеспрямоване використання комунікації організаціями або

впливовими особами, у яких звертаються до впливових осіб або виконують дії, що мають стратегічне значення для цілей організації [4].

Критично осмислюючи сутність стратегічної комунікації, дослідники М. Хейд, С. Платен, Ш. Сімонсон та Дж. Фалкхеймер доходять висновку про те, що дослідження стратегічної комунікації здебільшого зосереджено на професіоналах із комунікації, які працюють у відділах комунікації чи агентствах як основних агентах комунікації. Однак це відображає обмежене розуміння організацій. У своїй статті автори розглядають необхідність зосередитися не лише на комунікаторах, а й на керівниках і колегах як ключових дійових особах, намагаючись зрозуміти та теоретизувати практику стратегічної комунікації [5]. Дослідники Л. Гриневич та В. Буслаєв тлумачать комунікаційну стратегію як документ, визначений як стратегічний комунікаційний орієнтир для запланованого здійснення інформаційного впливу з метою підвищення обізнаності про заплановані зміни та формування відповідних моделей поведінки потенційних та існуючих цільових аудиторій і цільових груп [6].

Таким чином, у науковій літературі існують різні підходи до визначення сутності комунікаційної стратегії. Комунікаційна стратегія у широкому розумінні визначається як цілеспрямоване використання комунікацій для досягнення стратегічних цілей. Комунікаційна стратегія у вузькому розумінні визначається як документ, який виступає стратегічною комунікаційною основою досягнення стратегічних цілей за рахунок інформаційного впливу на цільову аудиторію.

Щодо структури комунікаційної стратегії, дослідники Л. Гриневич та В. Буслаєв пропонують включати до її складу наступні елементи: відповідність стратегічним цілям, визначення очікуваної поведінки, аналіз ситуації, розробка повідомлень та їх попереднє тестування, розробка плану дій, роз'яснення засобів контролю за виконанням, розробка плану дій, роз'яснення засобів контролю за реалізацією, моніторинг та оцінка впливу, розробка графіка та плану впровадження, а також визначення ресурсів та бюджету [6]. Стратегічні комунікації також будуються на основі ключових принципів діяльності організації, зокрема, діалог, лідерство, довіра, цілеспрямованість, надійність, відкритість та прозорість тощо.

Комунікаційні стратегії задля досягнення поставлених перед ними результатів утворюють певну комунікаційну систему, складовими елементами якої є: необхідні ресурси, сучасні технології, механізми взаємодії між усіма складовими системи, суб'єкти комунікаційної системи, зокрема, керівництво, персонал, стейкхолдери тощо. Щодо суб'єктів системи комунікаційних стратегій, визначальними ознаками виступають: рівень кваліфікації персоналу, соціально-психологічні особливості взаємодії у комунікаційному середовищі, роль у комунікаційній системі [7, с. 15].

Варто також додати, що комунікаційна стратегія як цілеспрямований комплекс дій, реалізованих задля досягнення поставлених стратегічних цілей та підтримки стратегії розвитку організації, включає у себе наступні складові [8, с. 74]:

1) Ринкова стратегія. Ринкова стратегія покликана аналізувати інформацію щодо стейкхолдерів та потенційних споживачів, діяльність конкурентів тощо. Усе вищезазначене необхідно для правильного та ефективного позиціонування діяльності організації.

2) Креативна стратегія. Креативна стратегія включає у себе створення творчих, неординарних, цікавих ідей, які будуть асоціюватися у стейкхолдерів з організацією, що сприяє розвитку бренду та кращій впізнаваності організації на ринку.

3) Медійна стратегія. Ключовою метою медійної стратегії є транслявання ключових повідомлень через відповідні інформаційні ресурси для стейкхолдерів та потенційних споживачів.

Отже, за рахунок ефективної комбінації усіх вищевказаних складових комунікаційної стратегії організація може досягти зростання якості комунікацій, збільшення ефективності позиціонування та підвищення конкурентної позиції на ринку, зростання впізнаваності організації та розвитку власного бренду, донесення ключових повідомлень та розвитку довіри стейкхолдерів за рахунок останнього. Саме тому ефективна комунікаційна стратегія є ефективним інструментом розвитку організації, за рахунок успішного використання якого організація може досягнути великої кількості позитивних ефектів розвитку власного бізнесу.

Щодо ролі комунікаційних стратегій у розвитку організації, у своєму дослідженні І. Ф. Іфу доводить, що ефективні комунікаційні стратегії відіграють ключову роль у створенні продуктивного робочого середовища. Дослідження підкреслює важливість індивідуальних комунікаційних підходів для оптимізації продуктивності на робочому місці. Отримані результати свідчать про те, що організації, які віддають перевагу чіткій, своєчасній та інклюзивній комунікації, відчують вищий рівень задоволеності, мотивації та продуктивності співробітників. Зрештою, підкреслюється важливість впровадження ефективних комунікаційних стратегій як фундаментальної основи для підвищення продуктивності робочого місця та успіху організації [9].

Щодо значення комунікаційних стратегій для просування та позиціонування підприємств, дослідники Г. Айелло, К. Дасмі та О. Нечаєва наголошують, що комунікація сталого розвитку через різні точки дотику може мати позитивні результати, вплинувши на споживання та підвищивши зацікавленість споживачів брендом. Стабільна комунікація, яка передається від виробника через офлайн- та онлайн-канали до споживача, підвищить рівень залученості останнього до бренду. З управлінської точки зору, якісне дослідження висвітлить найбільш перспективні точки дотику, які виробник може використовувати, щоб повідомити про свою стійкість [10].

У контексті усього вищезазначеного вважаємо, що ефективні комунікаційні стратегії мають важливе значення для позиціонування українських енергетичних компаній. Зокрема, в умовах геополітичної нестабільності та негативних наслідків ведення війни для енергетичної галузі, саме стратегічним комунікаціям належить провідна роль у формуванні довіри до компанії та підтримки

українського енергетичного бізнесу. Налагодження ефективної комунікації зі стейхолдерами є запорукою розвитку сучасних українських підприємств та української держави.

Список літератури

1. Priya C. Effective communication. *The investors book*. 2018. URL: <https://theinvestorsbook.com/effective-communication.html>.
2. Liaw J., Wong W.L., Mardzuki K., Mohaiyadin N.M., Razak M.A. Applying effective communication in quality management for military organisations. *Journal of Social Sciences and Humanities*. 2018. 1(6). Pp. 1–6. DOI: 10.26666/rmp.jssh.2018.6.1.
3. Nothhaft H., Werder K.P., Verčič D., Zerfass A. (Eds.). Future Directions of Strategic Communication (1st ed.). *Routledge*. 2020. URL: <https://doi.org/10.4324/9780429295638>.
4. Borchers N.S. Social Media Influencers in Strategic Communication (1st ed.). *Routledge*. 2021. URL: <https://doi.org/10.4324/9781003181286>.
5. Heide M., Platen S., Simonsson C., Falkheimer J. Expanding the Scope of Strategic Communication. Future Directions of Strategic Communication (1st ed.). *Routledge*. 2020. URL: <https://doi.org/10.4324/9780429295638>.
6. Grynevych L., Buslaev V. Communication strategies of local government to ensure the implementation of the territory development strategy. *Actual problems of innovative economy and law*. 2024. Pp. 25–30. <https://doi.org/10.36887/2524-0455-2024-2-5>.
7. Завербний А. С. Комунікаційні стратегії: проблеми та перспективи формування і реалізування за умов євроінтегрування. *Innovation and Sustainability*. 2022. № 1. С. 13–19. <https://doi.org/10.31649/ins.2022.1.13.19>.
8. Чукут С. А., Яценко В. О. Комунікаційні стратегії в публічному управлінні та адмініструванні: зарубіжний та український досвід. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 12. С. 72–79. DOI: 10.32702/2306-6814.2021.12.72.
9. Ify I. Communication Strategies And Employee Productivity. *Global Journal of Social Sciences*. 2024. 23(1). Pp. 97–102. DOI: 10.4314/gjss.v23i1.8.
10. Aiello G., Dasmi C., Nechaeva O. Communication of Sustainability in Omnichannel Retailing as a Tool to Increase Brand Engagement: An Abstract. *Optimistic Marketing in Challenging Times: Serving Ever-Shifting Customer Needs*. 2023. Pp. 279–280. https://doi.org/10.1007/978-3-031-24687-6_110.

PIGMENT CONTENT IN THE LEAVES OF DIFFERENT CHERRY VARIETIES

Shubenko Lidiia

Ph.D. agricultural sciences, Associate Professor
BilaTserkva National Agrarian University

Kubrak Svitlana

Ph.D. agricultural sciences, Associate Professor
BilaTserkva National Agrarian University

Sweet cherry productivity is ensured by both the supply of nutrients from the soil and the synthesis of nutrients in the green assimilation organs of the tree - the leaves. The intensity of photosynthesis determines the biological and economic productivity of trees. Leaves on trees are the main organs that produce organic matter, from which tree biomass is created, as absorbed solar light energy [1]. The primary source of organic matter formation is photosynthesis, which is associated with the most important processes of plant life, and as a result, the formation of a high yield. It is known that the intensity of photosynthesis, and with it the accumulation of organic matter, depends on the size of the leaf surface, which is determined by the biometric parameters of plants and the duration of the active activity of the assimilation apparatus [2, 3].

The pigment system of leaves is one of the most important indicators of photosynthetic activity in plants. Its main components are green pigments – chlorophylls “a” and “b”. Their accumulation in the leaves, as well as in the whole plant, further affects the synthesis of biomass and the formation of tree yields [2].

The formation of the expected and future harvest (laying of generative formations) has a significant connection with the course of physiological processes in the leaves and the accumulation of plant mass. A decrease in the chlorophyll content in the leaves negatively affects the condition of the plant and leads to a weakening of shoot growth.

The objects of research were 12 varieties of sweet cherries of different ripening periods. The trees were grafted on a forest sweet cherry rootstock, planted according to the 6 x 4 m scheme. The soil between the rows was kept under black steam.

The collection of plant material – sweet cherry leaves was carried out in the phases of flowering, fruiting, and in the fall after fruiting. The content of chlorophylls and carotenoids was determined spectrophotometrically. The pigments were extracted by grinding the raw materials with ethyl alcohol under maximum shading conditions, and then centrifuged at 5000 rpm for 10 minutes. The optical density of the extract was determined at the wavelengths corresponding to the absorbance maxima of chlorophylls a and b and carotenoids in the extract, using the extract as a comparison solution. The results were recalculated and expressed in mg/100 g dry weight. The sum of chlorophylls a and b (Chl a+b), the ratio of chlorophyll a to chlorophyll b (Chl a/b), and the ratio of carotenoids to the sum of chlorophylls a+b (Car/Chl a+b) were measured. All extraction procedures were performed under low light conditions to

avoid pigment degradation.

According to the data obtained, the chlorophyll content in the leaves largely depended on the characteristics of the pomological variety.

The high content of chlorophyll a in the group of early ripening was observed in the leaves of the control variety Zoriana, in the group of medium ripening in the varieties Mirage, and among the late ripening it was found for the variety Drogana yellow. Compared to the variety Drogana yellow, a higher content of chlorophyll a was recorded for the control varieties Zoriana, Meotida, as well as Mliivska yellow and Mirazh.

Table - Pigment content in sweet cherry leaves of different ripening periods, mg/100g of fresh weight

Pomological varieties	Chlorophyll			Carotenoids
	«a»	«b»	summa «a+b»	
Early ripening varieties				
Dar Mlieva	62,47	29,39	88,47	39,84
Zoriana (k)	84,34	35,77	118,33	47,96
Mliyevska yellow	82,28	36,18	118,44	47,04
Mid-season varieties				
Mirage	97,82	36,09	131,58	57,24
Alyonushka	75,70	29,96	105,95	45,28
Aborigenka	70,99	32,39	103,82	45,44
Melitopol mottled	73,89	31,18	103,83	45,79
Meotida (k)	96,68	46,28	142,28	56,13
Late-ripening varieties				
Biryuza	67,21	30,09	94,88	42,35
Donetsk coal	75,59	32,09	107,49	44,45
Drogana yellow (k)	76,19	31,09	112,68	42,01
Amazonka	75,92	25,35	102,78	39,48
<i>HIP₀₅</i>	<i>3,14</i>	<i>2,66</i>	<i>5,83</i>	<i>1,41</i>

The content of chlorophyll b in sweet cherry leaves was half that of chlorophyll a. In addition, on average over three years, among the early ripening varieties, the highest content of chlorophyll b was characterized by the variety Mliyivska yellow, and slightly lower – by the control variety Zoriana. The control variety Meotida was also characterized by the highest content in mid-season, and Donetsk coal was characterized by the highest content in late-season. The control variety Drogana yellow was also characterized by a relatively high content of chlorophyll b in the late-ripening group, its content was higher than that of the varieties Zoriana, Mliivska yellow, Mirazh, Aborigenka, Meotida and Donetsk coal.

Cherry varieties with a higher total chlorophyll a+b content were distinguished by a higher chlorophyll b content – Mliyivska yellow, Meotida and Donetsk coal. Accordingly, the total chlorophyll content was higher than the control only in the early ripening group – Mliyivska yellow variety, in the groups of medium and late ripening, the highest content was characterized by the control varieties Meotida and Drogana yellow.

Carotenoids are an important part of the pigment spectrum in the leaves of perennial crops. As a result of the analyzes, it was found that in the leaves of sweet cherry varieties, those varieties with a high content of chlorophylls “a” and “b” were characterized by a significant content of carotenoids – in the group of early ripening varieties Zoryana and Dar Mlieva; medium ripening – Mirage and Meotida; late ripening – Donetsk coal.

Thus, in sweet cherry leaves of different ripening periods, the pigment content was determined by the pomological characteristics of the variety and no dependence on other factors was found.

References

1. Yakovenko, R., Kopytko, P., Pelekhatyi, V. (2021). The content of chlorophyll and nutrients in apple leaves depending on longterm fertiliser. *Scientific Horizons*, 24(2), 93-98. DOI: 10.48077/scihor.24(2).2021.93-98
2. Shubenko, L., Shokh, S., Karpuk, L., Pavlichenko, A., & Philipova, L. (2021). Features of growth processes of sweet cherry trees of various ripening terms in the conditions of the Right-Bank Forest-Steppe of Ukraine. *Scientific Horizons*, 24 (7), 61-67. DOI: 10.48077/scihor.24(7).2021.61-67
3. Havryliuk, O., Kondratenko, T. (2019). Specific of the Assimilation Surface of Columnar Apple-Tree. *Agrobiodiversity for Improving Nutrition, Health and Life Quality*, (3). p. 57-65.

ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ ОБРАЗУ В ЛАНДШАФТНІЙ КОМПОЗИЦІЇ

Гордієнко Ольга Олександрівна,
дипломований архітектор, магістр ландшафтного дизайну,
асистент кафедри дизайну факультету архітектури,
Київський національний університет будівництва і архітектури

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ. Ландшафтна архітектура та дизайн ландшафту є дієвими способами виявлення художніх образів подібно іншим мистецтвам. Художній образ у ландшафтній архітектурі - це деяке явище, передане за допомогою архітектурних форм, художніх та композиційних прийомів через призму емоційних переживань автора (архітектора чи садівника). Ландшафтна архітектура, як і будь-яка інша архітектура, є явищем соціальним, тому що так чи інакше входить у містобудівну структуру середовища життєдіяльності жителів міст і сел. Таким чином, явища, що визначають художні образи в ландшафтній архітектурі, є загально-соціальними для кожного з відвідувачів ландшафтного об'єкту.

За останні роки в Україні основним типом створюваних ландшафтних об'єктів були типові для міст доби функціоналізму-продуктивізму парки культури і відпочинку (ПКіВ), що доповнилися групою розважальних садів та парків, створюваних на базі об'єктів минулого. Лише останнім часом розпочата фрагментарна реставрація окремих стародавніх садів і парків, значна кількість з яких на цей зникли. Їх головним багатством були дивовижні пейзажі, які, на жаль, відсутні у своїй більшості в сучасних парках культури і відпочинку, що отримали розважально-атракційне спрямування. Із розвитком міст й переорієнтацією в них природних ландшафтів за функціональною основою, також ускладнилась їх структура, але була втрачена образна змістовність.

Останнім часом у теорії і практиці ландшафту склався формальний підхід, побудований на визначенні виключно стильових особливостей ландшафтних об'єктів та фіксації окремих прийомів композиції рослин. До вивчення композиції творів ландшафтного мистецтва мало що додає, тому є недостатнім для їх сучасного образного розуміння. На сьогоднішня система знаків-символів для передачі ідейного задуму та формування художнього образу в композиції парків-пам'яток повноцінно ще не розглядалась. Це призвело до вимивання з існуючих методів проектування урахування образно-символічних властивостей ландшафтів, позбуття ландшафтного мистецтва особливостей художньої діяльності й обумовило важливість відновлення традиційних підходів до методології ландшафтного проектування, спроможних наповнити ландшафтні території багатством художньої виразності композицій, театральньо-видовищною сценарністю просторових побудов, складною мовою символів і образів, які відповідатимуть сучасній естетиці, протистояти підвищеному темпу й технократичності життя. Дешифрування знаково-образної композиційної системи ландшафтних об'єктів, визначення ролі образів утворених деревно-

чагарникових та ландшафтно-просторових композицій зокрема, спроможне відновити цілісну картину їх сприйняття, використовувати в сучасній практиці ландшафтного проектування та заповнить білі плями в теорії та історії ландшафтного мистецтва. Однією з найважливіших його складових є вода, що має багаті за змістом та формою художні образи..

МЕТА: розкрити значущість художнього образу у формуванні об'єктів ландшафту минулого, визначити його домінуючу, але втрачену роль в будові загальної композиції ландшафтних об'єктів сучасності.

СТУПІНЬ ДОСЛІДЖЕНОСТІ ПИТАННЯ. Теоретична база роботи з розвитку типології і композиції об'єктів ландшафтної архітектури ХХ - поч. ХХІ ст., передумови їх виникнення, формування садово-паркових композицій за законами становлення стилів в архітектурі обґрунтована працями вітчизняних й зарубіжних авторів: І.О.Богової, Дж.Брауна, О.Вергунова, В.А.Горохова, В.В.Дормидонтової, Т.Дубяго, А.Д.Жирнова, Л.С.Залеської, Б.Кохно, В.Курбатова, Д.Ліхачова, Т.Малахової, О.Микуліної, М.Нащокиної, С.Ожегова, С.Палентреєр, Х.Рептона, І. Д. Родичкіна, О.Сокольської, Дж.Уэймарк, Л.М.Фурсової. Загальнотеоретичний характер з питання історії ландшафтної архітектури та садово-паркового мистецтва мають фундаментальні праці Д.Арманд, А.Бізе, Ф.Бекона, В.Білоус, В.Горохова й Л.Лунца, Ж.Деліля, Г.Зюелен, І.Косаревського, Б.Кохно, А.Лефевра, А.Регеля.

Загальні питання створення художнього образу розглядала низка вчених: М.Я.Поляків, А.В.Іконніков, О.Л.Беляєва, В.Р.Пилипенко, Г.Л.Ермаш, інші. Так Г.М.Поспелов дає розкриття змістовності образу з позиції філософії, психології й мистецтвознавства, який ним визначається як "результат відтворення матеріальними засобами вже виниклих художніх уявлень про дійсність, що склалися у свідомості художника в процесі пізнання життя" [1]. Тобто художній образ можна розуміти як певний зміст, що покладений в основу художнього твору. Саме тому у проектуванні ландшафтних об'єктів минулого значна роль приділялась вдало обраному образу саду чи парку. Одними з небагатьох вітчизняних авторів, які присвятили свої праці композиції садів і парків та формуванню їх образу були І.О.Косаревський, Л.І.Рубцов, а властивостям водного компоненту та його впливу на їх художній образ були Г.Кемпбелл, Дж. і С.Джеліко. В своїх книгах ці автори розглядають розвиток використання води як ландшафтної складової в історії людства, розкривають її інженерні можливості та художні якості, частково торкаються художньо-емоційного аспекту, її композиційних властивостей. В більш практичному сенсі подається матеріал про воду як образотворюючий компонент ландшафту в книгах Ю.Ричкової, А. та Дж.Бріджуотер, К.Ментона, М.Едвардса, де презентуються характеристики базових елементів ландшафтного дизайну та надаються поради щодо їх використання для досягнення найбільш вдалих композиційно-образних рішень. Книги З.О.Ніколаєвської цікаві важливою роллю води в об'єктах садово-паркового пейзажу, розкриттям прийомів їх використання й впливів на утворення загальнохудожнього образу природних об'єктів. Питанням формування художнього образу сучасних садів і парків присвяти свою творчість

та наукові пошуки Ентоні Поул, Банні Гіннес, Джинні Блом, Піт Удолф, Джон Брукс, Кристофер Ллойд, Роберту Бурле-Маркс, Марта Шварц, Бет Шато, Арабелла Леннокс-Бойд, Віта Секвіл-Вест, Бертрам Клаф Уїльямс-Елліс, Леннінг Роупер, Джон Саймондс, Кристофер Дей та інші майстри ландшафтного мистецтва.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ. В минулому закладка саду чи парку відбувалась як творення священного простору: місця для молитов, медитації, з чіткою будовою композиції з центром поклоніння, міфопоетичним змістом й розповідальністю сюжету, які утворювали відчуття спокою та безтурботності, ієрархії та порядку, гармонії та рівноваги, сприяли спогляданню, відображенню й роздумам. Немаловажну роль нарівні з зеленими насадженнями в цьому грали також й водні устрої: відкриті простори з фонтанами, басейнами та іншими елементами, що несли символіку Раю на землі - Едему. Образ Раю сприяв соціальній взаємодії: сади використовувались для естетичної насолоди при спогляданні, в них проходили навчання – так звані «лікейні» та академічні лекції, освітянській меті слугували складові наповнення ландшафтного простору – малі архітектурні форми, скульптура, назви урочищ чи садово-паркових ділянок з міфологічних підтекстом. В сьогодення сади і парки - структурний елемент системи озеленення території, що виконують рекреаційні й архітектурно-художні функції. Їх території використовуються для короткочасного відпочинку, організації виставок, розміщення художньо-декоративних споруд та елементів, для декоративного призначення, перетворились в місця для проведення громадських заходів, таких як фестивалі, весілля та інші свята, стали локацією для пікніків, аттрактивних розваг та дозвілля тощо, втративши свою естетико-виховне й завдяки створюваній красі реабілітаційно-відновлювальне навантаження. Останнім часом їх розміри, функціональне призначення та композиційна організація весь час змінювались. Інтенсивна забудова й активне зростання міст України сприяє посиленню уваги до формування садів та парків. Ця увага зумовлена необхідністю планувати та облаштовувати ландшафтні зони для відновлення кисневого запасу міста, поєднуючи їх з ділянками для розваг і відпочинку населення, орієнтуючи природні об'єкти на суто функціональність за рахунок їх образної розповідності та чуттєвості. Але необхідність поєднання функцій спонукає підвищити увагу до принципів композиційно-планувального та архітектурно-художнього формування садів та парків. В цьому плані виникає багато питань щодо організацій нових типів об'єктів сучасного садово-паркового мистецтва в складних умовах суспільно-економічних відносин.

Паркобудування в Україні досягло високого розвитку ще на початку XVIII ст., коли парки створювались за зразками регулярних парків Європи з дотриманням симетричності в усіх складових пейзажу. Розквіт садово-паркового мистецтва дає багато прикладів вирішення композиції малого саду як структури палацу, садиби, позаміського будинку. Їх особливістю було функціональне й композиційне використання рельєфу у формі терас, каскадів та басейнів води, зелених насаджень, скульптури та інших прикрас. Велика частина українських парків створюються як дендропарки, на перше місце висувається майстерність

вирощування різноманітних рослин. В цих парках шляхом об'єднання деревно-чагарникової рослинності художньо побудовані групи й масиви, втілюється їх гармонізація з рельєфом, плануванням дорожньо-стежкової мережі й дзеркальними водними просторами, завдяки чому досягається велика художня виразність усього паркового комплексу в цілому. Особливо багато парків створено у лісостеповій частині України, найвідомішими з яких є: «Софіївка» в Умані, «Олександрія» у Білій Церкві, Качанівський, Тростянецький, Сокиринський, Алупкінський, Антопольський, Немирівський, Верхівський, Скала-Подільський, Весело-Боковеньківський та інші парки, що були створені за законами вищої Гармонії, з виявленням їх сюжетної будови та первинно визначеного художнього образу.

При аналізі садово-паркових об'єктів, дослідником із Казахстану Т.С.Сулеймановою був виділений типологічний ряд семантичних образів [2], характерних для цього виду мистецтва, зведених нею до наступних груп:

Країнознавчий образ - основним його принципом стає передача духу певної країни за допомогою яскравої відмінної риси організації ландшафту даного регіону; використовується ряд ландшафтних елементів й композиційних прийомів, візуальний вплив яких допомагає відвідувачу відтворити у свідомості асоціативний ряд, що вказує на зв'язок з визначеною географічною територією.

Міфологічний образ виникає під впливом легенд, міфів і казок народів світу.

Етнічний образ ґрунтується на естетичних перевагах, характерних для визначеного народу, на формування якого впливають світська й релігійна культури, представлена в цих рамках символіка знаходить висвітлення в таких складових саду, як дендрологія, колористика, звуковий ландшафт, ароматична композиція, національні елементи можуть стати провідною темою планувальної композиції чи в схемі малюнку квітників, декоративних ґрат тощо.

Ландшафтно-генетичний образ формується завдяки асоціативного зв'язку з природними стихіями, такими, як вода, вогонь, вітер тощо. До відповідного типу належать стилізовані чи натуралізовані відображення різних видів ландшафту: водяний, гірський, пустинний тощо.

Поетичний образ - притаманний садам і паркам стилю бароко, класицизм, романтизм. Виявляється через сентиментальні назви елементів ландшафтної архітектури, розміщенням скульптур античних богів й літературних героїв, ритуальні споруди з висіченими віршованими рядками, природні та штучно створені гроти, водоспади, скелі таке інше. Так, в уманській «Софіївці» існують грот Венери, Мертве озеро, Рожевий павільйон, Критський лабіринт і Скеля смерті; у Воронцовському парку в Алупці - "Сади Платона", озера Дзеркальне, Форельне і Лебедине [3].

Урбаністичний образ в об'єктах ландшафтної архітектури семантично відображає проблеми впливу урбанізації на природне середовище та їхню взаємодію.

В Україні одним з найпоширеніших елементів паркового пейзажу була і залишається водна поверхня. Штучно створені водойми, різні за розмірами й формою берегової лінії, завжди активно залучались до композиції паркового

простору, утворювали глибокий образ, який запам'ятовувався враз і назавжди. Вода як старовинний художньо-містичний символ проходить майже через усю історію людства, є образом доісторичного первинного Океану в багатьох міфах і легендах народів про створення нашого Всесвіту; одночасно - джерелом всілякого життя на Землі, яка вийшла з неї, а також її істоти, яку породила матір-Земля; виступає як складова (елемент), засіб поглинання й узагальнення, бо всесвітні потоки приходили на зміну актам створення людства й виконували роль певного "очищувача" його від гріхів та недоліків. Вода здавна несла в собі дуалістичність (тобто подвійність) символіки: як сакрального, очищаючого початку, так і руйнуючої, ворожої сила, яка здатна вбити людину; з одного боку, вода оживляє й народжує нове життя, з іншого – несе погрозу потоплення й смерті. Рухливість води здавна асоціювався з невблаганним швидким плином часу, що ніколи не зупиняється й не дає нікому ради, не жаліє тих, хто, не встигаючи за ним, тоне, захлинаючись у ньому. Символ води, частіше так званої "живої води", є найважливішим у формуванні штучного ландшафту, бо виключно з нею пов'язане життя рослин, їх родючості, врожайності й подальше існування людей в оточуючому (й нерідко ворожому для них) світі. Для глибинної психології при згадці образу чи символу води на думку приходять її певний стан: чи є вода чиста або мутна, спокійна або бурхлива таке інше, - кожний з яких уособлює у собі поведінку й характер людини – доброї чи злої, що має жіночий чи чоловічий початок, тобто здатність творити, народжувати або руйнувати. Певний стан води, її характер зв'язується з істотами – водяними жителями, які її населяють: божествами, русалками, водяними, німфами, наядами, колдунами, відьмами, рибами, тощо. Вода як реальний образ зв'язується з містичними чи казковими істотами, їй надається містична здатність поєднувати свідоме й несвідоме, надприродне і живе.

Історія людства має багато прикладів формування невеличких басейнів, фонтанів, інших водних споруд, до яких прокладались багатокілометрові керамічні трубопроводи із високогірних джерел до садів та парків. Містобудування розвиває цю традицію: формуючи нові поселення, ніколи не знищувались джерела, навколо них споруджувались площі, їх заключали в прекрасні чаші, які пізніше ставали фонтанами і басейнами. Тому образ води через притаманні їй символи є важливим у виявленні композиційного рішення об'єктів ландшафтного мистецтва, їх змістовності та образного виразу. Аналіз сучасної проектної теорії і практики ландшафтного мистецтва дозволив зробити висновки про сучасне ландшафтне мистецтво як засіб просторової організації середовища за яким сформулювати інтерес, визначений основною позитивною емоцією, що стимулюється архітектурно-ландшафтною організацією оточуючого людину простору за складністю, новизною, обсягом перцептивної інформації багатством просторів і форм, що їх наповнюють. Емоційність ландшафтного мистецтва залежить від певної зацікавленості. Сучасне звертання дизайнерів ландшафту до психології визвано кризою професійних цінностей в час загальної незадоволеності результатами професійної діяльності, у тому числі і ландшафтному мистецтві. Це звертання до психології відбувається під знаком

реабілітації і твердження цінності архітектурно-ландшафтних традицій і регіональних культурно-історичних особливостей, повернення уваги до виявлення ролі води в організації ландшафтного простору. В ландшафтній композиції вода традиційно займає почесне місце: річка, став, море, джерело чи колодязь є структуроутворюючими елементами планування й виявлення простору. Маючи багато форм існування, вода в ландшафтному мистецтві може використовуватись у різних якостях і мати різний вигляд: бути домінуючим або допоміжним елементом композиції, створювати динаміку, задавати ритмічний рух, чи формувати спокій та розслаблення. В результаті розгляду феномену води в ландшафтній архітектурі та дизайні ландшафту, його формування й використання остаточно визначено в композиції: традиційно в ландшафтному мистецтві планувальна композиція об'єктів формується у тісному взаємозв'язку із зеленими насадженнями та водними устроями. Роль води в композиції за змістом майже в усіх літературних першоджерелах з історії ландшафтного мистецтва не визначена, а матеріал, присвячений їй має обмежений характер, поступається інформації з композиції зелених насаджень та організації планування. Це підтверджує неопрацьованість питання: немає розробок, де поєднувався розгляд проблеми з метою її вирішення - формування образу води новітніми архітектурно-дизайнерськими і ландшафтними засобами з метою визначення сучасного розвитку й удосконалення методів і прийомів ландшафтного мистецтва. Незважаючи на важливість, яку вода відіграє у формуванні образу навколишнього середовища та ландшафтних об'єктів зокрема дуже важко знайти літературу присвячену виключно художнім її якостям, її ролі у формоутворенні ландшафтних об'єктів. Проблема її образності і символіки, змістовності та означеності слабо розкрита або майже не висвітлена чи не надано відповідної їй важливості уваги.

Показано, що головною умовою вирішення питання є повноцінне формування проектної моделі, засноване на підпорядкованості суперечливих факторів: традиційному в ландшафтній архітектурі використанні води в динамічному і статичному станах й необхідністю розширення спектру дизайнерського використання води шляхом залучення в ландшафтне проектування сучасних прийомів, що виявляють різні її іпостасі (рідкий, твердий, газоподібний, кристалічний, тощо), що на сьогодні мають більше декоративно-виставковий характер застосування. Він входить певною мірою в конфлікт з природним ландшафтом, бо протистоїть йому. Тому було важливе визначення підходів до застосування нетрадиційних водних устроїв в сучасній ландшафтній композиції без порушення гармонічних відносин між природними формами і архітектурою. Узагальнюючи наведене можна сформулювати наступні загальні висновки по роботі.

В результаті дослідів і узагальнення існуючого досвіду використання води у мистецтві ландшафту отримані висновки, що повноцінно визначають її роль в просторовій та символіко-образній організації ландшафтною композиції. Вода в ландшафтному мистецтві як самостійний об'єкт наукового розгляду є недостатньо вивченим, серйозних пошуків в цьому напрямку проводилося мало,

бо спрямуванням майже усіх праць є зелені насадження та їх компоновка у взаємозв'язку із планувальною структурою ландшафтного об'єкту. Немає досліджень в напрямку символіко-образного визначення ролі води у композиції об'єктів ландшафтного мистецтва.

В ландшафтному мистецтві традиційно застосовується дві форми стану води - *динамічна* (рухлива) й *статична* (спокійна). Швидка течія річок, джерел, водоспадів, каскадів і фонтанів приваблює увагу, приєє створенню піднятого настрою, підкреслює світлотіньові ефекти, які супроводжуються незвичайним динамічним звуковим оформленням. Спокійне "дзеркало" водної поверхні, віддзеркалює небо й хмари, які плывуть по ньому, зелені насадження та архітектурні споруди, розташовані вздовж берега, доповнює пейзаж, робить його об'ємним, гармонійним, привабливим й заспокійливим. Динамічна форма передбачає використання в рівній мірі зорових й звукових відчуттів, бо в її основі знаходиться текучість води й супроводжуюче її плескання. За цією ознакою застосовуються структурні складові ландшафту: джерело, каскад, водоспад, фонтан, водні простори річок та моря. В статичній формі переважне значення має зоровий початок, тому для вирішення композиційних задач використовуються декоративні басейни, ставки та озера. Розміщення в ландшафтному оточенні водного потоку й ступінь емоційного впливу на людину залежить від його об'єму й міцності, висоти й швидкості падіння, рисунку потоку та нахилу струменів. При умові існування природного водотоку необхідних розмірів і міцності використовуються чи посилюються властивості води, її декоративні якості, маскуються існуючі недоліки. Вода у регулярному й пейзажному стилях є не лише провідним, а *головним компонентом* композиції, вирішуючи взаємодію водних якостей з оточуючою рослинністю та архітектурними спорудами. Саме вода здатна виявити і підкреслити стильові та композиційно-просторові особливості ландшафту та рослинних композицій.

За тектонікою й видами використання водних устроїв у композиції може бути надана їх класифікація за ознаками домінування, фокусування або акцентування у просторі й плануванні. Чим менше водний устрій, тим активніше його роль в композиції. Але великі поверхні води (якщо вони не мають динамічного стану існування) виступають акцентом в композиції і утворюють тло для композиційних рішень (набережні ріки, моря тощо). Після чіткого визначення композиційного завдання при формуванні об'єкту ландшафтної архітектури в залежності від ефекту, який вимагається досягти, вибирається прийом включення води у загальне архітектурно-художнє рішення.

Використання естетичних якостей води, природних властивостей водойм та водних устроїв відкриває широкі творчі можливості для надання їм ролі домінуючої декоративної та планувальної компоненти композиції ландшафтного пейзажу. Розмаїття можливостей природної ситуації традиційно використовували для створення індивідуальності і неповторності композиційних рішень водойм та водних устроїв в кожному з об'єктів ландшафту. При цьому, воді завжди надавалося особливе символіко-образне навантаження: їй відводилася за сценарієм та текстом роль своєрідного провідника у розкритті

образної змістовності саду чи парку - без залежності від епохи, стилю, місця формування. Серед знакових творів ландшафтного мистецтва, що дійшли до наших часів, багато водних устроїв, при створенні яких уміло використовувались не тільки різні декоративно-композиційні властивості води, але й її сполучення із зеленими насадженнями і архітектурою.

Вода здатна притягувати, чарувати, що пояснюється її рухомістю, вмінням передати гру відблисків світла, тіней і багатобарвності стану. Дія води на людину всебічна, у тому числі її вплив у сфері мистецтва. В садово-паркових ансамблях вода виконує не тільки утилітарні функції, але й впливає на людину невичерпною силою почуттів і настроїв, здатна викликати світлий смуток і радість очікування, відчуженість від світу і меланхолію жалю, її роль особливо важлива в задачі спонукання у людини піднесених почуттів і спогадів, у створенні художніх образів і поетичних асоціацій.

ВИСНОВОК. На основі аналізу сучасної практики ландшафтного дизайну й формування нею водних устроїв в ландшафтних об'єктах сформульовані принципи виявлення образу води, спроможні поновити втрачену її роль у формоутворенні: *принцип відповідності форми і образу у формоутворенні сучасних водних устроїв*; *принцип символіко-знакової означеності водної складових в побудові сучасних ландшафтних об'єктів*; *принцип планувально-просторової цілісності і композиційної сценарності у формуванні водних устроїв сучасних ландшафтних об'єктів як головного структуроутворюючого елементу ландшафту*; *принцип функціональної і інженерної доцільності у формоутворенні сучасних водних устроїв, враховуючи природність ландшафту як головний фактор композиції*; *принцип імітації та інсталяції в застосуванні сучасних художньо-дизайнерських прийомів, що спроможні розкрити образ та символічність властивостей води, при умові відсутності природної водної складової або створенні ландшафтних об'єктів за новітньою стилістикою – "хай-тек", "інжиніринг", "урбо", "інсталяції" тощо*; *принцип традиційності і універсальності прийомів формування водних устроїв при вирішенні класичних схем і наслідування стильових особливостей в організації сучасних ландшафтних об'єктів*; *принцип єдності водних устроїв і загальної композиції в плануванні усіх типів ландшафтних об'єктів.* Наш час вимагає шукати новітні шляхи вирішення як загальної композиції садово-паркових комплексів, так і їхніх окремих ділянок. З метою пошуків альтернативних засобів виразності, проектувальники садів та парків усе частіше звертаються до традицій східної культури, залучають до роботи дизайнерські чи інженерно-технологічні підходи щодо їх створення - оптичні ілюзії, прийоми арт-ландшафтів тощо.

Список літератури:

1. Поспелов Г.Н. Эстетическое и художественное. - М.: Стройиздат, 1965.
2. Сулейманова Т.С. Типология семантических образов, характерных для объектов ландшафтной архитектуры. - http://www.rusnauka.com/NPM/Stroitelstvo/2_2_+suleymanova.doc.htm
3. Дормидонтова В.В. История садово-парковых стилей. - М.: Архитектура - С, 2003.

UKRAINIAN MOTIVES IN THE AUTHOR'S GRAPHIC COMPOSITION AS AN ELEMENT OF THE DEVELOPMENT OF AESTHETIC TASTE OF STUDENTS

Yana Panasenko

Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytskyi,

Computer graphics at the current stage of development. At the current stage, there is an active introduction of computer technologies into art, which significantly expands its capabilities: the implementation of decoding tasks with the help of computer technologies, reading, in-depth analysis of many works of art of the past and present.

The emergence of digital painting, that is, the creation of electronic images, carried out not by rendering computer models, but by the use of computer simulations of traditional artist's tools by a person, creating a drawing, painting from the beginning to the end on the computer is a relatively new direction in the art art [1, p. 15].

A computer artist who considers the main goal of his work to be expressive digital tools that allow him to imitate traditional painting and graphics. Not being a material environment, computer technologies provide the artist with a wide range of opportunities to work in traditional or avant-garde directions, to have an individual creative handwriting based on the choice of effects used. Computer graphics can be safely called one of the directions of postmodern art. The specificity of postmodern art is the connection with a non-classical interpretation of the classical tradition, namely: form, drawing methods, tools, which is the computer.

Computer graphics can be safely called one of the directions of postmodern art. The specificity of postmodern art is the connection with a non-classical interpretation of the classical tradition, namely: form, drawing methods, tools, which is the computer [1, p. 16]. The computer is a means of modeling and demonstrating the laws underlying artistic, scientific and technical creativity, as a means of creating the latest works of art.

Technological means of creating a graphic composition with Ukrainian motifs in computer programs. Computer graphics are used in the visual arts to create different types of images, such as paintings, photographs, graphics, animated films, and video games. It allows artists to create more realistic and complex images than was previously possible by hand.

Computer graphics continues to evolve, and its influence on the visual arts grows every year. Computers give artists new tools and opportunities to create more innovative and impressive images [2, p.189-190].

Computer graphics aims to create and artistically process computer images, allows you to shape and transform graphic objects. Graphic compositions are created using technological means, such as Illustrator, Corel Draw, Photoshop, Painter, and others, and can be widely used in printed and electronic publications, in design developments, and advertising decoration.

With the help of technological means of computer graphics, it is possible to express the main content of the image and draw attention to it with the help of aesthetically pleasing images. The main functions of computer graphics systems for the implementation of art, advertising and design are the creation of works of art, museum and restoration activities, interior and exterior decoration of apartments; preparation of printed products of an advertising and informational nature; production of slides, video clips and multimedia presentations, etc.

There are 4 types of computer graphics. These are raster graphics, vector graphics, fractal graphics and three-dimensional graphics. They differ in the principles of image formation when displayed on a monitor screen or when printed on paper.

In my work, a vector method of encoding images is used, which consists in the fact that images are made up of geometric shapes: curves and straight lines, which are stored in the computer memory in the form of mathematical formulas and geometric primitives - circles, ellipses, squares. Compared to raster graphics, vector graphics have the following advantages: ease of scaling the image without degrading its quality, independence of the amount of memory required to store the image from the selected color model. It is no accident that Ukrainian motifs are present in the composition, because once again I want to emphasize the importance of cultural heritage, from which every nation draws and without which the successful development of future generations is impossible.

Development of students' aesthetic tastes while performing graphic compositions. The goal of artistic education with the help of computer graphics is the development of aesthetic ideals in children, the formation of fine art abilities with modern digital means. The task of the fine arts teacher is to enrich the imagination of students, to stimulate the desire to master computer graphics skills, to form knowledge and skills in the sequence of creating graphic compositions.

The use of computer technologies in fine art lessons allows students to form and develop such competencies as self-development and self-education, information awareness, communicativeness, multiculturalism, and, provided that applied computer programs are involved, also the competencies of productive creative activity.

The technology of conducting lessons using modern technical means and new information technologies trains and activates memory, observation, intelligence, concentrates the attention of students, forces them to evaluate the offered information in a new way, develops and forms aesthetic taste [3]. At the same time, a computer in the classroom significantly expands the possibilities of presenting educational material. The use of colors, graphics, sound, modern means of video technology, to visually show the practical value of the work performed, to combine several different types of creativity into one harmonious picture.

Thus, using the computer in the role of an artist's tool in art classes, we opened new spaces for creativity to students, and also improved their knowledge about the peculiarities of graphic composition, introduced them to the possibilities of using a computer for its creation [3].

The creative use of information technologies made it possible to increase the information culture of students, to activate students in the process of learning and

education, to create conditions for the realization of the individual capabilities of each student, to develop creative initiative.

Development and holding of a master class on the topic: "Graphic composition with Ukrainian motifs".

Step-by-step execution of the graphic composition "title" using computer graphics.

The purpose of this work is to find out the specifics of the influence of computer technologies on art, to consider the specifics of the interaction of art and computer technologies at the current stage of development.

Reference:

1. V. Horodetskyi "Computer technologies in art" – Ivano-Frankivsk: Symphony Forte, 2018.52 p.

2. Frolova L. O. "Analysis of features of ethno-style in modern women's clothing" – Kyiv: KNUTD, 2018. - Volume 1: Modern materials and production technologies for products of general use and special purpose. - P. 189-190.

3. Theoretical principles of using computer graphics in teaching students. URL: https://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/14/part_2/43.pdf

ІНСТРУМЕНТИ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА СТРУКТУРУ УКРАЇНСЬКОГО ДИЗАЙНУ

Антоненко Ігор Володимирович

старший викладач

Київський національний університет технологій та дизайну

Вступ. У 2022 році більш широка аудиторія отримала доступ до несподівано потужних інструментів штучного інтелекту, включаючи Stable Diffusion, Midjourney та DALL-E 2 для перетворення тексту на зображення, а також людиноподібного чат-бота OpenGPT. Через рік експерти, організації та уряди заявили, що ці технології становитимуть серйозні ризики для суспільства та людства – від втрати робочих місць через автоматизацію до руйнування демократичних процесів та автоматизації зброї. У липні Google, Microsoft та OpenAI заснували Frontier Model Forum [1] для регулювання розробки штучного інтелекту (ШІ). Тим часом, у листопаді 28 урядів підписали Декларацію Блетчлі [2], «першу міжнародну декларацію, що стосується технологій, що швидко розвиваються», яка визнавала потенційний «катастрофічний ризик ШІ для людства» [3].

Результати дослідження та їх обговорення. Коли в 2016 році компанія ELEMENTAL Алехандро Аравени опублікувала креслення чотирьох проектів соціального житла [4] для використання у відкритому доступі, ідея полягала в тому, щоб дизайнери, архітектори та широка громадськість у всьому світі могли використовувати їх з користю для себе. Однак, якщо не брати до уваги фахівців, лише небагато хто має технічні знання, що дозволяють читати плани, і ще менше тих, хто може дозволити собі втілити подібні проекти в життя. Як ChatGPT, так і будь-яка інша технологія ШІ не замінять людей, а лише надає надзвичайно високі можливості тим, хто володіє програмою та може використовувати весь її потенціал.

З одного боку, новітні революційні технології призвели до масового створення зображень, що генеруються ШІ, певною мірою відтіснивши на другий план професіоналів дизайну (ілюстраторів, дизайнерів та фотостокові компанії). З іншого боку, вони породжують нову спеціалізацію - суфлерів-особ, що володіють навичками підказки.

Midjourney та ChatGPT свою інформацію в результаті читання даних з мільйонів веб-сайтів, тому і генеративна програма, і чат-бот відображають статус даних в Інтернеті на даний момент. Оскільки за даними Statista [5] 63,7% веб-сайтів в Інтернеті створено англійською мовою, цілком логічно, що ChatGPT «схильний до західних поглядів і найкраще працює англійською мовою», як нещодавно визнав OpenAI.

Дизайнерські знання при використанні цих технологій відображають таку ж упередженість: зображення Midjourney, засновані на підказках на кшталт «типологія, розроблена дизайнерами з країн третього світу», дають, з точки зору

естетики, більш точні результати. Ця невідповідність пов'язана не з колоніалістськими або расистськими упередженнями, а скоріше з тим, що отримані програмою дані про цих дизайнерів будуть точнішими і дозволять досягти кращих результатів, ніж коли надходить запит на імітацію стилю конкретних мексиканських, південноафриканських або індійських майстрів.

Штучний інтелект навчається людьми, але перевершує людські можливості, оскільки він обробляє величезні обсяги даних, виявляє складні закономірності та приймає рішення на основі статистичних ймовірностей. Оскільки будівельне виробництво багато в чому залежить від передбачуваності процесів, які можуть оптимізувати бюджет, фізичні та людські ресурси, прискорити термін будівництва та забезпечити більш швидку масштабованість комерційних операцій компаніям – шанси на автоматизацію більшої частини виробництва у сфері дизайну та архітектури високі, особливо це стосується проектів, пов'язаних із сферою нерухомості.

ШІ здатний навіть оптимізувати нові процеси і виявити ті нові закономірності, про існування яких нічого не було відомо. Однак не кожне рішення щодо термінів реалізації конкретного проекту є передбачуваним та ефективним. Естетика, ринкові тенденції, маркетингові кампанії, громадська думка та інтереси зацікавлених сторін, а саме клієнтів, розробників, дизайнерів, менеджерів, будівельників та архітекторів – завжди були і залишаться частиною рівняння. Поки остаточне рішення залишається за людьми, ШІ змушений буде їм підкорятися. У цьому аспекті виникає резонне питання – чи здатні розумні технології замінити людину під час створення гарного дизайну та архітектури?

У той час як Сінгапур і Дублін запустили свої цифрові копії [6], використовуючи машинне навчання для прогнозування майбутніх подій та тенденцій – цілі країни не можуть забезпечити своє населення чистою водою та електрикою. Оскільки архітектура та дизайн відображають стан суспільства (а не навпаки), підкреслена соціальна нерівність суспільного способу життя продовжуватиме відображатися у будівельних формах, що зводяться: деякі проекти будуть повністю створюватися ШІ, інші роботи – вручну, за допомогою пластмасових моделей у майстернях дизайну та архітектури, а переважна більшість з них створюватиметься на місці, за допомогою паперу та олівця, без фізичної присутності на будівельному майданчику дизайнерів та архітекторів. Найімовірніше, що всі три сценарії існуватимуть паралельно.

Українські дизайнери та архітектори почали використовувати нейромережі понад 10 років тому. Майстерня Aranchii Architects у 2011 р. представила проект реновації вагонного депо Київ-Пасажирський у Києві. Використовувалася симуляція натовпу, що дозволило згенерувати псевдооптимальні шляхи між двома відрізними один від одного мікрорайонами. Надалі майстерня виграла закритий конкурс на проектування апартаментів, де креслення створювалися вручну, а візуальний ряд генерувався за допомогою Midjourney. На даному етапі дизайнери експериментують із генерацією тривимірної геометрії та дуже розраховують на можливості ШІ» [8].

Студія “Sergey Makhno Architects” за допомогою ШІ створила проект Touch, розміщений на криптомайданчику автора. Ідея полягала у проведенні паралелі між змістом технології NFT та фізичним світом. Проект складався з анімованих малюнків, в основу яких було закладено відбиток пальця автора – слід ідентичності у віртуальному Всесвіті.

ШІ революціонує процес проектування завдяки використанню алгоритмів машинного навчання. Ці системи аналізують величезну кількість даних про історію стилів, культурні впливи та переваги споживачів. Це дозволяє дизайнерам передбачати запити майбутнього, уникаючи ризиків, пов'язаних із сліпим дизайном. Генеративні моделі та концепції ШІ можуть використовуватися навіть як натхнення. Мережі генеративного вмісту (Generative Content Networks – GANs) – це передова техніка, заснована на штучному інтелекті, що дозволяє комп'ютеру імітувати людську уяву. Завдяки GAN можна створювати новий дизайн на основі зображень, що набирають популярності, особливо в соціальних мережах. Використання таких технологій дозволяє працювати в режимі реального часу, що особливо вигідно в ситуаціях, коли на ринку високий попит на певні тенденції. Це, у свою чергу, дозволяє брендам швидко адаптуватися до переваг клієнтів, що змінюються [9].

У зв'язку з виникненням ШІ у сфері українського дизайну дедалі частіше дискутується питання авторського права. Нейросети навчаються дуже швидко, у процесі проектування вони пропонують багато варіантів зображень, які далі слід обробляти. У Notion (додаток для смартфона, що надає бази даних, дошки канбан, календарі та нагадування) були вбудовані нейромережі, в результаті зникли багато суміжних професій. Деякі нейромережі на запит створюють відеоролики, нейромережа від Google формує готові 3D-моделі. На даному етапі в процесі брейнштормінгу виникають підсобні зображення, проте незабаром можна буде отримувати на запит десятки варіантів готової споруди з повним пакетом робочих креслень.

Як заявив письменник Бенджамін Лабатут [7]: "Якби штучний інтелект думав, у нього були б сліпі плями. Якщо йому вдасться бути творчим, він матиме межі, тому що обмеження плідні. Якщо він здатний імітувати нашу здатність міркувати, йому може знадобитися (чи розвинути) наш талант до безумства. Майбутнє дизайну лежить на перетині технологічних інновацій та людських намірів. Зрештою, значний вплив має конкретна людська діяльність – громадянське суспільство, політики та зацікавлені сторони. Хід історії не висічено на камені, а визначається рішеннями, що приймаються сьогодні, особливо якщо ШІ впливає на фінанси людей. Таким чином, дизайн та архітектура стають результатом колективних рішень, у яких досягнення ШІ перетинаються із прагненнями та цінностями суспільства. Саме в рамках цієї взаємодії еволюція та вплив дизайну знаходять свій резонанс та значення.

Висновки. Вже через рік після появи ШІ була підписана Декларація Блетчлі, яка визнає потенційний ризик ШІ для людства. ШІ навчається людьми, але перевершує людські можливості, оскільки обробляє величезні обсяги даних. ШІ здатний оптимізувати нові процеси та виявити нові закономірності, про

існування яких нічого не було відомо. Однак не кожне його рішення передбачуване та ефективне.

Українські дизайнери та архітектори почали використовувати нейромережі понад десять років тому. Завдяки ШІ в Україні створюється новий дизайн на основі зображень, що набирають популярність у соціальних мережах. На цьому етапі в процесі брейнштормінгу з'являються підсобні зображення, але незабаром можна буде отримувати на запит безліч варіантів готової споруди з повним пакетом робочих креслень. У зв'язку із виникненням ШІ у сфері українського дизайну дедалі частіше дискутується питання авторського права. Однак, не дивлячись на безліч протиріч, майбутнє дизайну лежить на перетині технологічних інновацій та людських намірів. Нарешті великий вплив на цей процес має конкретна людська діяльність – громадянського суспільства, політики та зацікавлених сторін.

Список літератури

1. Google, Microsoft, OpenAI and startup form body to regulate AI development. – 2023. – URL: https://www.theguardian.com/technology/2023/jul/26/google-microsoft-openai-anthropic-ai-frontier-model-forum?utm_medium=website&utm_source=archdaily.com (дата звернення: 06.02.2024)
2. UK, US, EU and China sign declaration of AI's 'catastrophic' danger. – 2023. – URL: https://www.theguardian.com/technology/2023/nov/01/uk-us-eu-and-china-sign-declaration-of-ais-catastrophic-danger?utm_medium=website&utm_source=archdaily.com (дата звернення: 07.02.2024)
3. The Bletchley Declaration by Countries Attending the AI Safety Summit. – 1-2 November 2023. – URL: <https://www.gov.uk/government/publications/ai-safety-summit-2023-the-bletchley-declaration/the-bletchley-declaration-by-countries-attending-the-ai-safety-summit-1-2-november-2023> (дата звернення: 07.02.2024)
4. Rory Stott. "ELEMENTAL Releases Plans of 4 Housing Projects for Open-Source Use" 05 Apr 2016. ArchDaily. Accessed 7 Feb 2024. <<https://www.archdaily.com/785023/elemental-releases-plans-of-4-housing-projects-for-open-source-use>> ISSN 0719-8884
5. Richter Felix. English Is the Internet's Universal Language. – Feb 21, 2022. – URL: https://www.statista.com/chart/26884/languages-on-the-internet/?utm_medium=website&utm_source=archdaily.com (дата звернення: 07.02.2024)
6. Cristina Mateo. "Architects and Designers Should Take the Lead in Creating Immersive Environments" 03 Mar 2023. ArchDaily. Accessed 8 Feb 2024. <<https://www.archdaily.com/997175/architects-and-designers-should-take-the-lead-in-creating-immersive-environments>> ISSN 0719-8884
7. Barbour Charles. Nuclear bombs, artificial intelligence and the madness of reason – in The Maniac, Benjamin Labatut examines the troubling dawn of the digital age. - November 14, 2023. – URL: <https://theconversation.com/nuclear-bombs->

artificial-intelligence-and-the-madness-of-reason-in-the-maniac-benjamin-labatut-examines-the-troubling-dawn-of-the-digital-age-214459?utm_medium=website&utm_source=archdaily.com (дата звернення: 08.02.2024)

8. Бутко Кристина. Цифроценто. Як епоха нейромереж змінює архітектуру. Pragmatika.Media. – 2023. – URL: <https://pragmatika.media/tsyfrochento-iak-epokha-neiromerezh-zminiuiie-arkhitekturu/> (дата звернення: 24.12.2023)

9. Nicolás Valencia. "The Impact of AI Tools on Architecture in 2024 (and Beyond)" 06 Dec 2023. ArchDaily. Accessed 6 Feb 2024. <<https://www.archdaily.com/1009545/the-impact-of-ai-tools-on-architecture-in-2024-and-beyond>> ISSN 0719-8884

ФОРТЕПІАННА МУЗИКА УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ

Язикова Н.Б.

Кандидат педагогічних наук, доцент
Професор кафедри загального та спеціалізованого фортепіано
Одеської національної музичної академії імені А.В. Нежданової,
Одеса, Україна

Останнім часом все більш вагоме значення набуває вивчення творчої спадщини українських композиторів, яка базується на кращих традиціях світової та української музики. Серед відомих композиторів провідне місце займають майстри, які писали твори для фортепіано: М. Лисенко, Л. Ревуцький, Б. Лятошинський, В. Косенко та ін. Творчість цих митців була відображенням того часу і правдивим словом про Україну та її народ. Їх твори розповідали про складні умови суспільного становища демократичної інтелігенції кінця ХІХ-початку ХХ століття, про поневолене становище жінки в суспільстві та сім'ї, про злиденне життя народу та його прагнення до боротьби, про мрії та бажання людей жити в вільній новій Україні. Все це визначає високе ідейне значення творчості цих композиторів, яких з повним правом можна назвати великими митцями-реалістами.

На основі різноманітних за жанром і тематикою народних мелодій композитори створюють власні мелодичні образи, використовують своєрідні особливості ладу, інтонування, поліфонії, гармонії народної музики. Кращі з цих творів є шедеврами світової музичної спадщини.

Але не тільки композитори-класики дістали всенародного визнання. В творчості сучасних композиторів другої половини ХХ століття А. Кос - Анатольського, Л. Дичко, В. Філіпенка, М. Сільванського, В. Сільвестрова, М. Скорика та інших є чимало яскравих оригінальних фортепіанних творів: Фортепіанний концерт В. Барвінського; «Українські писанки» Л. Дичко; «Українська рапсодія» А. Жука; «Токката» В. Філіпенка та ін. Творчість цих композиторів забезпечує подальше підвищення ролі української культури і мистецтва у світі.

Широке залучення у навчальну фортепіанну літературу творів українських авторів має педагогічну доцільність. Зробимо невеличкий екскурс із історії української педагогічної фортепіанної літератури. Коріння вітчизняного фортепіанного репертуару сягають у народну музичну творчість. Перші у ХІХ столітті обробки народних пісень для фортепіано пов'язані з іменами М. Завадського та В. Заремби. На початку ХХ століття розвиток фортепіанної літератури в Україні просліджується у творчості Л. Ревуцького та В. Косенка. Слід нагадати й імена таких видатних вітчизняних композиторів як І. Беркович, І. Юцевич, М. Скорульський, А. Штогаренко, Ю. Щуровський, М. Скорик та багато інших. Виховні можливості української фортепіанної педагогічної

літератури впливають із кола художніх образів, які включають і народно-танцювальні картини, і відтворення героїчного минулого України, і милування красою рідної природи. Все це можна побачити й у фортепіанній творчості такого відомого українського митця як В. Барвінський.

В житті кожної творчої особистості тісно пов'язані буття і творчість, громадська діяльність і художні мрії, багатогранні професійні навички і майстерність. Нелегкий життєвий шлях Василя Олександровича Барвінського (1888-1963) стає підтвердженням цієї істини. В історію української музичної культури В. Барвінський увійшов як композитор, піаніст, музичний критик, педагог, диригент, відомий представник української музичної культури. В. Барвінський був одним з перших українських композиторів, який здобув світове визнання. Його твори були видані в Європі, Америці та Японії.

У творчому спадку В. Барвінського фортепіанним творам належить особливе місце. На жаль, велику кількість його фортепіанних творів було втрачено. Але ті, що залишилися, дають уявлення про його стиль та головну рису композиторської індивідуальності – опору на український фольклор.

Характерним для творчої манери композитора є створення фортепіанних циклів. Так у 1915 році з'явився один з найбільш цінних творів В. Барвінського – «Українська сюїта» в чотирьох частинах. П'єси циклу – Прелюдія, Скерцо, Пісня, Варіації та фуга – несуть у своєму тематизмі не тільки художньо-стильові особливості, але й композиційні елементи, які сягають своїм корінням у фольклор. Не менш показовим є звернення автора в кожній частині до оригінальних народних тем. Прелюдію засновано на мелодії відомої народної пісні «Та нема гірш нікому», Скерцо - на темі народної пісні «Ой ішов я вулицею раз-враз». Третя частина інтонаційно пов'язана з піснею «Ой, не світи місяченьку». А Фінал написано на тему «Засвистали козаченьки».

Усі ці п'єси можуть бути рекомендовані для вивчення у класі фортепіано. Так, в роботі над Прелюдією необхідно звернути увагу студента на ліричність образу. Легатне викладання фактури з підголосковим включенням і подальшим розвитком варіаційного типу дає змогу зробити природню кульмінацію твору.

У тричастинному Скерцо розвиток здійснено за допомогою тонального зіставлення епізодів. Це танцювальна народна сценка з характерними притопуваннями. Обов'язково треба звернути увагу на контраст співучого образу серединної частини Скерцо та жартівливий характер крайніх частин, в яких присутні енергійні форшлаги та акцентовані синкопи.

Наступна п'єса сюїти Пісня грає роль інтермецо і перегукується своїм ліричним настроєм з Прелюдією. Фінал (варіації з прологом та епілогом і фуга) починається з мотиву пісні «Ой у полі жито копитами збито...». В останній частині композитор використовує різноманітні прийоми, що створюють враження спогадів про похід: розповіді про підготовку до бою, зображення самого бою та перемоги. Фінал закінчується в мажорній тональності, але це не сприймається як оптимістична перемога. На фоні тремоло звучить мелодія пісні «Ой не світи, місяченьку...», яка, незважаючи на зростання сили звучання, набуває сумного похоронного характеру і надає фіналу героїчно-трагедійного

забарвлення. Зазначимо, що концертний цикл «Українська сюїта» належить до найбільш художньо цінних творів В. Барвінського, виконання якого потребує від виконавця технічної та емоціональної майстерності.

У 1914-1915 роках композитором було створено цикл «Любов», який було нав'язано розлукою з майбутньою дружиною композитора. На відміну від попередніх творів у циклі немає безпосереднього зв'язку з народними піснями. Назви частин («Самота – туга любові», «Серенада», «Біль – бій, перемога любові») вказують на інтимний характер висловлення. Автор використав монотематичний принцип побудови циклу. Основна тема - співуча сумовита мелодія, що розгортається як цілеспрямована лінія наростання від настрою туги, через спогади про щасливе минуле до боротьби й перемоги (тріумфальна пісня кохання в останній частині) вказує на вдале поєднання мелодійного таланту композитора з чіткістю оформлення музичного матеріалу.

Шість мініатюр на українські народні теми були створені композитором у 1920 році. Це – «Заколисна пісня», «Український танок», «Лірницька пісня», «Гумореска», «Думка» та «Марш». Щирий емоційний відгук можуть викликати обробки пісень «Ой, ходить сон» («Заколисна пісня»), «Добрий вечір, дівчино» («Гумореска»). Їх проста образність наповнена мистецьким змістом і є зрозумілою художній свідомості виконавця і слухачів. Зазначимо, що тільки той композитор, який усією душею відчував подих українського народного мелодизму, міг переконливо, у чітких структурних рамках підкреслити неповторні деталі національного характеру першоджерел. Нагадаємо, сам автор згадував, що написав ці мініатюри з метою дати студентській молоді нескладні твори, які презентують найбільш відомі пісні різних жанрів. Враховуючи технічну посильність, різнохарактерність, яскраву образність, Шість мініатюр доцільно включити до педагогічного репертуару молодих виконавців.

Навіть такий невеличкий огляд фортепіанної спадщини В. Барвінського дозволяє відзначити велику майстерність автора у розкритті зв'язку фольклорних джерел із програмним змістом музики, у почутті художньої завершеності, мелодійності та ліричності музичного висловлення. Робота над фортепіанними творами В. Барвінського, їх розучування та виконання сприяють розвитку музичного мислення студентів, пошуку самобутніх інтерпретацій.

Список літератури:

1. Довжинець І. До питання інтерпретації сучасної української фортепіанної сюїти // Проблеми виконавської інтерпретації інструментальних творів українських композиторів: Зб. Наукових праць/ під ред. Г.Ю. Ніколаї. Суми, 1995. С.68-83.
2. Дремлюга М. Українська фортепіанна музика (дожовтневий період). К.: Держ. Видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР. 1958. 167с.
3. Кашкадамова Н. Історія фортеп'янного мистецтва ХІХ сторіччя: Підручник. Тернопіль: АСТОН, 2006. 608 с.

ЕЙДЕТИКА ЯК ОДИН З СПОСОБІВ РОЗВИТКУ ПАМ'ЯТІ У УЧНІВ НА УРОКАХ БІОЛОГІЇ

Буравель Олена Олександрівна

Студентка 6 курсу факультету природничої, спеціальної та здоров'язбережувальної освіти ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Сучасні наукові дослідження пам'яті буквально «насичені» інформацією про необхідність використання інноваційних прийомів для її розвитку, пошуку прийомів запам'ятовування та відтворення інформації. Актуальність даних пропозицій очевидна, виходячи з перенасиченості навколишнього інформаційного поля відомостями, які часто мають важливе значення для життєдіяльності людини, відповідно, вимагають її засвоєння. Всебічний розвиток дитини в сучасному світі починається з раннього віку, при цьому використовуються найрізноманітніші методики та прийоми. У кожній з них приділяється велика увага розвитку однієї чи декільком здібностям дитини. Деякі методики чи частина їх, зокрема, ейдетики цілком застосовні в адаптованому вигляді під час уроків біології середньої загальноосвітньої школи.

Ейдетика – це методика навчання, що розвиває образне та асоціативне мислення, вона вчить технікам легкого запам'ятовування інформації, і навіть сприяє розвитку уяви [1]. «Ейдетизм» – це здатність фіксувати у пам'яті зоровий образ чи подію» [1]. Ейдетизм є предметом досліджень представників різних наукових областей: психології, педагогіки, неврології, психіатрії. Використання ейдетичних образів допомагає коригувати психосоматичний стан хворих на цукровий діабет, формувати евристичні вміння учнів, орфографічні навички у тих, хто навчається в початковій школі, запам'ятовувати словникові слова, вчити алфавіт з дошкільнятами тощо [2]. Ейдетика – це сукупність методів та прийомів, які полегшують запам'ятовування та збільшують обсяг пам'яті завдяки утворенню штучних асоціацій [3]. Вона відома ще з найдавніших часів, до її методик можна віднести: раціональне повторення, цифробуквенний код, пов'язані асоціації, послідовні асоціації, логічні закономірності та ін. [1].

Невміння дитини запам'ятовувати позначається на її успішності і впливає в кінцевому підсумку на ставлення до навчання та школи. Тут і вміння самостійно працювати з новим матеріалом, і здатність запам'ятовувати великі обсяги інформації. Без хорошої роботи пам'яті добре вчитися неможливо. Прийомів розвитку пам'яті дуже багато.

Ейдетика – це методика навчання, яка розвиває здатність мислити образами, вчить методам запам'ятовування інформації, сприяє розвитку уяви [1]. Для дітей шкільного віку характерні яскравість і безпосередність сприйняття, легкість входження в образи. Учні легко залучаються до ігрової діяльності. Під час гри вони непомітно для себе виконують ті завдання, ту роботу, які у звичному вигляді здаються їм нудними, нецікавими, важкими [3]. Всі діти наділені від народження певними задатками та здібностями. Однак не всі вони розвиваються.

Нерозкриті можливості поступово згасають внаслідок незатребуваності. Відсоток обдарованих (з погляду психологів) з роками різко знижується: якщо в десятирічному віці їх приблизно 60-70%, то до чотирнадцяти років-30-40%, а до сімнадцяти-тільки 15-20% [4]. Ось чому вчителі мають створювати розвиваюче, творче освітнє середовище, що сприяє розкриттю природних можливостей кожної дитини. Система ейдетики розвиває такі важливі якості, як: швидкість, гнучкість оригінальність [3]. Вона вчить дітей запам'ятовувати без зазубрювання, ґрунтуючись тільки на асоціаціях і якихось особливостях предмета запам'ятовування. Перед кожним з нас постала проблема, як зробити процес навчання цікавим і продуктивним, залучити до нього практично всіх учнів, щоб не було серед них нудних і байдужих, щоб кожен учень відчував свою успішність, свою інтелектуальну спроможність.

Не всі учні загальноосвітніх установ є володарями високої якості знань, частина дітей має низькі показники навчання, та їхня кількість становить більшу частину. Методика шкільної програми розрахована на механічну пам'ять учнів та логічне мислення, навантажуючи першу все більшою інформацією із року в рік [5]. На уроках біології виступи з доповідями та відповіді на запитання вимагають розгорнутої відповіді, які найчастіше містять у собі узагальнені частини раніше пройдених тем і частину самостійно вивченого матеріалу. Для отримання такої відповіді потрібно уважне прочитання матеріалу, запам'ятовування суті, живу уяву, тобто. самостійна обробка інформації, що має прямий зв'язок із розвитком пам'яті [6]. Пам'ять – це одна з психічних функцій та видів розумової діяльності, що дозволяє зберігати, накопичувати та відтворювати інформацію [1]. Ефективність методів ейдетики, що спираються на образне мислення, зумовлена одночасним розвитком обох півкуль мозку дітей [7]. Результатом даної методики є посидючість, працездатність, покращення пам'яті і концентрація на завданнях, а також зростає стійкість психіки та покращуються взаємини з оточуючими. Розглянемо основні прийоми розвитку пам'яті з елементами ейдетики на уроках біології, які легко адаптуються до шкільної програми: метод місць, ланцюговий метод та метод піктограм [1].

1. Метод місць заснований на зорових асоціаціях, для чого дається завдання представити предмет, який слід запам'ятати. Потім об'єднати його з місцем, яке легко можна витягти з пам'яті. У цьому методі слід використовувати логічну прив'язку предметів чи логічну асоціацію, так як система методу запам'ятовування асоціації продиктована послідовністю предмета та місця. Даний метод не має вікових обмежень, він однаково допомагає дітям молодшого віку та старшокласникам.

2. Ланцюговий метод заснований на ланцюгових соціативних зв'язках. Асоціації є безпосередньою частиною одержання нової інформації. Одна асоціація веде за собою іншу, таким чином вони допомагають упорядкувати всі елементи інформації, що постійно надходить. Свідоме створення асоціації та її знаходження у задалегідь передбачених випадках дозволяє контролювати фіксацію інформації в пам'яті, що веде до створення спогадів. Для міцного

збереження інформації у пам'яті слід упорядкувати мережу асоціацій. Сам пошук асоціацій для школярів може перетворитися на цікаву гру.

3. Метод піктограм. Що таке піктограма? Цей лист, який складається з знаків і малюнків, мабуть, це найдавніший вид писемності, за допомогою якого люди могли передавати один одному інформацію. Піктограми всюди навколо нас. Знаки, стрілки, маленькі малюнки несуть у собі багато інформації – зображення гантелі асоціюється зі спортивним залом, ложка з виделкою – з місцем громадського харчування і т.д. Піктограми дуже добре використовувати при обробці біологічних текстів. При цьому, до слів чи фраз тексту малюємо значки чи зображення, якими було б зрозуміло, про що йдеться. У процесі малювання ви будете непомітно для себе запам'ятовувати його, і в кінці малювання знадобиться всього десятків хвилин, щоб кілька разів відтворити його по малюнках і чудово запам'ятати. Таким чином, застосування методики використання піктограм, дозволить розкріпачити учня, вивчити і проаналізувати великі тексти, при цьому розвиваючи художні навички, образне мислення.

Для школярів середнього і молодшого шкільного віку існує своя методика розвитку пам'яті, заснована на розвитку двох півкуль одночасно. Це дозволяє підготувати дітей до старших класів зі збільшеним навчальним обсягом інформації, та уникнути пов'язаного з ним стресу [8].

Шкільне навчання може допомогти зменшити вплив негативного фактора особистісного розвитку дитини, зокрема, включенням у процес заняття певних методик розвитку особистості та здібностей учнів незалежно від вікової категорії та дисципліни, що викладається. Позитивними сторонами застосування методів ейдетики можна назвати покращення візуального та слухового сприйняття інформації, що особливо важливо на уроках біології, що поєднує в собі переплетення текстового матеріалу, ілюстрацій, вправ та великої кількості процесів.

Отже, ейдетика є таким інструментарієм, упорядкованим набором методів і вправ, які допомагають оволодіти осмисленим використанням своєї уваги для відображення будь-якої інформації. Знання ейдетики дає кожному ще більше шансів, ще більше можливостей у своєму розвитку та духовному зростанні. Використання технік ейдетики дозволяє говорити про те, що навчання стає найбільш природним і гармонійним по відношенню до закладеного самою природою процесу розвитку людського мозку. Ейдетика є унікальною методикою для розвитку пам'яті, уваги та поліпшення мислення людини. З її допомогою можна допомогти учневі легко та оперативно запам'ятовувати шкільний матеріал, отримуючи від цього процесу задоволення. Тут мінімізується психологічна напруга, а запам'ятовування та засвоєння інформації стає невимушеним, захоплюючим та необтяжливим. У результаті значно підвищується працездатність, захопленість предметом і виникає виразне бажання «згорнути нові гори».

Список літератури

1. Бондаренко А. О. Методика застосування технік запам'ятовування на уроках фізики у базовій школі : кваліфікаційна робота магістра спеціальності 014 «Середня освіта (Фізика)» / наук. керівник О. І. Іваницький. Запоріжжя : ЗНУ, 2020. 88 с.
2. Хало З., Воробель М. Використання методів і прийомів ейдетики для розвитку пам'яті та образного мислення в учнів на уроці іноземної мови. Перспективи та інновації науки. 2022. № 3(8). С. 108–115.
3. Пащенко О. Креативний розвиток: ейдетика для дорослих і малих. Дошкільне виховання. 2012. № 2. С. 24–26.
4. Предко В.В. Розвиток життєстійкості особистості підлітка в умовах інноваційної освітньої діяльності : методичні рекомендації. Київ : Ніка-Центр, 2021. 104 с.
5. Шумейко Т., Фінік Є. Ейдетика як інваріант сучасної комунікативної методики. Україна та ЄС: подолання технічних бар'єрів у торгівлі: тези доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 18–19 березня 2015 р. /відп. ред. ВА Осика. С. 419–423.
6. Крива М., Христина К. Використання ейдетичних прийомів під час вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ». Україна на шляху відновлення: завдання науки і освіти в європеїзації держави: матеріали Всеукраїнської міжгалузевої науково-практичної онлайн-конференції (Київ, 17–19 травня 2023 року)/Уклад.: ЛІ Ткаченко, ВМ Шульга. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2023.С. 537–561.
7. Фізіологія вищої нервової діяльності (ВНД) : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. до лаб. занять з курсу «Фізіологія ВНД» / І. А. Іонов, Т. Є. Комісова, А. В. Мамотенко, С. О. Шаповалов, О. М. Сукач, Н. Ф. Теремецька, О. О. Катеринич ; Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. Харків : ФОП Петров В. В., 2017. 143 с.
8. Агафоник Т. Особливості розвитку ейдетичної пам'яті у дітей старшого дошкільного віку. Перші спроби пошуку в науковому просторі: збірник матеріалів XV Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції «Особливості організації життєдіяльності дитини у сучасному довікллі» (27 квітня 2017 року). Умань: АЛІМІ, 2017. С. 8–10.

ЗАСТОСУВАННЯ БІОЛОГІЧНО АКТИВНИХ СКЛАДОВИХ З АНТИОКСИДАНТНОЮ ДІЄЮ ПРИ ХАРЧУВАННІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТВАРИН

Кричковська Л.В.
д.б.н. професор

Бірта Г.О.
д. с/х наук, професор
Полтавський ін-т економіки та торгівлі
м. Полтава

При виборі корму для тварин звертають увагу на його складові, зокрема, достатній вміст вітамінів і мінералів. Адже саме вони відіграють велику роль у забезпеченні повноцінного розвитку тварин. Правильне та грамотне харчування сільськогосподарських тварин – запорука їхнього здоров'я, оптимального зростання та розвитку, збільшення динаміки набору ваги, високої продуктивності та безлічі інших переваг.

Не остання роль у питанні харчування відведена і добавкам – найважливішим джерелам вітамінів, мінералів, білків, жирів, а також передумовам енергетичного зростання та розвитку. Переоцінити роль вітаміну А у харчуванні тварин складно. Він потрібний для оптимального росту, розвитку та плодючості, для збільшення стійкості організму до різних хвороб

Інтенсифікація тваринництва передбачає повноцінне збалансоване годування сільськогосподарських тварин як основними органічними і мінеральними поживними речовинами, та й вітамінами, що виконують виключно важливу роль в обміні речовин організму. Виснаження запасів вітаміну А в організмі тварин призводить до зниження продуктивності, порушення функції відтворення, абортів, народження слабкого приплоду та можливої загибелі його в перші дні життя, значного зниження опірності організму до різних захворювань, особливо кишковим та легневим, поганому зростанню та розвитку молодняку.

Вітамін А в основних рослинних кормах, що використовуються у тваринництві, відсутній. Каротин, крім свого значення як джерела провітаміну А, відіграє важливу роль і як каталізатор багатьох фізіологічних процесів у живій клітині організму. У молодняку часто зустрічаються А-гіповітамінози, причому додаткове введення різних вітамінних препаратів не призводить до усунення цієї патології.

Як показує досвід високу ефективність мають каротинвміщуючі препарати, застосування яких коригує А-вітамінне харчування тварин і підвищує фактори неспецифічного захисту організму. Найбільші світові виробники вітамінів розробляють та активно впроваджують на ринок різні препарати. Однак вони мають дуже високу ціну, тому їхнє застосування значно підвищує собівартість тваринницької продукції. Тому пошук нових форм каротинвміщуючих

препаратів, що мають високу біологічну доступність і фармакологічну ефективність, які повною мірою могли б замінити імпорتنі аналоги, є одним з головних напрямів наукових досліджень теперішнього часу. Нами спільно з вченими-хіміками НТУ «ХПІ» був розроблений новий вітаміновмісний каротино-хлорофіловий препарат, до складу якого увійшли каротин, хлорофіл, біофлавоноїдний комплекс кропиви та жиророзчинні вітаміни.

Розроблено новий препарат на основі каротину біотехнологічного походження. Препарат є оригінальною однорідною композицією, що складається з β -каротину, хлорофілу, біофлавоноїдного комплексу кропиви дводомної та вітамінів. У такому поєднанні відзначається синергізм інгредієнтів, висока біологічна доступність бета-каротину, вітамін А в організмі тварин, який має лікувально-профілактичну дію при А-гіповітамінозі молодняку свиней та птиці.

Таблиця 1.

Вміст компонентів неомиляємої частини препарату «Каротин мікробіологічний в маслі»

Номер серії	Каротини, мг%	Токофероли, мг%	Стерини, %
1	223,51±0,18	67,71±0,051	0,289±0,0013
2	226,10±0,15	69,30±0,034	0,293±0,0012
3	211,05±0,19	67,00±0,037	0,300±0,0011
4	220,70±0,15	68,46±0,033	211,05±0,19
5	205,42±0,20	70,00±0,049	0,293±0,0015

Визначення суми каротину в препараті проводили фотоелектроколориметричним методом, що становило не менше 200 мг%. Поділ та препаративне виділення каротинів проводили за допомогою тонкошарової хроматографії. З метою підтвердження даних, отриманих у тонкому шарі сорбенту, нами були визначені максимуми поглинання каротинів. Каротини представлені сумою α -, β - та γ -ізомерів. На частку основного та найбільш активного компонента β -каротину припадає 91-96%, чим очевидно і обумовлена висока фармакологічна активність препарату.

Кропива вміщує органічні кислоти фітонциди, дубільні речовини комплекс вітамінів та мінеральних речовин. Особливо багато в рослині аскорбінової кислоти і вітаміну А. Кропиву використовують як вітамінний, ранозагоювальний, сечогінний і жовчогінний засіб. Кропива містить фітонциди, сірку, фенольні кислоти та дубильні речовини. У невеликих кількостях у рослині були знайдені: фолієва кислота, холін (вітамін В4), бета-каротин, вітамін Н, йод і вітамін Е. Велика кількість вітаміну С пояснює сильний профілактичний та зміцнюючий вплив цієї рослини на організм.

Кропива має безліч цілющих властивостей: зокрема знімає запальні процеси, прискорюючи відновлення слизових оболонок органів шлунковокишкового

тракту. Багатий склад кропиви робить її важливим компонентом раціону харчування. У кропиви міститься багато білка та мікроелементів, вона є джерелом заліза (до 41 мг%), кремнію, міді (до 1,3 мг%), бору, титану та нікелю кальцію, калію, фосфору, магнію; марганець (близько 8,2 мг %), титану (до 2,7 мг%), бору, ванадію, алюмінію, хрому, кобальту, цинку, молібдену, стронцію.

Багато з перелічених поживних речовин після потрапляння в організм людини виконують функцію антиоксидантів. Такі активні молекули здатні захищати здорові клітини від агресії вільних радикалів, У складі кропиви є ряд імуностимулюючих сполук, зокрема, до них відносяться вітаміни А і С, каротиноїди та флавоноїди. Усі ці антиоксидантні речовини попереджають пошкодження клітин імунітету. Також вчені виявили, що екстракт цієї рослини посилює імунну відповідь і стимулює Т-клітини (природні кілери, що борються з інфекціями та всілякими хвороботворними патогенами).

Робота виконувалася у 2015-2020 в університеті товарознавства, біотехнології, експертизи та митної справи Полтавського університету економіки та торгівлі в умовах лабораторії кафедри біотехнології Харківської зооветеринарної академії спільно з кафедрою органічного синтезу та нанотехнологій НТУ «ХПІ». В експериментальній частині роботи було використано 20 курей-несучок, у виробничих дослідах –16 молочних поросят. Про характер впливу каротинвмісного препарату на організм тварин судили щодо змін білкового, вуглеводного та мінерального обміну, інтенсивності росту та продуктивності тварин.

Гепатопротектарну ефективність препарату можна пояснити наявністю в ньому антиоксидантів – рослинних біофлавоноїдних комплексів, бета-каротину та вітамінів А та Е. Після годування поросят у максимальних дозах препарату відзначалося збільшення середньодобових приростів (близько 21,0 та 21,6% вище контрольних показників, при $p < 0,05$), що говорить про високу біологічну доступність діючих речовин препарату та насамперед каротину, який під вплив хлорофілу перетворюється на вітамін А в організмі тварин.

Таблиця 2. –

Вміст вітаміну А в печінці поросят-молочників

Показники	Групи тварин			
	1-контрольна	2 - дослідна	3- дослідна	4- дослідна
Вітаміні А, мкг%	8,78±0,40	9,63±0,49	12,14±0,43**	12,31±0,51*

Дослідження, проведені з метою визначення оптимальної дози препарату для поросят-молочників, показали, що більш високою біологічною доступністю та ростостимулюючим впливом має препарат, який застосовується в дозі 1,0 та 2,0 г/кг маси тіла, проте оптимальною, як економічно вигіднішою, все ж таки слід вважати дозу 1,0 г/кг. Дослідні поросята відрізнялися рухливістю, гарним апетитом, у них не відзначалося клінічних ознак А-гіповітамінозу.

Таблиця 3

Показники БАР у поросят при харчуванні з добавкою препарату

Показники	Групи			
	1- контрольна	2- дослідна	3- дослідна	4- дослідна
	-	Каротин мікробіологічний	Крапивна паста	крапивно-каротинова паста

Вихідні данні циплят

Фосфор, ммоль/л	2,12±0,23	2,06±0,14	2,09±0,13	2,11±0,15
Кальцій, ммоль/л	2,14±0,17	2,21±0,25	2,16±0,15	2,19±0,20
Вітамін А, мкмоль/л	0,69±0,33	0,75±0,17	0,68±0,17	0,86±0,12

Після застосування препарату

Фосфор, ммоль/л	1,90±0,27	1,87±0,29	1,95±0,26	1,91±0,26
Кальцій, ммоль/л	2,48±0,21	2,58±0,24	2,56±0,19	2,65±0,16
Вітамін А, мкмоль/л	0,87±0,15	1,24±0,23	1,14±0,23	1,43±0,14*
Вес поросят, %	100	103±0,17*	1,14±0,23	1,43±0,14*

Після застосування препарату рівень вітаміну А в печінці поросят дослідної (4-ої) групи з додаванням в їжу кропив'яно-каротинової пасти достовірно перевищив контрольні показники більш ніж на 21,8%. Таким чином, найвищий профілактичний ефект при А-гіповітамінозі поросят був отриманий від препарату на основі мікробіологічного каротину в поєднанні з екстрактом кропиви, що виявлялося відсутністю клінічних ознак недостатності вітаміну А, приростами ваги тварин, підвищенням резистентності, збільшенням вітаміну А в сироватці крові та у печінці.

Список літератури:

1. Ушанова, В.А. Исследование влияния условий произростания на химический состав крапивы двудомной / В.А. Ушанова, О.И. Лебедева, С.М. Репях // Химия растител. сырья. 2001. - №3. - С.97-104.

2. Fijalek, Z. Determination of some micro- and macroelements in preparations made from peppermint and nettle leaves / Z. Fijalek, K. Soltyk, A. Lozak // Pharmazie. 2003. - Vol.58. - P. 480-482.

3. Айдарханов, К.А. Влияние масляных экстрактов крапивы и солодки на перекисное окисление липидов и антиоксидантную систему организма: Автореф. дис. канд. мед. наук / К.А. Айдарханов, 2002. - 25с.

4.Akbay, P. In vitro immunomodulatory activity of flavonoid glycosides from *Urtica dioica* L. / P. Akbay, A. Basaran, U. Undeger // *Phytother Res.* 2003. — Vol.17.- P. 34-37.

5.Tahri, A. Acute diuretic, natriuretic and hypotensive effects of a continuous perfusion of aqueous extract of *Urtica dioica* in the rat / A. Tahri, S. Yamani // *Ethnopharmacol.* 2000 - Vol.73. - №1-2. - P.95-100.

МЕХАНІЗМ ТА СТРУКТУРА БОЙОВИХ ТРАВМ КІНЦІВОК В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВІЙН (ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ)

Кулікова Людмила Іванівна

Студентка 6 курсу факультету природничої, спеціальної та здоров'язбережувальної освіти ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Широке використання в сучасних конфліктах індивідуальних засобів захисту і броньованих транспортних засобів знизило летальність серед особового складу завдяки захисту голови, грудей і живота, але призвело до відносного підвищення в структурі бойових травм частоти пошкоджень незахищених кінцівок до 73-82% [1-3]. Бойові травми кінцівок відрізняються більшою тяжкістю пошкоджень, високою частотою ускладнень, вимагають значних фінансових витрат на складне лікування та тривалу реабілітацію [1, 2]. Летальність при бойових травмах кінцівок невисока – 2-7%, але функціональні порушення після тяжких пошкоджень, втрати сегмента кінцівки знижують придатність до військової служби у 80-90% військовослужбовців і стають причиною інвалідності у 24-46% постраждалих [2, 4]. Бойові дії останніх двох десятиліть в Афганістані, країнах Близького Сходу та Африки велися в рамках асиметричних локальних війн при переважній перевазі однієї зі сторін конфлікту в озброєнні, техніці та авіації, що забезпечило протягом «золотої» години, евакуацію постраждалих на етапі надання спеціалізованої допомоги. В даний час країни НАТО ведуть підготовку до великомасштабних військових дій у рамках концепції «багатодоменного бою» («multidomain battlefield»), що передбачає одночасне застосування високоточної зброї в різних доменах (на суші, морі, у повітрі, космосі, кіберпросторі) проти технологічно рівного противника [1]. Ведення бойових дій на великій території і можливе на декількох фронтах, віддаленість госпітальних баз, обмежені можливості повітряного транспортування поранених через широке застосування засобів ПВО, масове надходження постраждалих внаслідок застосування високоенергетичної зброї з широкою зоною враження призведе до затримки евакуації поранених на етапі спеціалізованої хірургічної допомоги. У цих умовах зростає необхідність наближення до району бойових дій передових етапів медичної евакуації, на яких надається кваліфікована (скорочена спеціалізована) допомога за принципами тактики хірургічного контролю пошкоджень (Damage Control Surgery, DCS) та вимушеної «пролонгованої польової допомоги» [5].

Мета публікації – провести ґрунтовний аналіз наукових статей з 2013 по 2023 р. опублікованих у бібліографічній базі даних PubMed щодо результатів досліджень механізму та структури бойових травм кінцівок.

У ході аналізу виявлено. Що вплив факторів вибухових боєприпасів є основним механізмом сучасних бойових травм і причиною 60–75% ушкоджень кінцівок. Частка кульових поранень у структурі травм кінцівок порівняно з попередніми військовими конфліктами зменшилася і становить 20–35% [6, 7]. У

локальних антитерористичних операціях в Афганістані, країнах Близького Сходу та Африки вибухові травми кінцівок у 32–65% випадків спричинялися саморобними вибуховими пристроями [3]. Однією з особливостей збройного конфлікту в Україні є широке застосування високоенергетичних боєприпасів вибухової дії з великим радіусом ураження (реактивних систем залпового вогню, термобаричних боєприпасів важких вогнеметних систем), що призвело до збільшення випадків тяжких травм кінцівок і м'язів з великим руйнуванням м'яких тканин, кісток та відривом кінцівок [8]. Ушкодження нижніх кінцівок зустрічаються в 2–3 рази частіше, ніж верхніх [1]. Травми нижніх кінцівок, за даними аналізу латентних класів, становили окремий і найчисленніший (20% випадків) клас бойових травм, отриманих військовослужбовцями США в Іраку та Афганістані (2002–2019 рр.) [6]. Рани і переломи кісток переважають у структурі бойових ушкоджень кінцівок і становлять 48 і 20%, відповідно. Переломи кісток у 62% випадків – відкриті [1]. Вогнепальні переломи довгих кісток у поранених у 97% випадків супроводжуються тяжкими пошкодженнями м'яких тканин і належать до ІІВ та ІІС типів за класифікацією Gustilo–Andersen [1]. Водночас, у постраждалих у бойових діях у Сирії, які лікувалися в лікарні м. Кіліс у Турції (2018 р.), превалювали переломи типу ІІА (57% випадків) [4]. Відрив кінцівки вище зап'ястя або стопи зустрічався у кожного 10го потерпілого з бойовою травмою кінцівок [1]. Розподіл випадків втрати нижньої кінцівки за рівнем ампутації був подібним у військовослужбовців армії США, поранених в Іраку та Афганістані (2002–2016 рр.), і у військовослужбовців збройних сил України, поранених у Донбасі): ампутації стегна становили 43–44%, гомілки – 41–42%, стопи – 14–16% [6]. Ампутації верхньої кінцівки у військових США в більшості випадків виконувались на рівні кисті (68%), тоді як в українських військових значно частіше на рівні передпліччя (40%) і плеча (29%) [9]. У поранених на Донбасі (2014–2016 рр.) ампутації кінцівок у 69% випадків були виконані у зв'язку з одномоментним незворотнім пошкодженням потужною ударною хвилею та осколками високоенергетичних вибухових боєприпасів [9]. Відрив двох кінцівок і більше спостерігався у 50% британських військовослужбовців, які втратили кінцівки в Іраку та Афганістані (2003–2014 рр.), і лише у 18% українських військовослужбовців, які втратили кінцівки в Донбасі (2014–2006) [1]. Менша кількість пацієнтів з множинними відривами кінцівок серед поранених на Донбасі, ймовірно, пов'язана з високою летальністю при таких травмах на полі бою внаслідок ураження високоенергетичною зброєю. Частота пошкоджень судин у сучасних боях вища, ніж під час попередніх війн, і збільшується з підвищенням активності бойових дій. За даними Регістра травм Міністерства оборони США, ушкодження великих судин були зафіксовані у 18% військовослужбовців, і у 72% з них були поранення судин кінцівок [10]. На верхніх кінцівках найбільш часто ушкоджувалися променева і ліктьова артерії (51–63%), рідше – плечова (22–27%) та пахвова артерії (6–9%). З пошкоджень судин нижніх кінцівок найбільш часто зустрічалися поранення артерій гомілки (2–39%), потім – стегнової (23–33%) та підколінної артерій (14–20%) [4, 10]. Ушкодження судин ставали головною причиною смерті та другою причиною

втрати кінцівки при бойових травмах. Загальна частота ампутацій при бойових травмах кінцівок з пошкодженнями артерій становила 20-28% [11-13]. Бойова травма кінцівок відрізняється значно більшою частотою множинних і поєднаних пошкоджень. В одного військовослужбовця з травмою кінцівок є в середньому 2,4 пошкодження кінцівок [7]. Поєднана бойова травма діагностувалася у 22–36% пацієнтів зі скелетними ушкодженнями [7].

Отже, сучасна бойова травма кінцівок відрізняється високою частотою пошкоджень судин, великим руйнуванням м'яких тканин і кісток від впливом вражаючих факторів боєприпасів вибухової дії.

Список літератури

1. Klausner M.J., McKay J.T., Bebarta V.S. [et al.]. Warfighter Personal Protective Equipment and Combat Wounds. *Med. J. (Ft. Sam. Houst. Tex.)*. 2021;72–77.
2. Ran Y., Mitchnik I., Gendler S. [et al.]. Isolated limb fractures the underestimated injury in the Israeli Defence Forces (IDF). *Injury*. 2023; 54(2):490–496. DOI: 10.1016/j.injury.2022.11.014.
3. Yongqiang Z., Dousheng H., Yanning L. [et al.]. Peacekeepers suffered combat related injuries in Mali: a retrospective, descriptive study. *BMJ Mil. Health*. 2020; 166(3):161–166.
4. Vuoncino M., Soo Hoo A.J., Patel J.A. [et al.]. Epidemiology of Upper Extremity Vascular Injury in Contemporary Combat. *Ann. Vasc. Surg.* 2020; 62:98–103. DOI: 10.1016/j.avsg.2019.04.014.
5. Dolan C.P., Valerio M.S., Lee Childers W. [et al.]. Prolonged field care for traumatic extremity injuries: defining a role for biologically focused technologies. *NPJ Regen. Med.* 2021; 6(1):6.
6. D'Souza E.W., MacGregor A.J., Dougherty A.L. [et al.]. Combat injury profiles among U.S. military personnel who survived serious wounds in Iraq and Afghanistan: A latent class analysis. *PLoS One*. 2022;17(4):e0266588. DOI: 10.1371/journal.pone.0266588
7. Perez K.G., Eskridge S.L., Clouser M.C. [et al.]. A Focus on Non Amputation Combat Extremity Injury: 2001-2018. *Mil. Med.* 2022; 187(5 • 6):e638–e643. DOI: 10.1093/milmed/usab143
8. Kazmirchuk A., Yarmoliuk Y., Lurin I. [et al.]. Ukraine's Experience with Management of Combat Casualties Using NATO's Four Tier "Changing as Needed" Healthcare System. *World J. Surg.* 2022; 46(12):2858–2862.
9. Stern C.A., Stockinger Z.T., Todd W.E., Gurney J.M. An Analysis of Orthopedic Surgical Procedures Performed During U.S. Combat Operations from 2002 to 2016. *Mil. Med.* 2019; 184(11–12):813–819. DOI: 10.1093/milmed/usz093
10. Patel J.A., White J.M., White P.W. [et al.]. A contemporary, 7 year analysis of vascular injury from the war in Afghanistan. *J. Vasc. Surg.* 2018; 68(6):1872–1879. DOI: 10.1016/j.jvs.2018.04.038
11. Kauvar D.S., Propper B.W., Arthurs Z.M. [et al.]. Impact of Staged Vascular Management on Limb Outcomes in Wartime Femoropopliteal Arterial Injury. *Ann. Vasc. Surg.* 2020; 62:119–127. DOI: 10.1016/j.avsg.2019.08.072

12. Perkins Z.B., Kersey A.J., White J.M. [et al.]. Impact of Ischemia Duration on Lower Limb Salvage in Combat Casualties. *Ann. Surg.* 2022; 276(3):532–538. DOI: 10.1097/SLA.0000000000005560
13. Schechtman D.W., Walters T.J., Kauvar D.S. Utility of the Mangled Extremity Severity Score in Predicting Amputation in Military Lower Extremity Arterial Injury. *Ann. Vasc. Surg.* 2021; 70:95–100. DOI: 10.1016/j.avsg.2020.08.095

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМПЕРАМЕНТУ У ДІТЕЙ ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Кучик Тетяна Сергіївна

Студентка 6 курсу факультету природничої, спеціальної та здоров'язбережувальної освіти ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Темперамент людини, як формально динамічна характеристика особистості, цікавить вчених з давніх-давен. Основні проблеми у вивченні темпераменту пов'язані з розкриттям його біологічних основ, відновленням його генетичної природи [1]. Інші, не менш важливі проблеми відносяться до пошуку та вимірювання психологічних складових темпераменту, або його властивостей, на основі яких будується та чи інша патологія, а також ступеня впливу факторів зовнішнього середовища. Дані багатьох досліджень підтверджують генетичну схильність темпераменту [1]. А це означає, що ми можемо спостерігати деякі його прояви вже в ранньому віці. Більше того, деякі типологічні риси, виявляючись у ранньому віці, характеризуються постійністю на всіх етапах розвитку, а також слугують ймовірними предикторами деяких особливостей поведінки в майбутньому. Виходячи з цього, цікавим питанням є взаємозв'язок характерологічних особливостей темпераменту і розвитку дітей шкільного віку.

Темперамент вже давно розглядається як біологічне джерело індивідуальних відмінностей, які впливають на те, як діти взаємодіють адаптуються, у розвитку, що призвело до помітних індивідуальних відмінностей як в нормативній поведінці, так і психопатології [2]. На сьогодні є чотири основні моделі темпераменту, запропоновані Томасом і Чессом, Бюсом і Пломіним, Голдсмітом і Ротбартом [3]. Всі чотири підходи концептуалізують темперамент як ранню, засновану на конституції багатовимірну конструкцію. Всі ці підходи підкреслюють стабільність темпераменту як мотив поведінки, визнаючи, що вираз темперамент може змінюватися в часі та контексті [4]. Однак, не було досягнуто консенсусу щодо концептуальних «меж» темпераменту. Наприклад, Голдсміт і Кампос визначили темперамент у дитинстві, як набір первинних емоцій, а Ротбарт та Джерріберрі включили когнітивні процеси як основні компоненти темпераменту [4]. Ґрунтуючись на висновках, отриманих з чотирьох підходів до темпераменту, ряд дослідників надали інтегроване робоче визначення темпераменту, яке може полегшити сучасні дослідження. У визначенні говориться, що характерні риси відображають ранній прояв, біологічно укорінені диспозиції, які охоплюють негативну і позитивну емоційність, вольовий контроль і рівні активності. Каган [5] застосував типологічний підхід до темпераменту. Зокрема, він та його колеги визначили таку категорію темпераменту, як поведінкове гальмування в дитячому віці, що характеризується гіперчутливістю до нових стимулів, незнайомих людей і ситуацій, що характеризується в поведінці як уникнення контакту [6]. Каган і його колеги припустили, що поведінкове гальмування сягає своїм корінням в

індивідуальні відмінності, які проявляються в дитинстві як підвищення негативного афекту і рухової реактивності у відповідь на незнайомі стимули. Ці характеристики, у свою чергу, збільшують ймовірність того, що дитина покаже поведінкове гальмування в дитинстві. Крім того, біологічні основи дитячої високої негативної реактивності та дитячого поведінкового гальмування пов'язані з підвищеною реактивністю амігдали у відповідь на новизну [7].

Проходження сучасного темпераменту фокусуються на вивченні того, як внутрішні (біологічні, когнітивні) і зовнішні (екологічні) процеси, взаємодіють, формуючи безперервність розвитку темпераменту і впливають на зв'язок між раннім темпераментом і подальшим соціально-емоційним регулюванням [1]. Одним з найвідоміших є Нью-Йоркське лонгітюдне дослідження темпераменту, виконане під керівництвом А. Томаса і С. Чесс [8]. Дослідження було розпочато в 1957 р., метою його було простежити динаміку особливостей темпераменту, починаючи з дитячого віку: оцінити онтогенетичну стабільність, виявити особливості змін темпераменту з віком, вплив властивостей темпераменту на особливості адаптації. Автори концептуалізували темперамент який відбиває поведінкові стилі, які можна охарактеризувати за дев'яти вимірами [8]: 1) активність - рівень рухової активності; 2) ритмічність - регулярність часу появи поведінкових реакцій (ритми сну-неспанья, потреби в годівлі; 3); наближення або видалення - реакція на нові стимули; 4) адаптивність - легкість звикання до нової обстановки; 5) інтенсивність реакцій - рівень інтенсивності різних проявів (радості, гніву тощо); 6) поріг реактивності - інтенсивність впливу, необхідна для виникнення реакції; 7) переважний настрій; 8) відволікання - можливість зміни поведінки під впливом нових стимулів; 9) стійкість уваги/наполегливість - схильність тривалий час займатися чим-небудь і прагнення продовжувати діяльність при виникненні перешкод. Крім окремих характеристик темпераменту А. Томас і С. Чесс виділили 3 синдроми, що поєднують різні властивості. Це синдроми "легкого темпераменту", "важкого темпераменту" та "темпераменту з тривалим звиканням" [8]. Наприклад, синдром важкого темпераменту характеризується низькою ритмічністю, інтенсивними реакціями, переважанням негативного настрою, утрудненою адаптацією [8]. Аргумент полягає в тому, що оптимальні результати розвитку, швидше за все, можливі в таких умовах: темперамент дитини тісно пов'язаний з вимогами, очікуваннями та можливостями довкілля. Інакше, невідповідність між характером та характеристикою навколишнього середовища, швидше за все, призведе до неадаптивних результатів. Наприклад, Ерік Лернер розглянув докази, що свідчать про те, що діти, які з успіхом відповідають соціальним вимогам вдома, або в школі, мають кращі відносини з батьками і меншу кількість клінічних проблем [3]. Поняття «критерій відповідності» дає модель, яка передбачає, що замість прямого пророкування соціально-емоційних результатів, темпераменти, соціальні контексти дитини динамічно пом'якшують вплив один одного на соціально-емоційну поведінку [8]. Було показано, що подібність у монозиготних близнюків завжди більше, ніж у дизиготних близнюків, і вона змінюється з часом. Особливі відмінності між монозиготними та дизиготними близнюками

були виявлені наступними показниками: активність, адаптивність, інтенсивність.

Інше глобальне дослідження також підтвердило вплив генотипу на темперамент. У рамках Луїзвільського лонгітуду досліджувалося 600 близнюкових пар [3]. Вплив простежувався, починаючи з дитячого та дошкільного віку та результат практично не залежав від методу діагностики. Було виявлено, що монозиготні близнюки більш схожі між собою, ніж дизиготні близнюки за ознаками темпераменту. Таким чином, для властивостей темпераменту, що розглядаються в Нью-Йоркському лонгітудному дослідженні, виявляється значний внесок спадкової складової, причому вже в дитячому віці [3]. Варшавська школа (Варшавський університет) представлена регулятивною теорією темпераменту Я. Стреляу [9]. Відповідно до цієї теорії, темперамент є дворівневою системою. Вона включає всі енергетичний рівень (властивості, які визначаються індивідуальними відмінностями фізіологічних механізмів, відповідальних за накопичення і розрядку енергії) і рівень тимчасових параметрів (риси, що характеризують перебіг реакції в часі – швидкість, темп, рухливість, ритм, післядія). Енергетичний рівень включає всі дві властивості – реактивність як інтенсивність реакції у відповідь на стимуляцію і активність як сукупність енергійних і тривалих дій (моторних, інтелектуальних), що виконуються з певною метою. Серед тимчасових параметрів виділяють швидкість реакції – швидкість виконання дії, темп дії – число реакцій в одиницю часу, рухливість – здатність швидкого переходу від однієї реакції до іншої при зміні стимуляції, післядія реакції – час, протягом якого триває реакція після припинення дії подразника, і ритмічність – регулярність тимчасових інтервалів між однорідними реакціями [9]. У запропонованій генетично зумовленій моделі поведінки, припускається, що особливості темпераменту мають ранній початок і успадковуються.

Еволюційно-адаптивні особливості темпераменту, присутні у тварин, відносно стабільні під час розвитку і передбачають пізнішу поведінку в дорослому житті [3]. Вони включають такі основні виміри: 1) емоційність (Е), схильність легко і сильно засмучуватися (вважається еквівалентом лиха); 2) активність (А), яка містить компоненти темпу і сили [3]. Ці характерні риси стають більш диференційованими в часі, наприклад, стан загального лиха спостерігається лише у хлопців, але три виміри емоційності – лиха, страху і гніву – можуть бути виявлені у старшому віці. У цій моделі вимірювання темпераменту піддаються кількісним змін щодо середнього рівня з часом. Як результати нервового дозрівання та посиленої соціалізації дитини емоційність, як правило, слабшає, а активність посилюється у процесі розвитку [10]. Проте основна структура темпераменту залишається стабільною. Щоб забезпечити підтримку успадкованості темпераменту, Бюсс і Пломін (1984) використовували близнюкові дослідження для кількісної оцінки генетичних вкладів в індивідуальній дисперсії в характеристиках темпераменту. Монозиготні пари показали значно більші кореляції у всіх трьох ознаках проти дизиготичних близнюків. Враховуючи, що монозиготні пари мають вдвічі більше генетичної

подібності, ніж дизиготні, більша фенотипічна подібність монозиготних двійників вказує на генетичний вплив, на дисперсію ознак. Хоча концепція Бюсса і Пломіна не настільки впливова в сучасних дослідженнях темпераменту, поведінковий генетичний підхід є важливим інструментом для вивчення генетичного впливу та впливу навколишнього середовища на стабільність та зміну процесу життя. Цей підхід також дає уявлення про механізми, за допомогою яких генетичний характер рис взаємодіє із середовищем для прогнозування соціально-емоційної компетентності чи дезадаптації [6].

Слід зазначити, що існує стабільний взаємозв'язок, між проявами у підлітковому віці уважності, здатності до концентрації уваги та контролю негативних емоцій. Вольовий контроль тісно пов'язаний з соціальною поведінкою з віком дитини і розвитком емпатії, сором'язливістю. Дослідження в галузі нейровізуалізації дозволяють дослідникам визначати завдання, які активують мозкові мережі, що лежать в основі темпераменту, і ці завдання були адаптовані до дітей різного віку, щоб вивчити розвиток темпераментних систем. Було вивчено розвиток орієнтовного та вольового контролю, але цілком ймовірно, що й інші параметри можна виміряти з точністю. Виконання цих завдань підтверджує звіти батьків про здатність дітей контролювати увагу та емоції. Показники досліджень у дорослих говорять про те, що ефективність виконання завдань пов'язана з впливом специфічних генів і значні докази підтверджують успадковуваність темпераменту як і в негативному ключі.

Отже, незважаючи на те, що вивчення темпераменту налічує багатовікову історію, воно актуальне й донині. Зокрема, особливий інтерес дослідників приваблює вивчення темпераменту у дітей шкільного віку. В даний час вплив темпераменту визнається навіть на ті галузі розвитку та поведінки, які вважалися виключно результатом соціалізації – такі як проблемна та асоціальна поведінка, емпатія, совість.

Список літератури

1. Прищак М.Д., Гречановська О.В. Психологія особистості: електронний навчальний посібник комбінованого (локального та мережного) використання. Вінниця: ВНТУ, 2024. 219 с.
2. Rothbart, M. K. Temperament and the development of personality. *Journal of Abnormal Psychology*. 1994. Vol.103. P. 55–66.
3. Лебедев М.А. Вплив темпераменту на успішність навчання студентів: кваліфікаційна робота бакалавра. Чорноморський національний університет імені Петра Могили. Миколаїв, 2023. 90 с.
4. Rothbart M. K. Early Temperament and Psychosocial. *Temperament Updated*. 2012. Vol.6. P. 31–45.
5. Kagan J. Childhood derivatives of high and low reactivity in infancy. *Child Development*. 1998. Vol. 69. P.1483– 1493.
6. Хайдарі А.Р., Гуменюк О.Г. Особливості типів темпераменту. *Editorial board*. 2022. 755 p.

7. Schwartz C.E., Wright C.I., Shin L.M., Kagan J., Rauch S.L. Inhibited and uninhibited infants" grown up": Adult amygdalar response to novelty. *Science*. 2003. Vol.300, № 5627. P.1952–1953.

8. Lazdauskas T., McDevitt S.C. The Chess–Thomas Adult Temperament Questionnaire: Psychometric Properties of the Lithuanian Version. *Social Sciences*. 2023. Vol.12. №2. P. 52–59.

9. Kosyakov A., Ishkov A. Typology of temperaments" Priority": Sustainable development of the organization due to the increase in the personnel work efficiency. In *BIO Web of Conferences*. 2024. Vol. 116, P. 08013.

10. Фізіологія вищої нервової діяльності (ВНД) : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. до лаб. занять з курсу «Фізіологія ВНД» / І. А. Іонов, Т. Є. Комісова, А. В. Мамотенко, С. О. Шаповалов, О. М. Сукач, Н. Ф. Теремецька, О. О. Катеринич ; Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. Харків : ФОП Петров В. В., 2017. 143 с.

ОСОБЛИВОСТІ ЛУНКИ РІЧКОВОЇ ЯК БІОІНДИКАТОРА ВОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Ткаченко Владислав Віталійович,
Студент

Максименко Юлія Вікторівна,
к.б.н., доцент
Житомирський державний університет
м. Житомир, Україна

Анотація: *Theodoxus fluviatilis* – має значну екологічну та наукову цінність, оскільки він є індикатором стану водних екосистем та може бути використаний для вивчення еволюції та екології молюсків.

Ключові слова: *Theodoxus fluviatilis*, молюск, прісноводні екосистеми, індикатор стану довкілля, екологія молюсків, класифікація молюсків, моніторинг довкілля, збереження довкілля.

Лунка річкова – *Theodoxus fluviatilis*, вид прісноводних молюсків, що поширений від Ірландії до Ірану, з недавнього часу привернув увагу науковців. Вид є одним із розповсюджених європейських представників червононогих молюсків родини Neritidae. Цікавим є той факт, що цей таксон вважався вимерлим з 1990-х років, але був знайдений у річці Рейн у великій кількості [1]. Незважаючи на те, що *Theodoxus fluviatilis* був помилково визнаний вимерлим, його повторне відкриття підкреслює важливість ретельних досліджень біорізноманіття. Вивчення цього виду може допомогти краще зрозуміти прісноводні екосистеми, контролювати стан водного середовища, а також отримати цінні знання про екологію молюсків загалом.

Рід *Theodoxus*, що належить до родини Neritidae, включає приблизно 30-40 видів прісноводних і частково солонуватоводних молюсків, які поширені в Європі та Північній Африці [1]. В Україні представлено три види цього роду: *Theodoxus danubialis*, *Theodoxus astrachanicus* та *Theodoxus fluviatilis*. Їх можна зустріти в басейнах Дніпра, Дунаю, Дністра, Сіверського Дінця, а також у лиманах і північній частині Азовського моря. Ці молюски надають перевагу кам'янистим ґрунтам і проживають у річках, струмках, озерах та лиманах із помірною течією і чистою водою, що робить їх частиною екосистем, які потребують стабільних і якісних умов водного середовища.

Лунка річкова відіграє значну роль у водних екосистемах, зокрема в циркуляції речовин і трансформації енергії. Вона відома своєю здатністю до інтенсивної фільтрації та окислення органічних речовин, розчинених у воді, що сприяє природному самоочищенню водойм. Виявлені рештки *Theodoxus* широко використовуються палеонтологами для відновлення історії водних екосистем і дослідження еволюції Землі. Оскільки ці молюски дуже чутливі до змін у

навколишньому середовищі, їхні рештки слугують цінними індикаторами екологічних умов у далекому минулому. Крім того, деякі види *Theodoxus* є проміжними хазяями трематод – паразитичних червів, що заражають водоплавних, болотяних і навколоводних птахів, що робить їх важливими для вивчення екологічних взаємодій та паразитарних циклів у водних екосистемах [3].

Забруднення водойм важкими металами є серйозною загрозою для водних екосистем, особливо в районах з інтенсивним антропогенним впливом, оскільки метали мають високу стійкість у навколишньому середовищі. Прісноводний молюск *Theodoxus fluviatilis* часто використовується як біоіндикатор для моніторингу екологічного стану річок. Дослідження показали, що збільшення концентрації хрому у воді позитивно корелює з пошкодженням репродуктивних органів самців *Theodoxus fluviatilis* [2]. Крім того, підвищені рівні амонію у воді асоціюються зі зменшенням розміру тварин і збільшенням частки молодих особин у популяції [2]. Ці факти підкреслюють важливість контролю рівнів металевого забруднення для збереження здоров'я водних екосистем та біорізноманіття.

Список літератури

1. Bunje, P. M. E. (2005). Pan-European phylogeography of the aquatic snail *Theodoxus fluviatilis* (Gastropoda: Neritidae). *Molecular Ecology*, 14(14), 4323-4340. <https://royalsocietypublishing.org/doi/10.1098/rsos.190965>
2. Bighiu, M. A., Gorokhova, E., Carney Almroth, B., & Eriksson Wiklund, A. K. (2017). Metal contamination in harbours impacts life-history traits and metallothionein levels in snails. *PLoS ONE*, 12(7), e0180157. doi:10.1371/journal.pone.0180157 <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5495383/>
3. Alt, K. G., Emde, S., Kochmann, J., Doerge, D. D., & Klimpel, S. (2019). The Main River and Main-Danube canal: A hub for ponto-caspian parasite invasion. In: *Parasite and disease spread by major rivers on earth* (pp. 383-393). Springer, Zurich. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-29061-0_17

ПРОВЕДЕННЯ АРТТЕРАПЕВТИЧНИХ ЗАНЯТЬ З ДІТЬМИ З УРАХУВАННЯМ ЇХ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ В УМОВАХ ВІЙНИ

Шломін Владислав Олександрович

Студент 6 курсу факультету природничої, спеціальної та здоров'язбережувальної освіти ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Нинішній стан освіти не дозволяє ефективно вирішувати завдання збереження психологічного здоров'я дітей та потребує наукової розробленості нових підходів до цієї проблеми. Перед системою постають завдання розширення сфери психолого-педагогічної корекції учнів. Ці завдання первинно пов'язані з посиленням інноваційних педагогічних процесів, спрямованих на максимальний розвиток інтелектуального та творчого потенціалу дітей, однак, зараз і з дистанційними формами навчання в умовах війни [1]. Один із способів психолого-педагогічної корекції учнів передбачає застосування арттерапії для психологічної допомоги дітям та підліткам за таких стресових умов і їхньому ймовірному перебуванні у кризовому стані [2].

Арттерапія являє собою терапевтичну форму роботи над зміною емоційного стану, яка застосовується в психотерапевтичній і психіатричній практиці для зняття психічного, фізичного напруження, досягнення спокою, зосередження, гармонійного стану особистості [2]. Арттерапія розкриває повний потенціал терапії мистецтвом, що включає лікувальний, естетичний та катарсичний компонент. Особливо ефективні арттерапевтичні заняття з дітьми як коригувальний і профілактичний засіб. Сутність арттерапії виявляється у реконструюванні психотравмуючої ситуації за допомогою творчої діяльності. Відбувається виведення переживань у зовнішню форму через продукт творчої діяльності [3]. Кожен вид арттерапії становить велику цінність. Терапевтичний вплив мистецтва допомагає реалізувати внутрішні можливості, перебувати в гармонії з самим собою та навколишнім світом. Творчість надає зцілюючий вплив, вона не тільки дозволяє нам знову прожити і вирішити внутрішні конфлікти, але також збагачує нашу душу, розкриває духовний потенціал особистості.

Психокорекційну роботу з дітьми в умовах війни можна розглядати в рамках трьох основних моделей: медичної моделі, яка орієнтована на загальнотерапевтичну та психофармакологічну корекцію, викликану медико-соціальними наслідками; психолого-педагогічної моделі, яка спрямована на створення сприятливих умов для перебування та розвитку особистості в стресових умовах та психосоціальної моделі, націленої на розвиток певних психологічних навичок подолання несприятливих ситуацій, труднощів у взаємодії з однолітками [4].

У роботі з дітьми дуже важливо використовувати гнучкі форми психотерапевтичної роботи, зручним для психіки дитини способом [4]. Арттерапевтичні методики дозволяють занурюватися в проблему настільки скільки людина готова до її переживання. Сама дитина, як правило, навіть не усвідомлює те, що з нею відбувається [3]. У розвинених країнах світу у профілактиці та лікуванні стресових станів у дітей велике значення надається мистецтву та ігровій діяльності [4]. За допомогою арттерапії увага дитини відволікається і арттерапевт може працювати над визначеною проблемою в ігровій формі. Таким чином, таке психологічне опрацювання є найбільш оптимальним варіантом у корекційній роботі з дітьми [3]. Показаннями для проведення арттерапії є: труднощі емоційного розвитку, стрес, депресія, зниження емоційного тону, імпульсивність емоційних реакцій; емоційна депривація дітей, переживання дитиною емоційного відкидання та почуття самотності; проблеми адаптації, наявність конфліктних міжособистісних відносин, незадоволеність внутрішньосімейною ситуацією, ревності до інших дітей сім'ї; підвищена тривожність, страхи, фобічні реакції; негативна «Я» [5].

Під час використання арт-терапевтичних методів у художньо-прикладній діяльності, варто пам'ятати, що кожен образотворчий матеріал задає певний діапазон можливих дій і стимулює дитину до певних видів активності. Унікальність художньо-прикладної діяльності полягає у можливості регулювання активності дитини. Образотворчий матеріал необхідно підбирати відповідно до поставлених завдань та індивідуально-психологічних особливостей дітей [3].

При організації занять арттерапією з гіперактивними, розгальмованими, схильними до деструктивної поведінки дітьми, не варто використовувати потенційно небезпечні предмети (лаки, глину, пластилін, в'язальні гачки, голки тощо), оскільки ці матеріали стимулюють ненаправлену активність дитини [4]. Наприклад, дитина може почати розкидати, розбризкувати пісок, пластилін, гачки. Така поведінка може швидко перерости в агресивну, що надалі може призвести до травмування дитини. У роботі з такими дітьми рекомендується використовувати листи паперу, олівці, фломастери, тобто образотворчі матеріали, що вимагають від них організації та структурування своєї діяльності, тонкої сенсорної координації та контролю за виконанням дії. У той же час необхідно враховувати багато факторів. Наприклад, олівці у гіперактивних дітей будуть ламатися частіше від занадто сильного натиску, а папір може рватися і так далі. Відповідно, при роботі з такими дітьми необхідно вибірково підходити до вибору вправ, ретельно продумувати структуру заняття [3, 4]. Навпаки, дітям емоційно затиснутим, фруструйованим, з високою тривожністю будуть корисні матеріали, які вимагають широких вільних рухів, які б задіяли все тіло. Таким дітям можна давати фарби, великі кисті, великі аркуші паперу, прикріплені на стінах, глину, пластилін, малювання крейдою. Варто збільшувати кількість вправ тілесно-орієнтованої терапії [3]. Важливою умовою заняття з арттерапії є надання можливості дитині вибрати певний матеріал і засоби для образотворчої діяльності. Як правило, на початку роботи вони воліють користуватися олівцями,

восковою крейдою або фламастерами. Вибір цих засобів може бути пов'язаний із потребою дітей у психологічній захищеності в умовах війни. На наступних етапах арттерапевтичного процесу діти поступово освоюють інші матеріали, у тому числі фарби, що надають їм великі можливості для вираження різноманітних переживань та роботи з власними почуттями. Фарби здатні викликати сильний емоційний відгук, відчуття радості відкриття, стимулювати уяву. Глина, тісто, пісок та інші пластичні матеріали мають значні можливості для вираження сильних переживань, у тому числі почуття гніву [3].

Заняття прикладною діяльністю сприяє розвитку дрібної моторики пальців рук, координації рухів, їх точності і цілеспрямованості, внаслідок встановлення балансу в корі головного мозку між процесами збудження та гальмування. Разом з тим відомо, що розвиток дрібної моторики пальців рук сприяє розвитку інтелекту і мовленнєвої активності [6].

Психоемоційний статус дітей, які перебувають в умовах воєнних дій, є дуже нестійким. Ймовірно, стресові умови роблять дитину пасивною і невпевненою в собі. Коло її інтересів стає вузьким. Потреба активної взаємодії зі світом знижується. В результаті знижується і здатність до адаптації. Вона занурюється у себе та вважає, що не зможе знайти вихід із ситуації [7]. Арттерапія дозволяє розірвати це порочне коло. Коли дитина займається творчістю, вона знаходить нові способи вираження своїх емоцій та нові несвідомі способи спілкування зі світом. Тобто, втрачені здібності відновлюються. У занятті мистецтвом дуже важливо, щоб дитина відчувала свій успіх у цій справі. Якщо вона бачить, що має успіх у вираженні та відображенні своїх емоцій, створенні унікальних виробів, малюнків, до нього приходить успіх у спілкуванні, а взаємодія зі світом стає більш конструктивним [3]. Успіх у творчості в її психіці несвідомо переноситься і на звичайне життя. Психіка дитини набуває гнучкості. Ця властивість дозволяє бути більш адаптивною. Це і є мета корекції психоемоційних розладів у дітей в умовах війни. Арттерапія дозволяє зробити цей процес радісним, цікавим, успішним, індивідуальним для кожного [3]. Дитина, яка знаходиться в умовах воєнного стану, найчастіше відчуває такі труднощі: занижений емоційний тонус, «поганий» настрій; спостерігається схильність до негативного сприйняття навколишньої дійсності; важко адаптується до нових умов, нового колективу; відчуває занепокоєння, викликане майбутніми «невідомими» подіями; додаткові обмеження бажань і потягів, що накладаються воєнним режимом. Загалом, можливі три типи переживання: підвищений, середній, знижений [7]. У дітей з підвищеним психологічним типом переживання спостерігається: знижений настрій, схильність нагнітати думки про тяжкість ситуації, фіксація уваги на відчуттях та фізіологічних потребах. Діти зі зниженим типом переживання схильні до прояву захисних психологічних механізмів «заперечення ситуації», зовні вони досить спокійні, намагаються ухилятися від розмови про війну. Середній психологічний тип переживання характеризується наступними симптомами: адекватна оцінка стану (відповідно до тієї інформації, яку вони мають). Першими ознаками психологічних відхилень при хронічному стресовому розладі в умовах війни у дітей вважається знижений

настрій, почуття власної неповноцінності [2]. Дезадаптація до нових умов життя може призвести до стійкого тривалого зниження настрою, дратівливої слабкості, порушення режиму сну.

Отже, арттерапія – ефективний метод підвищення процесів стресостійкості у учнів під час важких воєнних умов, а також розвитку у них процесів особистісно пізнавально-інтелектуального розвитку.

Список літератури

1. Бондаренко Л.О., Шелкошвеев І.В. Простір арт-терапії для зцілення дітей в умовах війни. *Особистість, Суспільство, Війна*. Харків, 2022. С. 30–32.
2. Чекстере О.Ю. Застосування методу арттерапії при наданні психологічної допомоги дітям, що пережили травматичні події. *Психологічні проблеми творчості*. 2022. С. 267–279.
3. Мірошниченко О.А. Арт-технології : навчально-методичний посібник. Житомир : ТОВ «Видавничий дім Бук-Друк», 2024. 180 с.
4. Способи зняття психоемоційної напруги в дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: навч. посібник / укладачі : О. Молчанюк, Л. Прокопенко,. С. Слабинська. Харків, 2020 . 93с
5. Гаврилюк Д. Г. Арт-терапія як метод розвитку стресостійкості у студентської молоді. Кваліфікаційна робота магістра. Національний авіаційний університет. 2021. 97 с.
6. Фізіологія вищої нервової діяльності (ВНД) : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. до лаб. занять з курсу «Фізіологія ВНД» / І. А. Іонов, Т. Є. Комісова, А. В. Мамотенко, С. О. Шаповалов, О. М. Сукач, Н. Ф. Теремецька, О. О. Катеринич ; Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. Харків : ФОП Петров В. В., 2017. 143 с.
7. Психологічна допомога дитині у психотравмуючій ситуації: методичний посібник. / уклад. Г.Б.Растроста. Суми. НВВ КЗ СОІППО, 2018. 64с.

СУТНІСТЬ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Зарудна Наталія

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і оподаткування
Західноукраїнський національний університет

Машевський Олег

здобувач другого (магістерського) рівня освіти групи ОПДм-21
Західноукраїнський національний університет

Бухгалтерський облік і аналітичне забезпечення в системі управління підприємством є важливою складовою для ефективного функціонування будь-якої організації, адже дозволяє керівництву отримувати точну інформацію про фінансовий стан, рух ресурсів, прибутки та збитки підприємства. Сутність обліково-аналітичного забезпечення в системі управління підприємством полягає у формуванні та обробці інформації для ефективного прийняття управлінських рішень. Це забезпечення включає збір, систематизацію, обробку та аналіз інформації про фінансовий стан, витрати, доходи, операції та інші економічні аспекти діяльності підприємства, що є особливо актуальним у сучасному вимірі [1].

На нашу думку основні аспекти бухгалтерського обліку в управлінні підприємством наступні:

1. Фінансовий облік:

➤ Займається відображенням фінансової діяльності, яка потрібна для складання звітності, що буде корисною для зовнішніх і внутрішніх користувачів, таких як акціонери, кредитори та державні органи.

➤ Включає реєстрацію всіх операцій підприємства та класифікацію витрат і доходів, що допомагає оцінити фінансовий результат.

2. Управлінський облік:

✓ Направлений на внутрішнє використання в управлінні підприємством.

✓ Фокусується на обліку витрат, бюджету, контролю та планування ресурсів, що дозволяє керівництву оцінювати продуктивність і ефективність.

3. Податковий облік:

• Забезпечує правильний розрахунок податкових зобов'язань і допомагає уникати штрафів та проблем із законодавством.

• Сприяє оптимізації податкового навантаження підприємства в рамках закону.

У свою чергу аналітичне забезпечення доповнює бухгалтерський облік, дозволяючи глибше розуміти діяльність підприємства через аналіз фінансових показників та створення прогнозів. Основні його функції при цьому такі:

1. Аналіз фінансових показників:

Оцінка рентабельності, ліквідності, платоспроможності, фінансової стійкості та ін. Показники допомагають оцінити, наскільки успішно працює підприємство і чи здатне воно виконувати свої зобов'язання.

2. Контроль та планування:

– Включає моніторинг виконання бюджету, контроль за витратами і доходами, що дозволяє уникати перевищення бюджету та втрат ресурсів.

– Планування допомагає прогнозувати потреби у фінансах, складувати ресурси для майбутніх проєктів та реалізовувати довгострокові стратегії.

3. Оцінка та прогнозування:

– Аналітичне забезпечення дозволяє проводити оцінку ринку, конкурентів і можливих ризиків. Це включає SWOT-аналіз, PEST-аналіз та інші методи стратегічного аналізу.

– Прогнозування фінансових показників на основі історичних даних допомагає готуватись до змін в ринкових умовах.

4. Використання сучасних інформаційних технологій:

– Поширені ERP-системи, що забезпечують автоматизацію обліку, управлінського та аналітичного процесів, інтегрують дані всіх підрозділів підприємства, полегшуючи доступ до інформації для аналізу та прийняття рішень.

Отже, слушною є думка Задорожного З.-М. та Омецінської І., що бухгалтерська та аналітична інформація дозволяє керівництву ухвалювати обґрунтовані рішення стосовно інвестицій, розширення діяльності, скорочення витрат і оптимізації процесів [2]. Тому основні способи використання цієї інформації такі:

- Оптимізація витрат – на основі аналізу витрат приймаються рішення щодо зменшення витратних статей без шкоди для якості.

- Інвестиційні рішення – дані про рентабельність та прогнозні показники допомагають визначити привабливі інвестиційні проєкти.

- Управління ризиками – аналіз допомагає виявити слабкі сторони та загрози, що дозволяє вчасно запобігати можливим втратам.

Отже, бухгалтерський облік та аналітичне забезпечення виконують ключову роль у системі управління підприємством, адже надають необхідну інформацію для оцінки поточного стану та стратегічного планування розвитку, виступають важливим інструментом у прийнятті ефективних управлінських рішень, адже надають дані для:

- ✓ Фінансового планування – формування бюджету, прогнозування доходів та витрат.

- ✓ Вибору стратегій розвитку – на основі аналізу ринку, конкуренції, фінансових можливостей.

- ✓ Управління ризиками – оцінка потенційних ризиків та їх мінімізація за допомогою прогнозних моделей.

- ✓ Оцінки ефективності діяльності – порівняння поточних результатів із запланованими показниками, визначення сфер для поліпшення.

Тому можемо із впевненістю констатувати, що сутність обліково-аналітичного забезпечення полягає в інтеграції інформаційних ресурсів, що дозволяє підприємству своєчасно отримувати надійну інформацію для оцінки своєї діяльності та стратегічного планування. Таким чином, обліково-аналітичне забезпечення є важливим елементом управління, яке сприяє досягненню бізнес-цілей, підвищенню ефективності використання ресурсів та поліпшенню фінансових показників.

Список літератури

1. Муравський В., Зарудна Н., Муравський В., Прокіпчук Л. Облік в суспільстві нової генерації та Індустрії 5.0. *Вісник Економіки*. 2024. Вип. 2. С. 177–194. DOI: 10.35774/visnyk2024.02.177.
2. Задорожний З.-М., Омецінська І. Внутрішньогосподарська звітність у системі управління підприємством. *Вісник Економіки*, no. 4, Feb. 2021, pp. 169–184.

МОДЕЛЬ PRRR ЯК ПРЕВЕНТИВНИЙ ЗАХІД В УПРАВЛІННІ МІЖНАРОДНИМИ РИЗИКАМИ ПОСТАЧАННЯ ПІДПРИЄМСТВ

Пукаляк Михайло Романович,

аспірант кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва,
Національний університет «Львівська політехніка»

Превентивні заходи в управлінні ланцюгами постачання значно ефективніші, ніж вирішення проблем уже після їх виникнення. Завдяки попереджувальному підходу компанії можуть уникати значних втрат і збоїв, що виникають під час кризових ситуацій. Проактивне прогнозування та запобігання ризикам дозволяє підтримувати стабільність ланцюга постачання, що, у свою чергу, зберігає репутацію бізнесу та підвищує його конкурентоспроможність на ринку.

Вирішення проблем у режимі реального часу часто потребує великих ресурсів, як фінансових, так і людських, а також може призводити до перебоїв у роботі, втрати клієнтів і навіть довгострокових збитків. Превентивний підхід, навпаки, забезпечує безперервність роботи та дозволяє компанії швидше адаптуватися до мінливих умов, розвиваючи стійкість та здатність до відновлення після будь-яких збоїв.

Превентивний підхід до управління ланцюгами постачання акцентує увагу на стратегічному підході до прогнозування, попередження та мінімізації ризиків у ланцюгах поставок. Застосовуючи цей підхід, організації активно розробляють процедури, системи та процеси, які дозволяють ефективно реагувати на можливі загрози, перш ніж вони почнуть впливати на операційну діяльність. Він передбачає інтеграцію стратегічного планування з управлінням ризиками та постійним моніторингом ситуації, щоб забезпечити своєчасне виявлення ризиків і можливостей для їх нейтралізації [2].

Одним із ключових інструментів у превентивному управлінні ризиками є модель PRRR, що допомагає структурувати та оптимізувати процеси підготовки до кризових ситуацій. Ця модель складається з чотирьох етапів [1]:

1. Профілактика: дії, спрямовані на попередження ризиків та усунення потенційних загроз до того, як вони з'являться.
2. Готовність: розробка та впровадження чітких процесів для реагування на непередбачувані ситуації, якщо профілактичні заходи виявляться недостатніми.
3. Відповідь: оперативне вжиття заходів з метою мінімізації наслідків інциденту, який вже стався.
4. Відновлення: відновлення нормальної діяльності організації за допомогою чітко визначеного плану, що мінімізує тривалість простою.

Запобігання є центральним елементом моделі PRRR. Якщо проблема попереджена на цьому етапі, то подальші кроки можуть бути непотрібними.

Водночас кожен із чотирьох етапів є важливим, адже разом вони забезпечують як попередження, так і пом'якшення наслідків у разі виникнення проблем [1].

Стійкість ланцюга постачання передбачає підвищення здатності системи до адаптації та швидкого відновлення після можливих збоїв, таких як природні катастрофи, економічні зміни чи збої в постачанні. Завдяки цьому підходу ланцюг постачання здатен або працювати в оптимальному режимі навіть під час кризи, або ж відновлюватися з мінімальними втратами. Підвищення організаційної стійкості допомагає зменшити залежність від зовнішніх факторів, посилити внутрішні резерви та знизити вплив негативних подій на бізнес.

Запровадження превентивних заходів на кожному з етапів моделі PPRR і розвиток стійкості організації сприяють створенню гнучкої та надійної системи управління ризиками. Такий підхід дозволяє не лише мінімізувати вплив потенційних ризиків, а й забезпечити ефективність роботи компанії, навіть у разі непередбачуваних ситуацій.

Список літератури

1. Барський М. В. Попередження та уникнення ризиків у глобальних ланцюгах постачання. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2024. №3(87). С. 67-71.

2. Струж З. А., Омельченко А. І. Зміни в ланцюгах постачання як умова ефективного функціонування підприємства. *IV Міжнародна науково-практична конференція "Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи"* (Київ, 20 квітня 2023 р.). 2023.

НАПРЯМИ ДОСЯГНЕННЯ СТАЛОСТІ У ФУНКЦІОНУВАННІ СФЕРИ УПРАВЛІННЯ ВІДХОДАМИ В УМОВАХ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Щуліпенко Віра Євгенівна

молодший науковий співробітник,
Інститут демографії та проблем якості життя
Національної академії наук України

Будь-який напрям державної політики не може бути ефективним без чіткої системи стратегічних цілей та завдань, які мають бути досягнуті в результаті публічного адміністрування. Безперечно це повною мірою стосується сфери управління відходами в Україні.

Назріла необхідність зміни управлінської парадигми в управлінні відходами в сучасних умовах і перехід на нові підходи, пов'язані із запровадженням політики циркулярної економіки та реалізації стратегічних підходів до управління у цій сфері, що забезпечує сталість структурних змін за рахунок досягнення додаткового ефекту від використання відходів як ресурсів. Базовими документами у цьому відношенні залишаються «Національна стратегія управління відходами в Україні до 2030 р.» (схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 р. № 820-р.) та прийнятий на виконання Стратегії «Національний план управління відходами до 2030 р.» (схвалений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 лютого 2019 р. № 1170-р.), якими поставлено завдання переходу на засади циркулярної економіки [1, 2].

Ці документи з'явилися насамперед завдячуючи адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу у сфері управління відходами, яке було передбачено як вимога щодо виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Необхідно наголосити, що концепція сталого управління відходами була сформована в країнах західної Європи, які хотіли не тільки вирішити проблему відходів як фактору, що негативно впливає на навколишнє середовище, але й ефективно використати їхній ресурсний потенціал. В основі управління відходами закладена ідея раціонального використання відходів будь-якого типу, насамперед, як ресурсу, сировини для виробництва товарів, джерела енергій тощо.

Стратегія визначає головні напрями державного регулювання у сфері поводження з відходами з урахуванням європейських підходів, що базуються на положеннях низки директив ЄС, у тому числі Рамкової директиви 2008/98/ЄС. Національна стратегія є документом, який розпочав реформу управління відходами та передбачає ряд заходів: починаючи з підготовки та прийняття відповідного законодавства, введення систем розширеної відповідальності виробника щодо певних видів відходів, запровадження технічних регламентів з питань поводження з відходами та закінчуючи розробленням регіональних

планів управління відходами і будівництвом необхідної інфраструктури. Стратегія базується на принципах: ієрархії поводження з відходами; переходу до економіки замкненого циклу; наближеності, що передбачає для зменшення потенційних ризиків від забруднення відходами їх перероблення якомога ближче до джерел утворення; попередженості, тобто за наявності доказів екологічного ризику слід вживати відповідні запобіжні заходи; спільної відповідальності, участі органів державної влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання, а також громадськості під час прийняття рішень щодо досягнення цілей екологічної політики; розширеної відповідальності виробника; самодостатності, що передбачає створення інтегрованої адекватної мережі об'єктів з утилізації і видалення відходів.

Основним кроком до впровадження європейських стандартів в цій частині стала розробка Закону України «Про управління відходами» № 2320-IX від 20 червня 2022 р. (набув чинності 9 липня 2023 р.) Даний закон закладає основи для запровадження в Україні системи розширеної відповідальності виробника, функціонування циркулярної економіки, ієрархії управління відходами тощо [3, 4]. Закон наближає нормативно-правове регулювання відносин у сфері управління відходами до вимог відповідних директив ЄС та спрямований на покращення стану навколишнього середовища і створення відповідної інфраструктури об'єктів управління відходами. Серед ключових нововведень: впровадження ієрархії управління відходами; планування системи управління відходами на національному, регіональному та місцевому рівнях; запровадження системи розширеної відповідальності виробника; створення сучасної інфраструктури та об'єктів збирання і оброблення відходів; удосконалення процесів управління відходами. Однак, ефективна реалізація вимог цього Закону потребуватиме приведення у відповідність існуючих або розробки нових нормативно-правових документів.

На підставі Стратегії та Національного плану управління відходами в областях України наразі активно розробляються Регіональні плани управління відходами. В цьому контексті акцент переноситься з державного на регіональний та локальний рівень. Саме тому актуальною є постановка питання щодо визначення стратегічних пріоритетів у сфері управління відходами задля забезпечення безпеки простору регіону, що мають бути відображені в регіональних планах управління відходами.

Необхідно відзначити те, що введення в Україні режиму воєнного стану відкладає реалізацію більшості заходів, які визначені як у Національній стратегії управління відходами до 2030 року, так і у Національному плані управління відходами до 2030 року. Водночас необхідно звернути увагу на декілька пріоритетних напрямів державної політики України у сфері управління відходами, яким має бути приділена належна увага після завершення режиму воєнного стану.

Ситуація з утворенням та накопиченням відходів в Україні була надзвичайно складною навіть до повномасштабного вторгнення російської федерації, але тепер вона стала катастрофічною. На територіях, що були звільнені від окупації,

накопичилися мільйони тон відходів внаслідок руйнування будівель, об'єктів інфраструктури та військових об'єктів, а також тисячі знищених та пошкоджених автомобілів. Відбулись масштабні руйнування підприємств житлово-комунального господарства, які управляли твердими побутовими відходами (зруйновано автотранспорт, контейнерний парк тощо), а також підприємств які використовували відходи як вторинну сировину (склозаводи, паперово-картонні комбінати тощо). Це все призвели до значного збільшення обсягів утворення відходів від руйнувань, які потребують спеціального управління.

Отже, управління відходами ускладнюється через руйнування інфраструктури, прибуття внутрішньо переміщених осіб, спад економічної активності. Тому наразі постає завдання підготувати основу для планування післявоєнного відновлення сфери управління відходами, визначити систему завдань та кроків з їх реалізації [5, 6]. Першочерговим кроком на цьому етапі є продовження реформ у сфері управління відходами, які були розпочаті до війни, і створення міцної нормативно-правової бази, що базуватиметься на засадах Європейського зеленого курсу та циркулярної економіки.

Зміна або удосконалення стратегічних векторів розвитку системи поводження з відходами в країні може вивести Україну на один рівень з Європейським Союзом у сфері управління відходами та прискорити перехід на засади економіки замкненого циклу (циркулярної економіки). Економіка замкненого циклу, або циркулярна економіка – модель економічного розвитку, заснована на відновленні та раціональному споживанні ресурсів, альтернатива традиційній, лінійній економіці. Вона використовує економічні підходи з метою мінімізації негативного впливу на довкілля, безвідходного виробництва та досягнення цілей сталого розвитку. Сьогодні принципи циркулярної економіки підтримуються багатьма країнами. Зокрема, країнами ЄС з метою переходу на засади циркулярної економіки ухвалив низку програм та планів У цих документах зазначено цільові показники, яких країни-члени ЄС повинні досягти до 2030 р., наприклад в частині, що стосується відходів: весь пластик, який випускається економікою, повинен бути придатним до переробки; не менше 65% муніципальних відходів повинні перероблятися, а на звалища мають потрапляти не більше 10% відходів. Країни будуть поглиблювати економічні та інші стимули до роздільного збирання відходів і подальшого розвитку системи розширеної відповідальності виробника.

В післявоєнний період гострою буде проблема поводження з відходами, що утворилися в результаті руйнації об'єктів цивільної, промислової та транспортної інфраструктури внаслідок воєнних дій на території України. Значна їх частина не підлягає відновленню та має бути демонтована, а відходи, що утворилися, мають бути утилізовані. Скільки часу ще триватиме війна й яку кількість будівель загалом знищать чи пошкодять російські військові в Україні, спрогнозувати важко. Обсяги будівельних відходів, які утворилися і продовжують наразі утворюватися, фактично немає куди дівати, адже полігони в Україні не розраховані на таку кількість відходів. Роботи ускладнюються внаслідок

необхідності попереднього розмінування об'єктів та очищення території від боєприпасів, що не розірвалися.

Будівельні відходи, що утворилися внаслідок руйнувань від вибухів та обстрілів, складаються із залишків різних за структурою й походженням матеріалів, і це ускладнює їх перероблення. Зазначені відходи потребують сортування та визначення можливості їх подальшої утилізації за кожним складником. Це буде достатньо складно організувати внаслідок значних обсягів утворення таких відходів. Визначення технології використання для кожної з груп відходів можливо потребуватиме залучення профільних підприємств.

Для організації процесу сортування та подальшої утилізації відходів після руйнації будинків потрібно виконати цілий комплекс заходів: врегулювати правові відносини із власниками зруйнованого майна; визначити місця спеціалізованих полігонів/тимчасових майданчиків, розташованих неподалік від місць найбільших руйнувань, для організації попереднього сортування, складування, накопичення вихідної сировини; визначити технологію утилізації, правильно обрати дробильно-сортувальне й допоміжне обладнання, знайти виробників і постачальників, ринки збуту отриманої сировини, сформувати логістику тощо.

Наразі Мінрегіон України спільно з Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України та Конфедерацією будівельників України вже працюють над розробленням механізму утилізації та повторного використання будівельних відходів, що утворилися внаслідок масових руйнувань інфраструктури. Оперативно виділити кошти на побудову нових полігонів у місцевих органів влади навряд чи вийде, адже така процедура на законодавчому рівні непроста. Один із способів вийти із цієї ситуації – відвозити відходи на наявні звалища для твердих побутових відходів або на тимчасові майданчики для збереження.

Унаслідок воєнних дій залишається велика кількість військової техніки, що не підлягає відновленню, залишків ракет та боєприпасів тощо. Тони металобрухту розкидані по полях та лісопосадках. Усі набої, які розриваються, горіння неметалевих деталей військової техніки забруднюють ґрунти та воду важкими металами і токсичними елементами. При горінні техніки, мастила, дизелю і бензину також забруднюється повітря. Крім того, ворог спеціально бомбить нафтобази і газопроводи, промислові підприємства. В Україні більше 1000 складів небезпечних речовин і якщо випадково чи навмисно туди потраплять бомби, може відбутися забруднення повітря, водойм, ґрунтів, тощо.

Внаслідок потрапляння снарядів в будинки та об'єкти інфраструктури формуються будівельні відходи вперемішку із елементами військової техніки. Подібні відходи є дуже небезпечними, тому їх не можна просто прибрати й викинути. Особливу увагу слід приділяти небезпечним відходам та вибуховим речовинам, наявним у військових предметах, не допускати їх неконтрольоване попадання в навколишнє середовище та контролювати доступ до відходів військової техніки та вибухонебезпечних речовин. Наразі спрогнозувати обсяги

утворення таких відходів неможливо. Крім того вони потребуватимуть попередніх робіт з розмінування й детонації боєприпасів, що не вибухнули.

Для зменшення впливу цих відходів на довкілля слід спершу: організувати місця тимчасового зберігання відходів; розділити ці відходи на категорії; особливу увагу приділити небезпечним відходам, забезпечити їх роздільне збирання та зберігання; органам місцевого самоврядування намагатися забезпечити збір твердих побутових відходів; провести інвентаризацію об'єктів, де відходи зберігаються; оновити регіональні плани управління відходами по областях з максимальним їх залученням в економіку; здійснювати пошук фінансування заходів на безпечне управління відходами на рівнях територіальних громад.

Аналіз зазначених документів дозволяє виділити наступні стратегічні пріоритети щодо сфери управління відходами:

1. Мінімізація відходів. В рамках запровадження цілей циркулярної економіки заходи щодо мінімізації утворення відходів мають бути вжиті на всіх стадіях життєвого циклу продукції: від видобутку первинної сировини до кінцевого споживання, а також утилізації продукції, що вийшла із вжитку після закінчення терміну її експлуатації. Це має досягатись шляхом впровадження більш чистого виробництва, застосування найкращих з доступних технологій, використання багатовідхідних технологій тощо; впровадження заходів щодо зменшення кількості матеріалів, необхідних для доставки певної послуги; подовження корисного терміну виробів; зменшення використання енергії та матеріалів на стадіях виробництва; зменшення використання матеріалів, які є небезпечними або складними для перероблення в продуктах та виробничих процесах; проектування продуктів, які легше експлуатувати, модернізувати або переробляти, а також заохочення кращого вибору споживачів.

2. Максимально можливе технічно і економічно доцільне використання відходів виробництва і споживання. Це, зокрема, створення сфери послуг для споживачів щодо повторного використання виробів, продовження терміну їх експлуатації, створення системи роздільного збирання відходів, що мінімізує витрати на їх утилізацію та повторне використання, створення ринків для вторинної сировини, сприяння кластеризації діяльності тощо. Окрема увага має приділятися створенню інфраструктури із збирання, переробки, утилізації окремих потоків відходів, розширення використання відходів на діючих потужностях, а також проведення науково-дослідних і проектно-конструкторських робіт з розроблення технологій та обладнання для перероблення й утилізації відходів.

3. Підвищення ефективності діяльності в сфері поводження з побутовими відходами. Зазначене має досягатись шляхом розроблення та впровадження сучасних екологоорієнтованих технологій їх збирання, зберігання, вивезення, переробки, утилізації, та видалення, зокрема термічних технологій – спалювання, термічного і біотермічного розкладу і газифікації; анаеробних та інших біотехнологій компостування; виокремлення потоків від різних утворювачів відходів, визначення та збереження ресурсної частини; розділення

корисних компонентів, що містяться у відходах на місці їх утворення, впровадження обов'язковості сортування, обов'язковості рециклінгу шин, відходів електричного та електронного обладнання (ВЕЕО), хімічних джерел струму, використаних автотранспортних засобів тощо, визначення норм утилізації певних видів відходів. Встановлення останніх має орієнтуватися на систему показників ЄС щодо моніторингу прогресу в напрямі циркулярної економіки з врахуванням національних особливостей.

4. Запобігання чи зниження негативного впливу відходів на довкілля. Зазначене має досягатися шляхом розроблення та встановлення вимог і правил щодо операцій поводження з небезпечними відходами, їх зберігання, організації діяльності підприємств з утилізації найбільш ресурсоцінних небезпечних відходів та знешкодження найбільш небезпечних відходів, що не підлягають утилізації. Розроблення переліків відходів за категоріями небезпечності на базі класифікатора, гармонізованого з європейськими стандартами, а також переліку небезпечних відходів, що підлягають утилізації та організованому видаленню в першочерговому порядку та ін.

5. Екологічно безпечне видалення відходів. Це досягається за рахунок розроблення та впровадження технологій, екологічно безпечних методів та засобів безпечного видалення відходів, що не підлягають утилізації. Особлива увага має приділятися видаленню небезпечних відходів, поліхлордифенілів і поліхлортерфенілів, діоксиду титану, осаду стічних вод тощо. З метою зменшення екологічного ризику має актуалізуватися будівництво регіональних полігонів із захоронення відходів як побутових, так і небезпечних.

При цьому важливо підкреслити, що управління відходами на регіональному рівні має базуватися на європейських принципах управління відходами: самодостатності та наближеності. Перший принцип означає, що відходи слід утилізувати якомога ближче до джерела утворення, на одному з найближчих відповідних об'єктів. А другий, який нерозривно пов'язаний з першим, вимагає створення комплексної і адекватної мережі установок для оброблення відходів, що дозволить рухатися в напрямку самодостатності, за умови використання найкращих доступних практик та технологій.

Підсумком має бути створення безпечної і дієвої системи поводження з відходами із запровадження при цьому сучасних інноваційних методів, технологій, а також ефективних фінансових механізмів регулювання, спрямованих на збалансоване використання бюджетних джерел, приватних інвестицій та інших позабюджетних коштів.

Відповідно до проведеного аналізу, нами визначено такі стратегічні вектори досягнення сталості сфери управління відходами:

– запровадження ієрархію управління відходами, яка пріоритетними напрямками визначає запобігання утворенню відходів, їх повторне використання, переробку й лише потім утилізацію відходів на полігонах, які відповідають нормам екологічної безпеки;

– впровадження розширеної відповідальності виробника, що є ефективним шляхом до вирішення проблеми з відходами та забрудненням навколишнього середовища.

– прийняття європейських стандартів щодо об'єктів перероблення та утилізації відходів, що забезпечить будівництво екологічно дружніх підприємств після перемоги країни;

– запровадити управління відходами європейського рівня (національний, регіональні та місцеві плани управління відходами). Адже саме органи місцевого самоврядування, на території яких генеруються відходи, є організаторами, замовниками та контролерами процесу управління відходами.

Пріоритетними напрямками державної політики у сфері управління відходами в Україні мають стати: розбудова системи сміттесортувальних станцій та заводів з утилізації різних видів відходів; просвітницька робота серед населення щодо необхідності сортування відходів; боротьба із стихійними сміттєзвалищами та порушниками законодавства у сфері управління відходами; активізація муніципалітетів щодо розробки муніципальних стратегій управління відходами; залучення інвестицій у частині впровадження у виробництво технологій з низьким утворенням відходів, а також використання сировини, яка цілковито переробляється/утилізується без шкоди навколишньому середовищу.

Список літератури

1. Національна Стратегія управління відходами в Україні до 2030 року - Електронний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/820-2017-%D1%80#Text>

2. Національний план управління відходами до 2030 року - Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnogo-planu-upravlinnya-vidhodami-do-2030-roku>

3. Маковецька Ю.М. Поточний стан адаптації українського законодавства до європейського у сфері управління відходами / Журнал «Ефективна економіка» - 2022. - №5.

4. Roller G., Tevkun T. State of the acquis communautaire in environmental matters in Ukraine: waste management / Environmental Law Network International. – 2022. – Vol. 22, pp. 45 – 50 - <https://doi.org/10.46850/elni.2022.008>

5. Розділ «Екологічна безпека» Плану відновлення України у воєнний і післявоєнний періоди: чи синхронізовані напрямки з іншими робочими групами та чи є вони наскрізними у повоєнному відновленні України? - Електронний ресурс. Режим доступу: <https://ecolog-ua.com/news/rozdil-ekologichna-bezpeka-planu-vidnovlennya-ukrayiny-u-voennyu-i-pislyavoyennyu-periody-chy>

6. План Маршалла для післявоєнного відновлення України. Пропозиції ГД ООН в Україні. - Електронний ресурс. Режим доступу: <https://globalcompact.org.ua/news/план-маршалла-для-післявоєнного-відновлення>

РОЗРОБКА НАВЧАЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ ДЛЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ ЗА ТЕМОЮ «ГРЕЦЬКІ КОЛОНІЇ НА ТЕРЕНІ УКРАЇНИ» У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Пилипюк Тетяна Володимирівна

магістр

Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»

Розробка навчальних матеріалів для Нової української школи за темою «Грецькі колонії на терені України» у закладах загальної середньої освіти є важливим етапом у створенні ефективного навчального процесу в рамках програми НУШ. Зважаючи на те, що ця тема охоплює складні історичні події та процеси античної епохи, матеріали повинні бути розроблені з акцентом на інтерактивність, візуалізацію та використання сучасних методів компетентнісного підходу. Ці матеріали повинні враховувати вікові особливості учнів, інтегрувати міжпредметні зв'язки та використовувати мультимедійні інструменти для зацікавлення та глибшого розуміння.

Одним із ключових елементів візуалізації є розробка карт, що допоможуть учням розуміти географічне розташування грецьких колоній, таких як Ольвія, Пантікапей, Тіра та Херсонес. Карти мають відображати не тільки місцезнаходження колоній, але й торгові шляхи, якими колонії зв'язувалися з материковою Грецією, а також природні ресурси регіону.

Для створення таких матеріалів можна використовувати сучасні графічні редактори, такі як Canva або Google Earth, які дозволяють створювати інтерактивні карти та схеми. Карти можуть бути інтегровані в презентації та використані на уроках для пояснення торговельних шляхів, впливу географічних умов на розвиток колоній та їх взаємодію з місцевими племенами.

Інфографіка може візуалізувати економічні та соціальні аспекти життя грецьких колоній. Наприклад, можна створити інфографіку, що пояснює структуру грецького полісу, основні соціальні класи, функціонування ремесел та торговельних відносин. Це спрощує засвоєння складних понять та підвищує зацікавленість учнів. Інфографіка може також відображати важливі культурні елементи колоній – архітектуру, релігійні культури та звичаї.

Для кращого розуміння матеріальної культури грецьких колоній можна використовувати археологічні реконструкції. Наприклад, зображення відновлених храмів, агор, фортець або житлових будинків дозволять учням краще уявити повсякденне життя колоній. Ці зображення можна знайти у матеріалах з розкопок Ольвії або Херсонеса, які надають уявлення про міську інфраструктуру грецьких колоній у Північному Причорномор'ї.

Одним із основних методів поглибленого вивчення теми є аналіз історичних джерел. Для цього слід використовувати уривки з праць античних авторів, таких

як Геродот, Страбон і Пліній Старший. Наприклад, уривки з Геродота описують взаємодію грецьких колоністів з місцевими племенами та їхнє економічне життя, зокрема торгівлю зерном, рабами та рибою. Ці уривки слід адаптувати до рівня учнів середніх класів. Адаптовані тексти можна супроводжувати поясненнями складних термінів і питань для обговорення. Учні можуть працювати з цими текстами на уроках, виконуючи завдання на аналіз джерел, порівняння різних поглядів античних авторів або вивчення свідчень про економічну діяльність колоній.

Учням можна запропонувати різноманітні завдання на основі аналізу текстів античних авторів. Наприклад, після прочитання уривка з Геродота вони можуть відповісти на питання, що стосуються відносин між грецькими колоністами та скіфами або впливу географічних факторів на розвиток колоній. Така робота з текстами сприятиме розвитку критичного мислення та вміння інтерпретувати історичні джерела.

Інтерактивні тести можуть бути використані для перевірки знань учнів після кожного розділу або модуля. Тести можуть включати завдання з вибором правильної відповіді, відкриті запитання або кросворди. Наприклад, питання можуть стосуватися ролі Ольвії в торгівлі зерном, функцій міської ради в Пантікапеї або взаємодії Херсонеса із скіфськими племенами.

Рольові ігри є ефективним методом інтерактивного навчання, який може бути використаний для вивчення взаємодії між грецькими колоністами та місцевими племенами. Наприклад, учні можуть зіграти роль грецьких торговців, місцевих вождів або ремісників, обговорюючи між собою економічні та культурні аспекти життя колоній. Це дозволить їм краще зрозуміти історичний контекст та мотиви учасників подій.

Проектні завдання сприяють розвитку навичок самостійної роботи та дослідження. Наприклад, учні можуть створювати проекти на теми, пов'язані з економікою колоній, релігійними обрядами або архітектурою античних міст. Проекти можуть бути представлені у формі мультимедійних презентацій, моделей або есе. Це дозволить учням заглибитися в окремі аспекти життя грецьких колоній і на практиці застосувати отримані знання.

У рамках міжпредметного підходу до навчання історії можна інтегрувати тему грецьких колоній з іншими дисциплінами, такими як:

Географія: Вивчення впливу природних умов на розвиток колоній, торговельні шляхи та маршрути експорту зерна та риби до Греції.

Література: Ознайомлення з міфами та літературними творами, які відображають релігійні уявлення греків і місцевих племен.

Мистецтво: Вивчення архітектурних споруд, скульптур та кераміки, знайдених під час археологічних розкопок.

Розробка навчальних матеріалів для НУІІ з теми «Грецькі колонії на терені України» сприяє інтеграції компетентнісного підходу в навчальний процес, допомагаючи учням формувати комплексне розуміння історичних зв'язків і впливів античної цивілізації. Такий підхід робить навчання цікавішим та

ефективнішим, підтримуючи розвиток дослідницьких та аналітичних навичок у школярів.

Список літератури

1. Геродот. *Історія*. Переклад: Н. Білик. — Київ: Либідь, 1993.
2. Страбон. *Географія*. Переклад: О. Грушина. — Харків: Фоліо, 2011.
3. Пліній Старший. *Природнича історія*. Переклад: І. Хоменко. — Київ: Наукова думка, 1999.
4. Савчук Н. П. *Археологія та історія грецьких колоній на території України*. — Одеса: Одеський національний університет, 2020.
5. Згурська О. І. *Розвиток інтерактивних методів навчання у шкільній програмі з історії*. — Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2021.

ON THE ISSUE OF FORMING THE ANTI-CORRUPTION FUNCTION OF THE STATE

Diorditsa I.V.

Doctor of Law, Professor,
Professor of the Department of Private and Public Law,
Kyiv National University of Technologies and Design

Currently, academic literature, both within Ukraine and internationally, has not extensively examined the formation of an anti-corruption function as a distinct state function.

Considering the global and transnational dimensions of anti-corruption efforts, a practical and theoretical necessity exists to articulate a unified definition of the state's anti-corruption function at both national and international levels and to establish a foundational framework for a categorical-conceptual apparatus.

Today, the proactive operation of social subsystems and rapid technological advancements underscore the need for an alternative approach to understanding the functions of the state. I argue that the formation of state functions should be based on the priority national interests present at specific stages of historical development. In this regard, it is appropriate to distinguish core functions, inherent to the state across all stages of development, and additional functions that evolve over time in response to socio-political formations or, more abstractly, the type and form of civilization.

Currently, a priority vector in safeguarding national interests in anti-corruption policy is laid out in Article 18 of the Law of Ukraine "On Preventing Corruption," No. 1700-VII, dated October 14, 2014. This article specifies that the principles of state anti-corruption policy are set forth in an Anti-Corruption Strategy, approved by the Verkhovna Rada of Ukraine for a defined period, and that annual parliamentary hearings on the implementation of the Anti-Corruption Strategy must be held by June 1 [1].

The Law of Ukraine "On the Fundamentals of State Anti-Corruption Policy for 2021-2025" (No. 2322-IX, dated June 20, 2022) sets forth an Anti-Corruption Strategy for 2021-2025 [2].

A pivotal aspect for this research is found in paragraph 1.2 of the strategy, where the legislator states that its aim is to make substantial progress in preventing and combating corruption, ensuring coherence and systematic anti-corruption activity across all government bodies and local authorities. Here, corruption is viewed as a primary impediment to stable economic growth and the development of effective and inclusive democratic institutions.

Thus, recognizing the detrimental societal impact of corruption, the legislator establishes anti-corruption not merely as a legal extension of judicial or law enforcement functions but as a standalone state function essential for stable economic growth and the development of effective state institutions.

The evolution of anti-corruption prevention mechanisms, through the adoption of new legislation, substantial reforms in the structure of global anti-corruption efforts, and shifts in security approaches to anti-corruption strategies, calls for further optimization of state-legal activity in the anti-corruption domain. This also encourages the advancement of academic inquiry through the lenses of anti-corruption law and state security law.

Based on the above, the prerequisites for distinguishing the anti-corruption function as a standalone state function can be outlined as follows:

1. Specification of the anti-corruption domain within the public sphere (with the mandatory presence of an entity vested with public authority).
2. Identification of corruption prevention actors and their unique functions and authorities at the legislative and sub-legislative levels.
3. Definition of the specific jurisdiction of the national anti-corruption system as a cohesive system, demonstrated by the Anti-Corruption Strategy for 2021-2025, the annual parliamentary hearings on the strategy's implementation, and the preparation and submission of national anti-corruption policy reports by the National Agency on Corruption Prevention (NACP) to the Cabinet of Ministers of Ukraine.
4. Establishment of core principles and boundaries for public anti-corruption relations.
5. Creation of a set of objectives and methodological tools for implementing anti-corruption policy.

We must acknowledge that within any state function, anti-corruption policy objectives cannot be effectively fulfilled, thereby underscoring that the anti-corruption function is not an incomprehensible novelty but rather a logical outcome of a structurally logical approach to modeling socio-security processes within society.

In conclusion, the factors outlined above provide a foundation for advancing the hypothesis that the anti-corruption function should be recognized as an independent state function.

Characteristics of the State Anti-Corruption Function

In my view, the essence of the anti-corruption function lies in organizing and ensuring a comprehensive suite of legal, economic, educational, and organizational measures designed to create a system for preventing and combating corruption, eliminating its root causes, and enabling the state, through its representative bodies, to actively participate in implementing anti-corruption policies. This is aimed at reducing corruption levels and protecting citizens' and society's rights and legitimate interests from its negative impacts.

I support the perspective of certain scholars who argue that state functions are not synonymous with those of individual entities within the national anti-corruption system. This distinction was also underscored by V.V. Kopeychikov, who noted that state functions represent the primary directions of state activity, shaping the work of the entire state apparatus and each of its entities. The functions of specific state bodies, on the other hand, are determined by their social roles within the state's mechanism and are expressed and specified in the competencies, rights, and obligations assigned to each entity [3, p. 130].

In light of the above, the state's anti-corruption function should be understood as the core, legislatively defined directions of both internal and external activities of state authorities. These directions are aimed at safeguarding national interests (of individuals, society, and the state) within anti-corruption relations in the public domain at both national and international levels.

Thus, the anti-corruption function of the state constitutes an autonomous and prioritized dimension of anti-corruption policy, realized through a range of legal, economic, educational, and organizational measures. These measures are aimed at establishing a system for preventing and combating corruption, addressing its causes, and safeguarding the rights and legitimate interests of citizens and society within anti-corruption relations.

References

1. Law of Ukraine "On Prevention of Corruption" dated October 14, 2014, No. 1700-VII. Ukrainian Legislation. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
2. Law of Ukraine "On the Fundamentals of State Anti-Corruption Policy for 2021-2025" dated June 20, 2022, No. 2322-IX. Ukrainian Legislation. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text>
3. General Theory of State and Law: Textbook; ed. V. V. Kopeychikov. Kyiv: Yurinkom, 2002. 320 p.

MULTIPLE CITIZENSHIP IN UKRAINE AND FOREIGN COUNTRIES : PROBLEMATIC ASPECTS

Serhii V. Boldyriev

PhD, Associate Professor,

Leading researcher in the sector of municipal law and local self-government,
Scientific Research Institute of State Building and Local Government of National
Academy of Law Sciences of Ukraine ,
Ukraine, Kharkiv

Today, both in Ukraine and in foreign countries, the issue of multiple citizenship is gaining relevance. This is due, firstly, to the intensification of such processes in the world as globalization, migration and integration of states into certain unions, a vivid example of which is the European Union, which causes many problems when a person exercises his or her legal status as a citizen of a particular state; secondly, to the effect of such factors as Ukraine's war with Russia, the increasing number of Ukrainians permanently residing abroad and, finally, Ukraine's aspirations for membership in the European Union. All of the above makes the issue of multiple citizenship in our country relevant.

Before taking a closer look at this issue, we should note that there are about 100 countries in the world that allow the practice of polypatriotism, namely the status of citizenship, in which there is a possibility of having a stable legal relationship (citizenship) with two or more states, each of which can require a person to fulfill all his or her civic duties and ensure the exercise of rights. Such countries include Italy, the United Kingdom, Sweden, Lithuania, Greece, Hungary, Belgium, etc. At the same time, there are states that explicitly prohibit multiple citizenship, such as Kazakhstan, Armenia, and Georgia.

Analyzing the institution of multiple citizenship holistically, it should be noted that the advantage of polypatriotism is, first of all, that a person receives additional guarantees of protection of his or her rights and legitimate interests, and is provided with more opportunities in the field of education, social security, employment, business and investment. It is important to note that polypatriotism also contributes to strengthening ties between states and the exchange of cultural experience.

However, the existence of multiple citizenship also raises many problems. One of the most common is the problem of double taxation or, in fact, tax avoidance through the abuse of the status of a polypatrid. To solve this problem, states conclude international tax treaties that define taxation rules for persons with multiple citizenship, mainly using the rule that a person pays taxes in the country where he or she is permanently resident, i.e., where he or she is a resident. This rule is also called the principle of "effective citizenship". An example of such a treaty is the Agreement between Ukraine and the United States of America for the Avoidance of Double Taxation and Prevention of Income Tax Evasion. This agreement stipulates that taxes on income from wages, pensions, dividends, interest and royalties are paid in the

country where a person resides, but income from real estate is taxed in the country where the real estate is located, and business income is taxed in the country where the business is conducted.

The next problem of multiple citizenship is the provision of diplomatic protection to a polypatrid. The 1930 League of Nations Convention on the Conflict of Nationality Laws [1] prohibits a state party from granting diplomatic status to a person holding dual nationality by another country of which he or she is also a citizen. In a third country, a person with dual citizenship is treated as having only one citizenship. The question of which citizenship will be recognized is often decided by a court.

No fewer questions are raised about the military service of polypatrids. It should be noted that according to the European Convention on Military Service [2], a person with dual citizenship is obliged to serve in the army of only one of the countries whose citizenship he or she has. This rule is intended to prevent a situation where a person with dual citizenship may be called up for military service in both countries.

Let us consider how the issue of citizenship is resolved in Ukraine. First of all, it should be emphasized that Article 4 of the Constitution of Ukraine [3] enshrines the principle of single citizenship, and Article 2 of the Law of Ukraine “On Citizenship of Ukraine” [4] expands on this principle as follows: single citizenship excludes the possibility of citizenship of administrative-territorial units of Ukraine. If a citizen of Ukraine has acquired the citizenship (nationality) of another state or states, in legal relations with Ukraine he or she is recognized only as a citizen of Ukraine. If a foreigner has acquired the citizenship of Ukraine, in legal relations with Ukraine he/she is recognized only as a citizen of Ukraine.

Moreover, over the past 20 years, Ukraine has been actively engaged in legislative activities to tighten the requirements for acquiring and staying in Ukrainian citizenship. For example, the draft Law of Ukraine “On Amendments to the Law of Ukraine ‘On Citizenship of Ukraine’ regarding the exercise of the right to change citizenship” (Reg. No. 6175 of 13.03.2017), which was not supported by the Verkhovna Rada of Ukraine, is noteworthy. This draft law established that a citizen of Ukraine who voluntarily acquired the citizenship of another state is considered to have expressed an intention to change citizenship and consented to the termination of Ukrainian citizenship. In addition, the above-mentioned act supplemented the grounds for the loss of Ukrainian citizenship, namely: the use by a person who has acquired Ukrainian citizenship of the electoral or other rights granted to him/her by foreign citizenship, or the performance of duties imposed by foreign citizenship; the use by a person who has acquired Ukrainian citizenship of a passport document of a foreign state when leaving or entering Ukraine or on the territory of Ukraine, as recorded by an official or officer of the State Border Guard Service of Ukraine or other state body of Ukraine.

On 22.01.2024, the President of Ukraine introduced and designated as urgent the draft Law “On Certain Issues in the Field of Migration Regarding the Grounds and Procedure for Acquiring and Terminating Ukrainian Citizenship”. The commented draft law does not abolish the principle of single citizenship. It contains the following provision: if a Ukrainian has another citizenship, he or she is only a citizen of Ukraine,

just as if a foreigner has obtained Ukrainian citizenship. According to the explanatory note, the purpose of adopting this draft law is to update the provisions of legislation in the field of migration and citizenship, in particular, the grounds and procedure for acquiring and terminating Ukrainian citizenship, as well as to improve the legal regulation of the legal status of foreigners and stateless persons who, as part of the Armed Forces of Ukraine and other formations established in accordance with the law, participate in the protection of the independence and territorial integrity of Ukraine and their families.

Summarizing the above, it is worth noting that there are many problematic aspects of the institution of multiple citizenship, which can only be resolved through contractual regulation between states. In Ukraine, polypatrism is not enshrined in law, although it is not explicitly prohibited; the principle of single citizenship is in effect, which is manifested in the fact that if a citizen of Ukraine has acquired citizenship (nationality) of another state or states, he or she is recognized only as a citizen of Ukraine in legal relations with Ukraine. It should be added that active legislative work is currently underway to improve the legislative regulation of the grounds and procedure for acquiring and terminating Ukrainian citizenship.

References

1. Konventsiiia, shcho rehuliuiie deiaki pytannia, poviazani z koliziiu zakoniv pro hromadianstvo, № 995_218 vid 12.04.1930. URL : https://zakononline.com.ua/documents/show/141065__141065
2. Konventsiiia pro skorochennia vypadkiv bahatohromadianstva ta pro viiskovu povynnist u vypadkakh bahatohromadianstva vid 06.05.1963 № ETS N 043. URL : https://ips.ligazakon.net/document/view/MU63002?an=0&ed=1993_02_02
3. Konstytutsiia Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1996. № 30. № 141. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text>
4. Pro hromadianstvo Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 18.01.2001 № 2235-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>

ХАРАКТЕРИСТИКА КОНТРОЛЮ ЗА ОБІГОМ ЗАСОБІВ ІНДИВІДУАЛЬНОГО БРОНЕЗАХИСТУ ЯК НАПРЯМОК УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСОБАМИ ІНДИВІДУАЛЬНОГО БРОНЕЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ

Анатолій Стрельченко

здобувач кафедри галузевого права та загальноправових дисциплін
Інституту права та суспільних відносин
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

Напрямком удосконалення адміністративно-правового забезпечення засобами індивідуального бронезахисту цивільного населення має бути чіткий контроль за обігом засобів індивідуального бронезахисту, щоб уникнути їх потрапляння в руки злочинних угруповань або інших незаконних структур.

Саме контроль за оборотом засобів індивідуального бронезахисту (ЗІБ) серед цивільного населення передбачає кілька важливих аспектів, спрямованих на забезпечення належної регуляції, безпеки та ефективності використання бронезахистів, касок та інших захисних засобів. Такий контроль включає наступні ключові елементи: **1) Реєстрація та облік засобів бронезахисту**, що проявляються у тому, що держава повинна мати чітку систему реєстрації та обліку засобів індивідуального бронезахисту, які продаються або надаються цивільним. Це дозволяє контролювати кількість ЗІБ на ринку, відстежувати законність їх розповсюдження та уникати їхнього незаконного використання. Запропонований елемент включає у себе: реєстрацію постачальників, дистриб'юторів та покупців; облік кожної одиниці бронезахисту з відміткою про його придбання або передачу; наявність обов'язкових сертифікатів відповідності для засобів бронезахисту. **2) Ліцензування постачальників та продавців.** Контроль за постачанням та продажем засобів індивідуального бронезахисту вимагає ліцензування компаній, що займаються виробництвом, імпортом або продажем засобів індивідуального бронезахисту цивільному населенню. Ліцензування гарантує, що продавці дотримуються державних стандартів і вимог щодо безпеки. Контроль за постачанням та продажем засобів індивідуального бронезахисту включає: обов'язкове отримання ліцензії для продажу засобів бронезахисту; контроль за законністю імпорту та експорту таких товарів; перевірки діяльності компаній на предмет дотримання законодавчих норм. **3) Сертифікація та стандартизація продукції.** Засоби бронезахисту повинні відповідати певним стандартам якості та ефективності. Контроль включає перевірку відповідності бронезахистів, касок та інших засобів індивідуального бронезахисту міжнародним та національним стандартам, щоб гарантувати їхню безпеку та ефективність. Сертифікація та стандартизація продукції включає:

вимогу сертифікації кожного засобу бронезахисту перед продажем або використанням; проведення перевірок продукції на відповідність затвердженим стандартам (наприклад, рівні захисту NIJ); заборона на використання несертифікованої або неякісної продукції. **4) Регулювання умов продажу.** Контроль за обігом засобів індивідуального бронезахисту передбачає також регулювання умов продажу бронезахисних засобів цивільним особам. Це може включати обмеження на продаж певних видів засобів індивідуального бронезахисту або продаж лише в спеціалізованих точках. Контроль за обігом засобів індивідуального бронезахисту включає: визначення категорій населення, яким дозволено купувати засоби бронезахисту (наприклад, журналісти, волонтери, працівники критичної інфраструктури); заборону на продаж засобів бронезахисту особам з кримінальним минулим або тим, хто може використовувати їх у протиправних цілях; введення обмежень на обсяги закупівлі для уникнення чорного ринку тощо. **5) Контроль за зберіганням та використанням.** Обіг засобів індивідуального бронезахисту включає також контроль за зберіганням і належним використанням таких засобів цивільним населенням. Неправильне використання або недбале зберігання може призвести до зловживань або зменшення ефективності засобів захисту. Контроль за зберіганням та використанням включає: встановлення правил щодо правильного зберігання бронезахисних засобів і касок; навчання цивільних осіб щодо правильного використання засобів захисту; заборону на перепродаж або несанкціоновану модифікацію ЗІБ. **6) Моніторинг незаконного обігу.** Контроль за обігом засобів індивідуального бронезахисту також включає боротьбу з незаконним обігом цих засобів. Це може включати моніторинг чорного ринку, виявлення контрабанди або запобігання продажу несертифікованої продукції. Моніторинг незаконного обігу включає: моніторинг ринку для виявлення нелегальних точок продажу або контрабанди; взаємодію з правоохоронними органами для виявлення порушень; застосування покарань до осіб, які займаються незаконним обігом засобів індивідуального бронезахисту. **7) Механізми нагляду та перевірок.** Для забезпечення ефективного контролю за обігом засобів бронезахисту, необхідно впроваджувати регулярні перевірки постачальників, дистриб'юторів та точок продажу. Державні органи можуть проводити інспекції для перевірки дотримання законодавства та стандартів. Механізми нагляду та перевірок включає: регулярні інспекції виробників, дистриб'юторів і точок продажу; перевірки якості засобів бронезахисту, що перебувають на ринку; механізми подання скарг для покупців, які отримали неякісні або дефектні засоби захисту. **8) Юридична відповідальність за порушення.** Порушення правил обігу засобів індивідуального бронезахисту повинні передбачати юридичну відповідальність. Це може включати адміністративні покарання або кримінальні санкції для тих, хто займається незаконною діяльністю в цій сфері. Юридична відповідальність за порушення включає: встановлення штрафів за порушення правил продажу та зберігання засобів індивідуального бронезахисту; кримінальна відповідальність за незаконну торгівлю або контрабанду засобами бронезахисту; відповідальність за виробництво та продаж неякісних або небезпечних засобів захисту. Отже,

контроль за обігом засобів індивідуального бронезахисту цивільного населення включає комплекс заходів, спрямованих на регулювання їх виробництва, продажу, використання та зберігання. Це дозволяє забезпечити безпеку та ефективність засобів захисту, захистити ринок від нелегальної діяльності та гарантувати, що цивільні особи отримують якісні та надійні бронезилети, каски та інші засоби захисту.

Список літератури:

1. Стрельченко О.Г., Стрельченко А.М. Сучасні наукові аспекти поняття «адміністративно-правового регулювання» та «адміністративно-правового забезпечення». *Наука і техніка сьогодні*. № 8(36). 2024. С. 169-180. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-8\(36\)-169-179](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-8(36)-169-179)
2. Стрельченко О.Г., Стрельченко А.М. Comparative-legal characteristics of "administrative-legal regulation" and "administrative-legal security" and their modern interpretation (Порівняльно-правова характеристика «адміністративно-правового регулювання» та «адміністративно-правового забезпечення» та їх сучасна інтерпретація). *Наукові перспективи*. № 8(50). 2024. С. 559-569. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-8\(50\)-559-569](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-8(50)-559-569) (09.2024).
3. Стрельченко А.М. Поняття та особливості адміністративно-правового забезпечення використання засобів індивідуального бронезахисту. *Журнал східноєвропейського права*. № 126. 2024. С. 138-143. <https://doi.org/10.5281/zenodo.13840284>

СИСТЕМА НЕОБЕРЕЖНОСТІ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ АНГЛІЇ

Вереша Роман Вікторович

в.о. завідувача кафедри кримінального та адміністративного права
Академії адвокатури України
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Необережність

У багатьох випадках при вчиненні кримінального правопорушення необережність за англійським правом є формою вини, достатньою для настання кримінальної відповідальності. Необережність (нерозсудливість, нерозважливість) часто тлумачиться як ігнорування можливості настання наслідків, яких винуватий не бажає, але допускає, діючи з ризиком, або які зобов'язаний був усвідомлювати і передбачати їх настання. Отже, «необережність» використовується у двох значеннях, які англійські юристи називають суб'єктивним та об'єктивним.

У першому значенні вона означає усвідомлене прийняття не виправданого ризику, коли особа діє нерозважливо стосовно наслідку свого умисного акту у тому разі, якщо вона виконує цей акт, розуміючи існування ризику того, що такий наслідок може настати і що за всіх цих обставин нерозумно для неї приймати такий ризик. У другому значенні «необережність» означає прийняття не виправданого ризику, який обвинувачений не усвідомлює, але зобов'язаний був усвідомлювати. У цьому (об'єктивному) значенні «необережність» є еквівалентом недбалості. При цьому мається на увазі здатність до усвідомлення і передбачення не конкретного заподіювача шкоди, а будь-якої звичайної розумної людини. Отже, на думку С.С. Яценка, для осіб, котрим не під силу було усвідомлення і передбачення настання шкоди, остання інкримінується об'єктивно. Поняття «звичайна розумна людина» в англійському праві чітко не визначено.

Недбалість (Negligence)

Як зарубіжні, так і українські криміналісти відмічають, що поняття недбалості є одним з найменш визначених понять кримінального права Англії. Воно виникло і розвивалось, головним чином, у судовій практиці стосовно до розуміння суб'єктивної сторони простого вбивства. На думку переважної більшості англійських суддів, недбалість виключає вольовий момент – у особи, що вчинює кримінальне правопорушення, відсутнє бажання вчинити протиправне діяння і досягти певного результату.

Оскільки недбалість не виходить із свідомого вибору, більшість англійських криміналістів не вважають її підставою кримінальної відповідальності. У цьому основна відмінність недбалості від наміру, який характеризується перш за все наявністю волі, бажання, спрямованих на

досягнення протиправних наслідків. Більші труднощі виникають при розмежуванні недбалості і необережності.

У кримінальному праві Англії загально визнано, що особа діє недбало, якщо її поведінка стосовно ризику, який припускається і є прийнятним для розумної людини, знаходиться нижче стандартів, дотримання яких можна очікувати від такої людини з урахуванням існування названого ризику.

Ризик, зрозумілий розумній людині, може стосуватись наслідків поведінки особи або обставин, за наявності яких він виникає.

Обвинувачений проявляє недбалість до наслідків своєї дії або бездіяльності, якщо:

1) розумна людина повинна була передбачати виникнення ризику;

2) обвинувачений або не передбачає ризику і не здійснює дій для того, щоб його уникнути, або передбачаючи ризик, намагається уникнути його чи здійснює дії, які не відповідають стандарту поведінки, яку слід очікувати від розумної людини за таких обставин [1, с. 145–146].

Недбалість стосовно наслідків тягне за собою кримінальну відповідальність в рідкісних випадках. Приклад такої відповідальності можна знайти в Законі про захист від залякування (ст. 4(1), яким встановлена відповідальність за залякування людей під загрозою застосування насильства. У цьому Законі передбачено, що особа, яка своєю поведінкою викликає у іншої людини страх (принаймні два рази) того, що проти неї буде використано насильство, винувата у вчиненні кримінального правопорушення, якщо вона знає або повинна знати, що її поведінка викликає у іншої людини страх у кожному з цих двох випадків.

За загальним правом кримінальним правопорушенням, де недбалість стосовно наслідків може потягти за собою кримінальну відповідальність, є просте вбивство (нормою загального права передбачено, що недбалість має бути грубою) і public nuisance.

Прийнято вважати, що обвинувачений виявляє недбалість по відношенню до обставин, що пов'язані з його поведінкою, якщо він повинен був усвідомлювати їх існування в тих випадках, коли розумна людина має думати про можливість існування ризику.

При встановленні відповідальності за недбалість стосовно обставин, законодавець у цьому разі у статутах зазначає, що особа може бути визнана винуватою, коли вона мала «розумну причину вважати», «причину передбачати» або «причину підозрювати», що відповідні обставини існують. Наприклад, Закон про державні таємниці передбачає відповідальність особи, яка вступає у володіння одним із певних способів інформацією, що підлягає захисту від розкриття, якщо вона розкриє її без законного повноваження, знаючи або маючи розумну причину думати, що вона (інформація) не підлягає розкриттю відповідно до Закону і що вона (інформація) надійшла в її (особи) розпорядження одним із трьох способів. Відповідно до Закону про вогнепальну зброю, кримінальним правопорушенням буде вважатись продаж будь-якої

вогнепальної зброї або аmunіції іншій особі, яка, про що обвинувачений знає або має розумну причину думати, перебуває в стані сп'яніння або є душевнохворою.

Список літератури:

1. Вереша Р.В. Мотив, мета та емоційний стан у кримінальному праві : Монографія. Київ : Алерта, 2023. 238 с.

ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

Грачук Вадим Сергійович

старший викладач кафедри
кримінального правосуддя та правоохоронної діяльності
Волинського національного університету імені Лесі Українки

Правове регулювання енергетичних правовідносин в Україні здійснюється через низку законодавчих актів, які охоплюють різні аспекти енергетичного сектору: 1) Закон України «Про електроенергетику» регулює відносини, пов'язані з виробництвом, передачею, розподілом та постачанням електричної енергії. Він визначає основні принципи функціонування ринку електроенергії, включаючи ліцензування, тарифікацію та забезпечення якості постачання [1]; 2) Закон України «Про нафту і газ» встановлює правові основи для діяльності у сфері нафтового та газового сектору, включаючи ліцензування, контроль за якістю продукції та екологічні норми [2]; 3) Закон України «Про ринок електричної енергії» визначає правила функціонування ринку електричної енергії, включаючи механізми регулювання, взаємодію учасників ринку та забезпечення конкуренції. Він є важливим кроком до інтеграції України в європейський енергетичний ринок [3]; 4) Закон України «Про енергетичну ефективність» регулює питання підвищення енергоефективності в різних секторах економіки, включаючи будівництво, промисловість та житловий сектор. Він передбачає впровадження енергоефективних технологій та механізми контролю за їх реалізацією [4]; 5) Закон України «Про альтернативні види пального» регулює виробництво та використання альтернативних видів пального, таких як біопаливо, що сприяє зменшенню залежності від традиційних енергоресурсів та покращенню екологічної ситуації [5].

Вказані законодавчі акти формують правову основу для функціонування енергетичного сектору України, сприяючи розвитку ринку енергії, покращенню енергоефективності, впровадженню відновлювальних джерел енергії та забезпеченню енергетичної безпеки країни. Виконання цих норм є важливим для досягнення цілей сталого розвитку та інтеграції України в європейську енергетичну систему. Водночас, для досягнення цілей сталого розвитку нормативно-правова база України в галузі енергетики повинна бути значно вдосконалена. Необхідно розробити комплексну стратегію, яка буде враховувати інтереси всіх учасників ринку, а також створить прозору та стійку правову базу, яка сприятиме інноваціям, залученню інвестицій і підвищенню енергоефективності.

Варто звернути увагу на основні функції тих державних органів, які забезпечують функціонування енергетичного сектору, а саме:

- *Міністерство енергетики України* формує й реалізує державну політику в галузі енергетики. Розробляє стратегічні програми розвитку енергетичного сектору. Координує діяльність інших державних органів у сфері енергетики. Здійснює контроль за виконанням законодавства у сфері енергетики;
- *Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП)* відповідає за ліцензування учасників ринку електричної енергії та комунальних послуг. Визначає тарифи на електричну енергію та послуги, забезпечуючи баланс між інтересами споживачів та підприємств. Контролює якість постачання енергетичних ресурсів і виконання зобов'язань постачальниками. Забезпечує дотримання прав споживачів та захист їхніх інтересів;
- *Державна служба України з питань геології та надр (Держгеонадра)* – регулює використання природних ресурсів, включаючи нафту і газ. Видає ліцензії на видобуток корисних копалин і контролює дотримання екологічних норм. Проводить моніторинг за станом надр і ресурсів;
- *Державна екологічна інспекція України* контролює дотримання екологічних норм в енергетичному секторі. Проводить перевірки підприємств, що займаються видобутком, транспортуванням і постачанням енергетичних ресурсів. Видає дозволи на здійснення діяльності, що може вплинути на екологічну безпеку;
- *Державне підприємство «Укргазвидобування»* є основним підприємством, яке займається видобутком природного газу в Україні. Виконує важливу роль у забезпеченні енергетичної безпеки та стабільності постачання газу;
- *Державна служба енергетичного нагляду* здійснює контроль за дотриманням вимог у сфері енергетичної безпеки та ефективності використання енергетичних ресурсів. Проводить перевірки суб'єктів господарювання на предмет відповідності вимогам безпеки та охорони праці;
- *Державна служба статистики* збирає та аналізує статистичні дані в енергетичному секторі, що сприяє прийняттю обґрунтованих рішень та плануванню.

Незважаючи на те, що в Україні ухвалено низку законів, спрямованих на стимулювання розвитку відновлюваної енергетики (Закон України «Про альтернативні джерела енергії» та пільгові тарифи), існують певні виклики в практичній реалізації законодавства. Однією з основних проблем є непослідовна державна політика щодо інвестицій у відновлювану енергетику, наприклад зміна умов пільгових тарифів, що створює ризики для інвесторів і затримує розвиток галузі [6; 7, с. 139-152].

Вбачається, що державні органи виконують одну з ключових ролей у регулюванні енергетичних правовідносин в Україні, забезпечуючи ефективне функціонування енергетичного сектору, захист інтересів споживачів і держави, а також реалізацію державної політики в цій сфері.

Водночас, для досягнення цілей сталого розвитку нормативно-правова база України в галузі енергетики повинна бути значно вдосконалена. Необхідно розробити комплексну стратегію, яка буде враховувати інтереси всіх учасників

ринку, а також створить прозору та стійку правову базу, яка сприятиме інноваціям, залученню інвестицій і підвищенню енергоефективності.

У довгостроковій перспективі Україна повинна підвищувати енергоефективність більш інтенсивно, наприклад шляхом вдосконалення стандартів енергоефективності для нових будівель та розширення перспективних програм з енергоефективності для наявних споруд.

Загалом, головною стратегічною метою України в енергетичному секторі має бути тісніша інтеграція з Європейським Союзом. Окрім встановлення міцніших зв'язків з європейським енергетичним ринком, Україна повинна працювати над зменшенням втрат енергії та впроваджувати реформи, спрямовані на підвищення конкурентоспроможності українського енергетичного сектору. Україна також має реалізувати весь потенціал свого сектору відновлюваної енергетики, включаючи вітрову, сонячну, водневу та інші альтернативні види палива, що вимагає реформування політики, спрямованої на заохочення приватних інвестицій.

Список літератури:

1. Про альтернативні джерела енергії : Закон України від 20.02.2003 № 555-IV : станом на 18 верес. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-15#Text> (дата звернення: 21.10.2024).
2. Про енергетичну ефективність : Закон України від 21.10.2021 № 1818-IX : станом на 18 верес. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1818-20#Text> (дата звернення: 21.10.2024).
3. Про Закон України «Про електроенергетику»: Лист Вищ. арбітр. суду України від 25.02.1998 № 01-8/73: станом на 19 трав. 2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v8_73800-98#Text (дата звернення: 21.10.2024).
4. Про нафту і газ : Закон України від 12.07.2001 № 2665-III : станом на 18 верес. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2665-14#Text> (дата звернення: 21.10.2024).
5. Про ринок електричної енергії : Закон України від 13.04.2017 № 2019-VIII : станом на 18 верес. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text> (дата звернення: 21.10.2024).
6. Тімашов В. О., Губій С. В. Правове регулювання відновлювальної енергетики в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 7. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.73>
7. Матійчук Л., Новосад О., Павлова О. Державні та ринкові шляхи регулювання системи енергетичної безпеки. *Наука і техніка сьогодні*. 2022. № 5(5). DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-5\(5\)-139-152](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-5(5)-139-152)

ПОНЯТТЯ ТА ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ТЕРМІНУ «ГЕНОЦИД»

Данієлян Давид Артурович

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії з міжнародного права
Міжнародного гуманітарного університету

Злочин геноциду є одним із найбільш серйозних злочинів у міжнародному праві, і термін «геноцид» має глибоку історію та особливі умови виникнення. Запропонований юристом Рафаелем Лемкіним у 1944 році, термін «геноцид» (від грецького *genos* – «рід, плем'я» та латинського *cidere* – «вбивати») став новим поняттям для опису злочинів проти цілих національних, етнічних або релігійних груп. Лемкін, польський юрист єврейського походження, вперше вжив цей термін у своїй праці «Влада Осі в окупованій Європі», прагнучи привернути увагу міжнародної спільноти до планомірного знищення народів, що здійснювалося нацистською Німеччиною під час Другої світової війни.

Протягом історії людства приклади масового знищення населення зустрічалися в різних регіонах і були частиною збройних конфліктів, колоніальної експансії та політичних репресій. Однак до ХХ століття масові вбивства, що ставили за мету цілеспрямоване винищення етнічних, національних, релігійних або расових груп, не отримували спеціального правового визнання як окремий вид злочину. Передумовами для виникнення концепції геноциду стали такі історичні події:

Геноцид вірмен в Османській імперії (1915–1917 рр.), коли внаслідок дій османської влади загинуло понад 1,5 мільйона вірмен, що стало однією з перших спроб міжнародної спільноти визначити юридичну відповідальність за масове винищення етнічної групи.

Масове знищення населення в період колоніальної експансії, яке хоч і не отримувало юридичної оцінки, але спричиняло заклики до міжнародного осуду.

Політика нацистської Німеччини щодо євреїв, ромів, слов'ян та інших груп під час Другої світової війни, яка стала апогеєм етнічних чисток і вимагала нового терміну для позначення злочинів такого масштабу.

Рафаель Лемкін, вивчаючи випадки масового винищення народів, усвідомив необхідність створення окремого терміну, який охоплював би суть цих злочинів. У своїй роботі він визначив геноцид як «скоординований план різних дій, спрямованих на знищення життєво важливих основ життя національних груп, з метою їх повного знищення» [1]. Його концепція включала не лише фізичне винищення, але й заходи, спрямовані на ліквідацію культури, мови, традицій і релігії.

Після закінчення Другої світової війни стало очевидним, що традиційне міжнародне право не забезпечувало ефективних механізмів для переслідування злочинів, скоєних нацистським режимом. Нюрнберзький трибунал (1945–1946 рр.) розглянув злочини проти людства, але юридична дефініція геноциду ще не

була сформульована. Саме це стало стимулом для створення нової міжнародно-правової концепції, яка закріпила б особливий статус злочину проти груп, що знищуються через національні, етнічні чи релігійні особливості.

У 1948 році Організація Об'єднаних Націй ухвалила Конвенцію про запобігання злочину геноциду і покарання за нього, що стало першим міжнародним договором, який закріпив юридичне визначення геноциду. У статті II Конвенції геноцид визначається як «дії, вчинені з наміром знищити, повністю або частково, національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку» [2]. Ця дефініція включає:

- вбивство членів групи;
 - заподіяння серйозної шкоди здоров'ю або психічному стану членів групи;
 - умисне створення життєвих умов, розрахованих на знищення групи;
 - заходи, спрямовані на запобігання народженню у групі;
- насильницьке переміщення дітей з групи в іншу групу.

Поняття геноциду продовжує розвиватися в сучасному міжнародному праві завдяки роботі міжнародних судів, таких як Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії, Міжнародний кримінальний трибунал для Руанди та Міжнародний кримінальний суд. Судові прецеденти деталізували підходи до визначення складу злочину геноциду, зокрема, щодо спеціального наміру (*dolus specialis*) – знищення групи як такої.

Концепція геноциду стала необхідною відповіддю на жахливі злочини ХХ століття. Введення терміну «геноцид» створило нову категорію в міжнародному кримінальному праві, яка дозволяє не тільки засуджувати, але й запобігати масовому знищенню цілих етнічних, національних, расових чи релігійних груп. Ця концепція є важливою частиною міжнародних зобов'язань держав щодо захисту людства від найбільш небезпечних злочинів.

Список літератури:

1. Mounk Y. The Father of Genocide. The Wall Street Journal Europe. 24.07.2013. URL: <https://zbruc.eu/node/11039> (дата звернення: 29.10.2024).
2. Конвенція про запобігання злочину геноциду і покарання за нього від 09.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_155 https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_155 (дата звернення: 29.10.2024).

ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВА НА ОСВІТУ ЯК ОСНОВНОГО ПРАВА ЛЮДИНИ

Марченко Роман Вікторович

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії з міжнародного права
Міжнародного гуманітарного університету

Право на освіту є одним із найважливіших прав людини, що закріплене у міжнародних актах та конституціях багатьох країн. Воно відіграє ключову роль у забезпеченні особистого розвитку, соціального прогресу та економічного зростання суспільства. Освіта не лише забезпечує людині знання та навички, але й сприяє її соціалізації, формуванню світогляду, особистих переконань, самореалізації та рівних можливостей.

Міжнародне право визнає право на освіту основоположним правом, що є важливою передумовою для реалізації інших прав людини. Право на освіту закріплене у ключових міжнародних документах, серед яких:

– Загальна декларація прав людини (1948): Стаття 26 проголошує, що «кожна людина має право на освіту» та визначає, що освіта повинна бути безоплатною на елементарному рівні, а також доступною і обов'язковою [1]. Освіта має бути спрямована на розвиток особистості, зміцнення прав людини та підтримку миру і взаєморозуміння між народами.

– Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966): Стаття 13 визнає право кожної людини на освіту, зобов'язуючи держави створювати можливості для рівного доступу до освіти, розвивати систему шкіл і забезпечувати обов'язкове навчання на рівні початкової освіти [2].

– Конвенція ООН про права дитини (1989): Стаття 28 передбачає, що кожна дитина має право на освіту, і зобов'язує держави-учасниці зробити освіту доступною та ефективною на всіх рівнях, враховуючи інтереси та потреби дитини [3].

– Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти (1960): ООН визначила, що доступ до освіти повинен бути без дискримінації за расовою, національною, соціальною, релігійною ознаками, а також залежно від статі.

Право на освіту визнається основним правом людини, тому що є ключовим для реалізації інших прав. Відсутність доступу до освіти може призвести до обмеження можливостей людини у сфері праці, обмеження доступу до інформації та участі в суспільному житті. Саме завдяки освіті людина здатна усвідомлювати свої права та обов'язки, бути обізнаною щодо норм і цінностей суспільства.

Право на освіту охоплює доступність, доступність та якість навчання. У сучасному міжнародному праві визначено принципи, які мають бути забезпечені для того, щоб доступ до освіти був справедливим:

– доступність – усі повинні мати рівний доступ до навчальних закладів без дискримінації;

– безоплатність – початкова освіта повинна бути безоплатною, а також мати фінансово доступні варіанти середньої та вищої освіти;

– якість освіти – держава має забезпечити належний рівень освіти, який відповідає стандартам якості та сприяє розвитку особистості, культури та суспільства загалом.

Освіта виконує низку функцій, що роблять її невід’ємною частиною людського розвитку:

- освітня функція – надає знання та навички, необхідні для повноцінного життя;

- економічна функція – сприяє професійній підготовці, що підвищує продуктивність праці та добробут;

- соціальна функція – сприяє соціалізації, сприяє інтеграції в суспільство, виховує повагу до закону і правопорядку;

- культурна функція – зберігає та поширює культурні цінності, звичаї, мову та традиції народу.

У 2015 році ООН ухвалила 17 Цілей сталого розвитку, зокрема 4-та ЦСР передбачає забезпечення інклюзивної та якісної освіти для всіх. Визнання освіти одним із ключових інструментів для досягнення сталого розвитку підкреслює її важливість не тільки для окремих людей, а й для розвитку держав [4]. Освіта сприяє зменшенню рівня бідності, соціальної нерівності, покращує здоров’я населення, зміцнює демократію та верховенство права.

Попри те, що право на освіту визнається у більшості держав, залишається багато проблем у його реалізації, зокрема:

– економічна нерівність: бідні країни не мають ресурсів для забезпечення належного рівня освіти;

– соціальні бар’єри: стигматизація певних соціальних, етнічних чи релігійних груп може обмежувати доступ до освіти;

– вплив конфліктів: збройні конфлікти, епідемії та природні катастрофи перешкоджають навчанню, зокрема у країнах, що розвиваються;

– недостатність державних інвестицій: деякі держави не вкладають достатньо ресурсів у розвиток освітньої системи, що знижує якість освіти.

Отже, право на освіту є основним правом людини, яке визнається міжнародним правом та має велике значення для розвитку особистості й суспільства. Освіта сприяє формуванню обізнаного суспільства, забезпечує соціальну мобільність і дозволяє кожній людині реалізувати свій потенціал. Гарантії доступу до освіти мають зміцнюватися шляхом міжнародного співробітництва, зокрема зусиллями ООН, ЮНЕСКО та інших організацій, щоб забезпечити рівні можливості для всіх.

Список літератури:

1. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 31.10.2024).

2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 31.10.2024).

3. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 31.10.2024).

4. 17 Цілей сталого розвитку, 2015. URL: <https://globalcompact.org.ua/tsilijstijjogo-rozvytku/> (дата звернення: 31.10.2024).

ВПЛИВ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ НА ДОВКІЛЛЯ

Пахомі Сергій Костянтинович

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії з міжнародного права
Міжнародного гуманітарного університету

Збройні конфлікти не тільки знищують цивільне населення, а й спричиняють значну шкоду та деградацію довкілля. Екологічні наслідки збройних конфліктів тривають навіть після завершення конфлікту, деякі з них є незворотними.

Небагато положень МГП безпосередньо стосуються захисту довкілля під час збройних конфліктів, а ті, що є, сьогодні виявились недостатніми, прикладом цього є систематичне нанесення екологічної шкоди Україні.

Додатковий протокол I до Женевських конвенцій 1949 року визначає поріг недопустимої шкоди для довкілля (вона повинна бути «широкомасштабною, довготривалою та серйозною») [1].

Збройний конфлікт завдає як прямої, так і опосередкованої шкоди навколишньому середовищу, що в подальшому може поставити під загрозу здоров'я людей, засоби до існування та безпеку. Щоб усунути ці ризики, МГП включило основні принципи захисту навколишнього середовища до правової бази, яка регулює збройні конфлікти [2].

Починаючи з 1970-х р., міжнародна спільнота почала активно обговорювати захист довкілля та намагалася усунути правові прогалини у захисті жертв збройних конфліктів. Обидва ці процеси були зумовлені активною реакцією громадськості на ряд важливих подій. У сфері довкілля це були екологічні катастрофи, такі як, наприклад, масштабні розливи нафти, а також громадянські рухи.

Міжнародне екологічне право спочатку безпосередньо не приділило достатньо уваги проблемі впливу збройних конфліктів на навколишнє середовище, однак в 1976 році була скликана конференція, на якій була ухвалена Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище. Ця угода забороняє використання методів впливу на навколишнє середовище для завдання шкоди противнику.

Складніші питання були обговорені на Дипломатичній конференції щодо Женевських конвенцій, що відбувалася у 1974-1977 роках. Два важливі положення увійшли до Додаткового протоколу I. По-перше, стаття 35(3) забороняє методи і засоби ведення війни, що спричиняють «широкомасштабні, довготривалі та серйозні» пошкодження природного середовища. По-друге, стаття 55 наголошує на необхідності вжиття заходів для захисту довкілля під час бойових дій, включаючи заборону методів, що завдають шкоди середовищу і, відповідно, здоров'ю або виживанню населення [1].

Природні ресурси та довкілля є важливими для постконфліктного відновлення, і значні екологічні негативні збитки можуть підірвати зусилля щодо

забезпечення засобів до існування, сприяння економічному відновленню та поверненню суспільства до «нормального» мирного життя.

Отже, питання міжнародно-правове регулювання захисту довкілля під час збройного конфлікту не втрачає своєї актуальності, оскільки сьогодні ми бачимо першу прогалину в такому регулюванні – з екологічної точки зору правова ситуація є надзвичайно складною, тому що умови, по-перше, прикріплені до заборонних статей 35 та 55 ДП І, є надто обмежувальними, роблячи цю заборону надто вузькою з точки зору захисту довкілля; по-друге, точний обсяг цієї заборони залишається невизначеним, що ускладнює її реалізацію чи дотримання.

В умовах значних прогалин і недоліків у рамках міжнародного гуманітарного права щодо захисту навколишнього середовища під час збройного конфлікту слід запитати, чи можуть деякі з цих прогалин бути вирішені шляхом застосування норм міжнародного екологічного права.

Список літератури:

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол І), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 24.10.2024).

2. Bodansky D. Legal Regulation of the Effects of Military Activity on the Environment. Reports of the German Federal Environment Agency. 2003. № 5. 14 p.

SEO AS PART OF WEB DESIGN MARKETING STRATEGY

Tetiana Larina

Student Kharkiv National University of Radioelectronics

Yuliia Bokarieva

Senior lecturer at the Department of Media Systems and Technologies
Kharkiv National University of Radioelectronics

In the context of rapid advancements in digital technologies and high competition in the online business sector, SEO marketing is gaining increasing significance as an effective tool for enhancing the visibility of websites in search engines. This, in turn, facilitates the attraction of organic traffic and improves rankings in search results. The concept of SEO (Search Engine Optimization) encompasses a comprehensive set of methods and strategies aimed at optimizing a website according to search engine requirements, thereby enhancing the relevance of content to user queries and ensuring the competitiveness of businesses in the digital environment.

Among the primary strategies of SEO marketing, the analysis and selection of relevant keywords play a crucial role. The selection of such key phrases should be targeted to reflect user queries and closely align with the company's business profile. After identifying the appropriate keywords, they must be organically integrated into the website's content, meta tags, and headings. This approach increases the site's relevance in the eyes of search engines, contributing to greater visibility in search results.

Content marketing, which involves the creation of unique and high-quality content, represents another vital aspect of SEO. Informative, useful, and relevant content can keep users engaged on the website, positively impacting its positions in search engines. Developing quality articles, reviews, and guides not only attracts the target audience but also increases the time users spend interacting with the resource, which is also considered by search algorithms in their evaluations [1].

A critical component of modern SEO strategy is the technical optimization of the website. This includes improving page load speeds, optimizing URL structures, and configuring meta tags and headings. These technical aspects not only enhance user convenience but also facilitate the indexing process for search engine bots.

Another significant area is mobile optimization, which is increasingly important given the continuous rise in mobile traffic. Websites that display correctly on mobile devices tend to achieve better interaction rates and higher rankings in search engines. High mobile optimization scores, combined with quality content, allow for sustained results in SEO efforts.

The SEO strategy also encompasses the active development of external links to the site, specifically obtaining quality backlinks from authoritative web resources that affirm the site's reliability and authority. Trust from other sites is one of the most

important ranking factors, making the development of an external linking strategy an essential component of SEO marketing [2]. Furthermore, enhancing user experience on the site is vital, particularly through clear internal navigation structures and the use of internal links. Internal linking not only improves user experience but also helps search engines index the site's content more effectively.

Utilizing analytical data for monitoring results and assessing the effectiveness of implemented strategies is another critical tool for achieving SEO goals. Analytics help identify weaknesses in SEO campaigns and enable timely adjustments for continuous improvement. Employing tools such as Google Analytics allows for tracking traffic metrics, user behavior, and other indicators that directly influence overall SEO effectiveness.

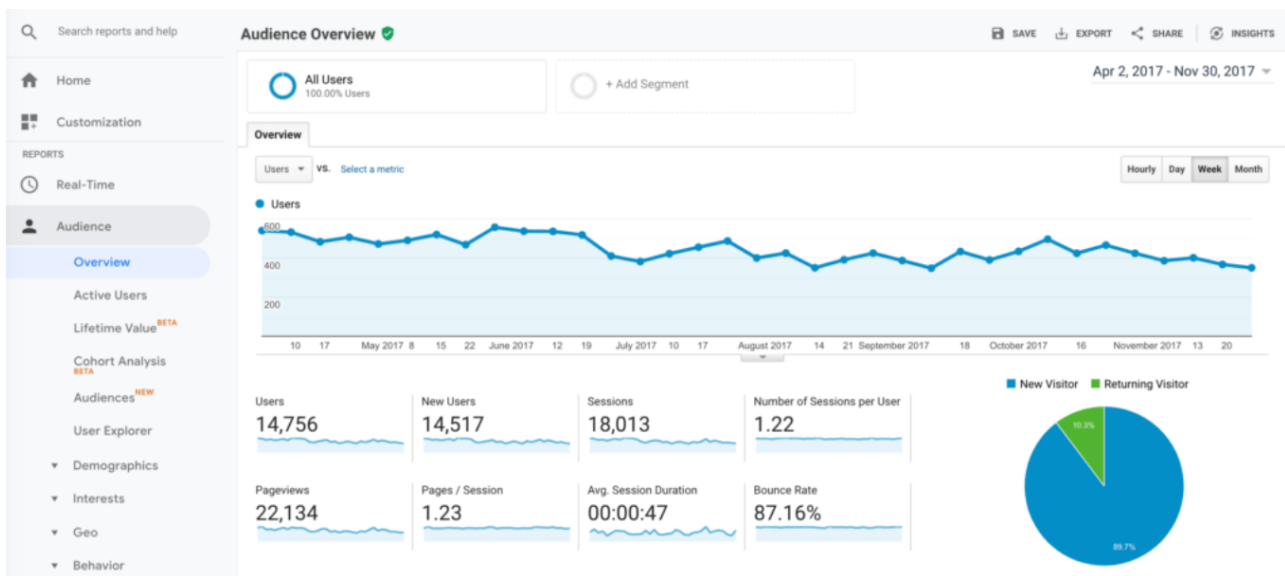

Figure 1 - Google Analytics

Local SEO is particularly relevant for companies targeting specific geographic regions. It allows for tailoring the website to specific local queries and attracting local consumers' attention. To achieve this, it is essential to include information about the company's location, contact details, and reviews on the site, as well as actively using online directories [3]. Consequently, local SEO optimization significantly broadens the reach of the target audience within a specific region.

In conclusion, modern SEO marketing is a multi-faceted strategy encompassing both technical and content-related aspects aimed at enhancing the relevance, convenience, and authority of a website to ensure high positions in search results. The integration of quality content, technical optimization, mobile-friendliness, internal and external linking, and ongoing refinement based on analytical data are all essential components of an SEO strategy for achieving stable success and long-term growth in the online business landscape.

References:

1. Search SEO promotion of websites. URL: <https://wedex.com.ua/en/services/seo-website-promotion/> (Last accessed: 28.10.2024).

2. What is SEO Website Promotion: the Basics of SEO. URL: <https://serpstat.com/blog/what-is-seo-website-promotion-the-basics-of-seo/> (Last accessed: 29.10.2024).

3. SEO the way to the top. URL: <https://lane.click/en/seo/> (Last accessed: 30.10.2024).

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ МЕТАЛУРГІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Будько Оксана Володимирівна

д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів та обліку
Дніпровський державний технічний університет

Нікулін Олександр Вікторович

к.т.н, доцент, доцент кафедри металургії
Дніпровський державний технічний університет

Перевертайло Олександр Вікторович

аспірант
Дніпровський державний технічний університет

Металургія є однією з основних галузей промисловості України, яка здійснює значний внесок у ВВП країни, забезпечуючи стабільний дохід для державного бюджету. Продукція металургійних підприємств постачається на закордонні ринки, що сприяє отриманню валютних надходжень та покращанню платіжного балансу. Важливим є і те, що металургійна галузь забезпечує робочими місцями тисячі людей безпосередньо на підприємствах, а також у суміжних галузях. Металургійний комплекс сприяє впровадженню новітніх технологій і інновацій, що підвищує конкурентоспроможність країни на світовому ринку. Крім того, підприємства галузі мають значний соціальний вплив на регіони, у яких вони розташовані. Діяльність металургійних підприємств, як і підприємств інших галузей економіки, спрямована на досягнення визначених цілей сталого розвитку, що забезпечить отримання таких переваг, як сприяння економічному зростанню компанії шляхом економії ресурсів, підвищення якості продукції, зменшення витрат, а також екологізацію виробництва та покращання відносин зі стейкхолдерами [1].

За цих умов, важливою є побудова дієвої системи управління, метою якої є вироблення управлінських рішень, спрямованих на реалізацію визначеної стратегії сталого розвитку металургійного підприємства.

Система управління на підприємстві включає складові, які забезпечують, як ефективність виробничих процесів, так і ефективність діяльності компанії у цілому:

- управління виробництвом через такі функції управління, як планування, організація та контроль виробничих процесів для досягнення оптимальних результатів;
- управління якістю через системи моніторингу та контролю якості продукції;
- логістика та постачання, як процеси які реалізуються через управління запасами, транспортуванням сировини та готової продукції, а також координування відносин з контрагентами;

- фінансовий облік, який є інформаційною основою для аналізу витрат, бюджету та прибутковості підприємства, що допомагає ухвалювати фінансові рішення;

- управління персоналом, що дозволяє здійснювати підбір та навчання персоналу, оцінку його продуктивності, планування робочих змін.

Ці сфери управління можуть варіюватися у залежності від специфіки підприємства металургійної галузі, його розміру та технологічного обладнання.

У кожній визначеній сфері управління приймаються певні управлінські рішення, які охоплюють широкий спектр стратегій і підходів щодо ефективності функціонування металургійного підприємства. Перш за все, управлінські рішення торкаються стратегічного планування, яке передбачає визначення довгострокових цілей та напрямків розвитку підприємства, включаючи інвестиції у нові технології, розширення виробництва та вихід на нові ринки.

Раціональні управлінські рішення дозволяють також оптимізувати виробничі процеси на основі використання методів Lean Manufacturing (управління підприємством, що базується на постійному прагненні до усунення всіх видів витрат) або Six Sigma (удосконалення виробничого процесу, за допомогою пошуку і виключення причин помилок у бізнес-процесах), які дозволять підвищити ефективність виробництва, зменшити витрати і скоротити терміни виробництва продукції. Також управлінські рішення впливають на стан сфери управління постачаннями (вибір постачальників матеріалів, управління запасами, оптимізація логістики та скорочення витрат на сировину), сфери управління ризиками (аналіз потенційних ризиків, пов'язаних з коливаннями цін на сировину, змінами в попиті на продукцію, а також екологічними та регуляторними вимогами), сфери фінансового управління (аналіз фінансових показників, планування бюджету, управління капіталом і контролю витрат).

Етапи прийняття управлінських рішень можуть бути структуровані в кілька ключових кроків:

1) визначення проблеми або можливості (ідентифікація проблеми, що потребує рішення, або можливості для покращання);

2) збір та аналіз інформації (процеси, що необхідні для прийняття обґрунтованого рішення);

3) розробка альтернатив (визначення кількох можливих альтернатив у відповідь на виявлену проблему);

4) оцінка альтернатив (аналіз кожної з розроблених альтернатив на основі таких критеріїв, як ефективність, обсяг витрат, ймовірність ризиків, сумісність з цілями підприємства, що дозволяє виявити найкращі варіанти);

5) прийняття рішення, яке базується на обраній альтернативі;

6) впровадження рішення (розробка плану дій для реалізації обраного рішення).

Ці етапи допомагають систематично й ефективно підходити до процесу прийняття рішень, що, у свою чергу, сприяє досягненню кращих результатів для діяльності підприємства. Після впровадження рішення, важливо контролювати прогрес та результати, щоб визначити, чи були досягнуті поставлені цілі. Якщо

результати не відповідають очікуванням або виникають нові проблеми, слід провести коригування управлінського рішення.

В останній час актуальним для прийняття оптимальних управлінських рішень на металургійному підприємстві є використання інформаційних систем ERP (Enterprise Resource Planning) та MES (Manufacturing Execution System), які забезпечують збір і аналіз даних.

ERP-система – це інтегрована система управління ресурсами підприємства, яка дозволяє автоматизувати процеси всередині компанії, підвищуючи оперативність та ефективність бізнесу. Основні модулі системи призначені для автоматизації таких процесів, як управління фінансами і обліковими процесами, управління продажами, бізнес-аналітика, управління закупівлями і складом, управління персоналом, логістика та управління постачаннями, забезпечення контролю якості продукції та ін.

MES-система підтримує виконання всіх функціональних завдань з планування, контролю, обліку і аналізу всього виробничого процесу на всіх етапах і направлена на досягнення максимального економічного ефекту від виробничої діяльності металургійного підприємства.

Вибір інформаційної системи залежить від потреб підприємства. Так, ERP-системи орієнтовані на комплексне управління бізнес-процесами, включаючи фінанси, продажі, закупівлі, облік та контроль та дозволяють менеджменту підприємства своєчасно приймати стратегічні рішення, водночас MES-системи фокусуються на управлінні виробничими операціями.

Таким чином, чітка побудова системи управління на металургійному підприємстві є важливою умовою для забезпечення ефективності виробництва, оптимізації процесів та досягнення високих стандартів якості продукції. Впровадження сучасної системи управління на металургійному підприємстві сприяє стабільному його розвитку та забезпеченню конкурентних переваг у галузі.

Список літератури:

1. Цілі сталого розвитку. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku>

ГНУЧКІСТЬ ЯК КЛЮЧ ДО КОНКУРЕНТНОЇ ПЕРЕВАГИ

Кулініч Тетяна

доцент, к.е.н., кафедра менеджменту організацій.
Національний університет «Львівська політехніка»

Тимчина Юрій

аспірант, кафедра менеджменту організацій
Національний університет «Львівська політехніка»
Україна

Сучасне постійно змінне ринкове середовище характеризується таким явищем, як «турбулентність» (бурхливість; хаотичність; невпорядкованість тощо). Власне, така мінливість бізнес-середовища й вимагає від підприємств інноваційних підходів до управління.

Ми вважаємо, що їх гнучкість буде одним із ключових факторів конкурентної переваги. Більшість науковців та бізнесменів в цей термін вкладають отримання певних можливостей в «червоному океані» виснажливої конкурентної боротьби. Ми ж розглядаємо гнучкість, як можливість реалізації «генеральної» стратегії – стабільний розвиток в умовах постійно змінного навколишнього середовища, шляхом перенаправлення обмежених ресурсів на освоєння нових ринків чи їх ніш, застосувавши стратегію «голубого океану» [1].

Слід зазначити, що в мінливих умовах ринку, коли різні внутрішні та зовнішні чинники радикально змінюють бізнес-ландшафт, компанії, які адаптують власні стратегії у відповідності до потреб ринку, більш ефективно здійснюють власну комерційну діяльність.

На нашу думку, власне, гнучкість щодо управління підприємством у всі її аспектах, передбачає здатність швидко застосовувати ту чи іншу стратегію, операційні моделі та бізнес-процеси у відповідь на виклики навколишнього середовища [2].

Проте, ми вважаємо, що реагування на факт певної події – це втрачений час на оперативне використання можливості, яка виникла. Власне, ми більше акцентуємо увагу на передбаченні, прогнозуванні, завчасного створення моделей певних дій та оперативного їх застосування. Тому, на наше переконання, підприємства в своїй структурі повинні мати підрозділ (з умовною назвою «підрозділ стратегічного розвитку»), де група кваліфікованих фахівців (з достатнім рівнем знань і навичок) постійно здійснює SWOT-аналіз середовища компанії; досліджує ринок товарів-аналогів і товарів-замінників; моделює тренди подальшого їх впливу на поточну ситуацію; прогнозує ймовірність настання тих чи інших можливостей і загроз; розробляє сценарії використання тих чи інших напрацювань, в залежності від поточних даних; окреслює «точки» контролю ефективності запроваджених змін тощо [3].

На нашу думку, підприємствам варто ґрунтовно розробити «генеральну» стратегію його стабільного розвитку на постійно змінних ринках, а, власне, її адаптацію під конкретні поточні умови зафіксувати в сценаріях реалізації.

Як наслідок, гнучкість компанії й буде передбачати наявність певного сценарію реалізації «генеральної» стратегії, враховуючи поточну ситуацію навколишнього (внутрішнього та зовнішнього) середовища з його можливостями та загрозами ринку та сильними й слабкими сторонами самого підприємства, на поточний момент [4].

Не останню роль в забезпеченні гнучкості підприємства відіграють інновації. Причому, варто врахувати та розглядати нововведення як щодо товарів (продукції та/чи послуг), так і щодо технологій і методів бізнес-процесів, а також системи управління підприємством, в цілому.

Враховуючи вище викладене, можемо з впевненістю стверджувати, що гнучкість, як ключ до конкурентної переваги напряду залежить від знань і навичок персоналу підприємства.

Тобто, в такому випадку, чимала роль відводиться навчанню та підвищенню кваліфікації працівників компанії. А це, в свою чергу, означає потребу інвестицій фінансових та часових ресурсів в персонал. Слід зазначити, що формування корпоративної культури, яка заохочує співробітників до участі у змінах, дозволяє забезпечити довгострокову стійкість компанії в умовах ринкової турбулентності [5].

Розвиток гнучкості вимагає від компаній здатності управляти ризиками. Уміння ідентифікувати потенційні загрози, що виникають у навколишньому середовищі, і швидко на них реагувати є, на нашу думку, ключем до успіху. Проте, як ми зазначали вище, підприємство не повинно обмежуватися лише реагуванням. Важливою складовою гнучкості, ми вважаємо, є прогнозування розвитку трендів потенційних ринків збуту товарів-аналогів і товарів-замінників та розробка сценаріїв їх використання для забезпечення ефективності своєї комерційної діяльності та стабільного розвитку, максимально враховуючи аспекти постійно змінного навколишнього середовища.

Узагальнюючи вище викладене, ми з впевненістю можемо стверджувати, що гнучкість – це основа конкурентної переваги будь-якого підприємства в сучасних умовах постійних «турбулентних» змін. Компанії, які швидко адаптуються до нових умов ринку, мають більше шансів на успіх і стабільний розвиток у довгостроковій перспективі.

Список літератури

1. Козак, І. М., & Кузнєцова, Н. А. (2017). Гнучкість підприємств у конкурентному середовищі: аналіз та напрямки підвищення. Економіка та держава, (5), 39-43.
2. Петренко, Л. П. (2019). Конкурентні переваги підприємств на основі стратегічної гнучкості. Вісник економічної науки України, (1), 56-63.
3. Shin, Y., Kim, M., & Park, J. (2015). Strategic Flexibility and Competitive Advantage in the Global Market. Journal of Business Research, 68(5), 1099-1105.

4. Teece, D. J. (2018). Dynamic Capabilities as a Framework for Understanding Strategic Management. *California Management Review*, 58(4), 13-35.
5. Чухрай, Н. І., & Лазарева, І. І. (2020). Інноваційна гнучкість підприємств: вплив на конкурентні переваги. *Економічний простір*, (164), 104-115.

ТЕХНОЛОГІЧНІ ІННОВАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСАМИ ТА ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ

Світовий О.М.

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри маркетингу, менеджменту на управління бізнесом
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Дослідники стверджують, що інновацією є кінцевий продукт будь-якої сфери діяльності людини, створений заново або вдосконалений на основі попереднього, який, порівняно з іншими продуктами, має вищі кількісно-якісні показники і перспективу подальшого впровадження чи використання [1]. Погоджуючись із таким визначенням поняття «інновація», хочемо додати, що результатом інновацій повинен бути продукт не тільки з вищими кількісно-якісними показниками, в порівнянні з іншими, а й той, який має вищу споживчу цінність, тобто здатний задовольняти потребу людини на рівень вище, і може буде реалізований. Тобто, цінність інновацій полягає у тому, щоб новий чи удосконалений продукт був конкурентоздатніший та щоб його прагнули придбати споживачі.

Перед тим, як визначати тактичні та стратегічні цілі щодо інноваційної діяльності необхідно оцінити вже наявний інвестиційний потенціал підприємства. Вітчизняні дослідники справедливо вважають, що процес оцінювання наявного власного інноваційного потенціалу є доволі складною проблемою для підприємства, по меншій мірі тому, що у практичній діяльності є неможливим точно запланувати, або спрогнозувати майбутній розвиток інноваційних ідей. Оскільки об'єкт «інновація» досить часто виникає на підприємстві під впливом науково-дослідних розробок та внутрішньої активності інноваційних ідей персоналу, а отже й первісну вартість на основі фактичних витрат оцінити досить складно [2]. На наше переконання, перш за все, потрібно оцінити такий потенціал щодо існуючих на підприємстві технологій. Тобто, чи є можливість інноваційними методами покращити ці технології, удосконаливши деякі бізнес-процеси, чи можливо частково або повністю замінити деякі технології виробництва іншими. Повна заміна технологій звичайно вимагає значного залучення інвестицій, проте це може радикально покращити конкурентоздатність виробленої продукції.

Іншими словами, для залучення необхідних інвестицій на підприємство та покращення управління бізнес-процесами потрібно розробити стратегію інноваційного розвитку, але перед цим необхідно провести повну ревізію існуючих технологій на підприємстві щодо їх інноваційного потенціалу. Особливу увагу необхідно звернути на бізнес-процеси, які потребують інноваційних змін, та можуть бути виключені з виробничого процесу чи замінені на більш ефективніші.

За дослідженням вчених, протягом усього періоду існування України як самостійної держави започатковувались трансформаційні інституційні процеси в інноваційній сфері, що призвело до певної активізації науково-технологічної та інноваційної діяльності останніми роками, проте темпи формування сучасного формату інноваційної сфери, як вважають вчені, можна визначити як занадто низькі. Щодо інноваційного розвитку, то підтвердженням зазначеного є динаміка в рейтингу за Глобальним індексом інновацій (ГІІ), де позиція України до 2022 р. виглядала досить стабільно – з 2017 по 2021 рр. наша країна входила до перших 50 країн (табл. 1).

Таблиця 1. Україна у вимірі Глобального індексу інновацій

Глобальний індекс інновацій та його складові	Роки							
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
	64	56	50	43	47	45	49	57
Інституційне середовище	98	101	101	107	96	93	91	97
Людський капітал і дослідження	36	40	41	43	51	39	44	49
Інфраструктура	112	99	90	89	97	94	94	82
Розвиток внутрішнього ринку	89	75	81	89	90	99	88	102
Розвиток бізнесу	78	73	51	46	47	54	53	48
Розвиток технологій та економіки знань	34	33	32	27	28	25	33	36
Креативність	75	58	49	45	42	44	48	63

Джерело: [3].

Розпорядженням Кабінету Міністрів України у 2019 році була схвалена Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року. У Стратегії зазначається, що саме інноваційний потенціал має стати рушієм економічного зростання та сприяти розвитку всіх сфер економіки, зокрема промисловості та аграрного сектору. Україна має ряд конкурентних переваг (ємність ринку, здатність до інновацій, наявність освічених кадрів, наукових шкіл), які дають змогу їй успішно виробляти інтелектуальні продукти, найвигідніші з яких – інновації передусім (але не тільки) науково-технічного характеру. Основою української інноваційної конкурентоспроможності має стати людський капітал, а також знання і результати наукових досліджень. Їх ефективна реалізація в Україні з можливістю виходу на світові ринки сприятиме розвитку держави. Також Стратегія визначає, що для сталого розвитку держави необхідно забезпечити сприятливі умови для утворення та функціонування інноваційно активних підприємств, розвитку національної інноваційної екосистеми, залучення вітчизняних та іноземних інвесторів. Запропонований у цій Стратегії функціональний підхід спрямований на розв’язання проблем, які гальмують інноваційний розвиток будь-якої сфери економіки. Реалізація Стратегії, серед інших завдань, забезпечить збільшення частки підприємств, що займаються інноваціями [4]. Звичайно, продовження воєнного стану негативно

впливає на залучення інвестицій на впровадження інновацій у виробництво. Проте, вже зараз галузі економіки та конкретні підприємства повинні розробити власну інноваційну стратегію, щоб після нашої перемоги, якнайскоріше почати відбудову економіки країни на інноваційній основі.

Отже, технологічні інновації можуть бути одним із важливих інструментів залучення інвестицій, у тому числі й іноземних, та будуть сприяти значному покращенню управління бізнес-процесами, через їх модернізацію. Також дуже важливо, щоб результатом інноваційного процесу став конкурентоздатний продукт, який би бажали придбати споживачі.

Список літератури:

1. Олійник О. І. Поняття «інновація» та «новація» в освітньо-науковому дискурсі. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка. Збірник наукових праць*. 2022. № 37 (1). С. 88–93. DOI: <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2022.3713>
2. Єпіфанова І. Ю., Гладка Д.О. Методичні підходи до оцінювання інноваційного потенціалу підприємства. *Innovation and Sustainability*. 2022. С. 152–158. DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2022.3.152.158>
3. Давимука С.А. Інноваційний імператив стратегії відбудови України. *Регіональна економіка*. 2023. № 3. С. 5–17. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2023-3-1>
4. Стратегія інноваційного розвитку України на період до 2030 року. Урядовий портал: сайт. 2019. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-strategiyi-rozvitku-sferi-innovacijnoyi-diyalnosti-na-period-do-2030-roku> (дата звернення: 28.10.2024).

SELECTIVE BLOCKAGE OF GASTRIC SECRETION DURING ENTERAL TUBE FEEDING OF POSTOPERATIVE PATIENTS

Kolosovych Ihor Volodymyrovych

Doctor of Sci (Med), Professor,
Head of the Department of Surgery №2
Bogomolets National Medical University,
Kyiv, Ukraine

Adequate nutritional support of the patient in the early postoperative period after surgical interventions on the digestive organs is carried out both parenterally and enterally [5]. It is difficult to overestimate the benefits of both methods of feeding patients. Today, there is parity in the choice of a certain type of nutritional support, but the expediency of switching to enteral nutrition (EN) is not in doubt [4].

However, despite the indisputable advantages of EN in relation to parenteral, and its use can cause a number of serious complications, such as gastrointestinal, metabolic, mechanical and infectious [3]. The development of gastrointestinal complications directly depends on the composition of the EN mixture. Among gastrointestinal complications, the frequency of which is the highest - 30-38%, gastrointestinal bleeding (GIB) prevails [1].

The development of bleeding is realized through the third (intestinal) phase of gastric secretion, the physiology of which has not yet been sufficiently studied [2].

The aim of the study was to analyze the causes of the development of GIB in the early postoperative period against the background of the use of EN and the development of new methods of their prevention.

Materials and methods. 60 patients who underwent operations for a perforated duodenal ulcer (38 patients), as well as on the pancreas for acute (8 patients) and chronic pancreatitis (14 patients) were examined. In all patients, the initial (basal) pH level of the stomach was determined using a portable pH meter. The following pH measurements were made every 15 minutes during the hour from the start of EN.

For EN, polymer balanced mixtures (PBM) were used (average osmolality 380 mosm/l, pH – 6.8). To reduce gastric secretion, the patients of the main group (20 people) used their own method, which consisted in the local injection of an acidin-pepsin solution (10 ml/ every 4 hours of EF) directly into the probe for EN, the patients of the 1st comparison group (20 people) received parenteral famotidine (40 mg/day), 2 group (20 people) - omeprazole (40 mg/day).

Results and discussion. The basal pH level of the stomach against the background of the use of EN was 2.0 (medium acidic content), which is explained by the composition of PBM: milk and soy proteins (1:1), unsaturated fatty acids (82%), poly- and oligosaccharides: maltodextrins (82%) and maltose (15%). It is the components of the PBM, namely milk and soy proteins, poly- and oligosaccharides stimulate gastric acid production through its third (intestinal) phase. In the absence of

antisecretory therapy, indicators of gastric acid production after 15 minutes after the introduction of this mixture, the level of strongly acidic content was reached (pH=1-1,5).

Acute erosive bleeding occurred in a total of three patients (5%), and all of them belonged to the 1st comparison group (15%).

The use of histamine H₂-receptor blockers made it possible to reach a moderately acidic pH level, and proton pump blockers (PPI) - a slightly acidic pH level (after 30 minutes - pH=4.0). With local administration of acidin-pepsin solution (pH=2) after 15 min. the gastric pH level also reached slightly acidic (pH=5.0). The low therapeutic effect of blockers of H₂-receptors of histamine is associated with the blocking of only the second (humoral) phase of gastric secretion in the absence of influence on other phases.

The high efficiency of PPI is due to the drug blocking all three phases of gastric secretion, and acidin-pepsin to the direct effect on the third (leading in this case) intestinal phase. Since today there are no known selective blockers of the third (intestinal) phase of gastric secretion, this technique was patented (Declarative patent of Ukraine for utility model # 10025).

Conclusions.

The use of PBM is dangerous for the development of GIB in the early postoperative period in 5% of patients due to the stimulation of the third (intestinal) phase of gastric secretion, which requires the prophylactic appointment of antisecretory drugs.

Histamine H₂-receptor blockers are insufficiently effective in 15% of cases, as they affect only the humoral phase of gastric secretion.

PPI have proven to be the best, an alternative method can be considered the local application of acidin-pepsin solution, which selectively blocks the intestinal phase of gastric secretion.

References

1. Carter, C., Notter, J., & Senior Lecturer (2022). Review of enteral nutrition practices in critically ill adults in resource-limited environments. *BMJ military health*, 168(6), 499–502. <https://doi.org/10.1136/bmjmilitary-2022-002102>
2. Greenwood-Van Meerveld, B., Johnson, A. C., & Grundy, D. (2017). Gastrointestinal Physiology and Function. *Handbook of experimental pharmacology*, 239, 1–16. https://doi.org/10.1007/164_2016_118
3. Jordan, E. A., & Moore, S. C. (2020). Enteral nutrition in critically ill adults: Literature review of protocols. *Nursing in critical care*, 25(1), 24–30. <https://doi.org/10.1111/nicc.12475>
4. Weimann, A., Braga, M., Carli, F., Higashiguchi, T., Hübner, M., Klek, S., Laviano, A., Ljungqvist, O., Lobo, D. N., Martindale, R. G., Waitzberg, D., Bischoff, S. C., & Singer, P. (2021). ESPEN practical guideline: Clinical nutrition in surgery. *Clinical nutrition (Edinburgh, Scotland)*, 40(7), 4745–4761. <https://doi.org/10.1016/j.clnu.2021.03.031>
5. Wobith, M., & Weimann, A. (2021). Oral Nutritional Supplements and Enteral Nutrition in Patients with Gastrointestinal Surgery. *Nutrients*, 13(8), 2655. <https://doi.org/10.3390/nu13082655>

OPTIMIZATION OF DIAGNOSTICS FOR METABOLIC-ASSOCIATED STEATOTIC LIVER DISEASE IN PATIENTS WITH HYPOTHYROIDISM

Nadiya Vasylivna Skrypnyk

Professor, Doctor of Medical Sciences (Dr. Med. Sc.), Head of the Department of Endocrinology, Ivano-Frankivsk National Medical University.
Honored Doctor of Ukraine

Sikorin Oleksii Yaroslavovych

PhD student, Department of Endocrinology,
Ivano-Frankivsk National Medical University

Relevance: Thyroid hormones play a crucial role in cellular metabolism and energy homeostasis. Thyroid dysfunction is linked to various diseases, including cardiovascular diseases, obesity, dementia, fractures, and, recently, metabolic-associated steatotic liver disease (MASLD). Thyroid hormones are essential for regulating lipid metabolism, body weight, and insulin sensitivity. In the liver, they promote lipid export and oxidation, de novo lipogenesis, control hepatic insulin sensitivity, and suppress hepatic gluconeogenesis.

Objective: To enhance diagnostic efficacy for hypothyroidism patients with MASLD by studying clinical indicators and liver functional status.

Research Methods: A total of 38 patients with hypothyroidism and MASLD, and 30 patients with hypothyroidism without MASLD were examined. Among them, 56.7% were male, and 43.3% were female, with a mean age of 56.47 ± 10.95 years and an average hypothyroidism duration of 12.39 ± 6.54 years. Biochemical tests included assessments of total bilirubin and the activity of enzymes such as alanine aminotransferase (ALT) and aspartate aminotransferase (AST) using unified methods approved by the Ministry of Health of Ukraine. Sorbitol dehydrogenase (SDH) activity was measured using the NAD-H extinction change at 366 nm in a spectrophotometric method. Activities of AST, ALT, lactate dehydrogenase (LDH), arginase (ARG), and cholinesterase (CHE) were measured with diagnostic kits from Lachema, Czech Republic, on a Specol S46 spectrophotometer. Alkaline phosphatase (ALP) activity was determined using Philips Diagnostics reagent kits.

Results: Liver functional status was assessed by changes in serum enzyme activity (ARG, SDH, ALP, CHE, LDH), which serve as markers of hepatocyte function, reflecting membrane status and excretory function. ALT activity above 0.68 mmol/h was found in 64% of patients with MASLD and in 43% of those without MASLD; ALT levels above 1.0 mmol/h were detected in 36% of patients with MASLD and 4% of those without MASLD. These data indicate cytolytic syndrome in hypothyroidism patients with MASLD, marked by elevated plasma levels of organ-specific enzymes AST and ALT, associated with structural liver cell damage.

The analysis revealed a significant increase in arginase content, a precursor of nitric oxide, by 35% in patients with MASLD and by 14% in those without MASLD compared to the group of practically healthy individuals (PHI) ($p < 0.05$). Elevated arginase levels were associated with hepatomegaly and may be considered a specific MASLD marker in hypothyroidism. SDH content in blood also showed a significant increase in patients with MASLD, exceeding the PHI group by 1.3 times and 19% higher than in patients without MASLD. LDH, a critical enzyme in glycolysis catalyzing the reversible reduction of pyruvate to lactate, was also elevated in hypothyroidism patients with MASLD, which may be a predictor of hepatocyte necrosis.

Conclusion: Elevated ALT, SDH, ARG, LDH, ALP, and decreased CHE levels indicate compromised liver detoxification and synthetic function, as well as impaired glycogen synthesis in hypothyroidism patients with MASLD.

Future Research Prospects: The rationale for personalized hormone replacement therapy and hepatoprotective treatment in hypothyroidism patients with MASLD.

Keywords: hypothyroidism, metabolic-associated steatotic liver disease, diagnostics.

ЗАХВОРЮВАННЯ ШЛУНКОВО-КИШКОВОГО ТРАКТУ У СТУДЕНТІВ: ОСНОВНІ ПРИЧИНИ, ФАКТОРИ РИЗИКУ ТА ПРОФІЛАКТИКА

Болехівська Юлія Миколаївна

студентка 3 курсу медичного факультету,
Івано-Франківський національний медичний університет

Андріюк Дарина Миколаївна

студентка 3 курсу медичного факультету,
Івано-Франківський національний медичний університет

Дерпак Володимир Васильович

кандидат медичних наук
доцент кафедри гігієни та екології
Івано-Франківського національного медичного університету

Актуальність. Шлунково-кишковий тракт відіграє важливу роль у процесах травлення та стану здоров'я людини. Однак, сучасний спосіб життя, стреси та нераціональне харчування стають причинами зростання частоти захворювань шлунково-кишкового тракту (ШКТ), особливо серед молоді. Тому виявлення причин та факторів ризику розвитку захворювань ШКТ серед студентів набуває неабиякого значення.

Метою нашого дослідження є виявлення причин та факторів ризику розвитку захворювань ШКТ серед студентів Івано-Франківського національного медичного університету.

Матеріали і методи. Для досягнення цієї мети було проведено анкетування серед студентів-медиків віком від 17 до 22 років. Також опрацьовано більше 10 наукових статей, що дозволило здійснити аналіз впливу шкідливих та несприятливих чинників на стан здоров'я.

Результати та обговорення. Результати нашого дослідження показали, що до числа основних причин та факторів ризику, що викликають появу захворювань шлунково-кишкового тракту належать:

- недотримання режиму харчування;
- використання різноманітних дієт для схуднення;
- психоемоційне напруження, стреси;
- незбалансоване харчування;
- вживання фаст-фудів;
- куріння та зловживання спиртними напоями.

Основними симптомами та ознаками, які зустрічалися серед опитаних нами студентів були: біль в черевній порожнині, який може виникати до або після приймання їжі; нічні болі чітко локалізовані; нудота та блювання; проноси або

закрепи, кал чорного кольору; гіркота в роті, сухість; печія; здуття чи бурчання в животі; хронічна втрата ваги.

Найпоширеніші захворювання ШКТ серед студентів-медиків є :

1. Езофагіт – це захворювання, яке виникає внаслідок розвитку запалення слизової оболонки стравоходу.

Розподіл захворюваності на езофагіт серед студентів 17-22 років

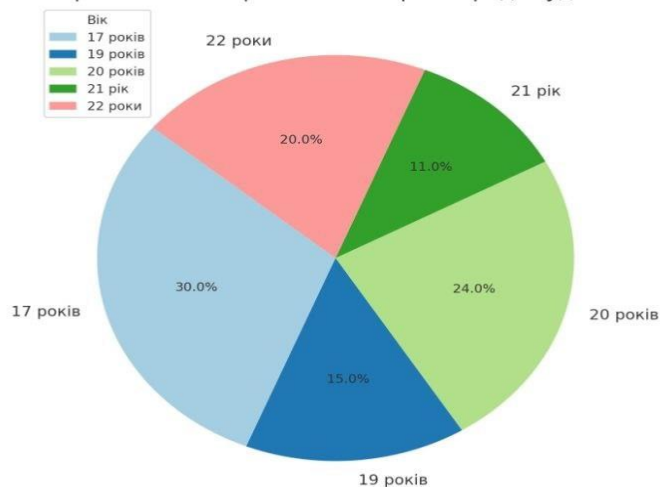

Діаграма 1

Як видно з Діаграми, відсотковий розподіл випадків езофагіту серед студентів різних вікових категорій наступний. Найбільшу частку захворювань на езофагіт становлять студенти віком 18 років (32%), тоді як студенти 17 та 19 років мають менші показники, відповідно 20% та 15%. Найменший відсоток припадає на студентів 21-го віку (11%).

2. Хронічний гастрит – це запалення шлунку.

Розподіл захворюваності на хронічний гастрит серед студентів 17-22 років

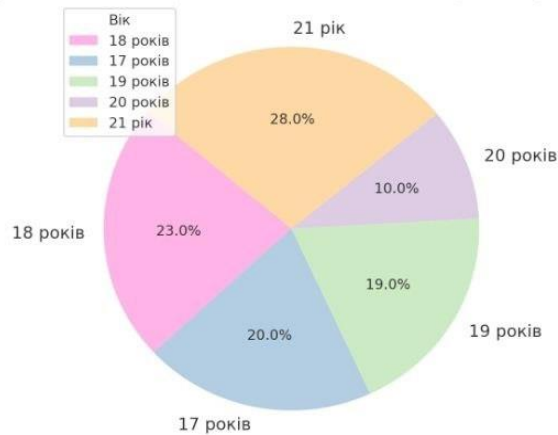

Діаграма 2

Найбільше випадків хронічного гастриту спостерігається у студентів віком 17 років (30%), тоді як найменше – у студентів віком 21 року (11%). Інші вікові групи мають порівняно рівномірний розподіл (15-24%).

3. Хронічний холецистит – це запалення жовчного міхура.

Розподіл захворюваності на хронічний холецистит серед студентів 17-22 років

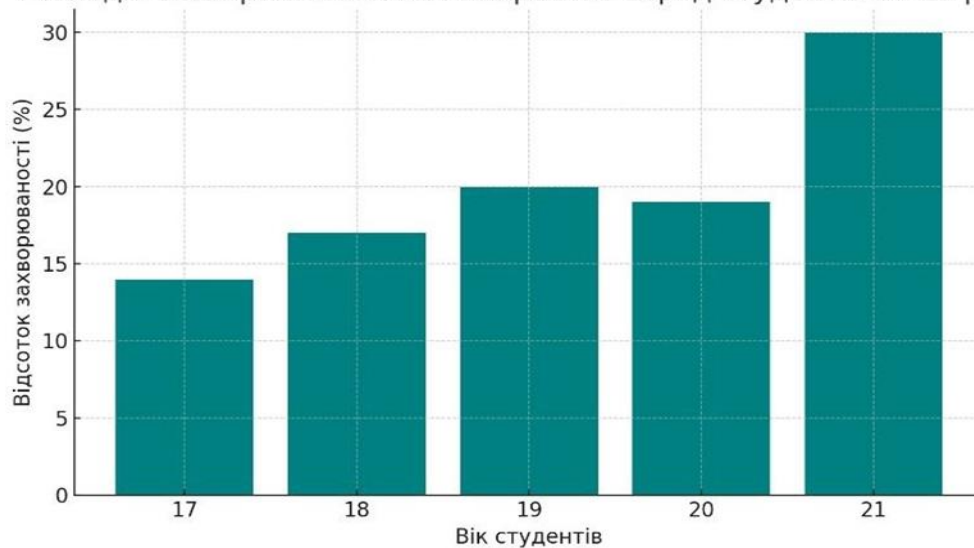

Діаграма 3

Діаграма показує відсотковий розподіл випадків хронічного холециститу серед студентів у віці 17-22 років. Найбільший відсоток випадків спостерігається серед студентів 18 років (23%) і 21 року (28%), що може свідчити про певні фактори ризику в цих вікових групах. Найменший відсоток захворюваності спостерігається серед студентів 20 років (10%).

4. Хронічний панкреатит – це запалення підшлункової залози, яке при відсутності лікування призводить до необоротного пошкодження органа.

Розподіл захворюваності на панкреатит серед студентів 17-21 років

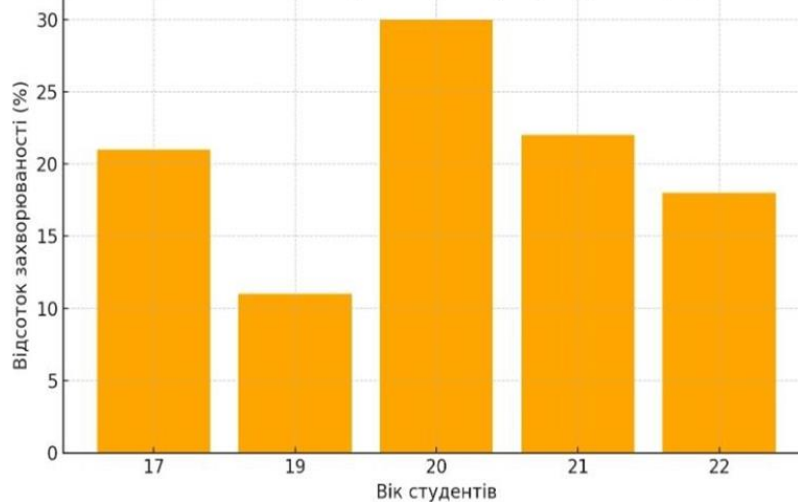

Діаграма 4

Гістограма відображає відсотковий розподіл захворюваності на панкреатит серед студентів у віці 17-21 років. Найвищий показник захворюваності спостерігається серед студентів 21 року, тоді як молодші вікові групи (17-19 років) мають нижчі показники.

5. Виразкова хвороба найчастіше виникає у слизовій оболонці шлунка або в дванадцятипалій кишці.

Розподіл захворюваності на виразкову хворобу серед студентів 17-22 років

Діаграма 5

Гістограма демонструє відсотковий розподіл випадків виразкової хвороби серед студентів віком від 17 до 22 років. На ній видно, що частота захворювання зростає з віком. Найвищий рівень захворюваності спостерігається серед студентів 21 та 22 років, що може бути пов'язано з підвищеним рівнем стресу, характерним для старших курсів, а також можливими змінами у харчуванні та способі життя. Найнижчий рівень захворюваності спостерігається серед студентів 17 років.

Висновок.

Результати дослідження захворюваності органів шлунково-кишкового тракту серед студентів-медиків Івано-Франківського національного медичного університету свідчать про поширеність таких захворювань ШКТ, як езофагіт, гострий та хронічний гастрит, гострий та хронічний холецистит, гострий та хронічний панкреатит, виразкова хвороба шлунку та 12-палої кишки. Основними чинниками, які сприяють розвитку цих захворювань, є нераціональне харчування, недотримання режиму харчування, використання різноманітних дієт для схуднення, · психоемоційне напруження та стреси, · вживання фаст-фудів, куріння та зловживання спиртними напоями.

Проведене дослідження підкреслює важливість здорового способу життя, дотримання режиму збалансованого харчування та профілактичних заходів серед підростаючого покоління молодих людей.

Список літератури:

1. Білінська, О. І., Сичова, О. П. "Аналіз факторів ризику захворювань шлунково-кишкового тракту серед студентів." Медична наука України, 2022
2. Гнатюк, В. П. "Профілактика захворювань ШКТ серед молоді: причини, симптоми, заходи профілактики." Гастроентерологія і гепатологія, 2023.
3. Петров, М. С. "Хронічний гастрит і виразкова хвороба: основні причини та профілактика серед молоді." Науковий вісник ІФНМУ, 2021.
4. Roman, S., Hot, A., et al. "Gastroesophageal reflux disease and stress among students." Journal of Gastroenterology, 2022.
5. Wang, T., Chen, Y. "Lifestyle factors and gastrointestinal disorders: an analysis of young adults." Digestive Diseases, 2021.
6. Alzahrani, H., Albalawi, F., et al. "Prevalence and risk factors of gastrointestinal disorders among medical students." International Journal of Health Sciences, 2022.
7. Murray, C. E., Schröder, S. "Stress-related digestive disorders in young adults: an overview." American Journal of Gastroenterology, 2023.

СТРУКТУРА МІСЦЕВИХ ЧИННИКІВ ЛОКАЛІЗОВАНИХ УРАЖЕНЬ ПАРОДОНТУ

Лахтін Юрій,

д. мед. н., професор кафедри стоматології,
Сумський державний університет, Україна

Єрмошкін Ілля,

здобувач вищої освіти,
Сумський державний університет, Україна

Міллер Анастасія

здобувачка вищої освіти,
Сумський державний університет, Україна

Вступ. Поширеність захворювань тканин пародонту серед населення різних країн досить висока, в тому числі і в Україні [1, 2, 3, 4]. Пародонтит – це захворювання ротової порожнини, яке полягає в запаленні опорних тканин зуба, головним чином спричиненим накопиченням складного полімікробного зубного нальоту [5]. Захворювання пародонта є збірним поняттям, та не завжди відображає патогенетичну суть захворювання. Кожне відрізняється за етіологічним чинником, механізмом розвитку, перебігом та клінічним проявом. Серед всіх пародонтальних уражень в практичній діяльності стоматолога локалізовані форми пародонтита зустрічаються часто. Згідно нової редакції класифікації захворювань пародонта, яка була представлена на конференції Чикаго (2017), причинами локалізованих уражень пародонта можуть бути травматичні оклюзійні сили та фактори, пов'язані з зубами чи протезними конструкціями [6].

Метою нашого дослідження було вивчення структури місцевих чинників локалізованих уражень пародонта у осіб молодого віку.

Матеріали і методи дослідження. Було обстежено 76 осіб молодого віку (25 - 45 років за класифікацією ВООЗ) з локалізованим пародонтитом. До локалізованих відносили стан ураження тканин пародонта навколо < 30% зубів [7]. Виявляли місцеві чинники уражень пародонта, пов'язані з зубами (приховані каріозні порожнини, зруйновані зуби, дефекти пломбування апроксимальних каріозних порожнин, відсутність контактного пункту, нависаючі краї реставраційного матеріалу, секундарний карієс під реставрацією), з протезними конструкціями (глибоко просунуті краї коронки в ясенну борозну, кламерна фіксація, нещільне прилягання коронки до шийки зуба, ортодонтичні апарати), а також пов'язані з травматичними оклюзійними силами (первинна і вторинна оклюзійна травма, ортодонтичні сили). Обробку отриманих даних проводили за параметричною і непараметричною статистикою у вигляді довірчого інтервалу

частки за Клопером-Пірсоном (ДІ), значущість різниці між показниками визначали за критерієм «хі-квадрат».

Результати. В 68,5% (95% ДІ: 56,7–78,6) випадках (52 обстежених) причиною виникнення локалізованого пародонтита були фактори, пов'язані з зубами. У 15 осіб 19,7% (95% ДІ: 11,5–30,5) причиною локалізованих уражень були фактори, пов'язані з протезами. Лише у 9 осіб 11,8% (95% ДІ: 5,6–21,3) етіологічним фактором виступав стан травматичної оклюзії. Результати дослідження свідчать, що серед усіх причин локальних уражень тканин пародонта фактори, пов'язані з зубами зустрічалися в 3,5 раз частіше ($<0,05$) за фактори, пов'язані з протезами і в 5,8 раз частіше ($<0,05$) за фактори, пов'язані з травматичними оклюзійними силами. Якщо порівнювати чинники, пов'язані з протезними конструкціями і ураження пародонта, виклакані надмірними травматичними силами, то перші реєстрували в 1,7 рази частіше і не мали статистично значущої різниці ($>0,05$).

Приховані каріозні порожнини, зруйновані зуби, дефекти пломбування апроксимальних каріозних порожнин, відсутність контактного пункту, нависаючі краї реставраційного матеріалу, секундарний карієс під реставрацією сприяють утворенню ретенційних пунктів на зубах. Внаслідок цього відбувається затримка їжі в зубах, утворення біоплівки і ініціювання локального ураження пародонта [8]. Глибоко просунуті краї коронки в ясенну борозну, кламерна фіксація, нещільне прилягання коронки до шийки зуба, ортодонтичні апарати також здатні викликати пряму травму тканин пародонта і утворення біоплівки. Травматичні оклюзійні сили можуть призвести до оклюзійної травми пародонта, надмірного стирання чи зламу зуба, але на сьогодні немає переконливих даних, які б підтверджували вплив оклюзійної травми на ураження пародонта.

Висновки. Отже, в структурі місцевих чинників локалізованих уражень пародонта у осіб молодого віку перше місце посідають причини, пов'язані з зубами, друге - з протезними конструкціями, третє - з травматичними оклюзійними силами.

Список літератури:

1. Ababneh KT, Abu Hwajj ZM, Khader YS. Prevalence and risk indicators of gingivitis and periodontitis in a multi-centre study in North Jordan: a cross sectional study. *BMC Oral Health*. 2012 Jan 3;12:1. doi: 10.1186/1472-6831-12-1.
2. Tadjoeidin, F. M., Fitri, A. H., Kuswandani, S. O., Sulijaya, B., & Soeroso, Y. (2017). The Correlation between Age and Periodontal Diseases. *Journal of International Dental and Medical Research*, 10(2), 327.
3. Случевська О.О., Павленко О.В., Мочалов Ю.О., Шупяцький І.М. Окремі аспекти поширеності важких форм генералізованого пародонтиту у населення України. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*. 2021. № 4 (90): 19-24. DOI 10.11603/1681-2786.2021.4.12848.
4. Білан В.О., Бандрівський Ю.Л. Поширеність та структура захворювань тканин пародонта у військовослужбовців ЗСУ в залежності від віку та терміну

перебування в зоні бойових дій. *Intermedical journal*. 2024. Вип.1: 10-15. DOI <https://doi.org/10.32782/2786-7684/2024-1-2>.

5. Sholapurkar A, Sharma D, Glass B, Miller C, Nimmo A, Jennings E. Professionally Delivered Local Antimicrobials in the Treatment of Patients with Periodontitis—A Narrative Review. *Dentistry Journal*. 2021; 9(1):2. <https://doi.org/10.3390/dj9010002>.

6. Caton JG, Armitage G, Berglundh T, Chapple ILC, Jepsen S, Kornman KS, Mealey BL, Papapanou PN, Sanz M, Tonetti MS. A new classification scheme for periodontal and peri-implant diseases and conditions – Introduction and key changes from the 1999 classification / *J. Periodontol*. 2018; 89 (Suppl. 1): 1–8. DOI: 10.1002/JPER.18-0157.

7. Борисенко А.В. Нова класифікація захворювань пародонта і періімплантних станів (2017). *Сучасна стоматологія*. 2019. 3: 24-27. DOI: 10.33295/1992-576X-2019-3-24.

8. Jansson L, Ehnevid H, Lindskog S et al. Proximal restorations and periodontal status. *J Clin Periodontol* 1994 21: 577–582.

ВПЛИВ ПЕРЕДДІАБЕТУ НА МЕТАБОЛІЧНІ ТА ЗАПАЛЬНІ ПОКАЗНИКИ У ГІПЕРТЕНЗИВНИХ ПАЦІЄНТІВ З ОЖИРІННЯМ

Чередниченко Катерина Сергіївна

студентка, Навчально-науковий медичний інститут
Сумського державного університету

Ємчур Анастасія Олександрівна

студентка, Навчально-науковий медичний інститут
Сумського державного університету

Науковий керівник:

Псарьова Валентина Григорівна
доктор медичних наук, професор

Кафедра внутрішньої та сімейної медицини
Навчально-науковий медичний інститут
Сумського державного університету

Вступ. Переддіабет – це перехідний стан між нормальним обміном вуглеводів і цукровим діабетом 2-го типу. Це стан гіперглікемії, недостатньо високої для досягнення діагностичних значень для цукрового діабету 2 типу [1]. Однак, є достатньо даних про те, що переддіабет корелює з підвищеним ризиком серцево-судинних захворювань, особливо в осіб з артеріальною гіпертензією та ожирінням. Поєднання цих станів веде до порушення обміну речовин, зокрема до підвищення рівнів глюкози, інсуліну, тригліцеридів і запальних маркерів, що підсилює ризик серцево-судинних ускладнень. Інсулінорезистентність спричиняє дисбаланс у синтезі адипокінів і цитокінів, таких як ІЛ-6, що веде до активації системного запалення [2]. Зв'язок між розвитком ранніх порушень глікорегуляції та станом хронічного запалення низького ступеня ще недостатньо вивчений. Запальні процеси, що виникають в організмі, можуть суттєво погіршити перебіг основних захворювань, в той час коли зміни в метаболізмі ведуть до прогресування супутніх станів [2–4]. Вивчення цих несприятливих взаємозв'язків надає можливість визначити шляхи до покращення клінічного ведення пацієнтів.

Актуальність теми зростає в умовах підвищеної захворюваності на цукровий діабет та серцево-судинні захворювання, що викликані стилем життя та харчуванням сучасної людини [5].

Мета роботи. Оцінити особливості метаболічних порушень та запальних змін у гіпертензивних пацієнтів з ожирінням та переддіабетом.

Результати. Оцінювання особливостей метаболічних та запальних показників гіпертензивних пацієнтів з ОЖ залежно від наявності й відсутності у

них переддіабету (табл.1) показало, що, крім відмінностей рівнів цукру та інсуліну крові, глікозильованого гемоглобіну та індексу НОМА ($p < 0,001$ для всіх показників), пацієнти з переддіабетом мали достовірно вищі рівні тригліцеридів ($p = 0,017$). Це можна пояснити тим, що прогресування порушень вуглеводного обміну сприяє більш вираженому дисбалансу ліпідів.

Таблиця 1 – Метаболічні та запальні показники в гіпертензивних пацієнтів з ожирінням залежно від наявності та відсутності переддіабету

Показник, одиниця вимірювання	АГ + ОЖ нормоглікемія	АГ + ОЖ переддіабет	p
	n=140	n=60	
Холестерин загальний, ммоль/л	6,11 ± 0,52	6,0 ± 0,37	0,276
Тригліцериди, ммоль/л	2,04 ± 0,41	1,89 ± 0,30	0,017
Ліпопротеїди низької щільності (ЛПНЩ), ммоль/л	4,79 ± 0,64	4,84 ± 0,48	0,600
Ліпопротеїди високої щільності (ЛПВЩ), ммоль/л	0,99 ± 0,10	1,01 ± 0,09	0,334
Глікемія, ммоль/л	4,90 ± 0,27	5,44 ± 0,64	0,000
Інсулін крові, мкОд/мл	13,43 ± 5,10	18,79 ± 3,42	0,000
НОМА-IR	2,91 ± 1,09	4,56 ± 1,07	0,000
HbA1c, %	5,04 ± 0,36	5,85 ± 0,21	0,000
ІЛ-6, пг/мл	137,34 ± 8,16	141,11 ± 7,84	0,003
СРБ, мг/л	7,47 ± 1,16	7,59 ± 1,21	0,524
Адипонектин, нг/мл	6,59 ± 0,46	6,41 ± 0,44	0,010
Лептин, нг/мл	14,72 ± 2,60	15,88 ± 2,12	0,003

Примітка. Відмінність між групами достовірна за $p < 0,05$.

Крім того, порівняно з пацієнтами без переддіабету гіпертензивні пацієнти з ОЖ і переддіабетом мали більш виражений дисбаланс адипокінів (достовірність відмінностей між рівнями адипонектину й лептину становила $p = 0,010$ і $p = 0,003$ відповідно) і більші рівні адипоцитокіну ІЛ-6 ($p = 0,003$). Виявлені особливості можна пояснити більш вираженою ІР при переддіабеті (порівняно з пацієнтами без переддіабету), що супроводжувалося зниженням рівня адипонектину і зростанням рівнів лептину та ІЛ-6.

У той самий час, порівняльне оцінювання метаболічних та запальних показників гіпертензивних пацієнтів з ОЖ і переддіабетом залежно від варіанта переддіабету (гіперглікемія натще і порушення толерантності до глюкози) показало лише достовірні відмінності щодо рівнів глюкози крові ($p = 0,000$), глікозильованого гемоглобіну ($p = 0,008$) та індексу НОМА ($p = 0,000$) за

відсутності відмінностей показників ліпідного спектра крові, рівнів адипокінів і показників прозапальної активності (табл.2).

Таблиця 2 – Метаболічні та запальні показники в гіпертензивних пацієнтів з ожирінням і переддіабетом

Показник, одиниця вимірювання	АГ + ОЖ гіперглікемія натще	АГ + ОЖ порушена толерантність до глюкози	p
	n=30	n=30	
Холестерин загальний, ммоль/л	6,02 ± 0,35	6,03 ± 0,40	0,918
Тригліцериди, ммоль/л	1,85 ± 0,26	1,93 ± 0,34	0,313
Ліпопротеїди низької щільності (ЛПНЩ), ммоль/л	4,86 ± 0,53	4,81 ± 0,44	0,680
Ліпопротеїди високої щільності (ЛПВЩ), ммоль/л	1,00 ± 0,09	1,01 ± 0,10	0,830
Глікемія, ммоль/л	6,00 ± 0,35	4,88 ± 0,25	0,000
Інсулін крові, мкОд/мл	18,99 ± 3,32	18,60 ± 3,57	0,660
НОМА-IR	5,08 ± 1,04	4,04 ± 0,83	0,000
HbA1c, %	5,92 ± 0,26	4,86 ± 0,26	0,008
ІЛ-6, пг/мл	141,99 ± 7,73	140,22 ± 7,98	0,388
СРБ, мг/л	7,55 ± 1,19	7,62 ± 1,24	0,824
Адипонектин, нг/мл	6,54 ± 0,53	6,64 ± 0,39	0,385
Лептин, нг/мл	15,80 ± 2,38	15,96 ± 1,87	0,770

Примітка. Відмінність між групами достовірна за $p < 0,05$.

Висновки. Пацієнти з переддіабетом мали достовірно вищі рівні ТГ, більш виражений дисбаланс адипокінів, більші рівні ІЛ-6 за відсутності відмінностей щодо вираженості порушень зазначених показників при гіперглікемії натще і порушенні толерантності до глюкози.

Список літератури:

1. Marinkovic DM, Dragovic T, Stanojević I, Djurić PV. Low-grade inflammation and inflammatory mediators in individuals with prediabetes. *Vojnosanitetski pregled*. 2024;81(9): 547-554. doi: 10.2298/VSP240328056M.
2. Pouvreau C, Dayre A, Butkowski EG, de Jong B, Jelinek HF. Inflammation and oxidative stress markers in diabetes and hypertension. *J Inflamm Res*. 2018 Feb 19;11:61-68. doi: 10.2147/JIR.S148911. Cited in: PubMed; PMID: 29497324.
3. Vilariño-García T, Polonio-González ML, Pérez-Pérez A, Ribalta J, Arrieta F, Aguilar M et al. Role of Leptin in Obesity, Cardiovascular Disease, and Type 2

Diabetes. *International Journal of Molecular Sciences*. 2024;25(4):2338. doi:10.3390/ijms25042338

4. Hong X, Zhang X, You L, Li Feng, Lian H, Wang J et.al. Association between adiponectin and newly diagnosed type 2 diabetes in population with the clustering of obesity, dyslipidaemia and hypertension: a cross-sectional study. *BMJ Open* 2023;13:e060377. doi: 10.1136/bmjopen-2021-060377.

5. Xiong WY, Liu YH, Fan YB, Zhu XL, Zhou K, Li H. The joint effect of cumulative metabolic parameters on the risk of type 2 diabetes: a population-based cohort study. *Nutr Metab (Lond)*. 2024 Oct 3;21(1):78. doi: 10.1186/s12986-024-00848-2. Cited in: PubMed; PMID: 39363360.

ЕМОЦІЙНІ ПОРУШЕННЯ В ПРАКТИЦІ ФІЗИЧНОГО ТЕРАПЕВТА

Страколист Ганна Миколаївна,

Кандидат біологічних наук, доцент,
доцент кафедри фізичної терапії та ерготерапії
Запорізький національний університет

Бессарабова Олена Вікторівна,

Кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри фізичної терапії та ерготерапії
Запорізький національний університет

Фербей Інна Сергіївна

Студентка кафедри фізичної терапії та ерготерапії
Запорізький національний університет

Актуальність. Ми живемо в сучасному світі стресів та пристрастей. Стрес може бути викликаний як позитивними, так і негативними переживаннями. Незначний стрес може бути навіть корисним, тому як мобілізує організм і сприяє кращому пристосуванню людини до змінних умов. Однак якщо стрес дуже сильний і довго триває, це перевантажує адаптаційні можливості людини і призводить до психологічних та фізіологічних «поломок» в організмі. Людина «вигоряє» [1].

Виклад основного матеріалу. Емоції відбивають безпосереднє ставлення людини до об'єктів та ситуацій. Їхня виразність і спрямованість є важливим компонентом процесу пізнання навколишнього світу та власного стану. Підвищена емоційна лабільність – порушення інтенсивності афективних переживань. Вона виникає при дисбалансі процесів збудження та гальмування у нервовій системі з переважним зрушенням у бік гіперактивації [2].

Поведінкові прояви гіперактивації виражаються в уникненні людиною «складних» ситуацій, порушенні патернів сну і денного функціонування, звуженні соціального кола та кола інтересів, апатії до життя, втраті джерела натхнення та позитивних емоцій. Людина стає емоційно лабільною, цинічною, конфліктною, втрачає впевненість в себе, в своєму виборі професії.

За відсутності психокоррекції емоційно лабільні люди відчувають постійну психічну напругу та втому, провокують конфлікти з оточуючими. Найчастіше такий стан призводить до депресії, суїцидальних думок, ізоляції від суспільства. Нервові виснаження проявляється хронічною втомою, розвитком чи загостренням соматичних захворювань [3].

На сьогодні, 35 млн. людей страждають клінічною формою синдрому хронічної втоми.

Найбільш схильні до синдрому хронічної втоми та професійного вигорання – це ті, хто працює у сфері «людина-людина». «Синдром вигорання» характерний для альтруїстичних професій, де домінує турбота про людей. Факторами, що впливають на емоційне вигорання, є індивідуальні особливості нервової системи і темпераменту особистості.

Емоційне вигорання фізичного терапевта пагубно відображається на пацієнтах, тому як воно пов'язане з нижчою якістю роботи та збільшенням шансів на медичні помилки.

Професійне вигорання відбувається у декілька етапів. Спочатку відбувається емоційне піднесення внаслідок зміни свідомості й волі. Відбувається застій соціального зростання та декультуризація особистості. Далі розвивається фрустрація. Людина відчуває досаду через критику, або провину перешкоджання чийось планам та зусиллям. Останнім етапом професійного вигорання особистості є розвиток апатії. Цей психостан характеризується відсутністю почуттів, емоцій, інтересу чи стурбованості щодо цілеспрямованої діяльності.

За американським психологом Дж. Фрейденбергером «вигорання» є «згасання мотивації та зниження активності на робочому місці». Це особливий тип стресу, пов'язаного з роботою, стан фізичного або емоційного виснаження, яке також включає почуття незадоволеності і втрати особистої ідентичності.

Профілактика емоційного вигорання фізичного терапевта починається з уміння розпізнавати і розуміти суть проблеми, захищати свою нервову систему засобами психологічної корекції.

Перш за все треба дотримуватися режиму сну та бадьорості. Максимально використовувати час на професійне зростання та вдосконалення, що є основою підняття самоцінності. Як тільки з'являються перші симптоми психологічної напруги, терміново розпочинати психологічну роботу. Відпрацьовування технік самоконтролю дозволяє зберігати самоконтроль та контроль над подіями ззовні. При роботі з пацієнтом важливим є опрацювання контрпереносу на себе та опрацювання балансу емпатії та нейтральності.

З метою профілактики професійного вигорання та захисту нервової системи засобами психологічної корекції використовують когнітивну психотерапію, спрямовану на зміну нелогічних або недоцільних думок і переконань особистості, когнітивно-поведінкову терапію скерування паттерну поведінки особистості та тілесно-орієнтовану терапію розкриття та розуміння психологічних аспектів особистості. Широкого застосування набув метод психокорекції арт-терапія, що дозволяє зняти психічну напругу і стрес, подолати тривожність і страхи, агресію та імпульсивність, а також гармонізувати внутрішній стан особистості [4].

Висновки. Отже, визначальним чинником буття людини є прагнення її досягти внутрішньої рівноваги, гармонії, єдності фізичного та психічного здоров'я. Проте, реалізуючи його на практиці, вона опиняється в складних ситуаціях, наодинці з проблемами, впоратися з якими самотійно не завжди в змозі. Емоційні порушення в практиці фізичного терапевта починаються непомітно. З'являються зміни у поведінці, почуттях, мисленні, здоров'ї.

Спочатку з'являються помилки на рівні виконання певних дій, людина починає забувати слова, мовні звороти, робить часті помилки при написанні тексту. Сама людина реагує на це іронічно, але це сигнал того, що емоційне виснаження починає руйнувати психічний стан.

Список літератури:

1. О. Даниляк, С. Маринець, О. Заячківська Еволюція знань про стрес: від Ганса Сельє до сучасних досягнень. Proc. Shevchenko Sci. Soc. Medical sciences 2016. Vol. XLV. P. 27-40.

2. Selye H. The Evolution of the Stress Concept: The originator of the concept traces its development from the discovery in 1936 of the alarm reaction to modern therapeutic applications of syntoxic and catatonic hormones. American scientist. 1973 Nov 1;61(6):692-9.

3. Офіційний сайт ресурсу PsycINFO Американської психологічної асоціації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.apa.org/pubs/databases/psycinfo/index.aspx> (дата звернення 11.11.2020).

4. Мозгова, Г.П., Ханецька, Т.І., & Якимчук, О.І. (2021). Психосоматика: психічне, тілесне, соціальне. Хрестоматія: Навчальний посібник. Київ : НПУ імені М.П.Драгоманова.

EXPRESSIVE POTENTIAL OF INTONATION-COLORED CONSTRUCTIONS IN THE DISCOURSE OF COMMERCIAL INTERNET ADVERTISING

Kopus Olga

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Ukrainian Philology and Methodology training of professional disciplines at the Southern Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushinsky

Tumacok Alina

Master's degree candidate
South Ukrainian National Pedagogical University
named after Kostiantyn Ushynskiy

Relevance of the research. The importance of research on advertising on the Internet is confirmed by the fact that it is the fastest storage and disseminator of information in the history of mankind. In addition, the number of Internet users is growing incredibly fast: for example, according to the weekly «The Economist: United Kingdom» (June, 2021) it was established that during the Covid-19 pandemic, 186 new users were added to the global network every minute, that is, each new user connected in 1.27 seconds, and British advertising marketing specialists calculated the nearest prospects for the development of the information environment. The rapid growth of the number of information network platforms, channels, and websites creates such a level of coverage and influence on the audience that traditional advertising is no longer able to provide.

The purpose of the article was the stylistic analysis and interpretation of intonation-colored constructions in the aspect of revealing the expressive potential of Ukrainian commercial Internet advertising.

Presentation of the main material. Various aspects of the structural-semantic, stylistic features of online advertising texts are considered by O. Areshenkova, U. Arens, K. Bove, S. Guzenko, M. Kokhtev, O. Sychov, G. Kuznetsova, J. Kaples, O. Kleppner, T. Russell, R. Lane, N. Furmankevich, L. Khavkina. In particular, researchers single out «key units», «percussive elements», «marker words» in such texts «expresses», with the help of which psychological influence is carried out: T. Kovalevska, I. Sokolova, S. Kara-Murza, N. Kutuza, A. Deyan, O. Issers, R. Harris, R. Cialdini and others. Under such conditions, the advertising text is always aimed at achieving the maximum pragmatic effect, because even the patriarch of advertising D. Ogilvy noted that «five times more people read headlines than the main text. Therefore, if the action predicted by the text of the title does not occur, 90% of the money spent on advertising can be considered wasted» [5, p. 58].

Our observations of actual intonation and paralinguistic means of information transmission, syntactic organization of advertising texts and, incidentally, the vocabulary of Ukrainian Internet advertising revealed that the expressive effect is

created at the expense of specific language means and techniques. In turn, following many researchers, we consider it scientifically justified to differentiate the means and methods of creating expressiveness, while the very idea of this differentiation has its roots in works on rhetoric and poetics, although the clear boundaries of such differentiation have not yet been delineated (research by representatives of the Prague Linguistic Circle V Matezius, B. Trnk, B. Havranek, Y. Vahek, works by I. Arnold, L. Bulakhovsky, V. V. Vynogradov, A. Vezhbytska, J. Austin, Sh. Balli). We adhere to the position of those scholars who believe that means are what is given by the language, that is, we are talking about both units of all linguistic levels and stylistic ones (e.g., tropes), while techniques are ways of using language means, i.e. the system of organizing language means at the time of text creation (in our case, the text of an Internet advertisement), when the copywriter selects, combines, combines various language means adequately for the marketing, communicative, and therefore also the so-called expressive (pragmatic) task (N. Boyko, V. Vinogradov, I. Kovalyk, A. Koval, V. Kukharenko, L. Matsko, V. Maslova, V. Chabanenko, R. Yakobson). That is, we are talking about methods of direct combinations of text segments into a single whole, about their interaction in texts of different narrative plans, etc.

Therefore, when starting the analysis of expressive means, it should be borne in mind that in fact, not only specific expressive means are important for creating an expressive advertising text intended for functioning in the World Wide Web, but also depending on the author's idea, his intentions, goals, motives and other the meaning and function of the components of the communicative task can change in one way or another. Neutral language units, they can unexpectedly acquire imagery, emotionality, evaluation, etc., that is, they can also become expressive.

According to modern experimental studies, the actual intonation means of advertising Internet discourse (slow tempo, melodic smoothness, observance of pauses, tonal range, modulation of voice tone) exert a rather strong influence on the recipient - the consumer of advertising, significantly enhancing the expressive effect of the text itself. Intonation contributes to emotional «charging», involvement of the recipient, while at the same time suggesting to him not only certain feelings, but also thoughts and desired conclusions. It is no coincidence that some researchers, for example, the Americans Gow and McKay, claim that in a verbal text, two-thirds of the information falls on intonation [cit. for 4, p. 85]. A characteristic feature of audiovisual advertising discourse is its rhythmicity, which undoubtedly contributes to better memorization of the text. A rhythmic and musical combination of parts of the text is often used, which significantly increases the probability of remembering the text of the advertisement (video «Ласкава». *Своїм смаком цікава*», «Кено». *Вигравай щоденно!*», «Шлунок не зможе, Фестал допоможе», «Справжній майонез «Чумак» виявляє страви смак»). For the same purpose, linguistic means and musical accompaniment were combined in the creation of the song text: «Ehrmann». *Більше життя*», «Calgon». *Ваша машина служитиме довго*». To create a rhyming text, such a phonetic phenomenon as neutralization is often used – the indistinguishability of several phonemes in a certain position («Хочеш виглядати на біс? – Заглянь у салон

«*Канпуз*»). An effective stylistic technique can also be alliteration, choosing words with the same repeated consonant sounds («*Іста – мрія автомобіліста*»).

A recognizable rhythmic and intonation structure of the text is characteristic of TV commercials on YouTube. Rhythm and intonation are designed to attract and hold the attention of the audience on the most important parts of the text, so it is not by chance that intimate intonations can appear in the TV discourse, which help to create an atmosphere of trust and mutual understanding between the audience and the heroes of the commercial («*Шедевр*». *Коли слова непотрібні*»; «*Raffaello*». *Замість тисячі слів!*»; «*Шоколад «Корона*». *Смак бажання*»; «*Новий «Хрум*». *Легка насолода*», *реклама мила «Dove*», *шампуню «Herbal Essens*»). A big role is played by the tempo, pitch, intonation, modulation of the tone of the voice that sounds in the commercial, as in cases with imperative tonality (use of verbs in the imperative mood): «*CHANCE*». *Не втрачай його!*», «*Гурманка*». *Живи з насолодою!*», «*Nescafe classic*». *Почни день насичений смаком!*».

Often, exclamatory intonations are introduced into the audiovisual text of the advertisement, which help to recreate that uplifted mood, which will contribute to creating a positive impression about the object of commercial advertising («*Fanta*» – *лісова ягода. Відірвись з друзями!*»; «*Джинс*». *Все й одразу!*», «*Масляна корівка*». *Збирайте молочні вершки!*»). Exclamatory sentences in the text, as we can see, play the role of unique markers, calls to action, or serve as an effective method of attracting attention. Sometimes there is an audio advertisement with a preference for interrogative intonations («*А у вашому домі є «Арбідол?»*»). Such advertising text usually consists of several interrogative sentences, followed by an explanation, advice, recommendation, but more often the advertising text consists exclusively of a rhetorical question: «*А що ти зробиш заради «Мікса?»*». The purpose of such a marketing technique is to force the viewer (listener) to answer the question himself. Despite the fact that intonation turned out to be the most revealing in the design of sonorous Internet advertising (radio, television, YouTube videos or podcasts posted on the web pages of online publications or Google AdWords contextual advertising), almost all the expressive subtleties of intonation can be traced in the written text as well, although it is somewhat more difficult. Here, paralinguistic means of information transmission (graphic segmentation of the text, variation of color, font or line length, underlining, italics, means of iconic language, unusual spelling or punctuation, etc.) operate, and therefore, «the role of the visual component, which proves the priority, is growing visual over verbal in the general system of informative and expressive means» [2, p. 81].

Melody, pauses in this case reproduce through many dots, repetitions of interrogative, exhortative and exclamatory sentences, dialogic unity, which is a rather effective means of expressive syntax, not only of artistic, but also of advertising text (напр., *Увага!!! Новина !!!*). An informative signal, in addition to three exclamation points, in both printed and online advertising text are three dots, which punctuate the end of the sentence, notify the addressee of the opportunity to continue the statement himself, segment the presentation of the text, not only improving its perception in this way: *Чи доводилося тобі мандрувати світом? Париж, Лондон, Нью-Йорк, Токіо,*

Сідней ... На світі є багато міст, у яких хотілося б побувати, але як?, and also increasing the emotional tension and dynamics of the story itself.

At the same time, the most used cases are the Internet - we record exclamatory sentences in advertisements (*«Ласкава своїм смаком цікава!»*) (TM «Lasunya»); *«Фанні – файне молоко!»* (dairy factory «Fanny»), because advertising producers and copywriters realized a long time ago that an exclamation mark or repetition of several exclamatory sentences in one context will certainly attract the attention of the consumer, the buyer, who, mentally reading these slogans, will feel emotional excitement, interest, improvement of mood, and therefore a positive attitude towards the advertised product. *«Смачно, як удитинстві!»*, is the slogan that has been accompanying videos for several years in a row, showing either a mother with her daughter or a grandfather with her grandson enjoying Svitoch chocolate. The authors of these advertisements emphasize in this way that more than one generation of the same family enjoyed these confectionery products. It is quite natural that it is specific a feature of Internet texts is language compression (the omission of some sentence member in order to make it appear in the addressee's mind): for example, when the КууАвіа company offers to apply for airline tickets in this way: *«Будь-які маршрути, вигідні тарифи, найкращі авіакомпанії, захоплюючий відпочинок – все це у нас!»*. The given list of offered services is devoid of relevant verbs in this context: *«замовити», «придбати», «купити»* but the addressee finds his way without effort.

In the same way, persuasive sentences, which are extremely common in the syntax of domestic advertising products, are endowed with expressive intonation characteristics, such as : *«Кохай свій Дар!»* (TM «Dar»), *«Пийте те, що краще!»* (carbonated water «Morshinska»), *«Відчуй шалене збудження!»* («X-site» chewing gum), *«Здійсни свої мрії з Короною»* (TM «Korona»). In the given examples, all persuasive sentences contain a call to a certain action and thus affect the subconscious mind of the addressee, contribute to longer memorization. Less common with regard to the analysis of the intonation design of sentences are the cases with the use of interrogative sentences, however, to maintain consumer interest, they are a quite popular communication and marketing technique: when a person comes across a question, he involuntarily tries to answer it. However, stimulation of the cognitive activity of potential consumers – powerful socio-psychological factor of advertising activity.

Quality advertising, because it asks rhetorical questions, encourages reflection, tries to create a virtual, incomplete or provocative image of the advertised object. But what are the psychological foundations of this cognitive activity? First of all, on the feeling of novelty, because a person is always interested in everything new that he has not seen before. Novelty is always originality, presentation of the new through the familiar, but in an unexpected form. So, the originality of the advertising idea is in the surprise, because the image that surprised or impressed makes you remember it every time: *«Ви хочете провести веселе Різдво? Просто придбайте будь-який шампунь Sunsilk», «Ви бажаєте отримати кредит під низькі відсотки? Вам потрібно отримати кредит у гривні, доларах США або в євро? Така унікальна можливість є! Це кредити від ПриватБанку!»*. These examples usually contain

both a question and an answer to it, although intonation gives the main expression to the texts construction color. We will also focus on such a variety of interrogative sentences as rhetorical ones that do not require a specific answer: *«Хто скаже, що людина не може літати?»* («Intertop» store), where expression is transmitted and felt precisely thanks to a rhetorical question.

As it turned out, interrogative constructions in the form of a question formulated by the advertiser and a simultaneous answer to it are quite common emotional means of advertising text stylistics, which express the casual tone of the presentation. It is about the so-called «dialogical unity», which combines the features of a monologue, a dialogue, and a question, acting as a popular technique for the composition of television or video advertisements on YouTube, for example: *«Чому «Олейна» така корисна для здоров'я? Рафінована соняшникова олія. Без холестерину. Багата на вітамін Е»* (ТМ «Oleyna»). In this case, the existing specific question is allegedly addressed to a specific person, but it has a generalizing character, because the specific answer to it consists of three components and, in fact, a direct dialogue never took place, since the virtual text was placed on the ТМ Web page. Or consider another example: *«Ви хочете провести веселий, щасливий Великдень із близькою людиною в столиці України? Просто придбайте будь-який шампунь SunSilk».*

Here is a more typical case of question-and-answer construction, inherent in the stylistics of commercial Internet advertising, where the advertiser tries to predict the answer and give advice. Instead, we noticed that the videos of television commercials for food, alcoholic and non-alcoholic beverages, posted on YouTube, mostly like the monologue tone of the story, where two actors are supposedly in contact with each other, but the viewer perceives it as a monologue, because everything, what is being said - again, predicting the question and answer of the one with to be directly in front of the screen or monitor: *«Чого душа бажає? Душа бажає свята! Добре!!!»* (ТМ beer «Rohan»). This technique in advertising practice has been called the "effect of frank conversation", which reflects the interactivity and dialogic nature of advertising discourse. An advertising slogan is supposed to talk to a potential consumer, and its content serves to persuade and convey information. A frank conversation with the consumer has the potential to lead to a predictable response.

Of course, we are talking about the consumer's internal answer: for example, *«Як очистити килим від бруду і неприємного запаху? Забудьте про природні засоби. Візьмемо «Vanish 3 в 1». На килимі не залишилося і сліду піни. Тепер тільки «Vanish». Ваші килими будуть чистими як ніколи. «Vanish 3 в 1».* The above-mentioned typical cases of the composition of the advertising text on the Internet are marked with a clear expressive color, because they evoke in the minds of consumers the appropriate attitude towards the advertised product, without leaving them indifferent to it, since a person always consciously or subconsciously seeks to answer the questions asked and, of course, analyzes the answers given .

Conclusions. Therefore, lexical ones have long been of the greatest research interest among all expressive language tools, since the word is, as is known, the basic unit of text and language. In terms of the topic of our research, the aesthetic and expressive properties of a word are determined, on the one hand, by its properties as a

unit of the lexical system, and on the other, by the specific regularities of the organization of the advertising text itself, in which, with the help of unexpected lexical, syntactic, stylistic combinations, both trivial and and unusual associations that expand the scope of text perception, increase its subjective significance.

At the same time, a significant role in the process of transmitting the expressiveness of advertising text and network discourse is played by the grammatical means of the language, because the expression itself is partly embedded in the specifics of its individual grammatical forms and categories and those associations and analogies that arise in the recipient during their perception. In this regard, the best, in our opinion, are the scientifically researched syntactic expressive units (S. Guzenko, N. Guyvanyuk, T. van Dijk, V. Zirka, O. Zelinska, N. Kondratenko, N. Kutuza, A. Skovorodnikov, M. Peshchak, R. Harris). Such expressive means of speech in particular include all figures of speech, a significant part of which is based on the laws of symmetry - syntactic parallelism, antithesis, contrast, oxymoron, paradox, etc.; the destruction of the syntactic structure occurs in inversion, transposition, ellipsis, parcellation, and other common cases of the so-called «destructive» or «expressive» syntax.

Although leading specialists in the field of research of expressive constructions at the syntactic level note that this classification remains open for further listing, it is possible to include the phenomenon of segmentation, lexical repetitions with syntactic spread, and interrogative-narrative constructions of monologue speech, and silencing, etc. others (A. Zagnitko, N. Kondratenko, O. Skovorodnikov, O. Styshov, Ph. Burton). Therefore, in the future, a cursory consideration of the connection between syntactic expression and lexical semantics will be promising for revealing the expression of syntactic structures of the discourse of online advertising.

References

1. Areshenkova O. Yu. Communicative-pragmatic and stylistic parameters of the advertising text: dissertation... Ph.D. Kryvyi Rih, 2016. 230 p.
2. Aronson B., Zeff R. Advertising on the Internet. Second Edition. New York: Wiley Computer Publishing, 1999. 436 p.
3. Applegate Edd. Strategic copywriting: how to create effective advertising / Edd Applegate. Rowman & Littlefield Pub Inc., 2004. 253 ps.
4. Emotion in Advertising: Theoretical and Practical Explorations / Stuart J. Agres, Julie A. Edell, Tony M. Dubitsky (authors). Westport, Connecticut; London: Quorum Books, 1990. 383 p.
5. Ogilvy D. Ogilvy on Advertising. NY: Vintage Books, 2005. 468 p.

NOTEBOOK WITH A PRINTED BASE AS A MODERN DIDACTIC TOOL FOR ORGANIZING STUDENTS' COGNITIVE ACTIVITIES

Liliana Prokopenko,

candidate of philological sciences,

Associate Professor of the Department of Ukrainian Philology
and teaching methods of professional disciplines

Southern Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushinsky

Statement of the problem. The creation of an informational and educational environment, which includes various didactic tools in both printed and electronic form, is one of the main directions of the teacher's activity and a condition for the successful organization of the student's educational and cognitive activities. The creation by the teacher of his own educational and methodological manuals for the educational discipline (or professional module) allows to optimize the work of students in classes of various types (lectures, practical classes, seminars, etc.), in particular: to be able to logically present the material, to track cause-and-effect relationships subject; to form the basis of knowledge for the next transition from educational and cognitive and educational and practical activities to professional activities; implement the principle of anticipatory learning; implement own experience, pedagogical style, which has been tested and positively proven itself, and author's methods [5].

One of such subject-symbolic teaching aids, which has recently received general recognition among teachers and students, is a workbook with a printed base. As noted by A. M. Likarchuk [3], such a study guide ensures the implementation of a personally oriented and competent approach to student learning and contributes to the formation of educational and cognitive and general intellectual skills, which, in particular, emphasizes the relevance of the discussed topic.

Analysis of recent research and publications. The issue of creating and using workbooks in the educational process was studied by such researchers as N. E. Erganova, A. M. Likarchuk, L. I. Nechvolod, O. A. Nilson, N. G. Preobrazhenska, O. A. Pryvalova, I. E. Unt. The idea of using workbooks, according to I. G. Mayorova [4], is not new in teaching methods. They were periodically developed from separate educational subjects, used sporadically in classes in general education and vocational schools, and then forgotten for many years. Currently, general socio-economic transformations affecting the field of education have caused, in particular, the active development of modern workbooks based on the principles of individualization and dialogization of education.

The purpose of the article is to analyze the didactic features of the content and structure of printed workbooks as modern teaching aids.

Presentation of the main material. In the scientific and methodical literature, the modern textbook is interpreted as a system-forming element of an open informational educational environment, which provides the possibility of changing traditional linear

learning to non-linear, combining different forms and means of learning, etc. Creating and working with such educational publications requires authors to take a completely new approach to the construction of both the content of the educational material and the learning process, therefore it is an effective tool of the educational process from the point of view of scientific, pedagogical, didactic and methodical requirements.

A whole constellation of researchers-pedagogues believe that a workbook with a printed base is a completely new variant of a teaching aid that meets the requirements of a modern didactic tool, and whose appearance in higher education is desirable and promising [3]. For the most part, such a didactic tool is a certain "symbiosis" of working materials for course topics, practical work and tasks for students' independent classroom and extracurricular work. The purpose of the workbook is to activate the educational and cognitive activity of students and ensure the post-operational formation of mental processes. In the State Standard of Ukraine 3017:2015 "Information and documentation. Edition. The main types. Terms and Definition of Concepts" workbooks have the following characteristics: an educational publication that contains special didactic material and promotes the student's independent work while mastering the subject [1]. Scientists (S. Samykina, I. Upatova) emphasize that in order to create workbooks, it is necessary to observe such conditions as: a combination of verbal and visual information; differentiation and individualization of tasks; focus on the development of general education skills; taking into account psychophysical differences between students [8].

According to I. G. Mayorova, the meaningful content of the workbook can consist of:

- organizational and motivational block (topic, expected results);
- block of assimilation of theoretical provisions (presented in the form of structural and logical diagrams, systematized or comparative tables, reference abstracts, reference signals, models, graphs, etc.);
- block of acquiring skills and abilities (tasks, exercises and tasks of various types and levels of complexity, including heuristic and creative);
- block of control and correction of knowledge and skills (control questions and (or) tests);
- a block of additional materials (list of questions for the exam, criteria for evaluating educational achievements in the discipline, subject of works whose works, etc.) [4, p. 12–15].
- At the same time, the compositional construction of the workbook can change, which is due to: the author's intention, the content of the subject being studied; the nature of managing students' cognitive activity; conditions of study; initial level of preparation and age characteristics of students; creative abilities of the teacher, etc. [6].

The analysis of studies devoted to the mentioned problem shows that in educational practice, workbooks are distinguished by purpose. In higher education, separate workbooks are used for lectures, practical (graphic) work, laboratory work, independent work, control and creative work, as well as multi-functional workbooks (workbooks for several types of work) [4; 8].

The technology of working with a workbook during lectures determines the specificity of the organization of students' educational and cognitive activities. Most researchers see the purpose of using workbooks for lectures as helping the student master a large amount of educational and scientific information, which determines their task:

- 1) preliminary familiarization with the issues of the lecture;
- 2) familiarization with the main concepts and definitions that are considered in the lecture;
- 3) synchronous lecture notes; (manual) in asynchronous mode [7].

To implement these tasks, a workbook for lectures can have the following structure: topic of the lecture; lecture plan or a list of the main theoretical and applied problems of the lecture, key words; section for notes, which can contain complex illustrations, diagrams, tables, reference information; places for supplementing the synopsis when working with recommended literature; section for answers to questions asked at lectures; a place to perform exercises to consolidate lecture material; glossary (dictionary of basic terms and concepts). Thus, the use of workbooks in lectures (including the use of electronic presentations) contributes to the consolidation of new knowledge, develops creative thinking, activates the work in lecture classes, leads them to a critical analysis of the received information. At the same time, the workbook should be used in the lecture as an additional tool, and not as the main channel of pedagogical communication, that is, the student's educational activity in the lecture should not be limited only to filling out the pages of the workbook.

Conclusions. Therefore, the implementation of workbooks with a printed basis at various stages of training can contribute to solving the problem of the formation of professional competence of future specialists. The workbook as an innovative component of the system of teaching aids is designed to equip students and teachers with rational methods of working with educational material. The main advantages of the workbook are obvious - it is the most mobile genre of educational literature, an open system that provides for constant content and methodical enrichment and renewal. The general requirements for creating a workbook are taking into account the psychological and pedagogical regularities of the organization of the educational process, the content of the educational material, the processes of forming the subject, general educational and intellectual skills of students. In general, increasing the effectiveness of education through the use of workbooks in the educational process is achieved under conditions of active involvement of students in cognitive activities, immersion in the process of perception, awareness, interpretation and analysis of information, formulation of assumptions and conclusions, checking the results of their work with an emphasis on interactivity.

References

1. Information and documentation. Edition. The main types. Terms and definitions: DSTU 3017:2015. Effective from 2016. 01-01. Kyiv, 1995.

2. Kvitko E. A. Methodical recommendations for the development of a working notebook for a discipline (professional module): methodological recommendations for teachers. Korkino, GBPOU "KGST", 2018.

3. Likarchuk A. M. Educational tasks in notebooks with a printed base. Pedagogy and psychology of professional education. 2001. No. 4. P. 11–18.

4. Mayorova I. G. Definition and classification of workbooks. Herald of postgraduate education. 2011. No. 4 (17). P. 78–85

5. Musienko V. M. Pedagogical aspects of teaching disciplines in higher education with the involvement of interactive technologies. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsna_vet_2014_1_61.

6. Mys E. A. How to write methodological materials for students. Methodological recommendations for teachers. URL: <http://nsportal.ru/>. – 19.12.2013.

7. Ryzhenko S. S. About the experience of using multimedia technologies in the educational process (in universities). URL: <http://lineyka.inf.ua/articles/001/>.

8. Upatova I.P. Workbooks as a means and method of increasing the effectiveness of the educational process in universities. Scientific notes of the department of pedagogy. 2011. Issue 26. P. 163–170.

SOCIAL AND REHABILITATION SERVICES FOR CHILDREN WITH DISABILITIES IN UKRAINE

Slozanska Hanna Ivanivna

Doctor in Social Work, PhD in Education, Professor
Head of Special and Inclusive Department
Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University

Horishna Nadiia Muroslavivna

PhD in Education, Associate Professor
Special and Inclusive Department
Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University

Petrochko Zhanna Vasylivna,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work
Boris Grinchenko Kyiv Metropolitan University

The Russian-Ukrainian war has drastically altered the lives of millions in Ukraine. The intense hostilities have forced countless people to flee their homes, becoming either internally displaced persons or refugees. Many towns have suffered extensive damage, with some communities entirely destroyed, displacing hundreds of thousands of families. More than a million Ukrainians have joined the military in defense of their country. The war has led to a tragic loss of life among both civilians and military personnel, as well as a dramatic rise in the number of disabled individuals. Between February and December 2022 alone, over 45,000 Ukrainians acquired disabilities – a number 3.5 times higher than in pre-war 2021. According to the Ministry of Veterans Affairs, more than 68,000 service members have received the status of persons with disabilities due to injuries sustained in the conflict. Civilian disability numbers have also risen, making the development of social rehabilitation services for people with disabilities a critical need. Especially children suffer during the war, among whom the number of children with disabilities is steadily increasing.

The issues of care, upbringing, development, and social support for children with disabilities are explored by researchers across multiple scientific disciplines. In recent publications, M. Leholetov, T. Lyakh, and S. Sapiga present a structured approach for parents or legal guardians on how to enroll a child with special educational needs in inclusive classes or groups. They analyze key principles of collaborative interaction between social pedagogues and parents and offer guidance on supporting children in inclusive environments.

Recent studies on socialization, social rehabilitation, and the provision of social services for people with disabilities – particularly children and their families within local communities – also deserve attention. For example, Zh. Petrochko and T. Spirina (2021) provide a comprehensive summary of the core aspects of social rehabilitation;

T. Kochubey and N. Levchenko (2021) substantiate the primary approaches to establishing a barrier-free environment for people with disabilities; and O. Stolyaruk (2020) underscores the importance of ensuring access to services for families raising children with disabilities.

The actions and specific features of providing social services are geared towards preventing, overcoming, or mitigating the impact of challenging life circumstances for individuals. S. Sapiga and L. Ostrolutska (2023) focused particularly on families affected by these circumstances, outlining the categories of individuals with disabilities who qualify for services, the necessary conditions, and the organization of such services. They identified essential areas of focus for social workers to help individuals with disabilities navigate difficult situations related to their conditions.

In their analysis, the researchers emphasize: “Social services play a crucial role in promoting the inclusion of individuals with disabilities into community life, enabling them to lead independent lives. Key objectives of these services include improving the quality of life and health of people with disabilities, supporting their development in various life domains, and promoting the normalization of family functioning for households that include individuals with disabilities” (Sapiga, Ostrolutska, 2023).

R. Gorchynskyi, T. Lyakh, and V. Petrovych (2022) explored the role of home-based social care as a mechanism for deinstitutionalizing social support, examining its practical applications. Additionally, the challenges involved in establishing and developing this service are investigated by Zh. Petrochko, G. Slozanska, N. Horishna, and O. Stolaryk (2023). However, there remains a lack of sufficient research on modern social services specifically tailored for children with disabilities and their families, particularly those aimed at individual social rehabilitation.

Over the years, a structured approach has developed for organizing activities and events for children with disabilities across various institutions and facilities. These activities include therapeutic physical education, corrective and developmental classes, inclusive theater studios, consultations with specialized experts, integrated day care groups, educational sessions, and mutual support groups for parents. Combined in various ways, these activities form the foundation of social services for children with disabilities and their families.

To address the goals of this study, we highlight the following essential social rehabilitation services available for children with disabilities and their families: early intervention, inpatient care, home care, supported accommodation, social rehabilitation for children with intellectual and mental disabilities, assistance during inclusive education, sign language interpretation, social and daily living orientation, day care, rental of rehabilitation equipment, transport services, personal assistant services, and family-based placement for orphans and children deprived of parental care.

These services are being gradually implemented and expanded in Ukraine. However, progress is often hindered by various obstacles and challenges. Insights shared by specialists during interviews and discussions within the framework of this research helped form a comprehensive view of the primary issues and future prospects for these services.

Summarizing the above, we can state that in modern conditions, the problem of developing socio-pedagogical services for children with disabilities and their parents is becoming acutely relevant. In our opinion, the main difficulties of providing social rehabilitation services in the territorial community are: inadequate level of interdisciplinary interaction, exchange of information about social rehabilitation services available in the community, lack of similar cooperation between territorial communities, regions; unavailability of services for all children with disabilities; insufficient level of professional competence of specialists or their professional burnout; low quality of services currently provided in small territorial communities cities, towns, villages; insufficient period of rehabilitation; unformed culture of parents applying for social rehabilitation services, parents' unwillingness to actively participate in the child's rehabilitation, etc. Actions to improve the quality of such services, their optimization and successful implementation may be: ensuring by community leaders and child protection entities the availability of social rehabilitation services for all children and families in the territorial community who need them, in accordance with the needs of service recipients; monitoring the timeliness, duration and quality of the rehabilitation process; focusing attention on professional rehabilitation activities in the life environment of the child and his family; development of a complex, integrated approach to the provision of social rehabilitation services; increasing the competence of parents and specialists on various issues of rehabilitation child; strengthening of social partnership, development of fundraising for wider implementation of social rehabilitation services; deployment of information campaigns regarding the importance, availability and development prospects of social rehabilitation services for children with disabilities and their parents, etc. Prospects for further research are the study of optimal algorithms for the introduction of social rehabilitation services from the perspective of an integrated approach, social ordering and deinstitutionalization of services.

References

1. Горчинський Р., Лях Т., Петрович В. Соціальна послуга догляду вдома як інструмент деінституалізації соціального обслуговування. *Ввічливість. Humanitas*. 2022. № 5. С. 13–19. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.2>
2. Кочубей Т. Д., Левченко Н. В. Загальні засади створення безбар'єрного середовища для людей з інвалідністю. *Social Work and Education*. 2021. № 8(2). С. 204–214.
3. Петрочко Ж., Слосанська Г., Горішна Н., Столярик О. Виклики створення і розвитку соціальної послуги денного догляду дітей з інвалідністю. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 5. С. 67–77. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.5.10>
4. Петрочко Ж., Спіріна Т. Соціальна реабілітація. *Енциклопедія освіти : енциклопедія / ред. В. Кремень. 2-ге вид. Київ, 2021. С. 942–943.*
5. Петрочко, Ж. В. (2024). Труднощі надання соціально-реабілітаційних послуг дітям з інвалідністю та їхнім батькам у територіальній громаді та шляхи їх подолання. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 2(77), 267-273.
6. Сапіга С., Остролицька Л. Особливості надання соціальних послуг людям

з інвалідністю. Ввічливість. Humanitas. 2023. № 3. С. 115–123. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.14>

7. Слосанська Г. І., Скочко М. Розвиток соціально-реабілітаційних послуг в Україні у воєнний та повоєнний період. *Рекомендовано до видання Вченою радою Національного університету «Запорізька політехніка» (Протокол № 3 від 06.11. 2023 р.)*, 2023. 146.

8. Столярник О. Доступність послуг для сімей, які виховують дітей з аутизмом, як мета соціальної роботи. Social Work and Education. 2020. Вип. 7. № 3. С. 289–303. DOI: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.20.3.4>

ГОЛОВНІ ФАКТОРИ, ЩО ДОЗВОЛЯЮТЬ ПЕДАГОГУ РОЗВИВАТИ КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Булгару Наталія Борисівна

старший викладач кафедри лінгводидактики та іноземних мов
Державний університет інтелектуальних технологій і зв'язку

Басараба Ангеліна Олександрівна

студент
Південноукраїнський національний педагогічний університет імені
К. Д. Ушинського

Мельник Дмитро Вікторович

студент
Державний університет інтелектуальних технологій і зв'язку

Проблеми вивчення та викладання англійської мови досі не втрачають своєї актуальності, починаючи з таких вчених-психологів, як Н.І. Жінкін, Б.В. Беляєв, В.А. Артемов, А.А. Леонт'єв та ін., закінчуючи сучасними дослідженнями в галузі психології, лінгвістики та лінгводидактики.

Студенти, які вивчають англійську мову, часто можуть мати обмежені мовні навички, але вони приходять до аудиторії, наповненої творчим потенціалом. Створюючи середовище в аудиторії, в якому розвиток творчості та творчості заохочується з самого початку, ефективність вивчення англійської мови значно покращується. Завдяки інтеграції творчого мислення в уроки іноземної мови студенти розвивають відповідні когнітивні навички, такі як спостереження, опитування, порівняння, опозиція, уява та прогнозування, необхідне їм у всіх навчальних сферах та в реальному житті. Вони також розвивають метакогнітивні навички: вміння критично оцінювати власні результати навчання. Прикладаючи основи для розвитку творчого мислення на уроках англійської мови, необхідно враховувати ряд загальних факторів:

1) творчість не відбувається у вакуумі. Завжди є щось, що стимулює та підсилює формування нестандартного мислення учнів, наприклад, ідеї, малюнок, тексту, історії, об'єкта, запитання чи проблеми чи певної комбінації;

2) творче мислення бере свій початок у емоційній залученні учнів до діяльності. Це призводить до стану "поток" (повне об'єднання з вашим бізнесом, придбання ним, коли ви не відчуваєте часу, самі, коли замість втоми спостерігається постійний сплеск енергії);

3) креативне мислення передбачає здатність вільно та спонтанно грати з ідеями. У той же час він включає дисципліноване мислення, цікавість та увагу до деталей та зусиль. Все це повинно підтримувати розробку конкретних стратегій та навичок.

Під час викладання англійської мови важливо дати можливість розвитку творчості, а саме планування та організації пари таким чином, щоб систематично озброїти студентів з навичками та стратегіями, які їм потрібно для досягнення творчого результату стосовно досліджуваної теми та їх поточний рівень мови. Це можна висловити через лист, акторську майстерність, музику, мистецтво, мультимедіа чи будь-яку їх поєднання, і результати можуть приймати різноманітні форми, такі як вірші, загадки, історії, ролі-ігри, плакати, картини, відеоролики або мультимедійні презентації.

Розглянемо основи творчості, тобто ряд загальних факторів, які дозволяють вчителю розвивати творчість в аудиторії незалежно від віку та рівня навчання, а також, чи використовуєте ви підручник та цифрові ресурси чи не використовуєте технології зовсім.

1. Формування позитивної самооцінки

Створення позитивної самооцінки учнів через визнання їх індивідуальних переваг, оцінюючи їх внесок у навчальний процес, повагу до розбіжностей у поглядах та створенні аудиторської спільноти, в якій співпраця та взаємодія є нормою, вчитель швидше буде залучати учнів до вільного та гнучкого мислення, готовності ризикувати, що характеризують творчість.

2. Проява креативності у педагога

Для того, щоб захопити учнів по-новому подивитися на речі, досліджувати та придумати оригінальні рішення проблеми, сам вчитель застосовує творчу поїздку до навчальної діяльності та методів її організації. Вчитель може придумати творчі способи ефективного управління своєю діяльністю, наприклад, сигналом уваги (дзвоник, спеціальний жест тощо). Інші приклади творчих ідей для управління поведінкою включають систему жовтих та червоних карт, як у футболі. Також корисно мати прості, креативні ідеї, які не потребують спеціальної підготовки та матеріалів, і використовувати їх для відновлення робочого настрою або як теплового, повторення або заключного етапу уроку.

3. Надання студентам вибору

Маючи вибір, студенти вчаться брати на себе відповідальність за свої рішення, розвивати незалежність та здатність контролювати свою підготовку. Це призводить до почуття "участі" та бажання докласти додаткових зусиль для створення творчої роботи. Ситуація з вибором робить навчання особистості та незабутньою. Ви можете запропонувати студентам приймати рішення на різних рівнях: від маленьких (з ким працювати) до більш серйозних, таких як вибір тем для навчання. Вибір також може бути потужним інструментом управління поведінкою.

4. Ефективне використання питань

Технологія використання питань для зачарування учнів та заохочення їх творчо мислити, надзвичайно важлива для кожного вчителя.

Підсумовуючи вищезазначене, ми можемо зробити висновок, що творчість будь-якого індивіда складається з взаємодії трьох компонентів: комунікативної компетентності, здатності мислити творчо та мотивацією. Здатність творчо

мислити визначає гнучкість та винахідливість у пошуку рішення цієї конкретної проблеми, що стоїть перед студентом.

Список літератури

1. Artelt, C., Schiefele, U. Et Schneider, W. Predictors of reading literacy. *European Journal of the Psychology of Education*, 2001. Vol. 16 (3), pp.363–383. URL: https://www.researchgate.net/publication/225813288_Predictors_of_reading_literacy
2. Dietrich I. *Handbuch Freinet-Pädagogik: eine praxisbezogene Einführung*. Weinheim. Basel. 1995. 230 p.
3. Independent Learning: Literature Review. *London: Department for Children, Schools and Families Research Report*. 051, 2008. 72p.
4. Kupers E., van Dijk M. Creativity in interaction: the dynamics of teacher-student interactions during a musical composition task. *Thinking Skills and Creativity*. 2020. Vol. 36. URL: <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2020.100648>

УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ ДОСЛІДЖЕННЯ ОБСТАВИН РОЗВИТКУ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ МУЗИКАНТА

Галина Олексіївна Нагорна,
доктор педагогічних наук,
професор кафедри соціальної педагогіки і психології,
професор кафедри теорії музики та композиції,
Одеська національна музична академія
імені А. В. Нежданової

Дослідження професійного мислення у майбутніх музикантів показує, що здобувачі ОС «Магістр» найчастіше виражають одним і тим же поняттям явища, факти, які властиві іншим явищам, фактам розвитку музичного мистецтва. Причому два різних об'єкти, вони позначають одним і тим же терміном. Таке становище пояснюється тим, що учасник дослідно-експериментальної роботи неспроможний розрізнати достовірні та ймовірні явища, факти, обставини, які представлені у критичних і творчих професійних ідеях особистості. Наприклад, у ході дискусії, характеризуючи будь-який наслідок, що відбувся у процесі взаємодії з предметами музично-теоретичного дослідження, респонденти не звертають уваги на те що, крім названих причин, цей наслідок може бути викликаний іншими причинами.

В ході управління процесом дослідження обставин розвитку музичного мистецтва велика увага приділяється не тільки знаходженню відношень між явищами, фактами, що зумовлюють дані обставини, але й встановленню характеру відношень між ними, який полягає у їх узгодженості, протиставленості або суперечливості. Причому каузальність, тобто причинна зумовленість ідей, що виражають ці відношення, неоднозначна і тому складна.

Важливим завданням, яке ставиться перед майбутніми музикантами, є розуміння неоднозначності досліджуваної складної обставини. З цією метою респонденти повинні «побачити» її у простоті, іншими словами, уявити складне у простому, або осмислити просте у складному. Таким чином, наступність цілісного процесу музично-теоретичного дослідження полягає у постійному взаємопереході складного у просте і простого у складне.

Поставлене завдання вирішується на заняттях спецкурсу «Методологія і технологія музичного мислення особистості». Наприклад, учасники дослідно-експериментальної роботи осмислюють складну обставину у простих фактах (причин і наслідку), що створюють її неоднозначну загальність, так само як і здійснюють дослідження цих простих фактів через дану складну обставину, виражену сукупною ідеєю, яка містить відношення «причини-наслідок».

З огляду на сказане можна констатувати, що у процесі управління дослідженням складних обставин розвитку музичного мистецтва, здобувачі

реалізують принцип єдності простого і складного, здійснюють пізнання складного через просте і простого через складне. На основі «бачення» складної обставини через прості факти розкривається не тільки її неоднозначна загальність, виражена в двозначності її змісту, але й двоякість самої неоднозначності, яка виражається у відсутності і наявності причинно-наслідкових відношень між фактами як способами функціонування цієї обставини.

О. М. П'ятигорський, досліджуючи поняття «стан», розкриває «двоїстість» споглядання і спостереження, які, на думку автора, можуть виступати і як дія, і як стан розуму (1). У зв'язку з цим стан розуму протиставляється мисленню як стан, тобто як певний стан речей, що під час спостереження не змінюється, залишається тим самим і якому властива статичність, на відміну від мислення, що стає іншим (1).

Результати дослідно-експериментальної роботи показали, що рівень сформованості професійного мислення у майбутніх музикантів був тим вищим, чим більш узгодженими і доречними були, знайдені або творчо створені ними, відношення між способами функціонування предметів музично-теоретичного дослідження.

Список літератури

1. Piatigorsky Alexander. Thinking and observation Four lectures on observational philosophy (Manuscript).

URL: <https://alexanderpiatigorsky.com/texts/books/philosophical-and-buddhologist-books/thinking-and-observation/>.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЛОГОКОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ, ЯКІ МАЮТЬ ТИМЧАСОВИЙ ПРИХИСТОК У НІМЕЧЧИНІ

Гребенікова Єлизавета Ігорівна
Здобувачка магістерського рівня освіти
Спеціальність 016 логопедія
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С.Сковороди

Актуальність надання логопедичної допомоги дітям-біженцям із порушеннями мовлення в Німеччині зросла в умовах вимушеної міграції та культурної адаптації. За даними статистики кількість українців у Німеччині з березня 2022 року зросла з 138 тисяч осіб до 1,15 млн до жовтня 2023 року [1]. Із загального числа біженців більшу частину становлять жінки та діти, які тимчасово перебувають за межами України, стикаються з труднощами подвійного характеру: необхідністю коригувати мовленнєві порушення рідною мовою та оволодівати новою, зокрема німецькою, для соціальної інтеграції. Усі діти, які опинилися в умовах вимушеної міграції та інтеграції в іноземному середовищі стикнулися з проблемою білінгвізму. Розуміючи необхідність відкоригування мовленнєвих порушень у рідній мові до початку вивчення іноземних мов виникає необхідність дослідження організації логокорекційної роботи в умовах тимчасового прихистку в Німеччині та надбаної двомовності дітей.

У вітчизняній науково-педагогічній думці проблеми організації логокорекційної роботи присвячували дослідження О. Гопіченко, В. Гладуш, В. Золотоверх, С. Корнєв, Л. Рибченко. У Німеччині цю проблему досліджували А. Kussman, А. Merz, L. Wortmann та E. Freshes. У контексті проблеми організації логокорекційної роботи з дітьми з порушеннями мовлення, які мають тимчасовий прихисток у Німеччині досліджень нами не виявлено, що й обумовлює науковий інтерес.

Метою статті є спроба проаналізувати організацію логокорекційної роботи з дітьми з порушеннями мовлення, які мають тимчасовий прихисток у Німеччині з акцентом на співпрацю українських та німецьких фахівців. Підходи мають урахувати психологічні, культурні та мовленнєві особливості дітей із досвідом вимушеної міграції, що допоможе не лише подолати мовленнєві бар'єри, але й сприятиме успішній соціалізації.

Слід зазначити, що аналіз науково-педагогічних джерел свідчить, що логопедична робота з дітьми, які тимчасово перебувають у Німеччині, повинна базуватися на адаптованих методиках. Однією з таких методик є використання двомовних тестів, наприклад, LITMUS-SRT, який зарекомендував себе у визначенні мовленнєвих потреб дітей із міграційним досвідом[2]. За дослідженнями науковців, двомовний підхід у тестуванні дозволяє точніше

виявити проблеми в морфолого-синтаксичній компетенції дітей-біженців, що забезпечує глибше розуміння особливостей їхнього розвитку. Дослідники зауважують, що повне засвоєння мови для дітей із нормотиповим розвитком рідного мовлення потребує щонайменше 24 місяці, а для ефективної адаптації дітей із порушеннями мовлення важливим є створення умов для розвитку їхніх двомовних навичок та потребує кропіткої корекційної роботи більш тривалого періоду [2].

У логокорекційній роботі з дітьми, які мають порушення мовлення, особливо важливо враховувати психоемоційний стан, адже вимушене переселення є серйозним стресом, що може ускладнювати мовленнєву адаптацію. Велика кількість дітей зазнала серйозних моральних ушкоджень через вимушений переїзд, знаходження в реаліях воєнного стану або перебування на окупованих територіях. Також стресу дітям додає той факт, що більшість дітей знаходяться тут без батьківської підтримки, бо виїхали тільки жінки та діти – порушений сталий сімейний устрій. У деяких випадках діти зазнали посттравматичного стресового розладу. Усі діти є травмованими в тому чи тому разі, але цей стан значно погіршує ефективність логокорекційної роботи. В умовах Німеччини дітям часто надається психологічна підтримка в спеціальних центрах для біженців, таких, як ті, що створені за ініціативою ЮНІСЕФ та федерального уряду [3]. У цих центрах забезпечена присутність дитячих психологів, які працюють над стабілізацією емоційного стану, а також адаптаційних педагогів, що сприяє гармонійному входженню дітей у нове суспільне середовище.

Діти з порушеннями мовлення з числа українських біженців стикаються з проблемою адаптації до нової мови, що часто поєднується з необхідністю мовленнєвої корекції українською. Це вимагає поєднання традиційних логопедичних методів із новітніми мультимедійними засобами, що допомагають підтримати розвиток двомовності. Використання ігор та інтерактивних платформ у логокорекційній роботі, розроблених німецькими фахівцями, створює додаткові можливості для занурення дитини в нове мовне середовище без втрати рідної мови [4].

Варто наголосити, що ефективна організація логокорекційної роботи можлива лише за умови співпраці між спеціалістами двох країн. Важливу роль відіграє обмін досвідом та інтеграція методик: адаптація підходів українських логопедів до стандартів німецької системи освіти та використання мультимедійних ресурсів, які активно застосовуються в німецьких школах. У Німеччині логопед є більше лікарем, ніж учителем, а витрати на постути німецького логопеда покриває медичне страхування. Крім того, залучення батьків у процес логокорекції є вирішальним фактором, оскільки вони можуть підтримати навчання дітей, забезпечуючи регулярне виконання вправ вдома [5].

Регулярний моніторинг прогресу дитини є необхідним для своєчасної адаптації логокорекційної програми. Німецькі дослідження, зокрема проєкти на основі LITMUS, показують, що застосування технологічних засобів для відстеження успіхів у мовленнєвому розвитку є ефективним інструментом

оцінювання прогресу, який можна використовувати для спрямування подальших дій логопеда. Цей підхід дозволяє точно визначити, які методи є найбільш дієвими для конкретної дитини [6].

Організація логокорекційної роботи з дітьми-біженцями, які мають порушення мовлення, є багатогранним процесом, що вимагає врахування їхньої мовної, культурної та емоційної специфіки. Завдяки тісній співпраці українських та німецьких фахівців, адаптації методик і використанню сучасних технологій, діти отримують можливість успішно адаптуватися та інтегруватися в нове суспільство. Ураховуючи всі чинники, які направлені на сприяння в подоланні мовленнєвих порушень дітьми, ми маємо детально аналізувати логокорекційну роботу та покращувати її ефективність. Ця наукова розвідка не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Серед перспектив вбачаємо більш глибоке вивчення проблематики та вдосконалення адаптаційних методик організації логокорекційної роботи з дітьми з порушеннями мовлення в умовах вимушеної еміграції.

Список літератури

1. Кількість українських біженців у Німеччині майже не зросла протягом 2023 року. 2024. <http://www.ukrinform.ua/rubrik-society/3807683-kilkist-ukrsinskih-bizenciv-u-nimeccini-majze-nr-zrosla-protagom-2023-roku.html>
2. Language Assessment of Bilingual Arabic-German Heritage and Refugee Children: Comparing Performance on LITMUS Repetition Tasks. M. M. Brown & A. Kohut (Eds.), BUCLD 44: April 2020. <https://www.ligref.com/buclid/44/BUCLD44-01.pdf>
3. Speech disorders and music therapy. 2024. <https://confidence.net.ua/en/useful-and-interesting/speech-disorders-and-music-therapy/>
4. A.Helping children arriving from Ukraine to manage their relations with people in the new context. 2023. <https://rm.coe.int/nine-new-tools-language-support-for-children-arriving-from-ukraine-/1680a63113>
5. Інклюзія в дії: стратегії впровадження в Укаїні та світі. 2023. <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/25424/1/Gomenuk.pdf>
6. Carly Fox Automated Progress-Monitoring for Literate Language Use in Narrative Assessment (LLUNA). 2022. <https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2022.894478/full>

ДЕФІНІЦІ ПОНЯТТЯ «ГРАМАТИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ» У НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Грицай Єлизавета Олегівна,
магістрантка спеціальності Середня освіта
(Українська мова і література. Англійська мова)
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

Навчальна діяльність учнів старших класів має на меті удосконалення їхніх компетентностей, що сприяє інтелектуальному, духовно-моральному та культурному розвитку особистості. Це формує здатність конструктивно та ефективно реагувати на потреби сучасного суспільства. Сьогодні особлива увага приділяється формуванню ключових і предметних компетентностей учнів, що забезпечує їхнє ефективне спілкування.

Запровадження ключових компетентностей в освітню систему України ґрунтувалося на численних дослідженнях іноземних науковців і сприяло появі нових робіт українських авторів. Різні аспекти компетентнісного підходу активно розробляють сучасні вітчизняні та зарубіжні вчені: Н. Бібік, Н. Голуб, Т. Горохова, І. Єрмаков, Т. Кушнір, Л. Мамчур, Л. Овсієнко, Н. Остапенко, М. Пентилюк, О. Полінок, О. Савченко, С. Сисоєва, В. Ткаченко, А. Хуторський та ін.

Компетентнісний підхід до навчання української мови на сучасному етапі розвитку освіти стає все більш важливим для суспільства. Курс української мови в загальноосвітніх навчальних закладах є комунікативно орієнтованим, зосередженим на розвитку граматичної компетентності та навичок вільного, доцільного використання мови в усіх сферах мовленнєвої діяльності. Граматична компетентність є важливим аспектом підготовки учнів, які повинні стати носіями взірцевої мови.

Зауважимо, що сьогодні компетентнісний підхід набув особливої популярності і став основоположним у навчанні української мови учнів старших класів. У державних нормативно-правових документах, зокрема в Законі України «Про освіту» (2002), Національній доктрині розвитку освіти в Україні в XXI столітті (2002), Державному стандарті (2011), концепції «Нової української школи» (2016), Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти, наголошується на необхідності формування ключових компетентностей учнів у загальноосвітніх навчальних закладах.

Аналіз наукової літератури виявив різні підходи до потрактування сутності понять «компетенція», «компетентність», «граматична компетентність».

У сучасній довідковій літературі поняття «компетентність» (від лат. *competens* (*competentis*) – належний, відповідний) трактується як: «авторитетність, обізнаність; володіння компетенцією» [9, с. 541]; «поінформованість, обізнаність, авторитетність» [1, с. 560]. Оскільки укладачі Словника української мови в 11-и томах розглядають компетентність як

«властивість за значенням *компетентний*» [10, с. 250], проаналізуємо тлумачення поняття «компетентний». Компетентний визначається як: «1. Який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий. // Який ґрунтується на знанні; кваліфікований. 2. Який має певні повноваження; повноправний, повновладний» [10, с. 250].

Компетенція у довідковій літературі розглядається як: коло повноважень якоїсь організації, установи чи посадової особи; проблема, про яку в кого-небудь багато інформації, що дає йому змогу фахово її розв'язати; добра обізнаність із чим-небудь [1, с. 560; 9, с. 541; 10, с. 250]. Таким чином, у науці виокремилися два підходи до розуміння співвідношення між поняттями «компетентність» та «компетенція»: 1) обидва терміни вживаються як синоніми; 2) чітко розмежовуються ці поняття [6, с. 183]. Підтримуємо погляди тих вчених, які розділяють поняття «компетентність» і «компетенція», оскільки «означені поняття мають різношарову багатокомпонентну структуру та полісемантичне значення» [9, с. 146].

Термін «компетенція» (від лат. *competere* – досягати; відповідати, прагнути) як лінгвістичний термін був уведений у науковий обіг американським лінгвістом Н. Хомським, який розумів «комунікативну компетенцію як здібність, необхідну для виконання певної мовленнєвої діяльності рідною мовою» [цит. за 8].

Компетенція охоплює сукупність взаємопов'язаних якостей особи, таких як знання, уміння, навички та засоби діяльності, що стосуються певної сфери, а також процеси, необхідні для ефективною і продуктивною роботи. Компетентність, у свою чергу, являє собою набір особистісних рис індивіда, включаючи ціннісні орієнтації, знання, уміння, навички та здібності, які формуються на основі досвіду в значущій соціальній та особистісній сфері. Володіння відповідною компетенцією разом із особистісним ставленням до діяльності стає стійкою якістю особистості та мінімальним досвідом у цій галузі [8].

Поняття «компетентність» науковцями тлумачиться по-різному: 1) сукупність рис (характеристик) особистості, які дають змогу ефективно виконувати певну діяльність, спрямовану на розв'язання проблем у конкретній галузі. Вона відображає рівень володіння компетенцією і визначається здатністю спеціаліста вирішувати конкретні завдання, які ставляться перед ним; 2) здатність (уміння) ефективно діяти, ґрунтуючись на отримані знання; це загальна спроможність, що базується на знаннях, досвіді, цінностях та схильностях, набутих у процесі навчання; 3) специфічні здатності, що дозволяють ефективно розв'язувати характерні проблеми та завдання, що виникають у реальних життєвих ситуаціях; 4) сукупність компетенцій [8] тощо.

О. Савченко зазначає, що «компетентність – інтегрована здатність особистості, набута в процесі навчання. Вона охоплює знання, уміння й навички, досвід, цінності, ставлення, що можуть цілісно реалізуватись у процесі конкретної навчальної ситуації» [4, с.53].

У межах компетентнісного підходу граматичні явища аналізуються з погляду комунікації. Вони засвоюються не як ізольовані структури, а як інструменти для вираження конкретних думок, відносин і комунікативних цілей.

У Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти [3, с. 123] виділено шість елементів, що становлять мовну компетентність:

- лексична компетентність – знання й здатність використовувати мовний словниковий запас;

- граматична компетентність – знання й здатність користуватися граматичними ресурсами мови, такими як граматичні елементи (морфеми, основи та афікси, слова), категорії, класи (відмінювання дієслів, іменників, прикметників тощо), структури (складені і складні слова, фрази, речення); відношення тощо;

- семантична компетентність – здатність усвідомлювати й контролювати організацію змісту; охоплює лексичну, граматичну і прагматичну компетенції;

- фонологічна компетентність – знання й навички перцепції та продукції звукових одиниць мови (фонем), фонетичних ознак розрізнення фонем, фонетичної редуції, складу слів, речення;

- орфографічна компетентність – знання й навички перцепції та продукції символів, з яких складаються письмові тексти;

- орфоепічна компетентність – знання й навички літературної вимови.

Граматична компетентність у межах комунікативного підходу визначається як здатність розуміти та висловлювати думки в процесі спілкування, а також розпізнавати правильно побудовані синтаксичні конструкції, що відповідають принципам об'єднання лексичних елементів у змістовні фрази та речення [5].

Т. Кушнір розглядає граматичну компетентність як складник лінгвістичної (мовної) компетентності, яка «входить у структуру комунікативної компетентності» [5]. Тому для розвитку особистості важливо формувати граматичну компетентність, яка означає знання граматичних елементів мови та вміння використовувати їх у мовленні. Граматична компетентність — це внутрішні психічні процеси та володіння прихованими потенційними можливостями створення граматичних одиниць мови, оскільки мовна здатність є практичним проявом цієї компетентності. Вона пов'язана з індивідуальними особливостями мислення, постійними змінами мовної ситуації, реакцією співрозмовників, рівнем сформованості граматичних умінь і навичок, автоматизацією цих умінь, а також із особистісною мотивацією та суб'єктивними факторами, що залежать від досвіду людини [5]. Вибір слів для вираження певних думок, форма і місце їх висловлення залежить від рівня сформованості граматичної компетентності.

Т. Кушнір виділяє такі особливості граматичної компетентності, що полягають у: здатності не лише розуміти, але й виражати значення, створюючи та розпізнаючи фрази й речення, правильно оформлені відповідно до цих принципів (на відміну від механічного заучування); свідомому використанні граматичних форм української мови відповідно до правил і норм граматики, відчутті граматичних форм та наявності навичок корекції щодо їх правильного

вживання; внутрішньому, невербалізованому засвоєнні граматичної системи мови, що включає відтворення знань морфологічної та синтаксичної структури мови [5].

О. Полінок [7, с. 14] розглядає граматичну компетентність як складне утворення, що містить низку структурних компонентів: знання, уміння й навички, комунікативний досвід, ціннісний компонент, рефлексивний компонент.

Грамматичні знання, як зазначає О. Полінок, – це передусім відомості про стилістичні ресурси одиниць словотворчого, морфологічного та синтаксичного рівнів мовної системи й їх виражальні засоби; обізнаність зі стилістичною структурою сучасної української літературної мови. Це поглиблене розуміння поняття «текст» та розвиток навичок створення текстів різних стилів і жанрів. Крім того, граматичні знання сприяють повторенню, систематизації й розширенню набутих знань через призму практичної та функціональної стилістики, що забезпечує якісніше володіння мовою в різних комунікативних ситуаціях [7, с. 15].

Грамматичні навички – це здатність автоматично відтворювати з довготривалої пам'яті граматичні засоби, потрібні для спілкування. Грамматичні вміння, в свою чергу, означають здатність ефективно застосовувати ці навички та знання для розв'язання різноманітних комунікативних завдань.

До граматичних умінь і навичок О. Полінок відносить такі: «розпізнавати частини мови, виконувати морфологічний розбір їх, визначати, за якими ознаками виділяється і характеризується кожна з частин мови, усвідомлювати відмінність між самостійними і службовими словами, виявляти й аналізувати порушення морфологічних норм, додержуватися правил написання відмінкових закінчень відмінюваних частин мови, коментувати норми використання самостійних і службових частин мови та узгодження їх, покликаючись на правила та граматичні закономірності слововживання, добирати найбільш доцільні в конкретній ситуації спілкування граматичні одиниці» [7, с. 15–16].

Комунікативний досвід є важливою складовою розвитку та підготовки старшокласників до дорослого життя. У цьому віці учні активно взаємодіють із однолітками, вчителями та батьками, що сприяє формуванню їхніх комунікативних навичок. Старшокласники навчаються ефективно висловлювати свої думки, правильно будуючи речення, аргументувати позиції, влучно добираючи переконливі слова, слухати інших та співпрацювати в команді. Вони беруть участь у різних заходах, таких як дебати, наукові конференції, театральні постановки та проекти, що дозволяє розвивати креативність та вміння працювати в групі. Крім того, комунікативний досвід старшокласників також включає використання сучасних технологій, що відкриває нові можливості для спілкування, навчання та обміну інформацією. Соціальні мережі, онлайн-платформи та месенджери стають важливими інструментами у їхньому щоденному спілкуванні, проте важливо також усвідомлювати етикет та правила безпечного користування цими ресурсами. Комунікативний досвід передбачає

оволодіння низкою комунікативних стратегій і правил, звичаями або домовленостями щодо процесу спілкування тощо.

Ціннісний компонент граматичної компетентності сприяє розвитку моральних цінностей учнів, таких як гідність, любов, добро, справедливість, віра, надія, а також прагнення до самовдосконалення і самореалізації. Цей аспект граматичної компетентності включає також відповідальність за свої мовленнєві дії, адже кожне висловлення може мати значний вплив на інших. Розвиваючи ці цінності, учні вчаться не лише правильно формулювати свої думки, але й враховувати етичні аспекти спілкування. Це дозволяє їм ставитися до співрозмовників з повагою і чуйністю, формуючи позитивну атмосферу у спілкуванні. Важливо, що ціннісний компонент граматичної компетентності сприяє формуванню критичного мислення та емоційної зрілості. Старшокласники навчаються аналізувати свої висловлення, оцінювати їх наслідки, розуміти, як слова можуть впливати на стосунки з іншими людьми. Таким чином, цей компонент стає основою для їхнього соціального розвитку і формування здорової комунікаційної культури.

Рефлексійний компонент граматичної компетентності старшокласників охоплює здатність оцінювати і аналізувати власну мовленнєву поведінку, що є важливим елементом розвитку самосвідомості та критичного мислення. Учні вчаться виявляти та коригувати свої недоліки, а також розвивати навички самостійного навчання. Це передбачає не лише вміння усвідомлювати помилки, але й знаходити способи їх усунення, що сприяє глибшому розумінню граматичних правил та структур. Рефлексійний компонент допомагає учням систематизувати свої знання з граматики української мови і дозволяє їм більш впевнено використовувати ці знання на практиці. Старшокласники вчаться визначати, які аспекти граматики потребують глибшого вивчення, а також аналізувати, як граматичні правила впливають на зрозумілість та ефективність їхнього мовлення. Рефлексія допомагає усвідомити значення грамотності у мовленні, а також роль граматичних знань у досягненні успіху в спілкуванні та навчанні. Таким чином, рефлексійний компонент граматичної компетентності стає основою для постійного розвитку мовленнєвих навичок учнів, стимулюючи їх до активного навчання, самовдосконалення та свідомого підходу до використання української мови в різних комунікативних ситуаціях.

Формування граматичної компетентності здійснюється через опанування кожного рівня мовної системи з урахуванням різноманітності мовних одиниць та їх взаємозв'язків. Однак саме синтаксичний рівень надає найбільш сприятливі умови, оскільки мовні одиниці нижчих рівнів, такі як лексеми, морфеми та фразеологічні звороти, функціонують не самі по собі, а лише в контексті синтаксичних конструкцій, тобто в межах речень і текстів. Синтаксис виступає основою, що об'єднує всі інші елементи мовної системи, забезпечуючи їхню взаємодію та комунікативну ефективність. Тому саме через синтаксичні структури відбувається інтеграція різних аспектів граматичної компетентності, що сприяє більш повному засвоєнню мови.

Формування граматичної компетентності учнів у процесі вивчення синтаксису – це складний і багатоетапний процес, що включає ряд послідовних дій, таких як сприйняття, осмислення, узагальнення, закріплення, відтворення, редагування та створення нових граматичних конструкцій. Цей процес передбачає не лише засвоєння наявних знань, а й їх активне застосування на практиці, що забезпечує здатність учнів правильно будувати граматичні форми та синтаксичні структури. Опанування синтаксису також сприяє глибшому розумінню смислових зв'язків і значень мовних відрізків, що є ключовим для ефективного спілкування.

Важливо, що знання граматичних правил і вміння їх правильно застосовувати є основою граматичної компетентності, яку учні розвивають у ході навчання. Ця компетенція є невід'ємною частиною мовної діяльності та одним із головних умінь, необхідних для успішного володіння мовою. Вона не тільки забезпечує точність у вираженні думок, але й сприяє комунікативній ефективності, дозволяючи учням адекватно передавати й інтерпретувати інформацію в різних мовленнєвих ситуаціях.

Формування граматичної компетентності є однією з головних складових навчання рідної мови. Цей процес охоплює не лише засвоєння правил, але й розвиток умінь використовувати граматичні засоби для досягнення конкретних комунікативних цілей. Одним із важливих елементів граматичної компетентності є опанування порівняльних конструкцій, які відіграють значну роль у побудові смислових зв'язків між елементами тексту. Уміння правильно використовувати порівняльні конструкції не тільки сприяє точному та виразному формулюванню думок, але й дозволяє учням глибше розуміти значення висловленого.

Порівняльні конструкції є важливою складовою синтаксичної системи української мови. Вони дозволяють зіставляти предмети, явища, дії або якості, підкреслюючи подібності чи відмінності між ними. Такі конструкції часто використовуються для підсилення значення або для уточнення змісту висловлення.

Формування граматичної компетентності учнів під час вивчення порівняльних конструкцій є важливим елементом навчання української мови. Цей процес вимагає поєднання теоретичних знань, практичних вправ і творчих завдань, що дозволяють учням глибше засвоїти граматичні особливості порівняння. Використання інтерактивних методів навчання сприяє більш ефективному розвитку мовленнєвих умінь, необхідних для успішного комунікування в різних життєвих ситуаціях.

Таким чином, граматична компетентність – це сукупність знань про граматичні одиниці та засоби вираження граматичних категорій, а також умінь і навичок, що дозволяють будувати ефективну мовленнєву поведінку. Вона включає комунікативний досвід використання граматичних засобів та усвідомлення важливості мови як інструменту для формування особистості й культурних цінностей. Ця компетентність відображається не тільки в знанні

правил, але й у здатності адекватно застосовувати їх у реальних мовленнєвих ситуаціях.

Формування граматичної компетентності в процесі вивчення порівняльних конструкцій є одним із ключових і завершальних етапів, оскільки саме на цьому рівні учні вчаться оформлювати свої думки у вигляді структурованих речень та синтаксичних конструкцій. Цей процес передбачає не лише здатність правильно будувати речення, але й гнучко використовувати синтаксичні засоби для передачі різних змістових і емоційних відтінків. Вивчення порівняльних конструкцій допомагає учням інтегрувати всі граматичні знання, розвиваючи готовність до точного та ефективного вираження своїх думок відповідно до граматичних правил української мови.

Список літератури

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
2. Єрмаков І. Г. Структура життєвої компетентності: життєтворчі компетенції особистості. *Компетентісно спрямована освіта: перший досвід, порівняльні підходи, перспективи: матер. Всеукр. наук.-практ. конф.*, 28 квітня 2011 року. Київ: Київ. ін.-т сучасн. підр., 2011. С.20 – 25.
3. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / [наук. ред. укр. видання д-р пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва]. Київ : Ленвіт, 2003. 273 с.
4. Компетентнісний підхід до навчання української мови в основній школі: (матеріали кругл. столу). *Українська мова і література в школі*. 2012. № 4. С. 51 – 64.
5. Кушнір Т. І. Формування граматичної компетентності учнів 8 – 9 класів у процесі вивчення синтаксису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова). Київ, 2016. 294 с.
6. Педагогічна майстерність як система професійно-мистецьких компетентностей : Зб. матеріалів ІХ Міжнародних педагогічно-мистецьких читань пам'яті професора О.П. Рудницької / гол. ред. : І.А. Зязюн. Вип. 3 (7). Чернівці : Зелена Буковина, 2011. 640 с.
7. Полінок О. В. Формування граматичної компетентності учнів 10 класу з використанням методу проєктів у процесі навчання української мови. Дис. ... канд. пед. наук 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова). Київ, 2018. 253 с.
8. Рудь О.М. Комунікативна компетентність як складова педагогічної майстерності: сутність понять. *Розвиток особистісно професійної компетентності педагогічних працівників в умовах післядипломної освіти : колективна монографія* / За заг. ред. О.В. Зосименко, Г.Л. Єфремової. Суми : СОШПО, 2018. С. 95–111.
9. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень / Уклад. Л.О. Пустовіт та ін. Київ : Довіра, 2000. 1018 с.

10. Словник української мови: в 11-и томах / Ред. колегія: акад. І.К. Білодід (голова), А.А. Бурячок, П.П. Доленко та ін. Т. IV: І–М. Київ : Наукова думка, 1973. 840 с.

ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВІ ЯКОСТІ ЯК СКЛАДОВА ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОФІЦЕРА ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Жураковський Вадим Васильович,
аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ

Аналіз сучасних тенденцій у галузі вищої військової освіти свідчить про підвищення і зміну вимог як до рівня підготовки, так і до особистісних якостей майбутніх офіцерів Збройних Сил України. В умовах масштабних бойових дій на території України, особливої актуальності набуває проблема удосконалення вищої військової освіти, яка має забезпечити підготовку висококваліфікованих офіцерів Збройних Сил України, здатних усвідомлено та ефективно виконувати професійний обов'язок. У зв'язку з цим потребує вирішення проблема формування громадянської компетентності як складова професійної компетентності майбутніх офіцерів Збройних Сил України у процесі їх фахової підготовки.

Вирішення вказаної проблеми зумовлює необхідність уточнення змісту поняття «громадянська компетентність» та конкретизацію шляхів її розвитку в майбутніх офіцерів в освітньому середовищі вищого військового навчального закладу.

У нормативній та науковій літературі з військової педагогіки (М. Варій [3], О. Іллюк [4], С. Іщенко [5], М. Товма [8], В. Ягупов [9] та ін.) виділяють загальні і специфічні вимоги до особистості військового офіцера.

До загальних вимог відносять: розвинене почуття патріотизму, вірність військовій присязі, готовність виконувати свій військовий обов'язок, психічну стійкість, здатність до вольової саморегуляції поведінки в стресових ситуаціях, в умовах небезпеки і ризику. Офіцер повинен мати високий рівень загальної культури, розвинені моральні та вольові якості, почуття обов'язку, офіцерської честі і власної гідності.

Специфічні вимоги до особистості офіцера Збройних Сил пов'язують із якостями особистості, які забезпечують ефективне виконання професійного обов'язку, тобто із індивідуально-психологічними характеристиками: емоційна та вольова регуляція поведінки та діяльності, самоконтроль, самостійність, відповідальність за прийняті рішення, середній (або помірно високий) рівень впевненості в собі, адекватна самооцінка, стресостійкість; спостережливість, критичність, гнучкість, швидкість, практичність мислення та здатність своєчасно приймати адекватні рішення; низький рівень сугестивності; концентрація, обсяг, розподіл і переключення уваги; середні показники особистісної та низький рівень ситуативної тривожності; високий рівень мотивації досягнення успіху; здатність до комунікативної взаємодії та комунікативна компетентність; розвинуті сенсомоторні дії та навички, необхідні

для професійної діяльності (точність та швидкість зорового (слухового) сприйняття, окомір, координація рухів обома руками тощо); професійна мобільність, прагнення до професійного самовдосконалення упродовж служби в Збройних Силах.

Професійно важливі якості – це індивідуальні психофізіологічні характеристики і властивості особистості, що визначають професійну придатність і впливають на успішність оволодіння професією. Вони визначають можливості якісного та результативного здійснення професійної діяльності. У своїй сукупності сформовані професійно важливі якості є передумовою розвитку професійної компетентності.

Важливе значення для військового офіцера мають організаторські здібності, сформованість управлінських умінь і навичок: здатність визначати тактику управління особовим складом військового підрозділу; уміння здійснювати планування та організацію роботи з особовим складом військового підрозділу; чітко давати розпорядження, координувати дії особового складу військового підрозділу; уміння здійснювати контроль та забезпечувати виконання особовим складом військового підрозділу наказів, розпоряджень, вказівок керівництва; уміння приймати рішення, користуючись критичним аналізом ситуації, зумовленої певними обставинами та ін.

На основі аналізу специфіки професійної діяльності та професіограми офіцера дослідники (А. Бухун, І. Ващенко, О. Ілляк, С. Іщенко, В. Молдавчук, М. Товма) виокремлюють такі групи професійно важливих якостей військового офіцера, які впливають на ефективність виконання професійної діяльності:

– соціально-значущі (гуманістична спрямованість особистості, громадянська позиція, моральність, працелюбність, усвідомлення соціальної ролі військової професії та ін.);

– професійно-інтелектуальні (інтелектуальна активність, ерудованість, швидкість, гнучкість, стратегічність, вдумливість («обережність»), креативність мислення та ін.);

– моральні якості (правосвідомість, високий рівень соціальної відповідальності, патріотизм, чесність, мужність, совісність, принциповість, сумлінність, ретельність, дисциплінованість, переваження мотивів соціальної значимості у сфері професійної діяльності);

– комунікативні якості (відкритість у спілкуванні, доброзичливість, уміння встановлювати психологічний контакт; здатність корегувати й управляти процесом взаємодії; толерантне, тактовне і ввічливе ставлення до колег, підлеглих, інших людей та ін.);

– організаторські та лідерські якості (впевненість у собі, цілеспрямованість, здатність до планування своїх дій та встановлення порядку їх виконання, уміння розподіляти обов'язки та завдання, делегувати повноваження, впливати на інших);

– емоційно-вольові (стійкість у подоланні труднощів, врівноваженість, дисциплінованість, відповідальність, ініціативність, наполегливість, сміливість у відстоюванні своєї позиції, своїх поглядів; здатність управляти емоціями і

психологічними станами, емоційна стійкість та самовладання у стресових ситуаціях);

– професійно-особистісне самовдосконалення (професійна мобільність та гнучкість, швидка адаптація до змін, прагнення до роботи над власними недоліками, здатність і прагнення до професійного саморозвитку, підвищення культурного, освітнього та професійного рівня та ін.) [2; 4].

А. Бухун, розглядаючи зміст професійної компетентності майбутніх офіцерів Національної гвардії України, підкреслює, що значущою у її складі є компетентність «громадянина України і офіцера», яку дослідник трактує як особистісно-професійний комплекс якостей і особливий стан готовності людини до професії офіцера, що відображає усвідомлення цінності захисту Вітчизни та громадянського суспільства. Громадянську освіту розглянуто як специфічну галузь освітньої та виховної роботи, яка поєднує елементи правових, політичних, історичних, педагогічних, економічних, етичних, соціологічних, філософських і психологічних знань, і передбачає спрямованість навчально-виховного процесу на формування критичного, ініціативного мислення, набуття відповідних знань і вмінь, розуміння реалій суспільного життя та відповідального ставлення до збереження громадянського ладу в країні [1].

Дослідником запропоновано таку ієрархію ключових професійних компетентностей офіцера: 1) громадянська компетентність (громадянин України, офіцер); 2) адміністративно-управлінська; 3) інформаційно-комунікативна; 4) індивідуально-психологічна; 5) самовдосконалення; 6) правова; 7) морально-етична; 8) загальновійськова, тактична, тактико-спеціальна; 9) психолого-педагогічна; 10) військово-технічна.

Дослідники (М. Варій, М. Козяр, М. Коваль) підкреслюють, що професійна компетентність військового фахівця є здатністю реалізовувати особистісний потенціал (знання, вміння, досвід, здібності, особистісні якості) у процесі успішної (продуктивної) професійної діяльності. Якщо розглядати професійну компетентність військового фахівця як провідну комплексну характеристику особистості військовослужбовця, яка відображена у високому рівні професійної готовності, здатності до виконання бойових завдань, обов'язків військової служби та особистісної творчої діяльності, що вирізняється багатовимірністю, вимагає автономних, інтелектуальних і рефлексивних дій із захисту правопорядку в країні та забезпечення миру в ній, то громадянську компетентність офіцера доцільно розглядати провідним складником професійної компетентності, що має виключне значення. Саме цим обумовлена активна участь курсантів у громадському житті суспільства, демократизація відносин і реалізація громадянських проектів; заохочення обмінів, партнерства, зустрічей учнів і курсантів для міжособистісного взаєморозуміння [3].

Завдяки таким заходам у особистості майбутнього офіцера поєднуються патріотизм, моральні якості, громадянська зрілість, потреба в самовдосконаленні як фахівця військової спеціальності, який усвідомлює необхідність діяти компетентно, відповідально, з повагою до прав людини, до інших культур, має стійке почуття обов'язку захищати демократичні засади суспільства.

Т. Багаліка [1], М. Варій [3], М. Нецадим [6], М. Ясипчук [10] та ін. зазначають, що ефективність підготовки у ВВНЗ суттєво залежить від змістового наповнення теоретичного, практичного та психологічного складників підготовки, цілеспрямованого формування особистісних, професійних та індивідуально-психічних якостей, відповідального сприйняття курсантами вищих військових навчальних закладів цілей, цінностей, змісту та особливостей громадянського ладу в країні. Значущим дієвим аспектом громадянської компетентності є реалізація здібностей майбутнього офіцера до громадянського виховання військовослужбовців, наявність у курсантів громадянської свідомості і культури, органічного поєднання патріотизму, моральних якостей, громадянської зрілості із необхідністю діяти відповідально, з повагою до прав людини, толерантності в обставинах захисту демократичних основ суспільства.

О. Остапенко [7] визначено вимоги до громадянських знань, умінь і навичок здобувачів вищої освіти, які є основою їхньої громадянської компетентності.

Дослідниця підкреслює, що здобувач вищої освіти має знати про національні, європейські та загальнолюдські цінності; демократичні цінності, права і свободи людини і громадянина, механізми їх захисту; громадянські обов'язки; роль законів у демократичному суспільстві; політичну систему і механізми її функціонування, ознаки парламентаризму, виборчої системи, державу і державні установи України; громадянське суспільство, процеси прийняття суспільних рішень і форми участі громадян у житті суспільства на місцевому, національному, європейському та світовому рівні, контроль громадян над владою; роль ЗМІ у суспільному житті; процеси європейської інтеграції та глобалізації, роль Ради Європи, ООН; економічні чинники розвитку демократичного суспільства; про основи ефективної комунікації, вибору конструктивних форм взаємодії з іншими та власної поведінки; стратегії розв'язання конфліктів.

Здобувач вищої освіти має вміти орієнтуватись у проблемах сучасного суспільного життя в Україні, Європі й світі та визначати власну позицію щодо їх розв'язання; реалізовувати та послідовно одстоювати і захищати свої інтереси і права людини і громадянина; робити свідомий вибір та діяти відповідально у навчання та повсякденному житті; брати свідому участь в діяльності органів студентського самоврядування, волонтерській діяльності у громаді; встановлювати контакти, взаємодіяти і співпрацювати з адміністрацією навчального закладу, органами державної влади, місцевого самоврядування; вести переговори, брати на себе відповідальність, організовувати демократичне прийняття колективного рішення, враховуючи власні інтереси і потреби інших; реалізовувати свої права як споживача і суб'єкта ринкових відносин, визначати професійну спрямованість, власні потреби і можливості у цьому напрямі, зокрема на ринку праці; ефективно спілкуватися, долати стереотипи, войовничий націоналізм, расизм та нетерпимість, розв'язувати конфлікти в навчальному закладі та сім'ї; знаходити та критично оцінювати інформацію з різних джерел, використовувати ЗМІ, інтернет ресурси.

Крім того, здобувач вищої освіти має виявляти у поведінці та оцінках усвідомлення цінності людини як вищої соціальної цінності, повагу до її прав і свобод, закону; прагнення до суспільної справедливості, рівноправності; активну та відповідальну громадянську позицію і розуміння громадянського обов'язку; плюралізм, міжкультурне взаєморозуміння і толерантність; усвідомлення глобальної взаємозалежності і особистої відповідальності; патріотизм, повагу до національної історії, культури, мови, традицій [7].

Проведений нами аналіз та зроблені на його основі узагальнення наявних в науковій літературі підходів до структурування громадянської компетентності, дають змогу визначити її основні елементи: громадянознавчі знання, громадянські ставлення і цінності, громадянські уміння і навички.

Аналізуючи підходи різних учених до дослідження змісту і структури понять «компетентність», «громадянська компетентність» і зважаючи на специфіку професійної діяльності майбутніх офіцерів Збройних Сил України, ми дійшли висновку, що «громадянська компетентність майбутніх офіцерів Збройних Сил України» – це соціо професійний феномен, інтегративна характеристика особистості майбутнього офіцера, що поєднує знання, уміння і навички відповідного спрямування (історичного, суспільно-правового, соціального, громадянського та ін.) та комплекс професійно важливих якостей особистості, які в сукупності визначають громадянську позицію та усвідомлення громадянського обов'язку під час виконання бойових завдань із захисту держави.

Список літератури

1. Багаліка Т. М. Педагогічні умови ефективного функціонування педагогічної системи професійної підготовки військовослужбовців. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки*. 2015. Вип. 124. С. 121-123
2. Бухун А. Г. Громадянська компетентність майбутніх офіцерів: допрофесійний етап розвитку та система компетентностей. *Педагогіка вищої та середньої школи* : зб. наук. праць. Кривий Ріг : ВЦ КДПУ; Айс Принт, 2016. Вип. 3 (49). С. 209-220.
3. Варій М. Й., Козяр М. М., Коваль М. С. Військова психологія і педагогіка: посібник / За заг. ред. М.Й.Варія. Львів: Сполом, 2003. 624 с.
4. Іллюк О. О., Ващенко І. В., Іщенко С. О., Молдавчук В. С., Товма М. І. Робота з особовим складом у підрозділах Національної гвардії України : навч. посіб. Харків : Національна академія Національної гвардії України, 2016. 193 с.
5. Іщенко С. О. Підготовка майбутніх офіцерів до виховної роботи з особовим складом у вищому навчальному закладі системи МВС України : автореф. дис. ...канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2016. 20 с.
6. Нещадим М. І. Військово-професійна підготовка: сутність теоретичного та практичного навчання. *Наука і сучасність* : зб. наук. пр. Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. Київ: Логос, 1999. Ч. I. Вип. 2. С. 106–114.

7. Остапенко О. І. Громадянська освіта у вищій школі. Київ: Патріот, 2020. 296 с.
8. Товма М. І., Іщенко С. О., Міршук О. Є., Васищев В. С. Основні напрямки діяльності заступника командира підрозділу по роботі з особовим складом: посіб. Харків : Національна академія Національної гвардії України, 2017. 100 с.
9. Ягупов В. В. Військова психологія : підручник для студ. вищ. навч. закл. Київ : Вид-во «Тандем», 2004. 656 с.
10. Ясипчук М. К. Військова освіта: проблеми сьогодення. Львів: Тезаурус, 2020. 318 с.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВСЕБІЧНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ

Задача Алла Вікторівна
асистент вчителя Комунальний заклад
"Вінницький ліцей 23"

Українське суспільство досягло такого рівня соціального розвитку, коли не може собі дозволити втратити жодну підростаючу людину, а визнання Конвенції ООН про права дитини та Всесвітньої декларації про забезпечення виживання, захист і розвиток дітей посилює увагу батьків, держави і громадськості до їхніх проблем з народження і до повноліття та відповідальності за розвиток, навчання і виховання. Безумовно, діти з особливими освітніми потребами теж не повинні залишатися без належної уваги. Адже історично так склалося, що вони були позбавлені можливостей отримувати освіту поруч зі своїми однолітками з нормальним розвитком, їм відмовляли у доступі до загальноосвітньої навчальної програми і навчали у спеціальних закладах.

Тому на сьогодні одним із найважливіших явищ у сучасній спеціальній освіті є рух за інклюзивну освіту. Інклюзія справляє значний вплив на політику, науково-пошукову та практичну роботу і має багато значень, що охоплюють діапазон від простого зарахування учнів з особливими освітніми потребами в звичайні класи до трансформації філософії, цінностей і практичних підходів цілих освітніх систем. Інклюзія потрібна нашій державі як засіб досягнення соціальної справедливості в інтересах учнів з особливими освітніми потребами.

Ученими обговорюються проблеми інтеграції дітей з особливими освітніми потребами і активно розробляються підходи до навчання і виховання їх в умовах загальноосвітніх навчальних закладів. Вивчення особливостей створення комфортного інклюзивного освітнього середовища має важливе значення для успішного виховання та соціалізації не тільки дітей з порушеннями психофізичного розвитку а й інших учнів.

З огляду на вищезазначене ставимо за мету з'ясувати особливості формування інклюзивного освітнього середовища та визначити його переваги для всієї категорії дітей. Реалізація даної мети вимагає визначення сутності й ознак інклюзивного освітнього середовища, а також стану дослідження даної проблеми.

Аналіз праць В.О. Сухомлинського свідчить про те, що майже в усіх своїх роботах учений звертав особливу увагу на необхідність використання **принципу індивідуального підходу** в роботі з дітьми з особливими потребами. «Конкретна наша робота, – зазначав дослідник, – полягає у визначенні причин біди в кожному окремому випадку, необхідності знайти кожній дитині посильну розумову працю, доступні для неї шляхи подолання труднощів, захопити її цікавою роботою, завдяки якій вона могла б розвиватись інтелектуально».

«Духовне життя школи повинно бути настільки багатограним, щоб кожний знайшов поле для розкриття, ствердження своїх сил і творчих здібностей. Зміст духовного життя полягає в тому, що в кожному вихованці пробуджується його індивідуальна неповторність. Тільки там, де маленька людина переживає відчуття гордості від того, що вона у чомусь досягла видатних успіхів, виявила себе, – в індивідуальному духовному житті ми бачимо те, що потрібно називати енергією думки. Радість розумової праці – ось що стає доступним людині, якщо її духовне життя перейнято почуттям оптимістичної впевненості у своїх силах, почуттям власної гідності», – писав В.О. Сухомлинський.

В.О. Сухомлинський наголошував на тому, що не може існувати виховання особистості поза колективом, як не може бути колективу без особистостей. Розумово відсталі діти не повинні бути покинуті самі на себе, а розвиватися у таких же умовах, що й нормальні діти. В.О. Сухомлинський доречно зауважував, що колектив може стати виховним середовищем тільки в тому разі, коли він створюється під час спілкування і спільної діяльності, яка дає кожному радість і насолоду, розвиває його інтереси і здібності, коли є освічений педагог, який любить дітей.

На сучасному етапі розвитку освіти дітей з особливими освітніми потребами пріоритетного значення набуває створення інклюзивного освітнього середовища. У такому середовищі всі діти навчаються разом у системі масової освіти за загальноосвітніми навчальними програмами, що пристосовані до потреб такої дитини.

Серед першочергових кроків у напрямі створення інклюзивного середовища вбачаються такі: відмовитися від стереотипних поглядів на вчителів, учнів і навчальний процес; формувати в школі атмосферу, засновану на ідеях інклюзії; розбудувати школу як громаду; зосереджуватися на співпраці, а не на конкуренції; прищеплювати віру в свої сили кожному члену шкільного колективу.

Необхідними умовами формування інклюзивного освітнього середовища в загальноосвітніх навчальних закладах є:

- визнання педагогом необхідності використання різноманітних навчальних підходів з урахуванням різних стилів навчання, темпераменту й особистості окремих дітей;
- адаптація навчальних матеріалів для використання по-новому, підтримуючи самостійний вибір дитини у процесі навчання у класі;
- використання різних варіантів об'єднання дітей у групи;
- налагодження співробітництва та підтримки серед учнів класу;
- використання широкого спектру занять, практичних вправ і матеріалів, що відповідають рівню розвитку дитини.

Мета цього середовища – орієнтуватися на розвиток особистості та відповідати запитам соціального оточення і сподіванням людини.

Освітнє середовище тільки тоді буде інклюзивним, коли матиме ряд ознак:

- спланований і організований фізичний простір, у якому б діти могли безпечно пересуватися під час групових та індивідуальних занять;

- наявність сприятливого соціального та емоційного клімату;
- створені умови для спільної роботи дітей, а також надання один одному допомоги в досягненні позитивного результату.

В інклюзивному освітньому середовищі всі діти здатні досягати успіху. На основі всебічного аналізу літератури з цього питання Д. МакГрегор і Фогельсберг наводять такі переваги для дітей з особливими освітніми потребами:

- в інклюзивному середовищі діти з обмеженими можливостями демонструють вищий рівень соціальної взаємодії з іншими дітьми, які таких обмежень не мають;

- ✓ в інклюзивному освітньому середовищі підвищується соціальна компетентність і вдосконалюються комунікативні навички дітей з відмінними здібностями;

- ✓ діти з особливими потребами навчаються за складнішою й глибшою навчальною програмою, завдяки чому процес набуття вмінь і навичок протікає ефективніше, а академічні досягнення покращуються;

- ✓ посилюється соціальне сприйняття дітей з відмінними здібностями завдяки методиці навчання в інклюзивних школах, де воно часто відбувається у формі групової роботи. Працюючи в малих групах, діти навчаються бачити людину, а не її ваду, та починають усвідомлювати, що між ними та дітьми з обмеженими можливостями є багато спільного;

- ✓ дружні стосунки між дітьми з обмеженими можливостями та іншими, що таких обмежень не мають, зазвичай частіше розвиваються в інклюзивному середовищі.

Наш освітній заклад приєднався до проблеми залучення дітей з особливими освітніми потребами в загальне освітнє середовище. Адже через інклюзивну освіту діти з особливими потребами можуть крокувати стежиною, яка веде в доросле життя, як активні члени суспільства. І хоча сім'я є основним середовищем формування людини, вона не повинна бути єдиним агентом впливу, оскільки особлива дитина потребує спілкування з іншими членами суспільства і не повинна замикатися в домашньому оточенні. Така система освітніх послуг дає дітям право навчатися за місцем проживання в умовах загальноосвітнього навчального закладу.

Інклюзивна освіта вчить усіх дітей працювати в команді й того, як потрібно спілкуватися й функціонувати разом з іншими дітьми, у яких інші можливості. Вони вчаться цінувати різноманіття, бачити спроможність інших бути корисними, і це дає дітям відчуття єдності. В нашій школі дитина з особливими потребами має можливість здобути освіту відповідно до своїх індивідуальних здібностей і вільно спілкуватися та займатися спільними справами зі своїми однолітками. Адже наша школа – це заклад освіти, який відкритий для всіх дітей, незалежно від їхніх фізичних, соціальних чи інших особливостей. Тому вона має безбар'єрне навчальне середовище, адаптовані навчальні програми та плани, розроблені та опрацьовані методи та форми навчання.

Особливістю нашого навчального закладу є залучення батьків до співпраці з фахівцями для надання спеціальних послуг відповідно до різних освітніх потреб дітей. Завдання школи – надання рівних можливостей для навчання та розвитку усім дітям. Тому створення інклюзивних класів – найбільш ефективний засіб, що гарантує солідарність, взаємоповагу та розуміння між дітьми з особливими освітніми потребами та їхніми однолітками. Організація інклюзивного освітнього середовища здійснюється фахівцями, які постійно працюють над підвищенням своєї кваліфікації для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, проходять курсову підготовку, відвідують спеціалізовані тренінги для працівників освітньої сфери, займаються самоосвітою та діляться досвідом з колегами.

Під час здійснення навчально-виховного процесу педагоги, які працюють в інклюзивних класах, застосовують особистісно-орієнтовані методи навчання, організовують навчальний процес з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей; налагоджена співпраця з батьками, які беруть активну участь у вихованні дітей. Зарахування дітей з особливими освітніми потребами до класів з інклюзивним навчанням відбувається в установленому порядку відповідно до висновку ПМПК та на підставі заяви батьків. За первинну оцінку дитини відповідальність несе Психолого-педагогічна команда з інклюзивного навчання – група фахівців, що складається з адміністрації школи, учителівпредметників, асистента вчителя, логопеда, практичного психолога, які виконують різноманітні функції з організації освітнього процесу, психологопедагогічного супроводу, надання допоміжних послуг, що буде відображено в індивідуальній програмі розвитку дитини. Робота в групі індивідуальної програми розвитку дозволяє всім особам, що працюють з дитиною, визначати сильні сторони, інтереси і потреби дитини, висловлювати думку про зібрану інформацію і висновки в результаті спостережень за поведінкою учня, про тип індивідуальної навчальної програми, визначати загальний підхід до порядку і рівня надання послуг для підтримки учня.

Не підлягає сумніву, що інклюзивне освітнє середовище формується вчителем, до того ж не одним вчителем, а цілою командою педагогів і фахівців – колективом, який працює в міждисциплінарній співпраці. Кожен учитель, що займається з дитиною з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі, є відповідальним за виконання компонентів індивідуальної програми розвитку. Він використовує різні форми організації роботи (групову, парами), які покликані забезпечити активну участь учня у якомога більшій кількості педагогічних заходів, створюючи таким чином належну атмосферу взаємин у класі. Також він має можливість надати пряму допомогу учневі із засвоєння знань.

Соціально-педагогічний супровід дитини з особливими освітніми потребами здійснюється асистентом вчителя, наявність якого є необхідною умовою інклюзивного навчання. Разом із вчителем він виконує навчальні, виховні, соціально-адаптаційні заходи, запроваджуючи ефективні форми їх проведення,

допомагає дитині у виконанні навчальних завдань, залучає учня до різних видів навчальної діяльності. Асистент вчителя присутній на уроках, допомагає в організації навчально-виховного процесу в класі, ретельно спостерігає за дитиною, супроводжує на перервах, сприяє формуванню саморегуляції і самоконтролю, спілкується з батьками та надає їм необхідну консультативну допомогу і рекомендації.

Реалізація інклюзивної освіти в нашій школі вже дає певні результати. Перш за все вона відкрила можливість перетворити життя поза суспільством на повноцінне життя в соціумі для дітей з ООП; відкрити для них сторінки нового якісного життя. І сьогодні можливість якісно жити дітям з ООП забезпечує інклюзивна освіта.

Аргументи на користь перебування учнів в інклюзивному освітньому середовищі незаперечні. Тому супротивне твердження про те, що решта дітей отримують менш якісну освіту в інклюзивному середовищі чи опиняються у менш сприятливих соціальних умовах, важко назвати аргументованим.

У багатьох відношеннях решта дітей від перебування в інклюзивному середовищі отримують стільки ж користі, стільки й діти з особливими освітніми потребами. Присутність дітей з відмінними здібностями в класі ніяк не заважає успішності інших учнів, які не мають обмежень.

Діти без обмежених можливостей можуть підвищувати самооцінку та закріплювати знання навчального змісту, виступаючи наставниками для інших. Також вони мають нагоду опанувати додаткові вміння, наприклад, навчитися читати шрифт Брайля чи спілкуватися мовою глухонімих. Навчання цих умінь може відбуватися у ситуації, коли всі учасники процесу усвідомлюють їхню важливість і можуть застосовувати на практиці. Крім того, володіння ними надає можливість для особистісного зростання, якої часто позбавлені діти, що не мали нагоди навчатися поруч з тими, хто має відмінні здібності.

Усі діти, перебуваючи в інклюзивному середовищі, можуть навчитися цінувати й поважати дітей з відмінними здібностями. Вони навчаються бачити людину, а не передусім її ваду чи обдарованість, та не помічати пов'язаних із ними соціальних ярликів.

Висновки. Отже, перехід до інклюзивної освіти, як найбільш сучасної форми соціально-педагогічної реабілітації дітей з особливими потребами, – має стати пріоритетом у розвитку національної освіти. І хочеться висловити впевненість у тому, що процеси інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в ЗНЗ набудуть значного поширення і стануть успішними за умови зміни ставлення суспільства до цих дітей.

Список літератури

1. Іноземцева С.В. Використання педагогічних ідей В.О. Сухомлинського в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpkhnpu/TtMNV/2008_21/11.html.

2. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами : зб. наук. праць. — № 6(8). — К. : Університет «Україна», 2009. — С. 17–18.

3. Даниелс Елен Р. і Стаффорд Кей. Залучення дітей з особливими потребами до системи загальноосвітніх класів. — Л. : Тов. «Надія», 2002. — С. 23 .

4. Таранченко О. Тенденції сучасної освіти: роль педагога у створенні ефективної інклюзивної школи / О. Таранченко// Дефектологія. Особлива дитина: навчання та виховання. – 2011. №1. – С. 19.

ПРОБЛЕМАТИКА СИНДРОМУ ДЕФІЦИТУ УВАГИ/ГІПЕРАКТИВНОСТІ У СТУДЕНТСТВА

Сергійко Кароліна Станіславівна

студентка економіко-правового факультету
Київського кооперативного інституту бізнесу та права

Люлько Михайло Євгенович

Викладач англійської мови кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Київського кооперативного інституту бізнесу та права

Синдром дефіциту уваги/гіперактивності (СДУГ) — це розлад нервової системи, який охоплює неуважну, гіперактивну та імпульсивну поведінку (1). Хоча СДУГ, як правило, діагностується у дітей, однак він часто продовжує зустрічатись в дорослому віці і, за оцінками, 5,3% дорослих у всьому світі страждають на нього (2). Прийнято вважати, що симптоми гіперактивності зменшуються у дорослому віці, однак симптоми неуважності, як правило, зберігаються, що може призвести до серйозних дисфункціональних наслідків, таких як зниження можливості закінчити навчальний заклад. Оскільки симптоми неуважності продовжують залишатися проблематичними, знання про те, як відволікання проявляється у дорослих із СДУГ, є важливим для розуміння основних механізмів СДУГ і удосконалення методики навчання тих представників студентства, у яких наявний СДУГ.

Загалом попередні дослідження показують міцний зв'язок між зовнішніми проявами відволікання та СДУГ. Проте зовнішня стимуляція не є єдиним джерелом відволікання. Дослідження показали, що продуктивність може погіршуватися внутрішніми джерелами інформації за відсутності зовнішнього відволікання (3,4). Зокрема, блукання розуму відноситься до сукупності психічних явищ, які спричиняють переміщення уваги від завдання до «непов'язаних внутрішніх думок, фантазій, почуттів та інших роздумів» (5). Наприклад, намагаючись зосередитись на курсовому матеріалі, людина може думати про плани на вечір. Блукання розуму може виникнути спонтанно або навмисно (6). Зростаюча кількість літератури надає докази того, що люди з вищим рівнем симптомів СДУГ відчувають частіші епізоди спонтанного блукання розуму, але не навмисного блукання розуму (3). Ці результати узгоджуються з перспективою, що спонтанне блукання розуму є основною ознакою СДУГ (6).

Подібною, хоча й не ідентичною формою внутрішнього відволікання є небажані нав'язливі думки. Як випливає з назви, ці думки часто негативні, нав'язливі, і їх важко контролювати (наприклад, продовжувати хвилюватися про майбутній іспит). Так, як студенти із СДУГ часто стикаються із стресовими факторами, такими як: іспит, лабораторні роботи, семінари, то ми можемо говорити, що небажані нав'язливі думки є їхніми близькими та частими

супутниками протягом всього періоду навчання, що в свою чергу негативно впливає не тільки на засвоєння матеріалу та загальну успішність такого студента, стаючи перешкодою для засвоєння матеріалу, але й на рівень тривожності, знижуючи загальний психологічний стан здоров'я.

Загалом, як ми бачимо, виявлених та досліджених ознак наявності синдрому дефіциту уваги/гіперактивності багато, тому викладач, опираючись на наявні в міжнародній спільноті знання, має змогу провести якісний аналіз характеристик своїх студентів, таким чином більш чітко зрозуміти їх потреби та особливості, що, безумовно, дає можливість підібрати ефективну методику навчання для кожного окремого випадку.

Список літератури:

1) American Psychiatric Association . Diagnostic and statistical manual of mental disorders. 5th ed. Arlington, VA: Author; (2013). Доступно на: https://scholar.google.com/scholar_lookup?title=Diagnostic%20and%20statistical%20manual%20of%20mental%20disorders&publication_year=2013&

2) Polanczyk G, de Lima MS, Horta BL, Biederman J, Rohde LA. The worldwide prevalence of ADHD: a systematic review and metaregression analysis. Am J Psychiatry. (2007). Доступно на: <https://doi.org/10.1176/ajp.2007.164.6.942>

3) Franklin MS, Mrazek MD, Anderson CL, Johnston C, Smallwood J, Kingstone A, et al. Tracking distraction: the relationship between mind-wandering, meta-awareness, and ADHD symptomatology. J Atten Disord. (2017). Доступно на: <https://doi.org/10.1177/1087054714543494>

4) Jonkman LM, Markus CR, Franklin MS, van Dalen JH. Mind wandering during attention performance: effects of ADHD-inattention symptomatology, negative mood, ruminative response style and working memory capacity. PLoS One. (2017). Доступно на: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0181213>

5) Smallwood J, Schooler JW. The restless mind. Psychol Bull. (2006). Доступно на: <https://doi.org/10.1037/0033-2909.132.6.946>

6) Seli P, Smallwood J, Cheyne JA, Smilek D. On the relation of mind wandering and ADHD symptomatology. Psychon Bull Rev. (2015). Доступно на: <https://doi.org/10.3758/s13423-014-0793-0>

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ДІТЬМИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ СІМЕЙ

Суліцький Вадим Володимирович

кандидат психологічних наук, доцент
факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

Пелюхня Ірина Миколаївна

магістрантка спеціальності «Соціальна педагогіка»
факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

Проблеми дітей із внутрішньо переміщених сімей стосуються багатьох сфер життєдіяльності та передбачають докладання зусиль багатьох фахівців державних органів і громадських організацій для їхнього розв'язання. Зокрема, таке явище, як внутрішнє переміщення дітей із сім'ями у більш безпечні регіони країни, викликало науковий інтерес багатьох педагогів, психологів, соціологів. Це призвело до виникнення нових термінів у психолого-педагогічному просторі: «міграційна педагогіка», «діти війни» (що зараз стосується не соціального статусу колишніх дітей війни, які пережили Другу світову війну, а, на жаль, сучасних дітей), «педагогічна адаптація дітей мігрантів».

Діти із сімей внутрішньо переміщених осіб (долі – ВПО) вирізняються певними психолого-педагогічними особливостями, які потребують не тільки їх врахування під час організації освітнього процесу, надання їм соціально-психологічної і педагогічної допомоги, а часто й проведення з ними корекційно-розвивальної роботи. Зокрема, до основних проблем, що помітні у дітей внутрішньо переміщених сімей в умовах нового середовища, належать такі: порушення когнітивних процесів (проявляється у погіршенні пам'яті, труднощах концентрації уваги, розладах мислення); невротичні реакції (проявляється у стресовому виснаженні, фобійних реакціях, порушенні сну й апетиту); функціональні розлади (проявляється у регресі поведінки та психосоматичних розладах); емоційні та поведінкові порушення (проявляється у реакціях протесту, підвищеній плаксивості та капризності (діти молодшого шкільного віку), частих змінах настрою); проблеми, пов'язані із спілкуванням (проявляється у несформованості адекватних соціально-комунікативних навичок, страху та недовірі або агресії і дратівливості стосовно оточення, можливій надмірній залежності від думок інших); порушення стосунків в сім'ї, коли зміна соціальної ситуації та обов'язків у сім'ї часто змушує дітей і підлітків «включатися» в дорослі проблеми, до яких вони можуть бути не готові [1].

На основі аналізу досліджень емоційного стану дітей і дорослих, які стали переселенцями, можна виділити такі причини, що зумовили їхню тривожність: спалахи гніву, агресивність, чи, навпаки, байдужість, втрату інтересу до життя,

апатію та депресивний настрій, загальмованість: відчуття тимчасовості, нерозуміння перспектив майбутнього, його невизначеність; мовний бар'єр чи нерозуміння культурних традицій регіону. Водночас спостерігається зверхнє ставлення місцевого населення до людей, які не знають мови. Люди, які погано володіють мовою краю, сприймаються місцевими жителями як менш розумні та менш соціально ефективні [2, с. 97]. Страх перед незнайомцями. Часто діти із сімей мігрантів відчувають страх перед незнайомими, уникають близькості перебування із ними, намагаються бути на безпечній відстані або взагалі втікають у безпечне місце, ховаються під столом, під ковдрою. Дітям дошкільного віку вкрай важко розлучатися з матір'ю під час відвідування дитсадка. Посттравматичний стресовий синдром, що виявляється у нав'язливих переживаннях, повторних відчуттях перебування у травматичній ситуації.

Дітям із сімей переселенців властиві такі типові проблеми, що є мішенями надання соціально-педагогічної та психологічної допомоги: порушений емоційний розвиток дітей внаслідок впливу війни, того, що діти були свідками воєнних подій, учасниками міграції, це такі проблеми, як: тривога, страхи, високий стрес, сум, злість, агресія, почуття безпорадності і незахищеності; песимістичне ставлення до майбутнього, страх перед змінами; занижена самооцінка, почуття провини. Дітям із сімей ВПО важко висловлювати свою думку, презентувати себе, навіть коли їх просять розповісти про себе, вони дуже не впевнені в своїх силах; перерване навчання, утрата часу через виїзд із зони бойових дій, пропуск навчальної програми у дошкільній і шкільній освіті через переселення, тривалий час влаштування на новому місці; труднощі входження у новий дитячий колектив, проблеми адаптації до нових умов проживання, неможливість швидко налагодити нові соціальні зв'язки, що комплексно збільшує навантаження на дитину; схильність до деформації сприйняття, втрати концентрації уваги, проблеми із пам'яттю, що призводять до погіршення навчального процесу та досягнення успіхів у ньому; нерозуміння дітьми загальної картини світу, повторювані дії у поведінці, схильність до травматичних дитячих ігор із агресивними учасниками; психосоматичні порушення, порушення сну і раціону харчування, шкідливі звички, які можуть перейти у складні психосоматичні захворювання без вчасної медичної та психологічної допомоги дітям із сімей ВПО [3, с. 438].

Дітям переселенців характерні такі психологічні проблеми, як: порушення психоемоційного стану та погіршення психічного здоров'я (дратівливість, агресивність, тривожність, виникнення плаксивості, капризності, відчуття втрати довіри до інших, гостре переживання самотності, емоційної ізоляції, зниження самооцінки та відчуття неповноцінності); комунікативні проблеми (не сформованість соціально-комунікативних навичок, недовіра, вороже ставлення до оточення, негативізм у спілкуванні, залежність від впливу інших, уникання вступу до комунікативних зв'язків, втрата розуміння дорослих); порушення взаємин і комунікації у сім'ї, коли зміна соціальної ситуації (вимушене переселення) і перерозподіл обов'язків у сім'ї змушує дітей (особливо підлітків і юнаків) «включатися» у процес розв'язання дорослих проблем (до яких вони

зазвичай не готові); ускладнення соціалізації та проблеми виховного впливу на дітей (зниження навчальної успішності, порушення дисципліни, дезадаптованість), що спричиняють ускладнення формування особистості [4].

Дітям у сім'ях переселенців властиві порушення комунікативної поведінки, гостре переживання кризисного стану та брак досвіду переживання психотравми, що створюють додаткові бар'єри та перешкоджають адаптації та успішній ресоціалізації у нових соціальних умовах [5, с. 24].

Особливу категорію із сімей ВПО становлять діти з порушеннями психофізичного розвитку. Вони є найбільш вразливою категорією під час війни, оскільки не розуміють, що відбувається навколо, не здатні себе захистити, знайти безпечне місце.

Складнощі адаптації дітей з інтелектуальними порушеннями під час встановлення нових контактів із незнайомими дорослими та дітьми, тільки поглиблюють стрес у дітей із сімей переселенців. Ці діти складно сприймають нові умови, не вміють реагувати на зміну обстановки. Усе нове їх лякає, вони здригаються від кожного гучного звуку, відчувають постійний страх, тривогу, можуть панікувати, учиняти істерику, коли опиняються у невідомих раніше їм місцях. Усе це негативно впливає на рівень психологічного благополуччя дітей та їхніх батьків-переселенців [6, с. 203].

Відповідно до вказаного батькам-переселенцям варто звертатися по психологічну допомогу до волонтерів, психологів центрів інтеграції тощо. Психолог має змогу надати допомогу дітям із сімей переселенців за чотирма напрямками: «у межах психологічного усунення загроз порушення психологічного благополуччя, забезпечення емоційного комфорту, формування врівноваженості та підвищення впевненості у собі і своїх силах» [7].

Усе вищевказане зумовлює пошук ефективних способів і методів надання соціально-педагогічної та психосоціальної підтримки для дітей із внутрішньо переміщених сімей.

Соціально-педагогічна підтримка дітям із сімей ВПО у Енциклопедії для фахівців соціальної сфери трактується як система заходів соціального педагога, що спрямовані на надання допомоги дитині в процесі її соціалізації для розкриття й активізації її можливостей. Ці заходи орієнтовані на створення умов для подолання дитиною труднощів інтелектуального, морального, емоційно-вольового, психологічного розвитку, визначення потреб дитини і допомога у подоланні проблем, що допомагає досягти успішних результатів у життєдіяльності [8, с. 161].

Діти із категорії ВПО опинилися в складних життєвих обставинах, із наслідками яких вони не справляються самостійно, а тому потребують комплексної соціально-педагогічної, психологічної та іншої допомоги. Робота соціального педагога із дітьми з сімей ВПО має включати «комплекс превентивних, просвітницько-інформаційних, діагностичних і корекційно-розвивальних заходів, спрямованих на профілактику дезадаптації дітей, проектування та реалізацію умов для їхнього всебічного розвитку, успішної соціалізації дітей, перспектив їхнього особистісного зростання» [9, с. 79].

Метою психологічної підтримки дітей внутрішньо переміщених сімей є надання допомоги в подоланні проблем розвитку, спричинених пережитим досвідом вимушеної міграції.

Психосоціальна підтримка дітей із сімей ВПО та їхніх батьків включає надання психологічної, соціально-педагогічної допомоги, послуг із соціальної реабілітації, підтримання адаптації всіх членів сімей ВПО, що є соціально вразливими категоріями як у дитячому віці, так і серед дорослих.

Психосоціальна адаптація є процесом пристосування індивідів до умов соціального середовища, формування адекватної системи взаємовідносин із соціальними об'єктами, інтеграція особистості в соціальні групи, діяльність з питань освоєння стабільних соціальних умов, прийняття норм, правил і цінностей нового соціального середовища. Психосоціальна адаптація розглядається у єдності двох типів діяльності: зовнішня — матеріально-духовна, яка спрямовується переважно на зміну умов зовнішнього середовища, та внутрішня — суб'єктивно-психічна, спрямована насамперед на перетворення внутрішнього світу суб'єктів [10, с. 55].

Соціально-педагогічна допомога дітям із сімей ВПО в процесі адаптації до нового середовища передбачає: забезпечення умов для оптимального розвитку; стимулювання розвитку дітей із сімей ВПО через підтримку дитини; усунення перешкод для розвитку дитини.

Погоджуємося із думкою, що адаптація внутрішньо переміщених дітей до дитячих колективів у дошкільному закладі та школі є надзвичайно важливим складником процесів адаптації родини за місцем переселення. Допомогти дитині інтегруватися в новий дитячий колектив, включити її успішно в освітній процес, зменшити рівень стресу, мотивувати до навчання — це важливе завдання психологів і педагогів. Саме від професійності виконання обов'язків залежить, наскільки успішно та швидко відбудеться адаптація дітей ВПО в новому колективі [11, с. 49].

Успішне входження дитини із сім'ї переселенців до колективу однолітків залежить також і від налаштованості дорослих із місцевого населення. Часто батьки місцевих дітей забороняють їм дружити із дітьми-переселенцями. Дорослі пояснюють це тим, що травмована дитяча психіка має нетрадиційний вияв у соціальній взаємодії, і крім агресивного способу привертання уваги, діти-переселенці можуть заразити інших своїми переживаннями, стереотипними діями (іграми у війну, негативізмом тощо).

Тому робота соціального педагога і психолога, окрім роботи з дітьми та батьками з категорії внутрішньо переміщених осіб, також охоплює й роботу із батьками учнів із категорії місцевого населення. Соціальний педагог і психолог мають пояснити дорослим, що діти із сімей ВПО не винні, що потрапили в такі складні життєві обставини, залучити батьківський комітет групи чи класу до створення сприятливих умов адаптації та соціалізації всіх дітей. Це надасть підтримку дітям із ВПО та навчить дітей із сімей місцевих жителів бути толерантними, чуйними, гуманістично налаштованими до інших людей [12].

У процесі соціально-педагогічної роботи з батьками учнів треба наголосити на важливих засадах формування емпатії у дітей; допомозі в розумінні та розпізнаванні дітьми емоцій інших і формуванні в них уміння визначати механізми, що допоможуть впоратися з негативними емоціями; обговорення конкретних очікувань від ситуацій взаємодії у дитячому колективі, щодо того, як спілкуватися з іншими та визначення можливостей щодо виправлення чи компенсації своїх помилок; демонстрації доцільних кроків для розв'язання проблеми взаємодії дітей в колективі [13, с. 28].

Соціально-педагогічна підтримка дітей із сімей ВПО полягає в наданні допомоги особистості в: установленні дружніх контактів, засвоєнні безконфліктних способів взаємодії; прийнятті норм і правил життєдіяльності нового колективу; розвитку інтелектуальних, естетичних, етичних здібностей; розвитку якостей і рис характеру, необхідних для повноцінної життєдіяльності.

Ефективними заходами, що сприяють адаптації дітей із сімей мігрантів, є поступове залучення їх до життєдіяльності школи, спільних свят, екскурсій, запрошення до заняття на різних курсах і гуртках за інтересами. У період адаптації до нового дитячого колективу особливо важлива батьківська підтримка — це дає дитині відчуття підтримки, впевненості у досягненні позитивного результату.

Відповідно до вказаного психосоціальною підтримкою внутрішньо переміщених сімей передбачене створення технологій із підвищення виховного потенціалу батьків, яка об'єднує: *інформаційну спрямованість; терапевтична спрямованість; активно-творчу спрямованість* [14, с. 226].

Таким чином, серед основних проблем дітей із сімей ВПО вирізняються порушення когнітивних процесів; порушення емоційного розвитку; невротичні реакції; функціональні розлади (регрес поведінки, психосоматичні розлади); перерване навчання; труднощі входження у новий дитячий колектив; схильність до деформації сприйняття, втрати концентрації уваги; нерозуміння дітьми загальної картини світу; комунікативні проблеми тощо.

Отже, діти із сімей ВПО вирізняються певними психолого-педагогічними особливостями та потребують надання їм соціально-психологічної і педагогічної допомоги, а часто й проведення корекційно-розвивальної роботи з ними.

Список літератури:

1. Організація соціально-психологічного супроводу дітей, сімей, які постраждали внаслідок військових конфліктів. / Заг. ред. Ю. А. Луценко. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2018. 128 с.

2. Кушнір В. Практика психолого-педагогічної підтримки дітей вимушених мігрантів за кордон (на прикладі Польщі). *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи: зб. наук. пр.* 2023. Вип. 1(9). С. 94–101.

3. Трубавіна І. М. Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як основа соціально-педагогічної роботи з ними. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології.* 2015. № 8 (52). С. 434–446.

4. Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військового конфлікту : навчально-метод. посібник. / Андрєєнкова В.Л., Бандурка І.О., Бочкор Н.П. та ін. Київ : Агентство «Україна», 2015. 175 с.

5. Блинова О. Є. Соціально-психологічна адаптація дітей із родин вимушених переселенців. *Теоретичні і прикладні проблеми психології. Збірник наукових праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2019. № 2. С. 19–30.

6. Каменщук Т. Д., Жук Т. В. Організаційні проблеми щодо психологічної підтримки дітей з інтелектуальними порушеннями із внутрішньо переміщених сімей. *Трансформаційні процеси соціально-гуманітарної сфери сучасної України в умовах війни: виклики, проблеми та перспективи: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (Тернопіль, 2-3 червня 2022 р.). Тернопіль: Університетська думка, 2022. С. 202–206.

7. Іванашко О., Вірна Ж., Сіпко Л. Психологічні показники емоційної безпеки батьків дітей з особливими потребами. *Психологічні перспективи*. 2022. № 39 (травень). URL: <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2022-39-iva>.

8. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. / За заг. ред. проф. І. Д. Зверєвої. Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с.

9. Ковбас Б. І., Протас О. Л. Соціально-педагогічний супровід дітей із сімей, постраждалих у ході АТО. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна*. 2017. Вип. 29. С. 73–86.

10. Міхеєва О. Ю. Соціальна педагогіка. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2021. 429 с.

11. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України : посібник для практиків соціальної сфери / За ред. Волинець Л. С. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2015. 72 с.

12. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі: навчально-методичний посібник. Харків : «Ранок», 2019. 304 с.

13. Лях, Т., Лехолетова, М., Петрович, В., Спіріна, Т. Соціально-педагогічна робота з батьками щодо підтримки ними дітей у період війни. *Ввічливість. Humanitas*. 2022. Вип. 2. С. 24–30.

14. Алексеєнко Т. Ф., Гончар Л. В., Куниця Т. Ю., Бибик Д. Д. Вимушені переселенці: соціально-педагогічні проблеми і досвід підтримки : монографія Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. 240 с.

ФОРМУВАННЯ БАЗОВИХ ПОНЯТЬ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «ЗДОРОВ'Я, БЕЗПЕКА, ДОБРОБУТ»

Трохимчук Тетяна Миколаївна

Магістрантка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Шелюк Юлія Святославівна

Професор кафедри ботаніки, біоресурсів та збереження біорізноманіття, доктор
біологічних наук, професор
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Формування здорових навичок і безпечної поведінки є важливим завданням сучасної освіти, що зумовлює необхідність створення навчальних курсів, орієнтованих на всебічний розвиток учнів. Інтегрований курс "Здоров'я, безпека, добробут" реалізується у закладах загальної середньої освіти з метою забезпечення школярів базовими знаннями, необхідними для підтримки фізичного, психічного та соціального благополуччя, а також формування навичок безпечної поведінки. Курс поєднує знання із різних сфер – біології, соціальних наук, психології, що дозволяє сформувати у дітей цілісне уявлення про здоровий спосіб життя.

У сучасних умовах, коли діти з раннього віку зіштовхуються із численними ризиками та впливами, формування у них базових знань та навичок збереження здоров'я та безпеки є важливим завданням освітнього процесу. Актуальність інтегрованого підходу зростає у зв'язку зі зростанням ролі міждисциплінарного навчання, що дозволяє не лише передати учням знання, але й виховати у них відповідальне ставлення до власного здоров'я і життя [1].

Одним із основних завдань інтегрованого курсу є створення міцної понятійної бази. Поняття "здоров'я" охоплює не тільки фізичне, але й психічне та соціальне благополуччя особистості. Поняття "безпека" передбачає наявність знань і навичок, необхідних для уникнення небезпек, що можуть загрожувати життю та здоров'ю. "Добробут" охоплює задоволення базових потреб людини та забезпечення умов для її повноцінного розвитку. Кожне з цих понять є фундаментальним для формування свідомого ставлення учнів до власного здоров'я та благополуччя. [3]

Серед основних методів навчання у межах інтегрованого курсу виділяються активні та інтерактивні методи, що сприяють кращому засвоєнню базових понять. Проектна діяльність, тематичні дискусії, моделювання ситуацій та рольові ігри дозволяють учням самостійно досліджувати поняття і розвивати навички їх практичного застосування. Це забезпечує зв'язок теоретичних знань з реальними життєвими ситуаціями.

Інтеграція різних наук у рамках одного курсу сприяє більш комплексному формуванню понять. Так, знання з біології допомагають учням краще зрозуміти фізичний аспект здоров'я, а соціальні науки – оцінити важливість соціального добробуту і взаємозалежність між людиною та суспільством. Психологічні аспекти, у свою чергу, дозволяють зрозуміти зв'язок між емоційним благополуччям і фізичним здоров'ям.[2]

Особливо важливим аспектом є виховання ціннісного ставлення до здоров'я і безпеки, що передбачає формування відповідних поведінкових моделей. У цьому контексті важливу роль відіграє активне залучення учнів до обговорення моральних і етичних аспектів здорового способу життя, відповідальності за себе та інших. Такий підхід сприяє формуванню свідомих громадян, здатних приймати обґрунтовані рішення. [4]

Ефективність засвоєння базових понять перевіряється через систему моніторингу і оцінювання знань та практичних навичок учнів. Тестування, анкетування, а також спостереження за поведінкою учнів дозволяють педагогам оцінити успішність навчання і коригувати освітній процес за необхідності. Важливим також є проведення самооцінки учнями, що стимулює їх до осмислення особистого прогресу і зростання відповідальності за власне здоров'я.

Формування базових понять під час вивчення інтегрованого курсу "Здоров'я, безпека, добробут" є надзвичайно важливим для розвитку свідомого ставлення учнів до власного здоров'я, безпеки та добробуту. Інтегрований підхід, що об'єднує знання з різних дисциплін, сприяє всебічному формуванню навичок і вмінь, які дозволяють учням ухвалювати зважені рішення щодо здоров'я та безпеки у повсякденному житті. У майбутньому розвиток методології інтегрованих курсів має потенціал стати однією із ключових тенденцій в освітньому процесі, орієнтованому на формування компетентної, відповідальної та свідомої особистості.

Список літератури

1. Василенко С.В., Коваль Я.Ю., Колотій Л.П. Модельна навчальна програма «Здоров'я, безпека та добробут». 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти, 2021. С. 1–29.
2. Державний стандарт базової середньої освіти [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#n16> (дата звернення: 20.09.2024)
3. Дудаш Г.В., Брич В.В. Формування та розвиток освітнього компоненту збереження здоров'я та мотивації до здорового способу життя у підлітковому віці. *Public Health Journal*. 2024. № 1 (5). С. 59-65. doi.org/10.32782/pub.health.2024.1.8
4. Желібо Є.П., Заверуха Н.М., Запарний В.В. Безпека життєдіяльності: навчальний посібник 2008. Київ: Каравела. С. 6.

USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN TEACHING AND LEARNING FOREIGN LANGUAGES

Snisar Vladislav Evgenievich

4th year cadet

Dnipro State University of Internal Affairs

Supervisor:

Krasnopolskyi Volodymyr Eduardovych

Professor of the Department of Language Training

Dnipro State University of Internal Affairs

Today, chatbots are actively used in various fields, from e-commerce to industry and public services. One promising direction of their application in education is to help teachers select educational materials that correspond to a specific audience and curriculum and are also interesting and useful for students.

Chatbots can make online learning more effective by offering customized programs. This saves time for both students, who can quickly receive the necessary information at any time, and teachers, who can pay more attention to developing educational materials and deepening their work with students [1, p. 59].

Artificial intelligence tools such as intelligent learning systems and chatbots can provide instant feedback, offer targeted practice, and activate student engagement, which positively affects language learning outcomes. AI-based chatbots and virtual language assistants such as Chat GPT facilitate language interaction by providing learners with opportunities to practice and receive immediate feedback. These systems can reproduce real language situations and help students improve their communication skills.

Many language applications use artificial intelligence technologies to improve the educational process. These programs often use natural language processing and machine learning algorithms to evaluate pronunciation, provide instant feedback, and create personalized content according to a student's level of language proficiency, such as Cambridge English Write & Improve and Voice Spice Recorder.

Artificial intelligence technologies significantly improve machine translation systems, making it easier for students to translate and understand foreign languages. Artificial intelligence-based translation tools are increasingly used in language classes to facilitate communication and understanding. In addition, artificial intelligence systems can assess language skills through automated assessment of written and oral responses, allowing students to receive instant feedback on their achievements and progress, which reduces the need for manual assessment by teachers.

It is important for teachers of foreign languages to have access to professional development opportunities, including training to effectively integrate artificial intelligence tools into their educational practice. This will allow them to maximize the

potential of artificial intelligence to improve the language learning experience and provide optimal learning conditions for students [2, p. 212].

Consider an example of using artificial intelligence tools in teaching a foreign language. As modern students increasingly communicate digitally, there is a growing need for a more robust analysis of written discourse. Several AI-based writing validation tools, such as Grammarly (www.grammarly.com), have appeared on the market, offering spell and grammar validation, as well as features that analyze the clarity, coherence, interaction, and clarity of text, allowing for more accurate analysis of what is written.

Grammarly also provides linguistic guidance and text adaptations based on given parameters such as target audience (reader), formality level (informal, neutral, formal), scope (academic, business, general, email, casual, creative), tone (neutral, confident, joyful, optimistic, friendly, urgent, analytical, respectful) and intent (inform, describe, persuade, tell stories).

AI-based writing tools help students understand the universality of language. They understand that language is not only a test of spelling and grammar, but also a phenomenon that depends significantly on context and connectedness. Because the student first writes the text and then analyzes it, traditional productive writing skills are not "threatened" or replaced by a machine. Students receive not only an overall score for their results, but Grammarly provides explanations of various lexical and grammatical aspects, similar to a textbook. Thus, these specialized artificial intelligence tools are comprehensive tools for language learning (writing), which focus not only on shortcomings but also on the possibilities of improvement in various areas related to ELT, such as vocabulary, grammar acquisition and productive skills [3, p. 125; 4, 5].

So, taking into account the above, the use of artificial intelligence in teaching and learning foreign languages opens up new horizons for improving the educational process. Tools such as chatbots and automated feedback systems provide personalized learning, instant access to information, and the ability to practice in real-world settings. They not only optimize teacher time but also increase student motivation and engagement by offering interactive solutions to improve language skills.

References

1. USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN EDUCATION. (2021). Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems, 14-22. <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2021-59-14-22>

2. Kozubai I. Comprehensive analysis of the impact of artificial intelligence on the teaching and learning of foreign languages. Topical Issues of Humanities. 2023. No 1 (63). P. 210-214. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/63-1-32> (date: 16.11.2023).

3. Khoroshaylo O.S., Kochergina S.S. The use of artificial intelligence to improve the quality of teaching foreign languages in higher education. Scientific journal NPU

named after M.P. Dragomanova.2023. No 93. P. 123-127. DOI: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2023.93.25> (date: 17.10.2024).

4. Краснопольський В. Е., Пахомова Т. О., Курилова Ю. Р. Навчальний потенціал штучного інтелекту для організації самостійної роботи студентів у процесі вивчення іноземної мови. № 7(13) (2023): Актуальні питання у сучасній науці. С. 587 — 599. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-7\(13\)-587-599](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-7(13)-587-599)

5. Зінченко О., Краснопольський В., Артеменко Ю. Специфіка використання комп'ютерного моделювання у машинному перекладі (на прикладі англійської мови). № 6 (12) (2023): Вісник науки та освіти. С. 102 – 116. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-6\(12\)-102-116](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-6(12)-102-116).

СОЦІАЛЬНА КРИТИКА ТА ТРАГІКОМЕДІЯ У ТВОРАХ «ХАЗЯЇН» ТА «СТО ТИСЯЧ» І. КАРПЕНКА- КАРОГО

Бондар Тетяна Олексіївна

здобувачка 8-А класу
комунальний заклад «Харківська гімназія №145
Харківської міської ради»

Брикєз Надія Вячеславівна,

наукова керівниця, вчителька української мови та літератури,
комунальний заклад «Харківська гімназія №145
Харківської міської ради»

Актуальність теми дослідження соціальної критики та трагікомедії у творах І. Карпенка-Карого «Хазяїн» та «Сто тисяч» зумовлена потребою в глибшому розумінні особливостей українського суспільства ХІХ століття та актуальних соціальних проблем цього періоду. Драматургія І. Карпенка-Карого, зокрема зазначені твори, не лише висвітлюють тогочасні соціальні вади, але й ставлять перед читачами питання морального вибору та відповідальності.

Разом з тим трагікомічний підхід автора допомагає з одного боку зробити твори доступнішими для широкої аудиторії, а з іншого – загострити сприйняття серйозних соціальних проблем через гумор та сатиру. Дослідження цих творів є важливим не лише для розуміння історичного контексту української літератури, а й для аналізу впливу соціальних норм та відносин на моральне становлення людини. Твори І. Карпенка-Карого резонують також із сучасною аудиторією, дозволяючи побачити спадковість певних суспільних явищ та моральних викликів, що підвищує їх актуальність у культурному просторі й сьогодні.

Під час дослідження було сформовано авторське бачення соціальної критики п'єси «Хазяїн» та п'єси «Сто тисяч» І. Карпенка-Карого.

Таким чином, основою соціальної критики п'єси «Хазяїн» стали: *ненаситна жадоба до статків; соціальна нерівність та експлуатація праці; соціальні взаємини заможних та інтелігенції; взаємини батьків і дітей; моральні цінності, добро, зло та занепад особистості.*

Разом з тим основою соціальної критики п'єси «Сто тисяч» є: *жадібність та аморальність заради збагачення; моральне зубожіння та лицемірство; критика дрібновласницького світогляду; соціальна нерівність та знецінення людських відносин; іронія над вірою у «швидке багатство».*

У досліджуваних п'єсах є схожість у соціальній критиці, а саме те, що драматург в обох творах висміює ненаситну жадобу до збагачення, яка стає рушійною силою персонажів. У п'єсі «Хазяїн» жадоба визначає поведінку головного героя Пузиря, а у «Сто тисяч» – Герасима Калитки. Обидва герої показані як зразки аморальності, готові на все заради власної вигоди.

Обидві п'єси торкаються теми нерівності, де заможні персонажі знецінюють людську працю та гідність менш заможних. У п'єсі «Хазяїн» це відображається через експлуатацію працівників і жорстокість багатіїв, а в п'єсі «Сто тисяч» – через ставлення Калитки до селян і зневагу до людських взаємин заради збагачення.

Зауважимо, що й Пузир, і Калитка втрачають моральні цінності заради накопичення статків, що відображає загальний занепад особистості та демонструє, як прагнення до багатства витісняє людяність, чесність та інші моральні якості. Обидва герої живуть ілюзією швидкого й легкого збагачення, яка, за задумом автора, є причиною їхньої деградації. І. Карпенко-Карий сатирично підкреслює, що «швидке багатство» не приносить щастя, а лише знищує людяність.

Разом з тим дослідження дає змогу стверджувати, що у п'єсах «Хазяїн» та «Сто тисяч» є відмінності соціальної критики автора. Зокрема, у п'єсі «Хазяїн» жадоба Пузиря виходить за межі особистої вигоди та впливає на соціальну структуру: він не просто накопичує багатство, а й прагне впливати на суспільство через експлуатацію праці та зв'язки з інтелігенцією. У п'єсі «Сто тисяч» Калитка, навпаки, залишається дрібним власником, і його жадоба обмежується прагненням розширити своє особисте господарство, що відображає дрібновласницький світогляд.

У п'єсі «Хазяїн» велика увага приділяється соціальним зв'язкам – взаєминам заможних із інтелігенцією та соціальні стосунки. Натомість у п'єсі «Сто тисяч» основна увага сконцентрована на особистому саморуйнуванні Калитки, що підсилює ідею дрібновласницького мислення.

Наголосимо, що п'єса «Хазяїн» більш масштабно висвітлює питання соціальної несправедливості, акцентуючи на взаємодії різних соціальних класів і відображаючи ширший контекст соціальних проблем. Натомість п'єса «Сто тисяч» більше сфокусована на сатирі дрібних власників та висміює їхні ілюзії, що створює більш особистий, приватний контекст критики.

Отже, у творах І. Карпенка-Карого «Хазяїн» та «Сто тисяч» соціальна критика обертається навколо теми жадоби, соціальної нерівності та морального зубожіння. Обидві п'єси демонструють, як прагнення до швидкого збагачення руйнує людяність і моральні цінності. Однак, автор розкриває ці теми з різними акцентами: у п'єсі «Хазяїн» зосереджується на масштабних суспільних зв'язках і впливі багатіїв на соціальну структуру, тоді як у п'єсі «Сто тисяч» автор висміює дрібновласницький світогляд, акцентуючи на особистому саморуйнуванні. Таким чином, ці твори є не лише глибокими соціальними коментарями, а й трагікомічним відображенням суспільних проблем, які залишаються актуальними й сьогодні.

Список літератури

1. Карпенко-Карий І. Сто тисяч. Хазяїн. Київ : Ліра-К , 2024. 158 с.

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ІНТЕГРАЦІЇ ЛІНГВОСТИЛІСТИКИ В СУЧАСНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ ПРОСТІР

Голікова Наталія Сергіївна

доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри української мови
Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара

Сучасна лінгвостилістика, яка стрімко набуває ознак інтегративної науки, наразі активно торує нові шляхи щодо вивчення мовного матеріалу в напрямку комплексного студіювання функціональних, експресивних, індивідуальних стилів і, відповідно, виявлення та всебічної характеристики специфічних рис мови численних текстів, що їх оприявнюють. Під час опрацювання лінгвальних особливостей таких загалом традиційних джерел, як українська література, усна народна творчість, стилістично розгалужена публіцистика та ін. у цій галузі все частіше застосовують новітні методики аналізу, що дають змогу інтегрувати досліджувані мовні факти в межах єдиного гуманітарно-наукового простору.

Нагальним завданням для інтегративної лінгвостилістики є становлення й окреслення власного дослідницького поля на теренах гуманітаристики, а також пошук оптимальних способів вирішення низки назрілих питань, які відбивають актуальність і важливість докладного опису різножанрових текстів. Варто зауважити, що останнім часом предметом студіювання для стилістів постають нові й нетривіальні проблеми, оскільки в мовознавстві стрімко збільшується кількість праць, присвячених ролі української мови у формуванні культурно-семіотичного компонента суспільної свідомості, що зближує між собою лінгвістичні науки. Інтереси дослідників «змістилися зі структурного опису мови на дослідження історичного контексту, в якому мова розвивається та функціонує» [10, с. 9]. Не випадково в сучасній лінгвостилістиці, як і загалом у лінгвоукраїністиці, визначальне місце належить людському простору. На думку Ф. С. Бацевича, його конституують індивіди, які, спілкуючись між собою, виконують відповідні комунікативні, соціальні, міжособистісні, ідеологічні, психологічні ролі [1, с. 35], а отже, будь-який текст потрібно розглядати з урахуванням мовно-особистісних параметрів, характерних як для автора того чи того тексту, так і для ймовірних реципієнтів-читачів. Традиційне вивчення системних зв'язків між мовними одиницями тих чи тих лінгвальних рівнів поступово зазнає теоретико-концептуальної переорієнтації в напрямкові наукового розроблення питання «олюднення» мови, що було завжди актуальним в історії філософії та в інших гуманітарних науках [9, с. 30].

У наших попередніх дослідженнях приділено достатньо уваги мовно-виразовим засобам художнього стилю та своєрідності лінгвостилів таких українських письменників, як: Іван Котляревський, Леся Українка, Валер'ян

Підмогильний, Павло Загребельний, Ліна Костенко та ін. Інтегративно-стилістичний підхід до вивчення мистецької мовотворчості вбачаємо у застосуванні низки методів і методик, що насамперед репрезентують взаємодію гуманітарних наук, які наразі розвиваються під гаслом антропоцентризму, зокрема: *метод лінгвостилістичного аналізу, метод компонентного аналізу, дистрибутивний метод, дискурс-аналіз, контекстуально-інтерпретаційний метод, метод текстової ідентифікації інтертекстем, метод семантико-асоціативного поля, метод маркування художнього простору* тощо. Перераховані й інші наукові методи, використані в дослідженнях [3; 5; 6; 7; 8], дають змогу інтегрувати художній текст у загальне дослідницьке поле сучасної гуманітаристики.

У багатьох працях вітчизняних і закордонних дослідників, які вивчають основну проблему – «Теорія та практичні засоби взаємодії гуманітарних наук», акцентовано увагу, зокрема, на тому, що дисципліни антропоцентричного спрямування не лише тісно пов'язані між собою, а й з іншими науками. На думку нідерландського вченого Р. Бода, «між гуманітарними, точними і суспільними науками існує лише кількісна різниця, а спільні ознаки наслідування і їхні «винятки» поєднані континуумом» [2, с. 14]. Саме тому, досліджуючи, наприклад, мову однієї із сучасних соціальних мереж інтернету Facebook, що надає доступ користувачам до гіпертекстів і веб-сторінок, у межах інтегративної лінгвостилістики, доходимо висновку, що виявлення зв'язків між ними за допомогою традиційних ієрархічних структур, що їх використовують, зокрема, у мовознавстві, наразі є недостатнім. У цьому разі потрібно звернутися й до інформаційних технологій. Зокрема, Р. Бод, спираючись на висновки дослідників теоретичної форми медіа, підкреслює, що в основу сучасних гіпертекстових систем покладено «ризоматичні» структури, у яких наявні лабіринтні переплетення – повторювані елементи [2, с. 318–319]. Із лінгвостилістичного погляду, «сигнальну» функцію в інформаційних текстах певною мірою можуть виконувати повторювані стислі тексти та їхні складники. Якщо вони технічно марковані як покликання, то дають змогу користувачеві засобів масової комунікації перейти до інших документів, пов'язаних між собою за змістом. Натомість у хаотичному потоці інформації, яку спостережливий читач переглядає на сторінках «Фейсбуку», він може самостійно виявити лабіринтні переплетення у вигляді повторюваних слів і текстів, що породжують у свідомості реципієнта ті чи ті прагматичні – оцінні – смисли [4, с. 7].

Отже, у подальшому розвої інтегративної лінгвостилістики перспективним є чіткіше структурування галузі за рахунок виділення нових її підрозділів, формування яких стає можливим завдяки тісному, органічному зв'язку науки з низкою інших гуманітарних дисциплін – філософією, історією, соціологією, когнітивістикою, прагматикою, етнологією, культурологією тощо. Усебічне вивчення цієї проблеми вважаємо надзвичайно актуальним і для сучасної лінгвоукраїністики загалом та для низки мовознавчих галузей антропоцентричного спрямування зокрема.

Список літератури

1. Бацевич Ф. С. Філософсько-метологічні засади сучасної лінгвістики: спроба обґрунтування. *Мовознавство*. 2006. № 6. С. 33–40.
2. Бод Ренс. Забуті науки. Історія гуманітарних наук: пер. з нід. Я. Довгополого. Київ: Вид-во Жупанського, 2016. 376 с.
3. Голікова Н. Лінгвокультурема «Маруся Чурай» в українській літературі ХІХ – ХХ століття. *Культура слова*. Випуск 92. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2020. С. 36–51.
4. Голікова Н. С. Мова сучасних засобів масової комунікації: прагматика, стилістика, неологія. *Ukrainian sense / Український смисл: науковий збірник / ред. І. С. Попова, проф.* Дніпро : Ліра, 2022. С. 5–14.
5. Голікова Н. С. Мовна норма в художній літературі початку ХХІ століття. *Український смисл*. 2012. № 1. С. 3–11.
6. Голікова Н. С. Мовно-комунікативні девіації в українському соціокультурному просторі. *Український смисл: зб. наук. праць*. Дніпропетровськ: ДНУ, 2014. С. 15–27.
7. Голікова Н. С. Прагматика мовностилістичних засобів у романі «Зло» П. Загребельного. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького національного університету*. Кривий Ріг: ДВНЗ «КНУ», 2014. Вип. 11. С. 164–172.
8. Голікова Н. С. Соціомовні чинники формування сучасної інтегративної лінгвістики. *The XXIX International Scientific and Practical Conference «The role of society in the development of scientific ideas», July 24–26, 2023*. Prague, Czech Republic, 2023. P. 116–119.
9. Голікова Н. С. Художній дискурс П. А. Загребельного: лінгвокогнітивний і прагмастилістичний аспекти: дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01. Київ, 2019. 530 с.
10. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність : монографія. Київ: Видавець Паливода А. В., 2010. 352 с.

ФРАЗОВІ ДІЄСЛОВА ЯК ОСОБЛИВІ УТВОРЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Лещенко Олена Павлівна

Дніпровський державний технічний університет
старший викладач кафедри філології та мовних комунікацій

Фразові дієслова є особливим типом дієслів, і як мовне явище повністю відсутні в українській мові, тому у їх вивченні студенти стикаються з певними труднощами, як у розумінні семантики фразового дієслова та його вживанні у мовленні, так і в перекладі на українську мову. Актуальність дослідження фразових дієслів пояснюється високою частотністю їх вживання, проникненням у різні функціональні стилі та значущістю для акту комунікації. Фразові дієслова стають все поширенішими з розповсюдженням англійської мови, вони використовуються не лише в розмовній англійській мові, але і в діловому мовленні, юриспруденції та інших галузях. Лексико-стилістичний набір фразових дієслів в англійській мові є дуже широким. Їхній динамічний характер і можливість прикріплення різного роду атрибутів до смислового елементу робить їх особливо прийнятними для використання порівняно із відповідними простими дієсловами.

У сучасній лінгвістиці широко вивчена специфіка, структура фразових дієслів. У багатьох роботах наголошується, що фразові дієслова досить часто використовуються не тільки в розмовній англійській, але й у мові засобів масової інформації, діловій англійській та науковій літературі. Це пояснюється тим, що багато фразових дієслів з часом перейшли з одного стилістичного пласта в інший, знайшли нові значення і втратили старі. Деякі фразові дієслова отримали більш часте вживання, ніж «прості» дієслова, які є їх синонімами.

Постійне збільшення числа таких конструкцій у мові, а також розширення сфери їх вживання обумовлює великий інтерес з боку лінгвістів. У сучасному Оксфордському словнику налічується близько семи тисяч британських і американських фразових дієслів.

Актуальність дослідження зумовлюється необхідністю вивчення дериваційних і семантичних процесів у такому продуктивному прошарку англійської дієслівної лексики, як фразові дієслова.

Мета дослідження полягає у аналізі основних типів фразових дієслів в англійській мові, які пов'язані з наукою та освітою, труднощами при їх вивченні та перекладі на українську мову.

Вивченням фразових дієслів активно займаються такі зарубіжні вчені як D. Bolinger, B. Fraser, R. Courtney, J. Povey, Б. Ільш, Є. Долгіна, Є. Голубкова, І. Анічков, Л. Сміт, О. Кунін, Т. Левицька, А. Фітерман та ін.

Дієслова з постпозитивними компонентами давно привертають увагу багатьох лінгвістів, які намагалися всебічно висвітлити питання, пов'язані з природою цих комплексів (Дж.М. де ла Круз, Ю. Жлуктенко, Л. Зільберман, Г. Кенеді, Дж.Р. Хендріксон, Р. Хілтунен), їхньою семантикою (С. Берлізон,

С. Гурський, Ю. Жлуктенко, А. Кузнецова, А. Ніколенко), функціонуванням (А. Бандік, Д. Болінджер, Н. Карягіна, К. Кастілло, С. Поттер).

Термін «фразове дієслово» є похідним від слова «фраза», тобто, найменша одиниця синтаксису. Такі дієслова відрізняються від простих дієслів, оскільки містять у своєму складі двоє і більше елементів. Завдяки фразовим дієсловом мова набуває експресивності. До них належать дієслова *give up, cut down, get on* та інші. Разом із вживанням фразових дієслів мовлення стає більш природним, тому для тих, хто вивчає англійську мову, вони є важливими. На нашу думку, чітке визначення фразового дієслова дає Дж.Поуві (J.Povey): це комбінація простого дієслова та адвербіального постпозитива, що представляє собою єдину семантичну і синтаксичну одиницю. Його можна замінити «простим»дієсловом, що і підтверджує, що фразове дієслово є семантичною єдністю [1, с.16].

Фразові дієслова дуже різноманітні як за своєю сполучуваністю, так і за додатковими значеннями, які в них полягають або які вони набувають у тексті. Вони можуть виражати характер дії, перехід з одного стану в інший, спонування до дії та інші значення, але у всіх випадках дія незмінно характеризується значенням, укладеним в самому дієслові

Фразові дієслова мають ряд характерних ознак, які відрізняють їх від простих дієслів, таких як ідіоматичність, висока продуктивність, можливість розташовувати адвербіальний прийменник до і після іменника, що вживається з даним дієсловом, здатність емоційно і образно висловлювати найтонші відтінки думок і почуттів, можливість його заміни простим дієсловом та інші. [2, с.26].

На думку В.І.Карабана [3, с.82], залежно від ступеня семантичної єдності компонентів у складі фразового дієслова можна виділити два основних типи фразових дієслів, а саме:

1. *Фразові дієслова, що є близькими до вільних сполучень.* Для них характерним є низький рівень семантичної єдності, а саме значення фразового дієслова можна легко вивести зі значень його складових (*to call back, to look for* etc.) Такі фразові дієслова є зазвичай мотивованими (постпозитивний компонент у складі дієслівного комплексу зберігає своє просторове значення) і частково мотивованими (постпозитивний компонент втрачає конкретність свого просторового значення і зберігає при цьому зв'язок з вихідним значенням вільного прислівника).

2. *Фразові дієслова, що відносяться до розряду фразеологічних одиниць.* Вони характеризуються найбільшим ступенем семантичної єдності компонентів: значення сполучення при цьому неможливо вивести із значень компонентів, що входять до його складу (*bring up = educate, give up = stop doing smth.* etc).

Як вже було згадано раніше, вивчення фразових дієслів є досить складним для іншомовних студентів, оскільки вони повинні виробляти навички, що сприятимуть розумінню фразових дієслів не лише при читанні чи прослуховуванні текстів, а також навчитися використовувати їх самостійно, долаючи труднощі їх сприйняття.

Фразове дієслово є мовним феноменом суто англійської мови, і тому є складними у вивченні та розумінні для іншомовних користувачів. Коректне

вживання фразових дієслів робить мовлення природнішим, а правильне розуміння фразових дієслів та відтворення їх мовою перекладу є ознакою високого рівня опанування іноземною мовою.

Завдяки розумінню значень фразових дієслів можна легко описати будь-який процес. Наведемо приклади фразових дієслів, які відображають навчальний процес та пов'язані з освітою:

to come around (to) - змінити свою думку. He has come around eventually. – Він несподівано змінив свою думку.

to cross out - викреслювати. If you find it wrong, cross it out. – Якщо ти вважаєш це неправильним, викресли.

to drawn on - прийти в голову. New ideas drawn on his head easily. – Нові ідеї легко приходять до нього в голову.

to drop out (of) - кинути навчання. He dropped out of the university after two years of studying. – Він кинув університет через два роки навчання.

to get at - критикувати. Why does he get at me all the time? – Чому він постійно мене критикує?

to get on with - продовжувати. I will get on with cooking. – Я продовжу готувати.

to sail through - легко справлятися з чимось. Andy sailed through his final test. – Енді легко впорався з фінальним тестом.

to set out - пояснити щось зрозуміло. The professor sets out difficult information. – Професор зрозуміло пояснює складну інформацію.

to think over - обміркувати, розглянути. Sally needs some time to think over his proposal. – Саллі необхідно трохи часу, щоб обміркувати його пропозицію.

Використовуючи фразові дієслова, які пов'язані з наукою, можна розповісти про процеси і події, що відбуваються в науковому світі:

to carry out - проводити експеримент. The chemical study will be carried out in three weeks. – Хімічне дослідження буде проводитися через три тижні.

to come off - мати успіх. His jokes always come off. – Його жарти завжди успішні.

to come on - розвиватися. His work comes on successfully. – Його робота розвивається успішно.

to come up with - придумати, запропонувати (план, ідею). He needs some time to come up with the plot of the novel. – Йому потрібно кілька місяців, щоб придумати зміст роману.

to find out - дізнаватися, отримувати інформацію The Internet gives a possibility to find out the information easily. – Інтернет дає можливість легко отримувати інформацію.

to give off - виділяти, випускати (запах, колір). The bouquet gives off a strange smell. – Букет виділяє дивний запах.

to narrow down - звести до мінімуму, скоротити. The government is trying to narrow down the consequences. – Уряд намагається звести наслідки до мінімуму.

to plug in - підключитися (до електрики). I can not plug in the electricity without specialist help. – Я не можу підключитися до електрики без допомоги фахівців.

to turn off - вимкнути. Please, turn off the TV. – Будь ласка, вимкни телевізор.

to work out - знайти рішення проблеми. The engineer worked out the problem. – Інженер знайшов рішення проблеми.

Загалом, фразові дієслова допомагають виразити думки чіткіше та влучніше, ніж звичайні дієслова та передати ті аспекти значень, які не в змозі передати просте дієслово. Фразові дієслова необхідні для вільного спілкування та правильного розуміння англійських текстів та потребують неабияких навичок у їх перекладі іншою мовою.

Список літератури

1. Povey Jane. Phrasal Verbs and How to Use Them. Учеб. Пособие / Jane Povey. – К. : Вища школа, 1990. – 176 р.
2. McCarthy M. English phrasal verbs in use / M. McCarthy, F. O'Dell. – Cambridge: Cambridge University Press, 2004. – 206 р.
3. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми / В. І. Карабан. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 576 с.

МЕТОДИ ПІДСУМОВУВАННЯ ДО РОЗВ'ЯЗАННЯ НЕЛІНІЙНИХ ЗАДАЧ МАТЕМАТИЧНОЇ ФІЗИКИ

Кривоблоцька Лариса Миколаївна

к. ф.-м. н., доцент,
доцент кафедри вищої математики та фізики,
Центральноукраїнський національний
технічний університет

Методами розв'язування задач деформівного твердого тіла є аналітичні та чисельні методи. Аналогічні задачі математичної фізики розв'язуються як в лінійній постановці, так і в нелінійній. При розв'язанні тестових нелінійних задач підтверджена ефективність і достовірність спеціального метода підсумовування, сформульована схема метода введення фіктивного параметра.

В багатьох задачах математичної фізики, при розв'язуванні їх різними ітераційними методами (малого параметру, методом Ньютона, простих ітерацій) зустрічаються сингулярні ітерації, що необмежено зростають в околі особливих точок. Порядок цих ітерацій невинно збільшується з ростом номера наближення. В статті пропонуються деякі спеціальні методи регуляризації одержаних сингулярних ітерацій.

Нехай задано деяке нелінійне рівняння типу

$$Lu + L_1u + L_2u + A(u) = q, \quad (1)$$

де L, L_1, L_2 – лінійні диференціальні оператори, причому L має найвищий порядок, u – шукана функція, $A(u)$ – нелінійна частина.

Припускаємо, що до рівняння (1) мають місце граничні умови.

Тоді суть пропонованого метода в наступному:

а) вводимо фіктивний безрозмірний параметр ε як співмножник при одному з доданків L_1u , L_2u , $A(u)$, q (але не при Lu), наприклад, при L_1u ; замість рівняння (1) маємо друге $Lu + \varepsilon L_1u + L_2u + A(u) = q$ (2)

б) формальний розв'язок рівняння (2) знаходимо у стандартній формі

$$u = \sum_{k=0}^{\infty} \varepsilon^k u_k \quad (3)$$

в) підставляємо (3) в рівняння (2), знаходимо відомим методом послідовність рівнянь для визначення функцій u_k ;

г) в кінцевому рахунку знаходимо формальний розв'язок типу

$$\tilde{u} = u_0 + \varepsilon u_1 + \varepsilon^2 u_2 + \dots \quad (4)$$

Звідси розв'язок рівняння (1) одержимо, коли покладемо $\varepsilon = 1$.

Але ряд

$$\tilde{u}|_{\varepsilon=1} = u_0 + u_1 + u_2 + \dots$$

може бути повільно збіжний або розбіжний. Тому до ряду (4) застосовуємо] методи підсумовування, а потім покладемо $\varepsilon = 1$. Цілком зрозуміло, що

необхідно перевіряти, чи задовольняють нові ряди граничним умовам і рівнянням рівноваги.

Розглянемо дві задачі.

Першу граничну задачу розглянемо в області $0 \leq \rho \leq \infty$ для диференціального рівняння

$$(1 + 2\rho)^2 u(\rho)u'(\rho) = -\frac{3}{4}\varepsilon \quad (5)$$

при граничній умові

$$u(\rho)|_{\rho=0} = 1 \quad (6)$$

і умові обмеженості розв'язку при $\rho \rightarrow \infty$ ($\varepsilon \geq 0$ – параметр).

Точний розв'язок поставленої задачі має вигляд

$$u(\rho, \varepsilon) = \sqrt{1 - \frac{3\varepsilon\rho}{2(1+2\rho)}} \quad (7)$$

Бачимо, що

$$\lim_{\rho \rightarrow \infty} u(\rho, \varepsilon) = \sqrt{1 - \frac{3\varepsilon}{4}} \quad (8)$$

і звідси випливає, що параметр ε повинен змінюватись в таких межах $0 \leq \varepsilon \leq \frac{4}{3}$.

Як і раніше вважаємо, що точний розв'язок в скінченному виді неможливо знайти; застосовуємо метод розкладу по параметру ε .

Одержуємо

$$u_1(\rho, \varepsilon) = 1 - \frac{3}{4} \frac{\rho}{1+2\rho} \varepsilon - \frac{9}{32} \left(\frac{\rho}{1+2\rho} \right)^2 \varepsilon^2 - \frac{27}{128} \left(\frac{\rho}{1+2\rho} \right)^3 \varepsilon^3 - \dots \quad (9)$$

Цей розклад, як відомо справедливий в околі $\varepsilon = 0$. Елементарними перетвореннями встановлюємо, що

$$u(\rho, \varepsilon) = 1 - \frac{1}{2} \varepsilon v - \frac{1}{8} \varepsilon^2 v^2 - \frac{1}{16} \varepsilon^3 v^3 - \dots, \quad (10)$$

де $v = \frac{3\rho}{2(1+2\rho)}$.

Бачимо, що наближений розв'язок (10) задовольняє умові (6) і умові на “нескінченності” (з певною похибкою).

Тепер необхідно звернути увагу на таку обставину. В монографії [6] автори розглядають частинний варіант функції (7), тобто для випадку $\varepsilon = 1$:

$$u(\rho, 1) = \sqrt{\frac{1 + \frac{1}{2}\rho}{1 + 2\rho}}, \quad (11)$$

для якої $\lim_{\rho \rightarrow \infty} u(\rho, 1) = \frac{1}{2}$.

Потім функцію (10) розкладають у степеневий ряд

$$u(\rho, 1) = (1 + z_1)^{1/2} (1 + z_2)^{-1/2}; \quad z_1 = \frac{1}{2}\rho, \quad z_2 = 2\rho,$$

маємо

$$u(\rho, 1) = 1 - \frac{3}{4}\rho + \frac{39}{32}\rho^2 - \frac{131}{64}\rho^3 + \dots \quad (12)$$

Бачимо, що цей ряд задовольняє лише умові $u(\rho)_{\rho=0} = 1$. Щоб перевірити ефективність Паде-перетворення певного типу, автори [6] застосовують до цього майже розбіжного ряду вказане перетворення. Дані наближених обчислень порівнюють з точними даними, які одержують на основі формули (11).

В результаті показано ефективність Паде-перетворення для $\rho \in [0, \rho^*]$, де ρ^* – достатньо “далеке” значення змінної ρ^* , $\rho \in [0, \infty]$.

Покладемо в (9) $\varepsilon = 1$; одержуємо ряд виду

$$u_1(\rho, \varepsilon) = 1 - \frac{3}{4} \frac{\rho}{1+2\rho} - \frac{9}{32} \left(\frac{\rho}{1+2\rho} \right)^2 - \frac{27}{128} \left(\frac{\rho}{1+2\rho} \right)^3 - \dots \quad (13)$$

Бачимо, що цей вираз задовольняє умові при $\rho = 0$; при $\rho \rightarrow \infty$ він обмежений і вже на основі лише трьох членів встановлюємо, що $\lim_{\rho \rightarrow \infty} u_1(\rho, 1) = 0,51$.

Отже, випадковим розміщенням параметра ε в рівнянні (5) вдалося зразу представити розв’язок у формі (13), на основі якого можна вже на основі лише трьох наближень проводити обчислення $\forall \rho \in [0, \infty)$.

Виявилось, що вираз (12) є не що інше, як перетворений степеневий ряд, згідно певного типу підсумовуючої функції.

Розглянемо другу елементарну задачу.

Необхідно знайти розв’язок $u(\rho, \varepsilon)$ в області $1 \leq \rho < \infty$ нелінійного диференціального рівняння

$$\frac{du}{d\rho} = -\varepsilon (m \ln \rho + 1) \rho^{m-1} u^2, \quad (14)$$

який повинен бути на “нескінченності” обмеженим, тобто

$$\lim_{\rho \rightarrow \infty} u(\rho, \varepsilon) = 0, \quad \forall \varepsilon \geq 0, \quad (15)$$

а при $\rho = 1$ задовольняти граничній умові

$$u(\rho, \varepsilon) \Big|_{\rho=1} = 1, \quad \forall \varepsilon \geq 0. \quad (16)$$

У вказаних співвідношеннях: $\varepsilon \geq 0$ – параметр, значення якого може бути як малим, так і великим; $m \in N$; всі параметри і величини безрозмірні!

Точний розв’язок цієї задачі має вигляд

$$u = u(\rho, \varepsilon) = \frac{1}{1 + \varepsilon \rho^m \ln \rho} \quad (17)$$

Вважаємо, що точний розв'язок “неможливо знайти” і застосовуємо для розв'язування задачі метод розкладу по параметру ε . В результаті одержуємо розв'язок (в трьох – чотирьох наближеннях):

$$u(\rho, \varepsilon) \approx 1 - \varepsilon \rho^m \ln \rho + \varepsilon^2 \rho^{2m} \ln^2 \rho - \varepsilon^3 \rho^{3m} \ln^3 \rho \quad (18)$$

Бачимо, що на основі цього наближення можна проводити обчислення лише при таких ε, ρ , які задовольняють нерівності $|\varepsilon \rho^m \ln \rho| < 1$. Однак, апроксимація (18) не задовольняє умові (15).

Замість апроксимації (18) розглядаємо згідно запропонованого метода нову апроксимацію

$$u = u^*(\rho, \lambda, \sigma, \varepsilon) = S_4^* = 1 \cdot \delta_1(\rho, \lambda, \sigma) - \varepsilon \rho^m \ln \rho \cdot \delta_2(\rho, \lambda, \sigma) + \quad (19) \\ + \varepsilon^2 \rho^{2m} \ln^2 \rho \cdot \delta_3(\rho, \lambda, \sigma) - \varepsilon^3 \rho^{3m} \delta_4(\rho, \lambda, \sigma) + \dots$$

Задамо функцію σ , наприклад, такого виду: $\sigma = 2a \rho^m \ln \rho$, де $a > 0$ – довільний параметр.

Бачимо, що $u^*|_{\rho=1} = 1$ і $u^* \rightarrow 0$ при $\rho \rightarrow \infty$ для довільних ε, a і m .

Покладемо $\sigma_0 = \sigma(\rho, a)|_{\rho=\rho_0} = a \rho_0^m \ln \rho_0$, де $\rho_0 \in [1, \infty)$.

Тоді замість апроксимації (4.5.6) будемо остаточно розглядати наступну:

$$\tilde{u}(\rho, \rho_0, \lambda, \varepsilon) = u^*(\rho, \lambda, \sigma, \varepsilon)|_{\sigma=\sigma_0} = \delta_1(4, \rho, \lambda, \sigma_0) - \varepsilon \rho^m \ln \rho \cdot \delta_2(4, \rho, \lambda, \sigma_0) + \quad (20) \\ + \varepsilon^2 \rho^{2m} \ln^2 \rho \cdot \delta_3(4, \rho, \lambda, \sigma_0) - \varepsilon^3 \rho^{3m} \delta_4(4, \rho, \lambda, \sigma_0) + \dots$$

Згідно запропонованого методу будемо вимагати, щоб

$$\varepsilon^3 f_m^3(\rho) \left[\frac{\zeta}{\zeta + f_m(\rho)} \right]^4 < \mu, \quad (21)$$

де $f_m(\rho) = \rho^m \ln \rho$, $\zeta = \frac{\lambda}{a}$, μ – достатньо мале, наперед задане число.

Зауважимо, що в цій нерівності $\rho \in [1, \rho^*]$, де ρ^* бажано встановлювати максимально великим з напівінтервалу $[1, \infty)$; при практичних дослідженнях доцільно ототожнювати $\rho^* = \rho_0$.

Наводимо конкретні обчислення. Покладемо $\mu = 0,002$, $\varepsilon = 1$, $m = 1$, $\rho^* = \rho_0 = 10$; тоді з нерівності (21) встановлюємо, що достатньо покладати $\zeta = 0.5$.

При вказаних вхідних значеннях параметрів обчислено значення функції (20) для $\rho \in [1, 10)$.

Значення відповідних сум, що обчислені на основі формул (20), позначено, відповідно, через S_3^* , S_4^* .

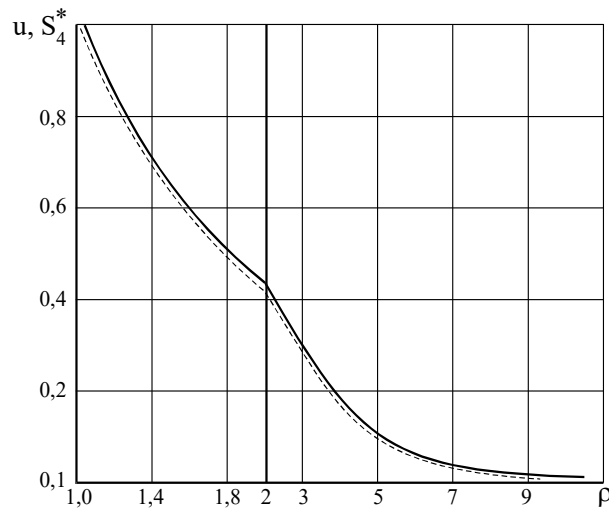

Рис1. Графічне зображення точного u і наближеного S_4^* розв'язків тестової задачі 1.

На рис. 1 побудовані графіки точного і наближених розв'язків; тут вертикальна (жирна) лінія розділяє графіки для $1 \leq \rho \leq 2$ і $1 \leq \rho \leq 10$, на яких вибрано різні масштаби. З рис 1 бачимо, що точний і наближений розв'язки майже співпадають (в межах графічної точності). Більш того, тут представлено результат такого дослідження – вплив вибраного навання порівняно “великого” значення $\rho_0 = 10$ на обчислення значень шуканого розв'язку в околі початкової точки $\rho = 1$. Як бачимо, цей вплив майже незначний в практичному сенсі. При розв'язуванні задачі вибиралися і інші значення ρ_0 ; виявилось, що результати обчислень відрізняються не істотно.

Список літератури

1. Кривоблоцька Л.М. Напружений стан гнучких пластин з отвором. // Конструювання, виробництво та експлуатація сільськогосподарських машин., м. Кропивницький, ЦНТУ, 2022.
2. Каюк Я.Ф., Кривоблоцька Л.Н. Метод регуляризації сингулярних ітерацій в нелінійних задачах изгиба пластин с отверстием // Вісник Донецького університету, Сер. А: Природничі науки, 2002, вип. 1, с. 83-90.
3. Каюк Я.Ф., Кривоблоцька Л.Н. Концентрація моментів в околиці круглого отверстия пластини при больших изгибах // Вісник Донецького університету, Сер. А: Природничі науки, 2002, вип. 2, с. 187-191.
4. Каюк Я.Ф., Кривоблоцька Л.Н. Метод регуляризації сингулярних ітерацій в нелінійних задачах изгиба пластин с отверстием // Вісник Донецького університету, Сер. А: Природничі науки. – 2002. – Вип. 1. – С. 83-90.
5. Кривоблоцька Л.М. Сингулярні ітерації в задачах газової динаміки//Конструювання, виробництво та експлуатація сільськогосподарських машин. Кіровоград, ЦНТУ– 2016.- Вып. 46. – С. 61-72.
6. Baker, G. A., Jr.; and Graves-Morris, P. *Padé Approximants*. Cambridge U.P., 1996.

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ТА КОРЕКЦІЯ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Бадзюнь Максим Євгенійович
Здобувач ступеня «Магістр» 2 курс
Національний авіаційний університет

Проблема агресивної поведінки підлітків є актуальною та багатогранною, вимагаючи глибокого розуміння психологічних механізмів, що лежать в її основі. Агресія у підлітковому віці – це не просто прояв непокори чи бунту, а складна взаємодія біологічних, психологічних та соціальних факторів.

Підлітковий вік є одним з найбільш динамічних та складних періодів людського розвитку. Це час інтенсивних фізичних, психологічних та соціальних трансформацій, що супроводжуються пошуком власної ідентичності, встановленням нових соціальних зв'язків та формуванням світогляду.

Однією з ключових характеристик підліткового віку є його перехідний характер. Підлітки знаходяться на межі між дитинством та дорослістю, що викликає невизначеність щодо їхнього соціального статусу та ролі в суспільстві. Цей період характеризується постійними змінами: фізичними, когнітивними та соціальними. Швидкі темпи розвитку призводять до емоційної нестабільності, коливань настрою та пошуку нових форм самовираження.

Важливу роль у житті підлітка відіграють стосунки з однолітками. Група однолітків стає для підлітка важливим джерелом соціальної підтримки, самооцінки та формування цінностей. Однак, прагнення до належності до групи може призводити до конформності та тиску однолітків.

Одним з центральних завдань підліткового віку є формування власної ідентичності. Підлітки активно досліджують різні ролі, цінності та способи життя, намагаючись зрозуміти, ким вони є і якими хочуть бути. Цей процес може супроводжуватися внутрішніми конфліктами, експериментами з різними соціальними ролями та пошуком власного стилю.

Підлітки часто демонструють підвищену емоційність, імпульсивність та схильність до ризикованої поведінки. Це пов'язано з незрілістю лобових часток мозку, які відповідають за прийняття рішень, контроль імпульсів та планування.

Підлітковий вік – це також період активного формування світогляду та системи цінностей. Підлітки починають критично оцінювати авторитети, формувати власні погляди на життя та суспільство.

Основні виклики підліткового віку:

- Визначення свого місця в суспільстві, формування цінностей та вірувань.
- Пошук друзів, подолання проблем спілкування.
- Прагнення до самостійності та незалежності.
- Прийняття свого тіла, подолання комплексів.
- Навчання, вибір майбутньої професії.

Агресивна поведінка підлітків – це багатогранне явище, яке проявляється у різноманітних формах, від фізичного насильства до вербальних образ і соціальної ізоляції. Фізична агресія може виражатися в прямих атаках на інших (удари, штовханини), пошкодженні майна або навіть у самоушкодженні. Вербальна агресія проявляється у формі образ, погроз, цькування та поширення чуток. Непряма агресія більш прихована і може включати маніпуляції, соціальну ізоляцію та псування речей. Аутоагресія – це саморуйнівна поведінка, яка спрямована на заподіяння собі фізичної або психологічної шкоди. Важливо зазначити, що інтенсивність та частота прояву цих форм агресії можуть значно варіюватись, а також бути пов'язаними з іншими проблемами поведінки та емоційного стану підлітка.

Дослідження вказують на те, що травматичні події, такі як фізичне або психологічне насильство, втрата близьких, розлучення батьків, можуть спричиняти стрес і, як наслідок, агресивні реакції. Психічні розлади, зокрема депресія, тривожні розлади та біполярний розлад, також часто супроводжуються підвищеною агресивністю. Медичні проблеми, такі як пошкодження мозку, епілепсія, СДУГ та розлади навчання, можуть впливати на поведінку підлітка, роблячи його більш імпульсивним і агресивним.

Соціальні фактори, такі як тиск однолітків, низька самооцінка, відчуття соціальної ізоляції, також відіграють важливу роль у формуванні агресивної поведінки. Залежності від алкоголю та наркотиків посилюють імпульсивність та знижують рівень самоконтролю, що призводить до агресивних проявів. Крім того, насильство в сім'ї та свідчення насильства можуть стати моделлю поведінки для підлітка і сприяти розвитку у нього агресивних тенденцій.

Вивченням проблем агресивної поведінки підлітків займалися багато відомих вчених. Зокрема, З. Фрейд розглядав агресію як природжений інстинкт, який необхідно сублимувати у соціально прийнятні форми діяльності. А. Басс та Л. Берковіц досліджували соціальні та когнітивні детермінанти агресивної поведінки. Б. Бушман зосередився на вивченні впливу медіа-насильства на агресію підлітків.

Причини агресивної поведінки підлітків є багатофакторними і можуть варіюватись в залежності від конкретної ситуації. Однак, можна виділити кілька основних груп факторів.

Біологічні фактори включають генетичну схильність, нейрофізіологічні особливості та гормональні зміни. Дослідження свідчать про певну спадкову схильність до агресивної поведінки, а також про те, що дисфункції нервової системи та порушення обміну нейромедіаторів можуть впливати на імпульсивність та агресивність. Гормональні зміни в період пубертату можуть посилювати емоційну нестабільність і агресивність.

Психологічні фактори також відіграють важливу роль у формуванні агресивної поведінки. Темперамент, самооцінка, емоційний інтелект та когнітивні спотворення можуть впливати на схильність до агресивних реакцій. Імпульсивні, агресивні діти з раннього віку мають більшу ймовірність проявити агресію в підлітковому віці. Низька самооцінка часто супроводжується

агресивною поведінкою як способом компенсації відчуття неповноцінності. Низький рівень емоційного інтелекту ускладнює розуміння та управління власними емоціями, що може призводити до агресивних спалахів. Когнітивні спотворення, такі як схильність до негативних інтерпретацій подій та ворожих атрибуцій, посилюють агресивні реакції.

Соціальні фактори мають значний вплив на розвиток агресивної поведінки підлітків. Насильство в сім'ї, відсутність підтримки, авторитарний стиль виховання та моделі агресивної поведінки батьків можуть сприяти розвитку агресивності у дитини. Вплив однолітків, тиск групи, цькування та соціальна ізоляція також можуть провокувати агресивну поведінку. Шкільне середовище, конфлікти з вчителями, низька академічна успішність та булінг можуть негативно впливати на емоційний стан підлітка і сприяти розвитку агресивних реакцій. Соціокультурні фактори, такі як норми і цінності суспільства, вплив медіа та доступність зброї, можуть сприяти нормалізації агресивної поведінки.

Зв'язок між зазначеними факторами та агресивною поведінкою підлітків підтверджується численними науковими дослідженнями. Важливо розуміти, що агресивна поведінка – це складна проблема, яка вимагає комплексного підходу. Для ефективної корекції агресивної поведінки необхідно враховувати всі перелічені фактори і розробляти індивідуальні програми психокорекції з урахуванням особливостей кожного підлітка.

Корекція агресивної поведінки є комплексним процесом, що вимагає інтеграції знань з різних галузей психології, соціології та нейронаук. Ефективна корекція передбачає не лише зменшення частоти проявів агресії, а й глибоку трансформацію внутрішніх психологічних механізмів, що лежать в основі цієї поведінки.

Ефективна корекція агресивної поведінки підлітків передбачає індивідуальний підхід, який враховує особливості прояву агресії. На першому рівні, коли агресія виражається в гострих емоційних реакціях, ефективні методи релаксації та саморегуляції. На другому рівні, коли агресія пов'язана з негативним ставленням до оточуючих, пріоритетом стає формування конструктивних установок та розвиток навичок соціальної взаємодії. На третьому рівні, коли агресія стає стійкою рисою особистості, необхідно працювати над розвитком самосвідомості, моральних цінностей та навичок самоконтролю

Основні підходи до корекції:

Психотерапевтичні методи відіграють центральну роль у корекції. Когнітивно-поведінкова терапія (КПТ) дозволяє змінити деструктивні мислинні шаблони, які часто провокують агресивні реакції. Пацієнти навчаються ідентифікувати та оскаржувати ірраціональні думки, замінюючи їх більш адаптивними. Інтерперсональна терапія фокусується на покращенні міжособистісних стосунків, адже проблеми у взаємодії з оточенням часто є тригерами агресивної поведінки. Гештальт-терапія допомагає усвідомити свої почуття та потреби, а також розвивати навички відповідальності за власну поведінку.

Групова терапія забезпечує соціальну підтримку та можливість відпрацювати нові моделі поведінки в безпечному середовищі. Взаємодія з людьми, які мають схожі проблеми, дозволяє отримати цінний досвід і зрозуміти, що вони не самотні.

Навчання навичкам емоційної регуляції є ключовим елементом корекції. Розвиток усвідомленості, релаксаційних технік та когнітивних стратегій допомагає індивідам краще розуміти та керувати своїми емоціями, знижуючи ризик імпульсивних агресивних реакцій.

Соціально-психологічні програми спрямовані на розвиток соціальних навичок, таких як емпатія, співпраця та вирішення конфліктів. Ці програми допомагають індивідам будувати здорові стосунки з оточуючими та адаптуватися до соціального середовища.

Комплексний підхід є необхідним в корекції агресивної поведінки. Агресивна поведінка має багатофакторну природу. Біологічні особливості, такі як нейрохімічні дисбаланси, можуть сприяти підвищеній імпульсивності та агресивності. Психологічні фактори, такі як низька самооцінка, фрустрація та травматичний досвід, також відіграють важливу роль. Соціальне середовище, в якому зростає індивід, формує його моделі поведінки та цінності. Тому ефективна корекція повинна враховувати всі ці фактори.

Важливість превентивних заходів також є ключовим, оскільки полягає в тому, щоб запобігти розвитку агресивної поведінки. Створення сприятливого соціального середовища, розвиток емоційного інтелекту з раннього віку, а також навчання ефективним стратегіям вирішення конфліктів можуть значно знизити ризик розвитку агресивних тенденцій.

Таким чином, Агресивна поведінка підлітків є багатофакторним явищем, зумовленим взаємодією біологічних, психологічних та соціальних чинників. Дослідження свідчать про важливу роль травматичних досвідів, психічних розладів, соціальних проблем та особливостей особистості у формуванні агресивних проявів. Ефективна корекція агресивної поведінки потребує комплексного підходу, який включає психотерапевтичні методи, навчання навичкам соціальної взаємодії та емоційної регуляції. Важливим є також створення сприятливого соціального середовища та профілактика агресії.

Також, корекція агресивної поведінки – це тривалий і багатогранний процес, що вимагає співпраці фахівців різних галузей та активної участі самого індивіда. Комбінація психотерапевтичних методів, навчання навичкам емоційної регуляції та соціальних програм дозволяє досягти значних успіхів у подоланні агресивної поведінки. Важливо розуміти, що зміни потребують часу і зусиль, а успіх залежить від індивідуальних особливостей кожної людини.

Список літератури

1. Романовська Л.І. Основи психології і педагогіки : навч. посіб. Львів : Новий Світ-2000, 2018. 449 с. 38.
2. Рева М. М. Особливості життєвої перспективи в підлітковому та юнацькому віці / М. М. Рева // Психологія і особистість. 2015. № 2. Ч 1. С. 126–139.

3. Психологія гніву та агресії - Meclee. Психолог онлайн Україна• консультація психотерапевта Meclee - Meclee. URL: <https://meclee.com/blog/obshchie/psihologiya-gnivu-ta-agresiji> (дата звернення: 28.10.2024).

4. Психологічні особливості прояву агресивної поведінки в підлітковому віці URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/277> (дата звернення: 28.10.2024).

5. Причини агресії в підлітків та способи їх усунення. Розвиток дитини. URL: <https://childdevelop.com.ua/articles/psychology/7993/> (дата звернення: 28.10.2024).

6. Особистісні психологічні чинники агресивності у підлітковому віці <http://medpsychology.pp.ua/osobistisni-psikhologichni-chinniki> (дата звернення: 28.10.2024).

7. Мельнікова С. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ У ПРОЦЕСІ ВЗАЄМОДІЇ З БАТЬКАМИ | Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». URL: <https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj/article/view/77> (дата звернення: 28.10.2024)

8. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій). 2-е вид. : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 128 с.

ВІРТУАЛЬНЕ ДОСЛІДНИЦЬКЕ СЕРЕДОВИЩЕ В ПРОФЕСІЙНОМУ СТАНОВЛЕННІ ФАХІВЦЯ СОЦІОГУМАНІТАРНОЇ СФЕРИ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Вернік Олексій

кандидат психологічних наук,
провідний науковий співробітник,
Інститут психології
імені Г.С.Костюка НАПН України,
м. Київ, Україна

Вернік Юлія

наукова співробітниця,
Інститут біографічних досліджень
Відділ формування біобібліографічних
інформаційних ресурсів НБУВ,
м. Київ, Україна

Поточна соціальна ситуація характеризується середовищною невизначеністю, зумовленою насамперед змінами, що відбуваються останні 4 роки не тільки в світі через пандемію й вимушену соціальну ізоляцію, але й, насамперед, в Україні в умовах війни. Для більшості громадян завдання побудови життєвих перспектив, планування власної траєкторії життя стає нерозв'язуваною проблемою. Зокрема це стосується осіб, які тільки починають свій професійний шлях, стають перед власним професійним самовизначенням. Тому актуальним постає питання професійного становлення вітчизняного молодого науковця. Поточні соціальні і економічні умови далеко не сприяють позитивному вирішенню даної проблеми. Сучасний випускник українського ЗВО при виборі подальшого професійного шляху стикається зі значними проблемами в перспективах подальшого наукового зростання, серед яких недофінансування вітчизняної науки, морально застаріле обладнання в дослідницьких інститутах, наднизька оплата праці й ін.

В таких умовах віртуальні дослідницькі середовища стають чи не єдиним чинником подальшого професійного становлення вітчизняних молодих науковців.

Поняття «віртуальне дослідницьке середовище» (Virtual Research Environment, VRE) увійшло в науково-організаційний лексикон на початку XXI ст. й означає систему автоматизованих робочих місць дослідників. Ідея розглядати сукупність місць професійної діяльності саме науковців як цілісну систему стала інноваційною щонайменше з двох причин.

По-перше, чи не вперше в питаннях управління і організації науковою діяльністю увага зосереджувалася не на адміністративних чи загальних питаннях

організації праці, але на ефективності комунікації між дослідниками в процесі реалізації наукових проєктів. Мається на увазі, насамперед, розробка платформ, що забезпечуватимуть стійкість науково-дослідницьких проєктів та спрощення залучення до них різних спеціалістів. Мова йде не про чергове технологічне рішення, але про ефективний інструмент формування наукових віртуальних, часто різнопрофільних, спільнот, об'єднаних навколо щонайменше однієї наукової проблеми. Обов'язковою складовою таких платформ стають засоби для колективної роботи, спеціалізовані інструменти для аналізу даних, візуалізації, управління симуляціями, зберігання та обміну документами. У період з 2004 по 2011 рік JISC фінансувала створення кількох таких платформ в рамках програми «Віртуальне дослідницьке середовище» та заснувала базу знань VRE у 2011 році, яка стала каталогом міжнародних проєктів і ключових досліджень у цій сфері [1].

По-друге, саме «робоче місце» дослідника стає концептом, в якому відбувається відмова від традиційних уявлень про професійну діяльність, як про конкретне місце, пов'язане насамперед з фізичною територією, приміщеннями, меблями, приладами й т.ін., тобто усього того, що в класичній інженерній психології і ергономіці розглядалося як «РМ» в системі функціонування «оператор – машина». Робоче місце науковця стає складовим елементом середовища його професійної діяльності. При чому середовище починає розумітися в контексті інвайронменталізму – як основу, що обумовлює не тільки поточну поведінку людини, але й її розвиток і становлення протягом життя. Тож, середовищний підхід передбачає можливість технологізації процесу опосередкованого управління процесами особистісного розвитку, в тому числі й професійного становлення.

Віртуальне дослідницьке середовище характеризується [2]: доступністю щодо даних, інструментів та ресурсів; взаємодією та співпрацею з іншими дослідниками; незалежністю такої співпраці від інституціональної чи географічної приналежності; наявністю доступу до «Великих даних», як до вхідних, так і до результатів окремих дослідів.

Саме через віртуальні дослідницькі середовища стверджується ідея розбудови сучасних наукових спільнот. В рамках такої розбудови передбачається [1]:

- відкритість наукових проєктів для створення міжнародних міждисциплінарних спільнот;
- віддалений доступ до сучасних обчислювальних ресурсів і інструментів проведення досліджень, в тому числі суперкомп'ютерів, квантових обчислень;
- надання дослідникам навчальних можливостей для підвищення їх професійних компетенцій, зокрема й навичок роботи з новими інструментами;
- залучення самих дослідників до формування вимог і оцінки впровадження, що потребує постійного зворотного зв'язку та гнучкості тощо.

Таким чином, можна вважати, що віртуальні дослідницькі середовища стають важливою умовою формування сучасних наукових спільнот. Хочеться сподіватися, що завдяки цьому вітчизняні науковці, які тільки розпочинають свій

професійний шлях, отримують змогу бути забезпеченими необхідними ресурсами й підтримкою для співпраці, тим самим долучатися до глобальної наукової екосистеми.

Список літератури:

1. Carusi, Annamaria & Reimer, Torsten. (2010). Virtual Research Environment Collaborative Landscape Study. JISC Report.
2. Assante, M.; Candela, L.; Castelli, D.; Cirillo, R.; Coro, G.; Dell'Amico, A.; Frosini, L.; Lelii, L.; Mangiacrapa, F.; Pagano, P.; Panichi, G.; Piccioli, T.; Sinibaldi, F. (2022). Virtual research environments co-creation: The D4Science experience. *Concurrency Computat Pract Exper.* doi:10.1002/cpe.6925

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АГРЕСИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Владімірова Ірина

студентка II курсу магістратури
Національний авіаційний університет, м. Київ

Науковий керівник

Кокарева Анжеліка Миколаївна,

Професор кафедри педагогіки та психології професійної освіти НАУ

Ключові слова: агресивність, підлітковий вік, психологічні травми, адаптація, захисні механізми, стрес.

Війна є травматичною подією для будь-якої людини, адже проживання втрат, загроза смерті, постійний страх, травми свідка військової агресії не природними ситуаціями в житті людини. Війна – це не нормальні обставини й надзвичайне навантаження на психіку навіть здорової, зрілої людини.

Для підлітків війна є особливим викликом. Пубертатний вік й в мирний час є надзвичайно складним періодом у житті людини, оскільки відбуваються значні зміни в організмі, в психіці і свідомості, які призводять до переходу на новий рівень сприйняття світу, самоусвідомлення та формування свого положення в світі. Цей період у силу своїх складностей і суперечностей є істотно сенситивним для виникнення ситуацій, які порушують нормальний хід особистісного становлення, створюючи об'єктивні умови прояву агресивних тенденцій. [1]. Зіткнення двох травмуючих впливів на психіку зростаючої дитини - вікові трансформації та війна викликає деструктивні поведінкові зміни, психологічні розлади, складнощі в спілкуванні та навчанні, які, в свою чергу, стають значною перешкодою для повноцінної участі підлітка в подальшому повсякденному житті.

Дослідження про психічне здоров'я дітей, що проводилися в таких зонах збройного конфлікту як Афганістан, Балкани, Камбоджа, Чечня, Ірак, Ізраїль, Ліван, Палестина, Руанда, Шрі-Ланка, Сомалі та Уганда дійшли висновку, що психологічні травми, зумовлені війною, мають довготривалі наслідки для дитячої психіки: чим довший конфлікт, тим серйозніші симптоми. Під час війни діти - в різній мірі - зіштовхуються з двома типами травматичних подій: несподівані травматичні події та довготривалі несприятливі події, що зумовлюють виникнення непродуктивних стратегій подолання труднощів. У результаті діти значно частіше, ніж їх однолітки без досвіду перебування на війні, страждають від таких проблем як тривожний розлад, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресія, дисоціативні розлади (добровільна соціальна ізоляція, деперсоналізація, дереалізація, небажання розмовляти, кататонічний синдром), поведінкові розлади (зокрема агресія, асоціальна і злочинна поведінка,

схильність до насильства), а також більш схильні до зловживання алкоголем і наркотичними засобами [2].

Одним з психологічних надбань завдяки травмуючому впливу війни є песимістичний погляд на життя у підлітків, а також постійне відчуття втрати, нездатність уявити світле майбутнє і нормалізація насильства, що “легалізує” в уявленні дитини агресію, як правило поведінки.

Домінування агресивної у фізичному чи вербальному плані поведінки переважно спрямоване проти дорослих та родичів. Діти схильні до ворожості, словесної лайки, нахабства, непокірності та негативізму по відношенню до дорослих, постійної брехні, прогулів та вандалізму. Підлітки не намагаються приховати свою антисоціальну поведінку, навіть сміливо демонструють її, протестуючи проти дорослих та їх світу. [3].

Окремого розгляду та вивчення потребує агресивна поведінка підлітків, які внаслідок війни в Україні опинилися поза межами своєї Батьківщини у стані біженців й вимушені пристосовуватися до нового соціуму та нових правил життя. Підлітки, що вже зазнали руйнівний вплив військових подій, стикаються зі значними проблемами у адаптації в іншомовному середовищі. Й в більшості своєї, підлітки виявляють опір до занурення у невідомий їм соціум та до навчання в таких умовах. Агресивність в такому випадку стає захисним механізмом, що насправді є «нормальною реакцією на ненормальні події»[1].

Підлітки стикаються із нестачею спілкування, адже у цьому віці діти прагнуть до спілкування й знаходять перших серйозних друзів: стосунки стають більш близькими й інтенсивними, друзів починають обирати за спільними цінностями та інтересами. Й неможливість бачити або втрата друга викликає розчарування та усамітнення підлітків.

Розлука з батьками або втрата батьків -одна з найболючіших травмуючих ситуацій, яка змушує дитину до девіантної поведінки й агресивності до світу взагалі.

Невизначеність майбутнього під час війни стає проблемою та додатковим тригером виникнення стану підвищеної тривожності, роздратування та, іноді, агресивності. Адже, коли навіть батьки не в змозі зрозуміти, як діяти далі, горизонт мрій, планування значно обмежується, оскільки все постійно змінюється, багато чого не залежить від волі людини. В підлітків це може викликати відчуття безсилля й думки про відсутність сенсу життя.

Агресія під час війни – це доволі поширене явище, адже людина усвідомлює, що смерть й війна не далеке абстрактне явище. Страх смерті, свідомий та несвідомий, викликає агресивність та інстинктивну природну боротьбу за життя в людини. Доросла людина, іноді не здатна контролювати підсвідомі реакції психіки, проте підліткам ще складніше контролювати агресивність ніж дорослим, тому що їх психіка не до кінця сформована й перебуває в процесі трансформації, а це перешкоджає самоконтролю.

Останні психологічні дослідження показують, що, попри нелюдські умови та випробування, діти мають величезний потенціал життєстійкості та здатності до

психологічної корекції [4], що дозволяє їм вирости та стати повноцінними індивідами всупереч отриманим психологічним травмам.

Список літератури

1. Афанасьєва В. В. Педагогічна профілактика агресивної поведінки підлітків в умовах загальноосвітньої школи / В. В. Афанасьєва // Соц. педагог.: теор. та практика. — 2010. — № 2. — С. 55–63.
2. Конвенція про права дитини та участь неповнолітніх у збройних конфліктах: Роз'яснення Міністерства юстиції України від 1.01.2011 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0009323-11> (дата звернення 05.05.2019 року).
3. Лебець І.С Стан психологічного здоров'я дітей із зони військового конфлікту на Сході України / Охорона здоров'я дітей та підлітків. 2019. № 1. С. 27–30
5. Левченко В.В. Вплив військових подій на психічне здоров'я дітей. «Історія та історія соціології. Психологія особистості» Випуск 50. 2023 , с.87
6. Лукомська С. О. Можливості застосування ресурсного підходу до роботи з травмами війни. Організаційний комітет конференції, 2022. 256 С.
7. Максимець С.М., Запара, В.О. Вплив тривожності на психічне здоров'я студента. 2022. 18 с.
8. Михальська Ю.А. Психологічний захист особистості: панорама теоретико-методологічних постулатів. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка Національної АПН України. Проблеми загальної та педагогічної психології 24, ч. 6, 2012, С. 281-289.
9. Joshi, PT and Deborah O'Donnell , 2003 Consequences of child exposure to war and terrorism. *Clinical Child and Family Psychology Review* 6(4):279-291.
10. Особливості агресивної поведінки неповнолітніх та основи її профілактики: методичні рекомендації / Під ред. Н.В. Алкіной . - Київ, 1991. , стор. 15-19.
11. Fernando, C and Michel Ferrari 2013 *Handbook of Resilience in Children of War*. New York, Heidelberg, Dordrecht, London: Springer

ЖИТТЄДАЙНЕ СВІТОБАЧЕННЯ ТА ЙОГО РОЗВИТОК У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Кононко Олена Леонтіївна

докторка психологічних наук, професорка,
завідувачка кафедри дошкільної освіти
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя. Україна.

Початок ХХІ століття ознаменувався зміною світоглядної позиції людей, трансформацією цінностей, руйнацією моделі врівноваженого світу. Одним з першочергових завдань підготовки майбутніх педагогів у вищому закладі освіти має стати розвиток їхнього світогляду. Спрямованість світоглядної позиції, її глибина і стійкість є запорукою якісного професійного та особистісного зростання студентської молоді. Сьогодення змушує її вирішувати життєві задачі високої новизни й складності, актуалізує необхідність поводитися компетентно у багатоваріантному світі, виділяти та кваліфікувати події за ступенем їх значущості, безпеки, корисності. Це посилює важливість формування у майбутніх педагогів *свідомого ставлення до життя* (особистого та професійного), *активної світоглядної позиції, реалістичної картини світу*.

Світобачення як феномен свідомості засвідчує існування зв'язку між внутрішнім світом особистості та її зовнішнім життям; фіксує її ставлення до оточуючого світу та самої себе; об'єктивує ідеали та цінності молодої людини, способи сприйняття й усвідомлення нею подій і явищ. З огляду, що світогляд є духовною складовою свідомості, доцільно встановити його взаємозв'язок з морально-духовним розвитком особистості. Констатовано, що вагомий внесок у розробку теоретичних засад вказаної проблеми зроблено відомими вітчизняними психологами і педагогами, зокрема В. Андрущенко, Р. Арцишевським, Г. Баллом, І. Бехом, Г. Васяновичем, С. Гончаренком, І. Зязюном, М. Євтухом, В. Кременем, О. Сухомлинською та іншими.

Світобачення може бути цілісним (інтегрованим, повним), адекватним, оптимістичним, реалістичним, збалансованим, морально орієнтованим, несуперечливим. За цих умов воно виступає надійним життєвим орієнтиром, уможлиблює компетентну поведінку особистості у складних та невизначених ситуаціях. Такий тип світобачення є *життєдайним*, характеризує здоровий погляд на життя, оживлює, укріплює, породжує та підсилює природні сили, життєву енергію молодої людини, допомагає її гармонійній взаємодії із світом – природним, предметним, соціальним та власним «Я».

Світобачення майбутнього педагога може бути клаптевим, неадекватним, песимістичним, незбалансованим, меркантильним, суперечливим, викривленим. У такому випадку воно радше дезорієнтує, ніж слугує дороговказом, ускладнює життя особистості, призводить до прийняття недоцільних рішень. Дослідження

засвідчують, що переважній більшості студентської молоді притаманний саме цей тип світобачення, який характеризується дисбалансом внутрішнього життя та зовнішньої поведінки, неузгодженістю домагань та можливостей, нереалістичністю життєвих планів.

Відправні положення нашого дослідження базувалися на узагальненнях провідних психологів та педагогів, згідно з якими *світогляд* відображає певним чином впорядковану організацію внутрішнього світу особистості, обумовлює способи її орієнтації у довкіллі та якісний рівень діяльності, регулює життєдіяльність в цілому, визначає вектор життя. Згідно визначення Р. Арцишевського, світогляд є *духовною складовою свідомості*, яка уособлює *смисли* існування, узагальнює уявлення майбутніх педагогів про життя, його сенс, своє місце в ньому. Він є *системою* стійких поглядів студентської молоді на моральні закони буття, яка проявляється в ідеях, переконаннях, ідеалах, ціннісних орієнтаціях, принципах життя і визначають їхні вчинки, вибори, почуття [1].

Як підкреслює В. Вашкевич, світогляд студентської молоді відіграє в освітньому процесі вищого закладу освіти важливу роль: визначає цілі, принципи, зміст і методи розвитку особистості молодої людини; пропускає їх крізь усе життя майбутнього педагога, спрямовуючи, контролюючи, оцінюючи його діяльність, формуючи й закріплюючи певні ставлення до довкілля та самого себе. Світоглядні основи виховання – це знання молодої людини про сенс професійного та особистого життя, які формують освітні відносини [3].

З визначеними вище поняттями пов'язана категорія *«педагогічна самосвідомість»*, яка кваліфікується як здатність майбутнього педагога наділяти смислами свої освітні дії, прогнозувати їхній вплив на життя, діяльність та взаємини з оточуючими. Згідно визначання Г. Балла, педагогічна самосвідомість формується на базі професійної та наукової свідомості. На думку автора, сформованість педагогічної самосвідомості робить студента більш самостійним, суб'єктивує його внутрішню й зовнішню позицію, сприяє розвитку наукової картини світу як життєвого орієнтиру [2].

Тільки наявність власної світоглядної позиції перетворює майбутнього педагога на суб'єкта освітнього процесу. Педагогічна самосвідомість дозволяє виважено визначитися з світоглядом, усвідомлювати свою педагогічну місію. Важливо створювати сприятливі умови для розвитку особистості як *активного суб'єкта моральної діяльності*. Згідно концепції В. Татенка, бути суб'єктом означає: виступати ініціатором, автором і творчим виконавцем активних дій; впливати на самого себе, а не очікувати заохочення ззовні; самостійно здійснювати вибори; перетворювати дійсність, а не лише пристосовуватися до неї; долати зовнішні та внутрішні перешкоди; протистояти тому, що шкодить досягненню важливих цілей; залишатися собою, змінювати себе за власним бажанням; керуватися почуттям міри та доцільності, орієнтуватися на моральні цінності [9].

Оперуючи поняттям *«педагогічний світогляд»*, ми маємо на увазі систему поглядів випускника вищого закладу освіти на природу і призначення освітніх

відносин. По суті йдеться про усвідомлення ним сутності професійного розвитку, його особливостей та причинно-наслідкових зв'язків. Педагогічний світогляд формується завдяки культурі, науковим знанням, пошуковій активності, навчанню. В основі *світоглядної позиції* майбутнього педагога лежать уявлення про наукові знання як найвищу культурну цінність і необхідну умову орієнтації у світі. Світоглядну позицію кваліфікуємо як життєву філософію, яка слугує соціально-моральній орієнтації у зовнішньому та власному внутрішньому світах.

Дані досліджень провідних фахівців засвідчують, що лише близько чверті майбутніх педагогів характеризуються життєдайним світоглядом, стабільною компетентною поведінкою, збалансованістю уявлень та дій, здатністю покладатися на власний досвід та здоровий глузд, готовністю здобувати нові знання та уміння. Це актуалізує необхідність спеціальної організації системної освітньої роботи з студентською молоддю, спрямованої на формування у неї життєдайного світобачення. Вона передбачає створення таких психолого-педагогічних умов:

- активізації *світоглядної свідомості* студентів, пробудження в них *філософського умонастрою*;
- визнання важливості орієнтації освітнього процесу на *світоглядні аспекти науки, аксіологічне ставлення до неї*;
- актуалізації *світоглядних проблем* у змісті навчальних предметів;
- відображення в освітньому процесі *різноманітності існуючих світоглядних орієнтацій*, їх аналіз, оцінка, вираження й обґрунтування власного відношення до них;
- формування толерантного ставлення до відмінних від власної світоглядних позицій, *світоглядної терпимості*;
- *відмова від жорсткої вимоги визнавати єдине вірне бачення світу*;
- реалізація *системного та інноваційного* підходів до змісту, форм і методів освітньої діяльності, які сприяють формуванню та прояву студентами життєдайного світобачення;
- наближення змісту освіти до *реалій сьогодення* з його складностями та суперечностями;
- розвиток у студентської молоді *ціннісного самоставлення*, адекватної самооцінки, уміння визначати власні чесноти і вади, виявляти самоповагу;
- вправлення майбутніх педагогів в умінні *самовизначатися*, самостійно обирати зміст і складність роботи, приймати власні рішення, надавати комусь-чомусь перевагу, реалізувати свій природний потенціал;
- сприяння проявам студентами *креативності* в різних сферах життя та видах діяльності;
- *самоаналіз та самооцінка* майбутніми педагогами різних характеристик власної *картини світу* (цілісності, повноти, адекватності, складності);

З огляду, що формування світогляду як сукупності переконань майбутнього педагога стосовно значущих складових його життєвого світу є одним з важливих напрямів освітньої роботи сучасного вищого закладу освіти, а найважливішим

компонентом світогляду, його предметною стороною виступає картина світу, доцільно детальніше зупинитися на цьому аспекті.

За даними дослідження Н. Жукової, важливим показником сформованості *індивідуальної* картини світу як сукупності уявлень особистості про світ та своє місце в ньому, є ступінь їх *осмисленості*, що засвідчується здатністю розповідати про них, обґрунтовувати свої судження, відображати свої уявлення у різних видах діяльності. Основними критеріями оцінки міри сформованості у майбутніх педагогів картини світу є її адекватність, реалістичність, повнота, складність. Показниками критеріїв виступають здатність особистості розрізняти реальне-уявне; відтворювати побачене, почуте, пережите, адекватно їх оцінювати; формулювати, обґрунтовувати та відстоювати думку; здійснювати самостійні вибори та приймати власні рішення; визначати життєві цілі та планувати свої дії; виявляти рефлексію; вносити корективи у свою діяльність; проявляти креативність; жити у злагоді з довкіллям і згоді з собою; гармонійно адаптуватись та комфортно існувати в різних умовах життя; передбачати та враховувати усі суттєві особливості оточуючого світу [4].

Формуючи у майбутніх педагогів цілісну наукову картину світу, слід чітко диференціювати розвивальні, навчальні та виховні завдання, які належить розв'язувати у процесі підготовки майбутніх професіоналів. До *розвивальних* слід віднести сприяння становленню у студентів чутливості, сприйнятливості, самостійності, потреби самовиражатися у соціально прийнятний спосіб; до *навчальних* – розширення уявлень, збагачення знань про світ та себе, розвиток загальних та спеціальних умінь; до *виховних* - формування ціннісного ставлення до світу та себе, плекання інтересу до довкілля та власного «Я», заохочення до креативності .

Оцінюючи міру сформованості у майбутніх педагогів цілісної наукової картини світу, слід звернути увагу на: наявність реалістичних й повних уявлень про людей та самих себе; компетентну поведінку у проблемних ситуаціях; адекватне виконання соціальних ролей, широту використовуваного у спілкуванні репертуару; швидку адаптацію до нових умов та життєвих обставин; прагнення повторити вдалі дії, внести доцільні зміни; здатність перенести минулий досвід у нові життєві ситуації; уміння планувати свої дії, справедливо оцінювати їх продуктивність, швидко відмовлятися від невдалих спроб. Згідно думки Е. Носенко, єдність розвиненої свідомості та компетентної поведінки засвідчує сформованість у майбутніх педагогів реалістичної наукової картини світу, а отже і життєдайного світобачення. Важливо, щоб студенти усвідомлювали: однозначні трактовки неоднозначних життєвих явищ і подій спрощують, примітивізують картину світу, налаштовують на чорно-біле світосприйняття, позбавляють різнобарвної гама їхнє світобачення [7].

Згідно підходу О. Остапчука, на часі запровадження інноваційного підходу до організації процесу професійної підготовки майбутніх фахівців. Інновація - це не лише створення та розповсюдження нових технологій. У першу чергу, це суттєві зміни *способу життя і діяльності, стилю мислення студентства, його світоглядної позиції*. На думку автора, професіоналізм випускника вищого

навчального закладу кваліфікується як його інтегральна характеристика, якою засвідчується особистісна зрілість, активна життєва позиція, громадянська культура, педагогічна майстерність, здатність діяти творчо у нестандартних життєвих ситуаціях, знаходити ефективні рішення проблем, осмислювати свій педагогічний досвід, запроваджувати ефективні сучасні технології, самовдосконалюватися [8].

З метою формування у студентської молоді життєдайного світобачення доцільно активізувати та використовувати їхні внутрішні ресурси як активних суб'єктів освітньої діяльності, творчий потенціал особистості. Зростання питомої ваги самостійної роботи майбутніх педагогів сприятиме розвитку в них *власної освітньої траєкторії*, стійкої внутрішньої мотивації учіння, здатності до пошуково-пізнавальної діяльності, уміння здійснювати власні вибори та приймати самостійні й відповідальні рішення. Важливим супутником на шляху цієї роботи є збагачення їхнього життєвого досвіду.

Оперуючи поняттям «індивідуальний життєвий досвід», Ю. Швалб тлумачить його як відносно самостійну одиницю, що функціонує як саморозвивальна система. Життєвий досвід розглядається ним як процес і результат накопичення знань, умінь, навичок, що полегшує взаємодію особи із світом. На відміну від більшості фахівців, автор стверджує, що життєвий, тобто індивідуальний досвід, як правило, не виникає внаслідок здійснення помилкових дій й отримання негативних переживань. Фахівець вважає, що індивідуальний досвід виникає внаслідок позитивних результатів спроб і помилок і виконує захисну функцію. Формування життєвого досвіду принципово відрізняється від формування знань, умінь і навичок. Фахівець підкреслює: життєвий досвід завжди емоційно насичений, ціннісно визначений, в той час, як знання, уміння і навички безособові. Інтеграція фрагментів досвіду, зниження їх суперечливості призводить до набуття досвідом рис системності і перетворюється на «*життєву філософію*» [10].

О. Лактіонов вважає індивідуальний досвід особистості відображенням картини світу, яка сприймається самою людиною як певним чином змодельована інтерпретаційна *смілова система*. Остання репрезентується суб'єктом для самого себе та для інших людей у формі наративу. Наратив, у свою чергу, виступає ідеальним транслятором особистісного досвіду, що дає людині можливість осмислити і усвідомити його в межах особистісної інтерперсональної сфери [6].

За даними досліджень В. Закревського, процеси інтеграції соціально-історичного досвіду у внутрішній світ особистості, включення «досвідних утворень» у поведінкові програми і саморегуляцію активності людини, формування в неї у повсякденній життєдіяльності здорового глузду залишаються до сьогодні актуальними. Згідно підходів фахівця, нова парадигма сучасної освіти народжується лише на шляху інтеграції культури, безпосереднього життєвого поля й індивідуального досвіду особистості. В. Закревський зазначає: в умовах трансформації життя сучасної людини з особливою гостротою постає

питання моральності індивідуальної життєдіяльності, поєднання індивідуальної і колективістської спрямованості особистості [5].

Перспективним напрямом подальшої роботи в означеному напрямі залишається дослідження зв'язку життєдайного світосприйняття та індивідуального життєвого й особистісного досвіду студентської молоді, створення відповідного методичного забезпечення. Вказаний напрям дослідження потребує використання в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти інноваційних технологій та наближення змісту освіти до реалій сучасного життя.

Список літератури:

1. Арцишевский Р.А. Мировоззрение: сущность, специфика, развитие: монография. Львов: Вища школа. 1986. 196 с.
2. Балл Г.О. Сучасний гуманізм і освіта: соціально-філософські та психолого-педагогічні аспекти. Рівне: Ліста. 2003. 128 с.
3. Вашкевич В.М. Модифікація світоглядних засад молоді в контексті цивілізаційного розвитку України// Гілея: науковий вісник: зб. наук. праць. Київ. 2007. Вип.8. С.57-64.
4. Жукова Н. Картина світу, образ світу і модель світу в їх специфіці та взаємодії//*Збірник наукових праць*. Кіровоград: Кіровоградський державний педагогічний університет імені В. Вінниченка. 2010. Вип.89 (1). С.416-420
5. Закревский В.Э. Индивидуальный опыт – междисциплинарный подход// *Время культуры и опыт личности*. 10 – 11 серп. 1995 р. Одеса: Одеський облвиконком, 1995. С. 94-96
6. Лактионов А.Н. Координаты индивидуального опыта. Харьков: Бизнес-Информ, 1998. 492 с.
7. Носенко Е.Л. Картина світу як інтегруючий і гуманізуючий фактор у змісті освіти// *Педагогіка і психологія*. 1995. №1(6). С.22-29
8. Остапчук О.С. Розвиток особистості в моделі інноваційного функціонування освітньої системи // *Теоретико-методологічні проблеми розвитку особистості в системі неперервної освіти*/ За ред. С. Д. Максименка. К. 2005. С.211- 215.
9. Татенко В. О. Методологія суб'єктно - вчинкового підходу: соціально-психологічний вимір : монографія. К.: Міленіум. 2017. 184 с.
10. Швалб Ю.М. Життєвий досвід як проблема психології свідомості // *Вісник Харківського національного університету імені В.Н, Каразіна*. Серія: Психологія. 2010. № 913. Вип. 44. С. 178-181.

ПРОЯВИ ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ В ПРОЦЕСІ ПЕРЕЖИВАННЯ ТРАВМАТИЧНИХ ПОДІЙ

Кокоріна Ю. Є.

к.психол.н, доцент, доцент кафедри
загальної психології і психологічного консультування
ОНУ імені І.І. Мечникова

Прудникова Є.А.

здобувачка вищої освіти магістерського рівню
ОНУ імені І.І. Мечникова

Проблема становлення зрілої особистості є актуальною на сьогоднішній день. Психічний і соціальний розвиток особистості відбувається на всіх етапах її життєвого шляху, при цьому кожний етап, поряд із загальними закономірностями розвитку, характеризується і особливими, специфічними лише для нього. Динаміка особистісної зрілості і її усталеність передбачає як відкриття, так і можливість реалізації якісно нових і соціально цінних можливостей становлення особистості, подолання складних травмуючих ситуацій на життєвому шляху.

Дослідження проблеми зрілості особистості були започатковані американськими вченими, зокрема представниками гуманістичної психології (Е. Еріксон, А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс). В роботах зарубіжних дослідників зрілість особистості розглядається і як певний віковий період у житті людини – дорослість, і як характеристика досить високого рівня її психічного і соціального розвитку незалежно від її віку. В українській психологічній науці проблема особистісної зрілості людини висвітлювалась у працях М. Й. Боришевського, Ю. З. Гільбуха, Н. М. Дідик, О. В. Завгородньої, О. С. Штепи та ін. вчених.

Мета дослідження полягає у виявленні та вивченні психологічних особливостей особистісної зрілості у процесі переживання травматичних подій.

Для цього був використаний комплекс психодіагностичних методик: «Тест-опитувальник особистісної зрілості» Ю. Гільбух; «Шкала оцінки впливу травматичної події» (Impact of Event Scale - Revised, IES-R); «Особистісний профіль кризи» (А.Є.Тарас, 2003); «Методика діагностики соціально-психологічної адаптації» К. Роджерса, Р. Даймонда.

Вибірку склали 60 осіб віком від 15 до 59 років.

З метою вивчення зв'язків між показниками особистісної зрілості і показниками соціально-психологічної адаптації (за Методикою діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса, Р. Даймонда), було здійснено кореляційний аналіз, результати якого наведені в таблиці.

Таблиця 1

Значущі коефіцієнти кореляцій між показниками особистісної зрілості і показниками соціально-психологічної адаптації
(за методикою К. Роджерса, Р. Даймонда)

Показники адаптивності	Показники особистісної зрілості					
	ОЗ	МД	ВЯ	ПГО	ЖУ	ВПБ
Ад	599**	486**	405**	534**	262*	399**
ДАд	-452**	-368**	-288*	-450**		-389**
ПрС	692**	603**	496**	569**	421**	410**
НПрС	-312*			-347**		-292*
ПрІ	302*					261*
НПрІ	-359**	-273*		-370**		-279*
ЕК	403**	294*	301*	365**		
ЕДс	-491**	-412**	-342**	-489**	-298*	-341**
ВК	515**	421**	305*	443**	263*	368**
ЗК	-369**	-293*		-399**		-351**
Дм	336**	283*		254*	256*	
Вд	-303*	-291*		-264*		-282*
ІАд	258*					255*
ІСм	522**	426**	322*	506**	272*	410**
ІПрІ	445**	327*		443**	260*	349**
ІЕК	410**	338**		395**		287*
Ін	498**	387**	330**	493**	294*	345**
ІПД	438**	347**	263*	460**		384**

Аналіз свідчить про наявність значної кількості взаємозв'язків між показниками особистісної зрілості і соціально-психологічної адаптації. Так, загальний показник ОЗ (особистісна зрілість) встановив значимі зв'язки з усіма показниками адаптивності.

Показник особистісної зрілості МД (мотивація досягнень) додатньо пов'язаний з показниками Ад (адаптивність), ПрС (прийняття себе), ВК (внутрішній контроль), ІСм (інтегральний показник самоприйняття), ІЕК (інтегральний показник емоційного комфорту), Ін (інтернальність), ІПД (інтегральний показник прагнення домінування); з показниками Дм (домінування), ІПрІ (інтегральний показник прийняття інших). А з показниками ДАд (дезадаптивність); НПрІ (неприйняття інших); ЕДс (емоційний дискомфорт); ЗК (зовнішній контроль); Вд (відомість) було виявлено переважно значимі зворотні зв'язки.

В свою чергу, показник особистісної зрілості ВЯ (відношення до «Я») продемонстрував значимі додатні зв'язки з такими показниками адаптивності: Ад (адаптивність), ПрС (прийняття себе), Ін (інтернальність); з показниками ЕК (емоційний комфорт), ВК (внутрішній контроль), ІСм (інтегральний показник самоприйняття), ІПД (інтегральний показник прагнення домінування). З такими показниками адаптивності, як ДАд (дезадаптивність) і ЕДс (емоційний дискомфорт) встановлено значимі зворотні зв'язки.

Показник особистісної зрілості ПГО (почуття громадянського обов'язку) виявив майже з усіма показниками адаптивності значимі зв'язки, а саме: з показниками Ад (адаптивність), ПрС (прийняття себе), ЕК (емоційний комфорт),

ВК (внутрішній контроль), ІСм (інтегральний показник самоприйняття), ППрІ (інтегральний показник прийняття інших), ІЕК (інтегральний показник емоційного комфорту), Ін (інтернальність), ППД (інтегральний показник прагнення домінування), Дм (домінування) встановлено значимі додатні зв'язки; зворотні значимі зв'язки встановлено з показниками ДАд (дезадаптивність); НПрС (неприйняття себе); НПрІ (неприйняття інших); ЕДс (емоційний дискомфорт); ЗК (зовнішній контроль); Вд (відомість).

Що стосується показника особистісної зрілості ЖУ (життєва установка), то він додатньо пов'язаний з показниками ПрС (прийняття себе), Ад (адаптивність), ВК (внутрішній контроль), Дм (домінування), ІСм (інтегральний показник самоприйняття), ППрІ (інтегральний показник прийняття інших), Ін (інтернальність). Зворотний значимий зв'язок встановлено тільки з показником ЕДс (емоційний дискомфорт).

Також, показник особистісної зрілості ЗПБ (здатність до психологічної близькості з іншою людиною) продемонстрував значимі зв'язки з більшістю показників адаптивності. З показниками Ад (адаптивність), ПрС (прийняття себе), ВК (внутрішній контроль), ІСм (інтегральний показник самоприйняття), ППрІ (інтегральний показник прийняття інших), Ін (інтернальність), ППД (інтегральний показник прагнення домінування) виявив значимі додатні зв'язки, а також і з показниками ПрІ (прийняття інших), ІАд (інтегральний показник адаптивності), ІЕК (інтегральний показник емоційного комфорту). Зворотні значимі зв'язки встановлено з показниками ДАд (дезадаптивність); ЕДс (емоційний дискомфорт) ЗК (зовнішній контроль), НПрС (неприйняття себе); НПрІ (неприйняття інших); Вд (відомість).

Отримані результати свідчать про те, що особистісна зрілість супроводжується легким пристосуванням людини до існування у суспільстві відповідно до вимог цього суспільства та власних потреб, мотивів та інтересів; схильністю індивіда до інтернальної форми локусу контролю; високим рівнем прагнень до лідерства, керівництва у вирішенні завдань; самоприйняттям, високою потребою у спілкуванні та взаємодії з іншими.

Наступний крок – аналіз зв'язків між показниками особистісної зрілості і показниками впливу травматичної події за методикою «Шкала оцінки впливу травматичної події».

Таблиця 2

Значущі коефіцієнти кореляції між показниками особистісної зрілості і показниками впливу травматичної події
(за методикою «Шкала оцінки впливу травматичної події»)

Показники травматичної події	Показники особистісної зрілості					
	ОЗ	МД	ВЯ	ПГО	ЖУ	ВПБ
Вт	-826**	-682**	-554**	-742**	-560**	-449**
Ун	-602**	-657**	-362**	-533**	-527**	-296*
ЗП	-728**	-700**	-466**	-650**	-546**	-401**

Отримані результати кореляційного аналізу дозволяють встановити наступні факти. Усі показники особистісної зрілості виявили значимі зворотні зв'язки майже з усіма показниками впливу травматичної події. Виключення становить показник ФЗ (фізіологічна збудливість), з яким не було встановлено значимих кореляційних зв'язків.

Так, показники ОЗ (особистісної зрілості), МД (мотивація досягнень), ВЯ (відношення до «Я»), ПГО (почуття громадянського обов'язку) і ЖУ (життєва установка) зворотно пов'язані з показниками Вт (вторгнення), Ун (уникнення) і ЗП (загальним показником впливу травматичної події). Показник ЗПБ (здатність до психологічної близькості з іншою людиною) продемонстрував значимі зворотні зв'язки з показниками Вт (вторгнення) і ЗП (загальним показником впливу травматичної події) та Ун (уникнення).

Це свідчить про те, що особистісна зрілість характеризується відсутністю нав'язливих почуттів, образів або думок про травматичну подію; відсутністю симптомів уникнення, що включають спроби пом'якшення або уникнення переживань, пов'язаних із травматичною подією, зниження реактивності.

Таким чином, отримані кореляційні дані стали засадою подальшого дослідження особливостей переживання травматичних подій осіб з різним рівнем особистісної зрілості за допомогою якісного аналізу.

Для вивчення проявів особистісної зрілості у процесі переживання травматичних подій із вибірки досліджуваних було сформовано дві групи: осіб з високим і низьким рівнем особистісної зрілості.

За основу для відбору досліджуваних враховувались результати діагностики особистісної зрілості, які були одержані за допомогою «Тест-опитувальника особистісної зрілості» Ю. Гільбух. Відбір досліджуваних проводився за відомим і поширеним в диференціальній психології методом «асів». Суть цього метода полягає у виділенні серед досліджуваних осіб, які мають високі і низькі значення показників, що вивчаються (в даному випадку загального показника особистісної зрілості). При цьому, максимальне вираження певного показника відповідає значенню, яке досягає 75 процентілей і вище (четвертий квартиль розподілу), мінімальне – від нуля до 25 процентілей (перший квартиль). Слід зазначити, що перед тим значення всіх показників особистісної зрілості досліджуваних всієї вибірки, яке було виражене в первинних балах, переводилися в процентілі. Це необхідно було для корекції розподілу значень показників, для наближення цього розподілу до нормального.

Таким чином, з основної вибірки досліджуваних було обрано 14 осіб з максимальним вираженням загального показника особистісної зрілості, (більше ніж 75 процентілей – четвертий квартиль розподілу), і 14 осіб з мінімальним вираженням загального показника особистісної зрілості (менше ніж 25 процентілей – перший квартиль розподілу).

Наступним кроком дослідження було визначення специфіки прояву адаптивності у визначених групах осіб за допомогою методу «профілів». В результаті були отримані профілі соціально-психологічної адаптації осіб з високим і низьким рівнем особистісної зрілості, що зображені на рис. 1.

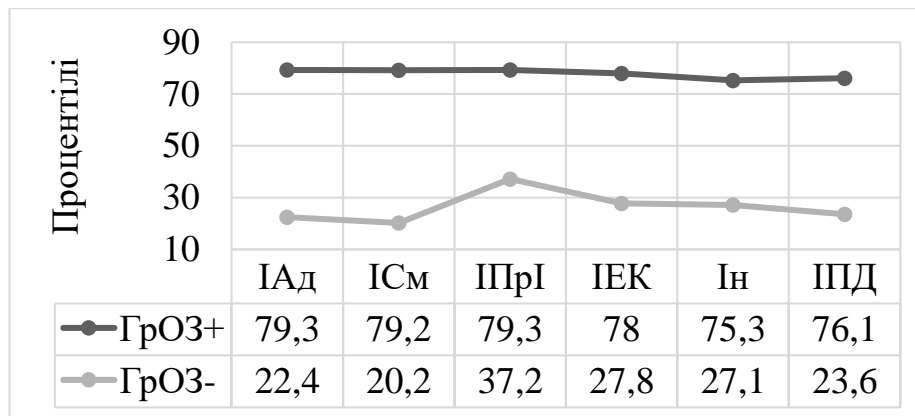

Рис. 1. Профілі соціально-психологічної адаптації осіб з різним рівнем особистісної зрілості

На осі X розташовані показники соціально-психологічної адаптації, на осі Y – їх значення, які виражені в процентілях. Значення кожного показника у профілях представляють собою середню оцінку відповідного показника усіх представників виділених груп. Кожний профіль представляє собою криву, що відображає значення усіх параметрів соціально-психологічної адаптації.

Візуальний аналіз рисунку показує своєрідність профілів, їх дзеркальне розташування один до одного, що показує наявність відмінностей прояву соціально-психологічної адаптації у осіб з високим і низьким рівнем особистісної зрілості.

Так, профіль групи осіб з високим рівнем загального показника особистісної зрілості (GrO3+) розташований над середньою лінією ряду і знаходиться в просторі четвертого квартилів розподілу (діапазон значень займає від 75 до 80 процентілей). Це свідчить про високий рівень проявів адаптивності в цій групі осіб. Що стосується профіля групи осіб з низьким рівнем загального показника особистісної зрілості (GrO3-), то він розташований у площині нижче середньої лінії ряду і знаходиться в просторі першого і другого квартилів розподілу (діапазон значень міститься від 22 до 37 процентілей), що свідчить про слабкий вираз проявів адаптивності в зазначеній групі осіб.

Задля більш детального аналізу кожного профілю нами було здійснено ранжування показників соціально-психологічної адаптації за відхиленням від середньої лінії ряду (від збільшення абсолютного числа до меншого). Валентність вказує на відхилення від середньої лінії ряду до додатного чи до від'ємного полюсу. Результати ранжування надано у таблиці.

Таблиця 3

Найбільш виражені показники соціально-психологічної адаптації кожного профілю за відхиленням значень від середньої лінії ряду

Ранг	Групи осіб з різним рівнем особистісної зрілості	
	ГрОЗ+	ГрОЗ-
1	ІАд+ (високий рівень адаптивності) ІПрІ+ (високий рівень прийняття інших)	ІСм- (низький рівень самоприйняття)
2	ІСм+ (високий рівень самоприйняття)	ІАд- (дезадаптивність)
3	Ін+ (високий рівень інтернальності)	ІПД- (відсутність прагнення домінування)

Примітка: показники надано у порядку зменшення абсолютних величин відхилення від середньої лінії ряду.

Отже, профіль групи осіб з високим рівнем особистісної зрілості (ГрОЗ+) включає наступні найбільш виражені показники: ІАд+ (високий рівень адаптивності), ІПрІ+ (високий рівень прийняття інших), ІСм+ (високий рівень самоприйняття) і Ін+ (високий рівень інтернальності). Це свідчить про те, що представники цієї групи осіб мають високий рівень адаптації до існування у суспільстві відповідно до вимог цього суспільства та власних потреб, мотивів і інтересів. Вони успішно користуються сформованими (існуючими) умовами соціального буття, конструктивно узгоджуючи їх із здійсненням своїх цілей, цінностей та прагнень (ІАд+). Ці особи характеризуються високою потребою у спілкуванні, взаємодії та спільної діяльності (ІПрІ+). Особи з високим рівнем особистісної зрілості виявили позитивну самооцінку, високий ступінь задоволеності своїми особистісними характеристиками, прийняття всіх своїх переваг та недоліків (См+). Цим особам властива інтернальна форма локусу контролю. Відповідальність за події, що відбуваються в їх житті, приймаються більшою мірою на себе, результати діяльності пояснюються своєю поведінкою, характером, здібностями тощо (Ін+).

Щодо профілю групи осіб з низьким рівнем особистісної зрілості (ГрОЗ-), було виявлено наступні показники: ІСм- (низький рівень самоприйняття), ІАд- (дезадаптивність), ІПД- (відсутність прагнення домінування). Це дозволяє зазначити, що представники цієї групи осіб схильні виявляти незадоволеність своїми особистісними рисами, неприйняття себе (ІСм-). Вираз показника дезадаптації свідчить про незрілість особистості, невротичні відхилення, дисгармонію у сфері прийняття рішення, свідчить про результат постійних неуспішних спроб людини реалізувати ціль чи наявність двох і більш рівнозначних цілей (ІАд-). Ці особи прагнуть бути підлеглим, виконувати завдання, що поставлені кимось іншим (ІПД-).

Таким чином, отримані результати якісного аналізу свідчать про те, що особи з високим рівнем особистісної зрілості мають реалістичну оцінку себе та навколишньої дійсності, особисту активність, гнучкість та соціальну компетентність. В свою чергу, особам з низьким рівнем особистісної зрілості важко задовольняти свої основні соціальні потреби, вони пред'являють надмірні

вимоги до себе, їм важко самотійно вирішувати життєві проблеми, вони потребують підтримки та шукають її в інших.

На основі проведеного дослідження можна зробити наступні висновки: встановлено, що особистісна зрілість позитивно пов'язана з соціально-психологічною адаптацією та здатністю до адаптації в умовах травматичних подій. Особистісно зрілі люди показують високий рівень адаптивності, внутрішнього контролю, прийняття себе й інших, а також емоційного комфорту, що сприяє легшому переживанню стресових ситуацій.

Виявлено, що люди з високим рівнем особистісної зрілості менш схильні до дезадаптації, емоційного дискомфорту та зовнішнього контролю в умовах травматичних подій. У них спостерігаються нижчі рівні тривожності, депресивного настрою та проблем з емоційним реагуванням, що дозволяє ефективніше долати наслідки кризи.

Дослідження показало значимі негативні кореляції між рівнем особистісної зрілості та інтенсивністю впливу травматичної події, зокрема такими проявами, як вторгнення, уникнення і загальний рівень впливу травматичної події.

Проведений якісний аналіз свідчить про те, що особи з різним рівнем особистісної зрілості реагують на травматичні події по-різному: більш зрілі особистості краще керують своїми емоціями та легше адаптуються до стресових ситуацій, тоді як менш зрілі мають більші труднощі з емоційною регуляцією та адаптацією.

Таким чином, результати дослідження підтверджують важливість розвитку особистісної зрілості для стійкості до травматичних подій і здатності до ефективної адаптації в умовах стресу, що може бути використано для створення програм психологічної підтримки та реабілітації.

Список літератури:

1. Зливков В.Л., Лукомська С.О. Особливості використання тренінгу життєстійкості у психологічній реабілітації учасників бойових дій. *Вісник Національного університету оборони України*. 2022. №1 (65). С. 24-30.

2. Єфіменко С. Психологічні особливості студентського віку. Наукові записки Кіровоградського ДПУ імені Володимира Винниченка. Випуск 103. 2010. С. 140–149.

3. Комар Т.В. Соціальна зрілість особистості як чинник становлення професійної зрілості психолога // *Проблеми сучасної психології*. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. 2019. Ч. 34. С. 200–210.

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ ВІДНОСИН

Куш С.В.

Магістр, студент, Запорізько національного університету.

Актуальність дослідження із теоретико-методологічним обґрунтуванням проблеми. Взаємини між батьками та дітьми є найважливішою підсистемою сімейних відносин, що утворюють цілісну систему – їх можна розглядати як постійні, тривалі та залежні від вікових особливостей дитини та батьків. Численні фактори, такі як склад сім'ї, психологічний клімат, стиль виховання та особливості взаємин між батьками і дітьми, безпосередньо впливають на розвиток та формування особистості дитини. Сімейні фактори відіграють важливу роль у розвитку кожної особистості, адже саме в сімейному середовищі дитина отримує перший досвід спілкування, вчиться розуміти почуття близьких та співпереживати їм. Розуміння психологічних особливостей дитячо-батьківських відносин може суттєво допомогти у їх нормалізації.

Мета дослідження. Метою дослідження є визначення психологічних аспектів дитячо-батьківських відносин.

Результати теоретичного аналізу проблеми. Дитячо-батьківські відносини слід розуміти як складну систему емоційних зв'язків та взаємодії, яка включає різноманітні почуття, що відчують батьки до дитини і дитина до батьків. Ця система охоплює стереотипи поведінки, які формуються та закріплюються в процесі їхнього спілкування в межах системи «батьки-дитина». Вона також включає в себе специфіку сприйняття батьками характеру та особистісних рис дитини, їхню здатність розуміти емоційний стан, мотивацію та вчинки дитини. Крім того, важливим аспектом є те, як батьки оцінюють і реагують на поведінку дитини, адже ці реакції формують у дитини розуміння меж допустимого, підтримку або корекцію її дій та сприяють розвитку її емоційної та соціальної компетентності. Усі ці складові разом формують основу емоційного зв'язку, довіри та взаєморозуміння між батьками та дитиною, що впливає на її самовідчуття, самооцінку та здатність до побудови відносин із зовнішнім світом.

На сьогодні існує декілька теорій, які закладають психологічні підвалини у дитячо-батьківські відносини. Узагальнення їх представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Узагальнення психологічних підходів до дитячо-батьківських взаємин

Підхід/Теорія	Основні ідеї	Автор
Теорія прихильності	Якість прихильності між матір'ю та дитиною є основним фактором, що впливає на дитячо-батьківські взаємини та формування емоційного зв'язку.	Джон Боулбі
Психоаналітична теорія	Взаємини між дитиною та матір'ю визначають особистість дитини та впливають на весь її життєвий	Зігмунд Фрейд

	шлях. Важливим є ступінь прийняття або заперечення матір'ю дитини.	
Динамічна двофакторна модель	Батьківські взаємини визначаються двома основними факторами: емоційним (любов-ненависть) та поведінковим (автономія-контроль).	Е. Шафер та Р. Бел
Епігенетична теорія	Дитячо-батьківські взаємини базуються на чуттєвій турботі та відчутті довіри. Основним конфліктом у цих взаєминах є процес сепарації та індивідуалізації дитини.	Ерік Еріксон

О. Ю. Булгакова дитячо-батьківські взаємини вважає однією з найважливіших детермінант психічного розвитку та соціалізації дитини. На думку науковця вони можуть бути охарактеризовані такими параметрами:

- характер емоційного зв'язку: з боку батьків – емоційне прийняття дитини (батьківська любов), з боку дитини – прихильність та емоційне ставлення до батьків. Особливістю таких взаємин є їхня висока значущість для обох сторін порівняно з іншими міжособистісними стосунками;

- мотиви виховання та батьківства;

- ступінь залученості батьків і дитини у ці взаємини;

- задоволення потреб дитини: увага та турбота, які надаються батьками;

- стиль спілкування та взаємодії з дитиною, включаючи особливості прояву лідерства з боку батьків;

- методи вирішення конфліктів та проблемних ситуацій, а також підтримка автономії дитини;

- соціальний контроль: вимоги, заборони, їхня кількість та зміст, методи контролю, а також застосування санкцій (заохочень і покарань); батьківський моніторинг;

- стійкість та послідовність у вихованні, або ж його суперечливість [1, с. 101].

Ці параметри визначають якість і характер взаємин між дитиною та батьками, впливаючи на розвиток дитини та її інтеграцію в соціальне середовище.

На думку А. І. Руденка дитячо-батьківські взаємини вважаються стабільними та не залежними від віку дитини чи соціальних умов, характерних для певного вікового періоду. Більшість дослідників підкреслюють важливу роль батьківського ставлення у формуванні особистості дитини [2].

Висновки. Психологічні аспекти дитячо-батьківських відносин відіграють ключову роль у розвитку особистості дитини та її соціалізації. Якість емоційного зв'язку між дитиною і батьками, стиль виховання, рівень підтримки та прийняття значно впливають на емоційний стан дитини, її самооцінку та здатність будувати стосунки з оточуючими. Важливими є також такі чинники, як спосіб вирішення конфліктів, задоволення потреб дитини та надання їй необхідної автономії. Ці взаємини мають стабільний характер і є значущими незалежно від вікових змін. Здорові дитячо-батьківські відносини формують основу для гармонійного розвитку дитини, її психологічного благополуччя та успішної адаптації в суспільстві.

Список літератури

1. Булгакова О. Ю., Азаркіна О. В. Теоретичні основи вивчення дитячо-батьківських стосунків у психологічних дослідженнях. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. 2020. Т. 31. №3. С. 100-104
2. Руденок А. І., Ільницька І. Є. Проблема дитячо-батьківських відносин у зарубіжній і вітчизняній психології. Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference «*Scientific Progressive Methods and Tools*». November 6-8, 2022. Riga, Latvia. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/1586/1616> (дата звернення 23.10.2024)

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ У МОЛОДИХ ВЧИТЕЛІВ ГОТОВНОСТІ ДО РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАДАЧ

Чайковська Оксана Миколаївна

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та практичної психології
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка,
Кам'янець-Подільський, Україна

Гончарова Валентина Олегівна

магістрантка 2 курсу
спеціальності 053 «Психологія»,
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка,
Кам'янець-Подільський, Україна

Підготовка молодих вчителів закладів загальної середньої освіти базується на ідеї, що передбачає поєднання безперервної професійної освіти з принципами особистісного розвитку педагога, здатного до інноваційної діяльності. Професійно-педагогічний компонент педагогічної освіти варто орієнтувати на виявлення та розвиток індивідуальних якостей фахівця, з метою забезпечення його професійного самовдосконалення.

Сучасні вимоги до підготовки майбутніх викладачів досліджували В. Андрущенко, Я. Болюбаш, В. Кремень. Проблеми професійної підготовки студентів у закладах вищої освіти висвітлюються в роботах А. Алексюка, Г. Козлакової, В. Майбороди, В. Манька та О. Ярошенко. Діяльність викладача вищої школи аналізували О. Гура, О. Мороз, В. Юрченко та інші дослідники. Питання професіоналізму педагогів знайшли відображення у працях С. Вітвицької, Н. Дем'яненко, З. Курлянд та інших авторів.

Аналіз досліджень показав, що професійна підготовка молодих вчителів здійснюється шляхом поєднання загальних, специфічних та індивідуальних компонентів. Загальний компонент включає здобуття вищої освіти і є основою цієї системи. Специфічний компонент відображає професійну діяльність, що потребує інноваційного підходу та балансу між фаховими й педагогічними аспектами. Індивідуальний компонент враховує особистісні особливості, інтереси, здібності й рівень знань кожного педагога.

Будь-яка система здатна успішно функціонувати та розвиватися лише за умови дотримання певних правил та умов. Отже, цілком логічно припустити, що формування готовності молодих вчителів до розв'язання та використання

педагогічних задач буде більш ефективним, якщо цей процес забезпечити спеціально розробленим комплексом психологічних умов.

В психології умова розглядається як сукупність факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, що впливають на формування певного психічного явища. Вивчаючи причинно-наслідкові зв'язки конкретного явища, необхідно аналізувати його у взаємозв'язках і відносинах, тобто враховувати всі можливі взаємодії. Якщо одне явище спричиняє появу іншого, то воно є причиною; якщо воно бере участь у процесі розвитку системи, до якої належить, то виступає фактором; якщо воно забезпечує існування іншого явища, то є умовою [2].

Виділено комплекс умов, які сприяють успішній підготовці молодих педагогів до професійної діяльності. Ці умови згруповано у п'ять підгруп: психологічні, дидактичні, методичні, комунікативні та організаційні. У свою чергу, вони об'єднані у дві основні групи – суб'єктивні внутрішньоособистісні та об'єктивні зовнішні фактори.

Вважаємо, що формувати у молодих вчителів готовність розв'язувати та використовувати педагогічні задачі у професійній діяльності, можливо з урахуванням визначених психологічних умов, а саме:

1. Мотивоване впровадження педагогічних задач у процес підготовки фахівців до майбутньої професійної діяльності.
2. Збагачення змісту професійної підготовки знаннями щодо розв'язання та застосування педагогічних задач.
3. Систематичне використання педагогічних задач різних типів, характерних для професійної діяльності молодих педагогів, із застосуванням активних методів навчання.

Пропонуємо інтегрувати в освітній процес розв'язання педагогічних задач та моделювання педагогічних ситуацій, що стимулює фахівців до практичного застосування здобутих знань у професійній діяльності. Зокрема, доцільним є використання методів активізації навчання, запропонованих М. Артюшиною:

- **Метод викликання зацікавленості** – інтеграція в освітній процес захоплюючих матеріалів, які стимулюють пізнавальну активність (історичні факти, незвичайні приклади, парадоксальні ситуації, наукові відкриття). Це може включати не тільки розповідь вчителя про цікаві події, але й персональні історії з його власного досвіду, демонстрацію експериментів, проведення дослідів, що пробуджують у здобувачів освіти бажання дізнатися більше.

- **Метод опори на особистий життєвий досвід здобувачів освіти** – залучення до освітнього процесу досвіду, яким учні вже володіють, що робить навчання більш осмисленим і цікавим. Вчитель може ставити запитання про життєві ситуації, пропонувати учням наводити власні приклади, які відповідають темі, аналізувати особисті спостереження.

- **Метод створення відчуття успіху** – створення ситуацій, де здобувачі освіти можуть пережити радість від досягнутого результату, що зміцнює їхню впевненість у власних силах та мотивацію до навчання. Це можна досягти за допомогою завдань, які мають посильний рівень складності, можливості вибору серед різних варіантів завдань та надання підтримки у процесі виконання.

- **Метод взаємної підтримки і впливу** – створення атмосфери, в якій здобувачі освіти активно допомагають один одному у навчанні. Це може включати запитання один до одного, обмін думками, роботу в команді, парну співпрацю, взаємне навчання, а також взаємне оцінювання та рецензування робіт, що сприяє колективному засвоєнню знань та підвищенню взаємодії в групі [1].

Отже, усвідомлене застосування педагогічних задач молодими вчителями у їх професійній діяльності підвищує їх активність та зацікавленість у цій сфері, а також сприяє розвитку впевненості у виборі власних дій.

Список літератури:

1. Артюшина М.В. Психологічні та педагогічні основи підготовки студентів економічних спеціальностей до інноваційної діяльності : монографія. Київ : КНЕУ, 2009. 271 с.

2. Ничкало Н.Г. Професійний розвиток особистості у контексті неперервності. *Концептуальні засади професійного розвитку особистості в умовах євроінтеграційних процесів* : зб. наук. статей / за ред. В.Г. Кременя, М.Ф. Дмитриченка, Н.Г. Ничкало Уклад. : М.В. Артюшина, В.П. Тименко та ін. Київ : НТУ, 2015. С. 12–24.

ENERGY VALUE AND APPLICATION OF BIOGAS

Olha Vlasenko

Doctor of Philosophy, assistant of the Department of Thermal and Alternative Energy, National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”, Kyiv,

Iryna Rakuta

student of the Department of Thermal and Alternative Energy, National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”, Kyiv,

Rostyslav Miahkyi

student of the Department of Thermal and Alternative Energy, National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”, Kyiv,

Abstract. Modern energy needs are met mainly by three types of energy resources: organic fuel, water and atomic nuclei. Water energy and atomic energy are used by humans after converting it into electrical energy. At the same time, a significant amount of energy placed in organic fuel is used in the form of heat and only a part of it is converted into electricity. However, in both cases, the release of energy from organic fuel is related to its burning, and therefore, to the release of combustion products into the environment.

Biogas will play a key role in achieving Europe's long-term energy security and climate change mitigation goals as part of a forward-looking and balanced mix of renewable energy sources. In addition, their benefits go far beyond reducing greenhouse gas emissions.

Key words: biogas, biomethane, biomass, thermal energy, electric energy.

Introduction. Biogas occurs as a result of fermentation of almost any type of biomass. Biogas is a combustible gas consisting of methane (CH₄: 50-75%), carbon dioxide (CO₂: 25-50%), water vapor (H₂O: 0-10%), nitrogen (0.01-5%), oxygen (0.01-2%), hydrogen (H₂: 0-1%), ammonia (0.01-2.5 mg/m³) and hydrogen sulfide (H₂S: 10-30,000 mg/m³). The main component of biogas is the combustible methane gas, which releases energy when burned. The content of methane in biogas largely depends on the materials used and the fermentation process [1].

Biogas is the cheapest and most scalable form of renewable gas available today. They are dispatchable energy carriers and as such can be used to balance intermittent renewable energy production. In addition, biomethane (enhanced biogas) can directly replace natural gas and can be stored and deployed throughout the energy system using existing gas infrastructure and end-use technologies.

In addition, biogas is well positioned to deliver significant long-term socio-economic benefits, thus supporting the transition to a more sustainable circular economy [2].

Research results. A significant advantage of biogas production is the use of renewable energy sources. A wide and constantly available range of organic substances enables constant and uninterrupted production of biogas and contributes to the saving of fossil energy carriers.

Biogas plants primarily use animal excrement and renewable raw materials. However, biogenic food industry waste and household waste are becoming increasingly important in biogas production. Yes, primary raw materials are used, which were not used before and only additionally polluted the environment. Such organic substances are used either separately or in combination (co-substrates) with other organic substances. Thus, it is possible to create programs for a specific location that allow rational production and use of biogas [3].

In addition, many farms and research institutions are growing and testing new plant varieties for biogas production. Due to the possibility of using various substrates in one fermentation plant, biogas production is very flexible. At the same time, a wide range of primary raw materials ensures the preservation of biodiversity in the agricultural sector. Table 1 shows the yield values of biomethane and biogas from various organic fertilizers [4].

Table 1. Output of biomethane and biogas from various organic fertilizers

Substrate	Biogas output [Nm ³ /t substrate]	Output of methane [Nm ³ /t substrate]	Ready methane [Nm ³ /t oSR]
Purulent discharge of cattle	20-30	11-19	110-275
Pig manure	20-35	12-21	180-360
Solid cattle manure	60-120	33-36	130-330
Bird droppings	130-270	70-140	200-360

The production and energy use of biogas has a number of well-founded and confirmed by world practice advantages, namely [5]:

- Renewable energy source. Renewable biomass is used for biogas production.
- The wide range of raw materials used for biogas production allows the construction of biogas plants practically everywhere in areas of concentration of agricultural production and technologically related industries.
- The versatility of methods of energy use of biogas both for the production of electrical and/or thermal energy at the place of its generation, and at any facility connected to the NG network (in the case of supplying purified biogas to the NG network), and as a motor fuel for cars.
- The stability of electricity production from biogas during the year allows to cover peak loads in the network, especially taking into account the operation of unstable sources, for example, solar and wind power plants.
- Competitive energy use of arable land in comparison with the production of liquid motor fuels (bioethanol and biodiesel). It has been proven that in the case of biogas

production from energy corn hybrids, the net energy production per 1 ha of arable land is approximately 2 (in the case of biogas-based thermal power plants) to 4 (in the case of biogas-based thermal power plants) times higher than in the case of bioethanol or biodiesel production.

- Creation of jobs due to the formation of a market chain from biomass suppliers to the operating personnel of energy facilities.

- Reducing the negative impact on the environment due to processing and disposal of waste through controlled fermentation in biogas reactors or when collecting biogas at existing solid waste landfills. Biogas technologies are one of the main and most rational ways of disposing of organic waste. Biogas production projects make it possible to reduce emissions of greenhouse gases into the atmosphere.

- The agrotechnical effect of the use of mass fermented in biogas reactors on agricultural fields is manifested in the improvement of soil structure, regeneration and increase of their fertility due to the introduction of nutrients of organic nature. Development of the market of organic fertilizers, including from the mass processed in biogas reactors, in the future it will contribute to the development of the market of ecologically clean agricultural products in Ukraine and increase competitiveness with a similar market in the EU countries [6].

It is important that biogas and biomethane can be used to produce electricity, heat and transport fuel. And this means that there are three strategies:

1. Cogeneration or CHP on biogas, which has the ability to simultaneously produce electricity and heat (hot water supply or steam) and can be an element of the balancing system with the help of its flexibility.

2. Biomethanation. Surplus electricity will be converted into water, which in combination with biogenic CO₂ will form biomethane. As a result, we get biomethane, which we can pump and store in gas transportation networks.

3. Enrichment of biogas to the quality of biomethane. Biomethane can completely replace natural gas using existing infrastructure and end-use equipment and technologies [7].

Conclusions.

1. Biogas and biomethane can be sustainably produced with grid storage capabilities and generate electricity according to current demand, ensuring grid stability and balancing systems.

2. Biogas and biomethane can be used to produce electricity, heat and transport fuel.

3. Biogas and biomethane are competitive renewable sources of thermal energy that can be used for heating needs.

References

1. Council on Biogas Issues / Biogasrat e.V. "Production and use of biogas in Ukraine", p. 13, p.14-20, p.44, p.7, <https://uabio.org/wp-content/uploads/2012/11/biogas-arzinger-handbook.pdf>

2. European Biogas Association, <https://www.europeanbiogas.eu/eba-campaign-2023/>
3. European Biogas Association, «Biogas basics», <https://www.europeanbiogas.eu/wp-content/uploads/2019/09/Biogas-Basics-EBA.pdf>
4. HEINRICH-BÖLL-STIFTUNG, "Renewable energy: benefits for all", <https://ua.boell.org/uk/2016/09/29/vidnovlyuvana-energetika-perevagi-dlya-vsih>
5. Bioenergy Association of Ukraine, [Electronic resource]. URL: <https://uabio.org/biogas-and-biomethane/>
6. Geletukha H.G., Kucheruk P.P., Matveev Yu.B., PROSPECTS OF PRODUCTION AND USE OF BIOGAS IN UKRAINE, Analytical note of BAU No. 4. <https://uabio.org/wp-content/uploads/2020/04/position-paper-uabio-4-ua.pdf>
7. SAF Platform: How Biogas Impairs Energy System Integration?, SAF, <https://saf-org-ua.translate.goog/news/1635/>

ПРО РОЗРОБКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ДЛЯ ЗАКЛАДУ ГРОМАДСЬКОГО ХАРЧУВАННЯ

Івасюк Галина

канд.фіз.-мат.наук, доцент,
кафедра математичного моделювання,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,

Фратавчан Тоня,

канд.фіз.-мат.наук, доцент,
кафедра математичного моделювання,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,

Левицький Віталій,

здобувач вищої освіти освітнього ступеня «Магістр»,
кафедра математичного моделювання,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,

Сьогодні заклади громадського харчування зустрічаються з необхідністю ефективного управління операційними процесами, обслуговуванням клієнтів та забезпеченням високого рівня сервісу. Одним з рішень, яке може значно полегшити ці завдання, є впровадження інтегрованих систем додатків для автоматизації процесів. Створення системи додатків для закладу громадського харчування є надзвичайно актуальним завданням, оскільки воно дозволяє оптимізувати роботу закладу, підвищити якість обслуговування клієнтів та покращити управлінські процеси.

Розроблена інформаційна система для закладу громадського харчування, в якій клієнти можуть користуватись клієнтською частиною та адміністратор, який може редагувати інформацію клієнтської сторони додатку. Нижче наведені функції, які реалізовані в додатку.

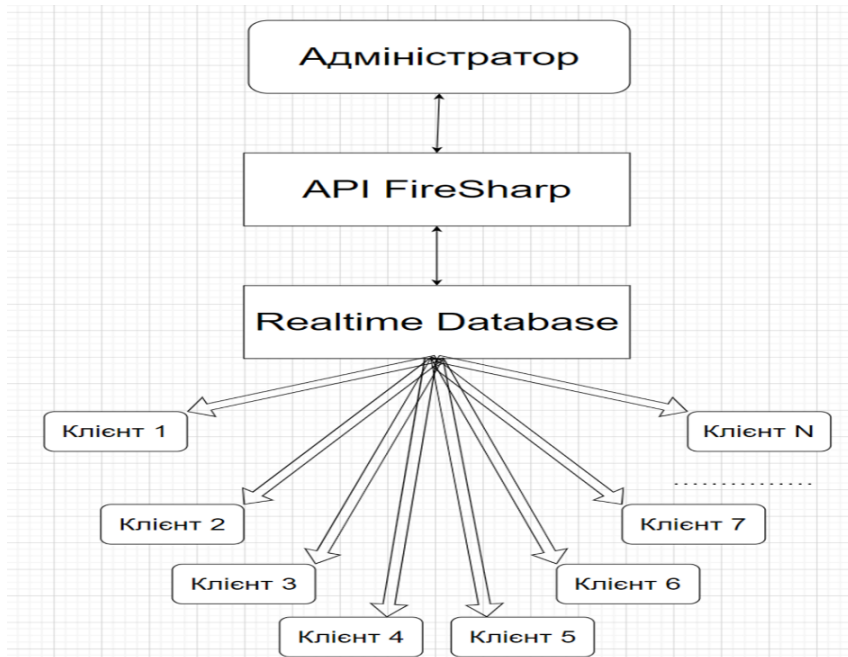
Для клієнтів:

- перегляд меню з будь-якого сучасного пристрою;
- вибір страви для замовлення;
- сортування меню за заданими категоріями;
- переміщення між сторінками додатка.

Для адміністратора:

- логін та реєстрація адміністратора;
- видалення даних логіну адміністратора;
- доступ до інформації про меню та категорії страв;
- можливість редагувати, оновлювати, додавати та видаляти інформацію про страви у меню та у категоріях страв;
- експортування всієї інформації, яка знаходиться у базі даних (БД) прямо у додаток;

- всі маніпуляції з даними у додатку адміністратора миттєво з'являються у базі та в той же момент у режимі реального часу оновлюються у додатку клієнта.

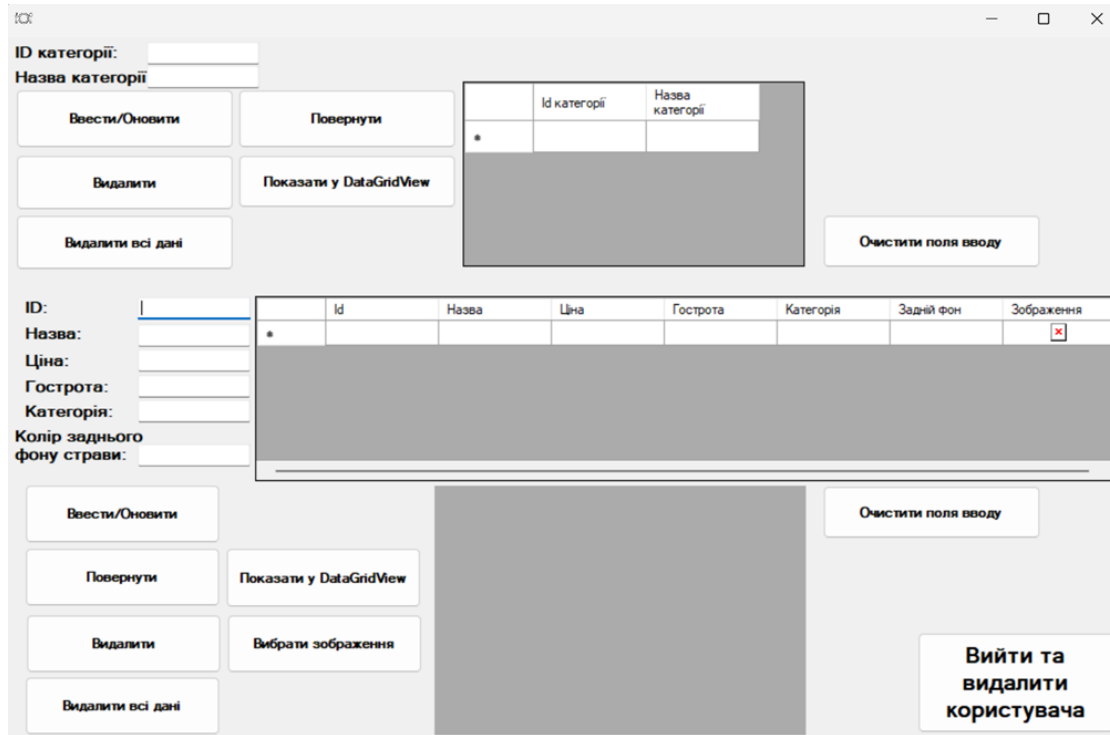
Мал. 1. Схема взаємодії між компонентами

Додаток для клієнтів розроблено з використанням БД. Для розробки відповідного функціоналу використано мову програмування Java та, вбудований у середовище Android Studio, інструмент для взаємодії з БД Firebase Realtime Database.

Додаток для адміністратора розроблено з використанням мови програмування C# у середовищі Visual Studio .Net та Windows Forms. Для взаємодії з БД використано API FireSharp. Передача даних від адміністратора до БД здійснюється через відповідне API. При користуванні програмою адміністратор може зареєструватись та надалі використовувати зареєстровані дані для логіну. Відповідно, після реєстрації у БД буде створено вузол з дочірніми вузлами логіну та паролю (Мал.1).

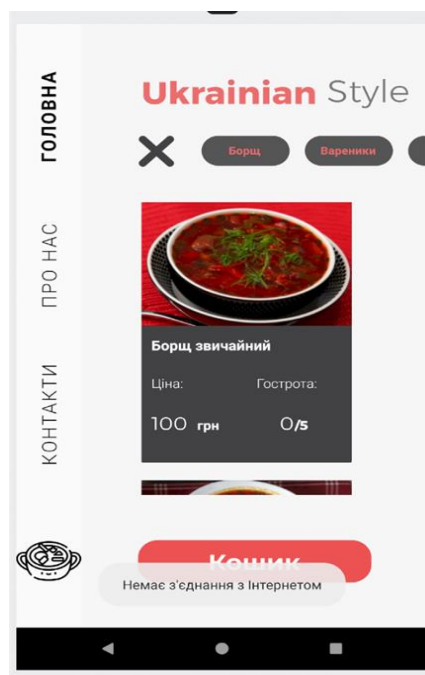
Дані, що містяться в БД, миттєво відображаються у мобільному додатку, адже Realtime Database оновлює дані у всіх додатках, які з'єднані з нею у режимі реального часу. Якщо у додатку клієнта відсутнє інтернет-з'єднання, але він вже раніше користувався додатком, то попередня інформація буде збережена у локальному сховищі додатка.

При запуску додатка адміністратору відкриється вікно логіну з можливістю увійти у додаток або зареєструватись. Якщо адміністратор натисне на кнопку «Зареєструвати користувача», то відкриється вікно реєстрації. Тоді адміністратор зможе зареєструватись, якщо він ще не зареєстрований, або повернутись назад, натиснувши на кнопку «Повернутись до логіну». При введенні даних у відповідні поля для реєстрації відбудеться валідація введених даних. Також, якщо користувач вже існує у БД, то ще одного такого користувача створити буде неможливо. Після реєстрації адміністратору відкриється основне вікно (Мал.2).

Мал. 2. Інтерфейс додатка адміністратора

Як тільки клієнт відкриє додаток, в той же момент буде здійснюватись перевірка на інтернет-з'єднання. Якщо дане включення буде здійснене вперше на пристрої, то додаток буде порожнім і появиться відповідне повідомлення про відсутність підключення до мережі інтернет. Якщо ж клієнт запустив додаток не вперше, але у нього відсутній інтернет, то дані, які отримав додаток минулого сеансу, будуть відображатись на екрані пристрою, адже при з'єднанні з БД додаток зберігає дані у локальному сховищі і при відсутності з'єднання використовує їх (Мал.3).

Мал 3. Запущений додаток без інтернет з'єднання з даними у сховищі.

Використання сучасних технологій, таких як Java, Android SDK, Firebase, Windows Forms, FireSharp та Realtime Database, забезпечує можливість створення комплексної системи, яка включає мобільний додаток для клієнтів, адміністративну панель для управління та базу даних для зберігання інформації. Це дозволяє забезпечити інтеграцію всіх процесів в одному зручному місці, що є великою перевагою для користувачів.

Застосування розробленої системи буде надзвичайно корисним для закладів громадського харчування, які прагнуть автоматизувати свої процеси та покращити взаємодію з клієнтами. Проект буде корисним для таких типів користувачів:

- бізнес-користувачам, які керують закладами громадського харчування (вони зможуть використовувати цю систему для оптимізації операційних процесів);
- працівникам закладів, які отримають інструменти для ефективного виконання своїх обов'язків, що підвищить продуктивність та якість обслуговування.

ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ МЕРЕЖЕВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Босенко Артем Миколайович

Магістр кафедри Інформатика
Харківський національний університет радіоелектроніки

Брандмауер або фаєрвол - це загальна назва фізичних пристроїв чи програмних застосунків, сконфігурованих, щоб допускати, відмовляти, шифрувати, пропускати мережевий трафік між областями різної безпеки мережі згідно з бажаним набором правил безпеки. Він є одним з основних засобів забезпечення безпеки сучасних мережевих інфраструктур

Брандмауери можуть бути реалізовані як на апаратному, так і на програмному рівні і мати різноманітні функціональні можливості залежно від типу та рівня безпеки.

Фізичні пристрої, які зазвичай розміщуються на межі мережі та контролюють вхідний і вихідний трафік між зовнішньою мережею інтернет та внутрішньою локальною мережею пристроїв – називаються апаратними брандмауерами. Цей вид брандмауерів здатний обробляти великі обсяги трафіку з дуже швидко, за рахунок встановлених потужних процесорів та спеціальних апаратних прискорювачів, встановлених в середину фізичного пристрою. Прикладом апаратного брандмауеру є Cisco ASA (Adaptive Security Appliance), [1,2]. Цей пристрій є одним із найбільш популярних апаратних брандмауерів.

Програми, а в деяких випадках компоненти операційної системи, які встановлюються безпосередньо на комп'ютерах або серверах – називаються програмними брандмауерами. Цей вид брандмауерів контролюють трафік на рівні окремих незалежних пристроїв. Прикладом програмного брандмауеру є Windows Defender Firewall. Це вбудований брандмауер для операційних систем Windows, який призначений для контролю вхідного та вихідного трафіку комп'ютеру з встановленою операційною системою, зазначеною вище, [3].

Важливим елементом сучасних мережевих інфраструктур є хмарні брандмауери, ще відомі під назвою брандмауери як сервіс (Firewall as a Service, FWaaS). Хмарні брандмауери не потребують фізичного обладнання і через це знижуються витрати на організацію інфраструктури забезпечення безпеки, [4]. Також вагомою перевагою хмарних брандмауерів є висока доступність, оскільки вони можуть бути розгорнуті у декількох дата-центрах, що забезпечує надійний захист та швидкий доступ до ресурсів, даних та трафіку.

Для управління правилами безпеки брандмауеру може бути використана сучасна та зручна платформа FMC (Firewall Management Center) від компанії Cisco. Cisco FMC є централізованою платформою для управління брандмауерами мережі Cisco комплектуючих, які пов'язані у одну систему. Ця платформа призначена для побудови комплексної системи захисту, яка підходить для

середніх і великих організацій з потребами багаторівневого підходу до управління безпекою та захисту даних, [5]. FMC надає можливість централізованого управління правил і завдяки цьому дозволяє створювати, тестувати та застосовувати правила брандмауера для великої кількості пристроїв, таким чином забезпечуючи узгодженість мережевої інфраструктури.

Список літератури:

1. Опис Cisco ASA [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.cisco.com/c/en/us/products/security/adaptive-security-appliance-asa-software/index.html>
2. Cisco ASA розгорнута документація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.cisco.com/c/en/us/products/collateral/security/adaptive-security-appliance-asa-software/data_sheet_c78-714849.html
3. Початок роботи та опис Microsoft Defender Firewall [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://support.microsoft.com/en-us/topic/getting-started-with-microsoft-defender-9df0cb0f-4866-4433-9cbc-f83e5cf77693>
4. Firewall as a Service Fortifies State and Local Governments in the Cloud [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://statetechmagazine.com/article/2024/06/firewall-as-a-service-perfcon>
5. Розгорнута документація про FMC [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.cisco.com/c/en/us/products/collateral/security/firesight-management-center/datasheet-c78-736775.html>

ПОБУДОВА МОДЕЛІ ОПИСУ ЗОБРАЖЕНЬ ДЛЯ ЗАДАЧІ РОЗПІЗНАВАННЯ ДОРОГОЦІННОСТЕЙ

Коваленко А.С.

Національний університет “Львівська політехніка”

Студент магістр

Вступ

Image Captioning — це динамічна галузь, яка поєднує комп’ютерний зір і обробку природної мови для автоматичного створення текстових описів зображень. Її головне завдання полягає у здатності системи аналізувати візуальний контент і формувати точні, осмислені речення, які описують не лише окремі об’єкти, але й їх взаємодію в контексті всієї сцени. Це можна порівняти з тим, як людина описує фотографію, спираючись на свій досвід і знання.

Задачею роботи є розробка моделі опису зображень для конкретної задачі, а саме для опису прикрас. Програма має багато застосувань, може використовуватись для обліку в ломбардах, допомозі працівникам ювелірних магазинів і дизайнерам в описі товару, для опису цінностей в комірках банках, та для використання звичайними користувачами.

Аналіз наукових джерел.

Проведу критичний аналіз декількох статей по темі роботи. У статті [1], автори представляють покращення звичайної енкодер-декодер моделі для опису зображень за допомогою методу “подвійної уваги”, цей метод повинен підвищувати ефективність опису зображення в порівнянні зі структурою “одинарної уваги” трансформера, яка не здатна виявляти складні зв’язки між ключовими та векторами-кандидатами. Стаття [2] є великим порівнянням різних методів та статей за тематикою опису зображень 2015-2022 років. Основною темою є розгляд моделей на основі “уваги” (Attention-based models). Автори показують популярність методу шляхом порівняння кількості статей з методом на основі трансформерів .В [3] статті описується метод Text-Guided Relation Encoder (TGRE) для покращення описових підписів для зображень за допомогою підказок з тексту. Автори вирішують проблему в семантичній відстані між зоровим та сприйняттям мовлення задля генерації високоякісних підписів. Модифікується LSTM енкодер та тестується на наборі MS-COCO. Метод доцільно використовувати в задачах, де потребується велика точність для опису. [4] стаття фокусується на загальній темі глибинного навчання в галузі опису зображень, схожу до авторів [2], порівнюються велика кількість різних методів глибинного навчання і їх результати. Методи розподілені по категоріям і досліджені. Вирішуються такі проблеми як: галюцинація об’єктів, відсутність контексту, умови освітлення, контекстуальне розуміння та посилення на вирази. Загалом дослідження є більш фундаментальним, для розуміння роботи різних методів при різних задачах.

З кількості різних статей за темою можна зробити висновок, що тема опису

зображень текстом є актуальною, і широко розвивається. Тема може використовуватись в багатьох галузях, від нейробіології, до автопілотів для машин. Виконання роботи і задачу я розділив на етапи:

1. Підібрати набір даних з прикрасами. Для даних вибирати зображення прикрас на звичайному фоні, а не на людському тілі. Вибирати різні класи прикрас (кільця, браслети, тощо).
2. Побудувати модель енкодер-декодер, яка буде описувати дані зображення, і натренувати її на найкращу точність.
3. Використати “Attention” метод який використовують для більш детального опису, і порівняти кінцевий результат.

Загальна архітектура

Для опису будує структуру ‘encoder-decoder’. Вона навчається на послідовностях, в даному випадку числових представленнях слів і зображень. За послідовний аналіз цих даних відповідають дві частинки назви яких беруться з назви архітектури. Кодер обробляє вхідну послідовність (дані зображення), для створення набір контекстних векторів, ці вектори пізніше будуть використані декодером який в свою чергу створює на виході речення – описи зображень. Архітектура може бути використана для таких завдань як: переклад тексту машиною, підсумовування тексту, підписи до зображень. Під час навчання має можливість перетворювати одну форму даних в іншу. В цій роботі зображення переводяться в текст. Для досягнення мети машина навчається розуміти складні зв’язки між числовими представленнями різних типів даних.

В якості кодера виступає CNN, а декодера – LSTM

Для візуального сприйняття, побудую діаграму моделі опису зображень дорогоцінностей, яку досліджую в цій роботі (рис. 1).

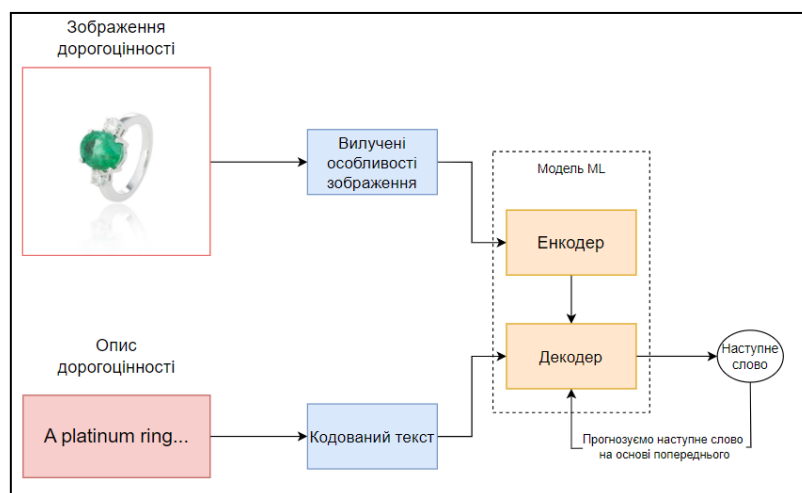

Рис. 1 Діаграма процесу опису зображення а допомогою Image Captioning.

Результати

Після побудови проваю оцінку моделі. Для цього під час процесу тренування вираховую функцію втрат перехресної ентропії (1).

$$\text{Loss} = -\frac{1}{N} \sum_{n=1}^N \sum_{i=1}^C y_{n,i} \cdot \log(\widehat{y}_{n,i}) \quad (1)$$

Графік loss моделі представлено на рис. 2.

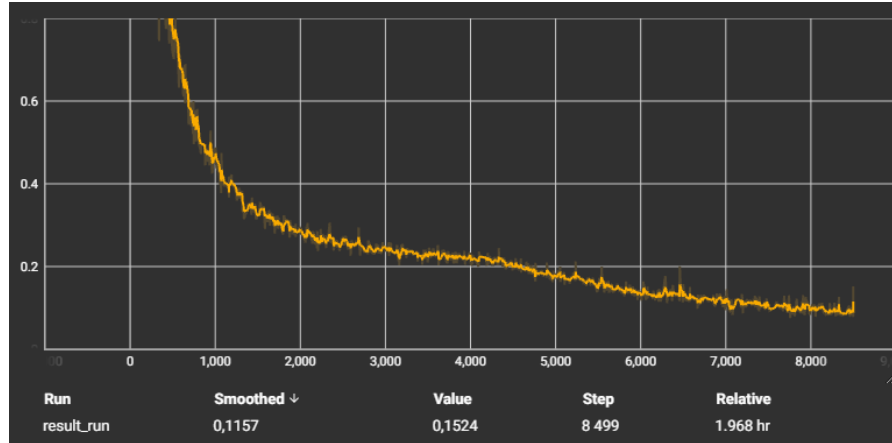

Рис. 2 Графік Cross Entropy Loss для запуску моделі на 250 епохах.

Результат опису дорогоцінностей показано на рисунку 3. Модель вдало розпізнала сережки та описала їх в доступних деталях.

Рис. 3 A pair of stunning diamond drop earrings featuring a white gemstone.

Висновок

В роботі була розроблена програма яка описує зображення дорогоцінностей текстом виконуючи задачу Image Captioning. Загальна модель підлягає доопрацюванню в вигляді збільшення кількості вхідних даних, додання різних класів прикрас та налаштування моделі. Проте її можна використовувати для розпізнавання чотирьох класів дорогоцінностей: кільця, підвіски, браслета і сережок. Також система може служити допоміжною частиною для працівників ломбардів, ювелірних магазинів і банків для детального опису зображень.

Список літератури

1. Parvin H. Image captioning using transformer-based double attention network / H. Parvin, A. Reza Naghsh-Nilchi, H. Mahvash Mohammadi // *Engineering Applications of Artificial Intelligence*. — 2023. — Vol. 125. — P. 106545.
2. Osman A. A. E. A survey on attention-based models for image captioning / A. A. E. Osman, M. A. W. Shalaby, M. M. Soliman, K. M. Elsayed // *International Journal of Advanced Computer Science and Applications*. — 2023. — Vol. 14, No. 2.
3. Wang D. A text-guided generation and refinement model for image captioning / D. Wang, Z. Hu, Y. Zhou, [et al.] // *IEEE Transactions on Multimedia*. — 2023. — Vol. 25. — P. 2966–2977.
4. Ghandi T. Deep learning approaches on image captioning: a review / T. Ghandi, H. Pourreza, H. Mahyar // *ACM Computing Surveys*. — 2024. — Vol. 56, No. 3. — P. 1–39.

РОЛЬ КІБЕРБЕЗПЕКИ ТА КІБЕРГІГІЄНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Мойко Олександр Олександрович

курсант 2 курсу спеціальності 125 «Кібербезпека» ННІ №4
Харківський національний університет внутрішніх справ,

Лучик Світлана Дмитрівна,

доктор економічних наук, професор, професор кафедри інформаційних систем
та технологій
Харківський національний університет внутрішніх справ,

В умовах воєнного стану кібербезпека та кібергігієна залишаються одними з пріоритетних напрямків, на які слід звертати увагу як в професійній діяльності, так і на побутовому рівні. Насамперед спостерігається значне збільшення загроз у кіберпросторі проти українських стратегічних цілей, що доволі очікувано може розповсюдитися навіть на союзників України. Враховуючи підвищену стурбованість кіберзагрозами, є сенс переглянути правила кібербезпеки, які можуть допомогти знизити імовірність успішності атак, зокрема тих, які допомагають захиститися від загроз, що надходять від держави-агресора або організованих угруповань, які активізували свою діяльність під час війни.

Під кібербезпекою розуміють захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави під час використання кіберпростору, за якої забезпечуються сталий розвиток інформаційного суспільства та цифрового комунікативного середовища, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національній безпеці України у кіберпросторі [1].

Кібергігієну визначають як комплекс обов'язкових заходів та правил, спрямованих на захист інформаційних активів та персональних даних суб'єкта від кіберзагроз шляхом дотримання процедур інформаційної безпеки. Вона включає регулярне оновлення систем, управління доступом, контроль за використанням паролів, моніторинг активності в мережі та уникнення потенційно небезпечного контенту.

З початку збройної агресії Російської Федерації проти України противник проводить кібератаки на Українську інфраструктуру. Однією з перших масованих атак стала Кібератака «Петя» (NotPetya) у 2016-2017 роках. Вірус «Петя» поширювався через фішингові повідомлення та оновлення бухгалтерської програми М.Е.Дос, вражаючи численні системи в Україні. Серед постраждалих були аеропорт «Бориспіль», Чорнобильська АЕС, Укртелеком, Ощадбанк, Укрзалізниця та інші державні установи, включаючи кіберполіцію та Службу спецв'язку. Цей інцидент став однією з наймасштабніших кібератак, демонструючи, як легко шкідливе програмне забезпечення може паралізувати інфраструктуру цілої країни.

Після початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну кількість кібератак значно зросла. В період з 10 по 12 жовтня 2022 року українська енергосистема стала цілком багатоетапною атакою, яка відбулася одночасно з масованими ракетними ударами. Шкідливий код вимкнув частину електричних підстанцій, що посилює наслідки фізичних атак. Це виявилось спланованою спробою дестабілізувати енергетичну мережу країни під час війни.

Однією з найвідоміших кібератак з початку повномасштабного вторгнення стала кібератака на «Київстар». У грудні 2023 року у «Київстар» стався масштабний збій, внаслідок якого 24 мільйони абонентів по всій Україні залишилися без мобільного зв'язку та інтернету. Користувачі не могли переключитися на мережі інших операторів, а сайт та застосунок компанії стали недоступними. Ця подія могла бути спричинена цілеспрямованою кібератакою, спрямованою на підірив комунікаційних можливостей населення.

Багато співробітників організацій ігнорують основні правила кібербезпеки, що відкриває можливості для зловмисників. Наприклад, доступ до веб-камер і мікрофонів може дати ворогу можливість проникнути у внутрішні мережі організацій та отримати критичну інформацію. Поширеною помилкою є використання службових пристроїв у приватних цілях, що призводить до зараження вірусами, такими як «Троянський кінь» або «хробак». Ці віруси можуть поширюватися мережею, завдаючи шкоди інфраструктурі. Важливо організувати навчання з кібербезпеки для всіх співробітників з акцентом на дотриманні політик безпеки захисту, зокрема паролів. Забезпечення правильної політики у сфері кібербезпеки є пріоритетною ціллю для України.

Реалії сьогодення зумовили створення та постійне нарощення вітчизняних кібервійськ з метою як захисту критичної інформаційної інфраструктури від кібератак, так і задля реалізації превентивних наступальних кібероперацій (до прикладу, DDoS-атаки на корпоративні, новинні та державні сайти противника, виведення з ладу критично важливих об'єктів інфраструктури Росії, компрометація баз даних телекомунікаційних, роздрібних та урядових організацій, й інше).

Діяльність національної Кіберполіції через російське вторгнення в Україну також зазнала значних змін. Зокрема, збільшилося число функціональних обов'язків та завдань кіберполіцейських. У сфері програмування та створення IT-рішень Кіберполіції спільно з волонтерами та іноземними партнерами вдалося розробити:

Телеграм-бот «Народний месник» - офіційний чат-бот України для повідомлення про ворожі дії на території нашої держави. Створений для реагування Національної поліції та Збройних сил України на повідомлення громадян про: виявлені ворожі мітки, пересування техніки чи живої сили ворога, виявлення нерозірваних боєприпасів, мародерів та диверсантів [2].

Телеграм-канал «StopRussiaChannel MRIYA» та телеграм чат-бот «StopRussia MRIYA» діють як складові частини екосистеми «MRIYA». Вони спеціально розроблені для перевірки та блокування диверсійних ресурсів, які поширюють фейки та пропаганду. На цих платформах також можна знайти інструкції для

боротьби з ворогом на інформаційному фронті та надсилати скарги на небезпечний, часто фейковий чи проросійський контент у соцмережах та месенджерах [3].

Онлайн-ресурс «DefenseUa» допомагає ворожим військовим-загарбникам знайти детальну інструкцію про те, як відмовитися від участі у війні проти України або ж вступити до лав Збройних сил України.

Значно зменшити вразливості, які можуть бути використані ворогом, допоможуть й правила кібергігієни. Це правила, що повинні бути впроваджені у кожній сфері діяльності України. Після звільнення співробітників необхідно відключити їх від корпоративних систем аби запобігти витоку даних. Регулярне оновлення ключів та паролів забезпечує актуальність доступів для співробітників, знижує ризики несанкціонованих доступів.

Для постійного моніторингу привілейованих облікових записів слід впровадити створення журналів і звітів. Суворий контроль загального доступу до облікових даних допоможе знизити всі можливі загрози та небезпеки.

Багатофакторна аутентифікація (MFA) повинна застосовуватись для посилення безпеки облікових записів на всіх робочих комп'ютерах і кінцевих точках. Відповідно до дослідження Forrester, співробітники в середньому використовують 2,3 пристрої для робочих завдань, тому важливо вимагати зберігання паролів у захищених сховищах [4].

Опитування Digital Guardian показало, що 39% людей записують свої паролі на папері, а 10% зберігають їх у файлах на комп'ютері, що підвищує ризики компрометації [5]. Будь-яка діяльність співробітника з суттєвим ризиком повинна розглядатися і підтверджуватися незалежним і компетентним співробітником.

Регулярна перевірка кримінального минулого і кредитоспроможності співробітників також допоможе запобігти доступу осіб з високим ризиком до конфіденційних даних і критично важливих систем.

Отже, Національна система кібербезпеки України демонструє ефективний опір російським кіберзагрозам, не дозволяючи ворогові досягти стратегічних цілей або завдати суттєвої шкоди критичній інфраструктурі. Це підкреслює важливість кібербезпеки для всіх організацій і працівників, адже навіть прості заходи безпеки залишаються основою захисту від атак і витоків даних. Досвід показує, що нехтування правилами безпеки призводить до тяжких наслідків, зокрема до витоків даних, яких можна було уникнути. Тож кібербезпека має бути ключовим пріоритетом у сучасному цифровому середовищі, де від відповідальності кожного залежить стійкість усієї систем.

Список літератури:

1. Про основні засади забезпечення кібербезпеки в Україні: Закон України від від 05.10.2017 № 2163-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 45, ст.403. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення: 20.10.2024).

2. «Народний месник». Офіційний чат-бот України для повідомлення про ворожі дії на території нашої держави. URL : https://t.me/ukraine_avanger_bot (дата звернення: 24.10.2024).

3. «StopRussiaChannel | MRIYA». Офіційний телеграм-канал України для перевірки і блокування ресурсів, які поширюють фейки та пропаганду. URL: <https://t.me/stoprussiachannel> (дата звернення: 26.10.2024).

4. Employees Use Multiple Gadgets For Work — And Choose Much Of The Tech Themselves. *Forrester*. URL: https://www.forrester.com/blogs/12-02-22-employees_use_multiple_gadgets_for_work_and_choose_much_of_the_tech_themselves/ (дата звернення: 28.10.2024).

5. Uncovering Password Habits: Are Users' Password Security Habits Improving? (Infographic). *Digital Guardian*. URL: <https://www.digitalguardian.com/blog/uncovering-password-habits-are-users%E2%80%99-password-security-habits-improving-infographic> (дата звернення: 29.10.2024).

Scientific publications

MATERIALS

The X International Scientific and Practical Conference
«Scientific trends in the development of science and education»

Thessaloniki, Greece. 245 p.
(November 04-06, 2024)